CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अथश्रीमद्भागवत एकादशस्कंधः प्रारभ्यते.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तुगृहदाहादीनांतैः कृत्वायेकोपितास्तान्पांडुसुतान्निमित्तंकृत्वाइतरेतरतः उभयोःपक्षयोःसमेतान् मिलितान् नृपा
न्हत्वाक्षितेर्भारंनिरहरत् जहार यद्वा येकोपिताःयैश्चकोपिताःतानितरेतरतः परस्परंनिमित्तंकृत्वेत्यन्वयः येताव
त्प्रकटदैत्याःपूतनादयः तान्स्वयमेव हतवान् येतुदैत्याः बांधवच्छद्मनास्थितास्तान् परस्परंनिमित्तंविधायह
त्वाभूभारमपाकृतवानित्यर्थः २ अपिच भूभारेत्यादि अन्याश्चभुवोभारभूताराजपृतनाराज्ञांपृतनाःसेनाःराजान

श्रीबादरायणिरुवाच कृत्वादैत्यवधंकृष्णःसरामोयदुभिर्वृतः भुवोवतारयद्भारंजविष्ठंजन
यत्कलिम् १ येकोऽपिताःसुबहुपांडुसुताःसपत्नैर्दुर्द्यूतहेलनकचग्रहणादिभिस्तान् कृत्वा-
निमित्तमितरेतरतःसमेतान्हत्वानृपान्निरहरत्क्षितिभारमीशः २ भूभारराजपृतनायदुभि
र्निरस्यगुप्तैःस्वबाहुभिरचिंतयदप्रमेयः मन्येवनेर्ननुगतोऽप्यगतंहिभारंयद्यादवंकुलमहोह्य
विषह्यमास्ते ३

स्तेषांपृतनाश्चेतिवा स्वबाहुभिर्गुप्तैःपरिरक्षितैर्यदुभिर्विवाहादिच्छलेननिरस्यहत्वा बाहुभिरिति ब
हुवचनंवस्तुतश्चतुर्भुजाभिप्रायेण नन्वेवंकृष्णश्चिकीर्षतीतिज्ञात्वा कथंनस्मेयादवानद्युत्यंतिस्म तत्राह अप्रमे
यःप्रमातुमशक्यः चिंतामाह मन्यइति नन्वितिवितर्के अवनेर्भूमेर्भारोयद्यपिलोकप्रतीत्यागतः तथाऽप्यहम
गतमेवमन्येहिनिश्चितम् यत्यस्मात् अविषह्यंसोढुमशक्यंयादवकुलमित्यनेनैवस्ववंशत्वात् स्वयंहननमनु १
चितमितिसूचितम् ३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तर्हिइदमप्यन्येर्घात्यतांतत्राह नैवेति अन्यतःदेवादिभ्योऽपियादवकुलस्यपरिभवस्तिरस्कारोनभवेत् कुतःमत्संश्रयस्यमांसं
श्रयतइतिमत्संश्रयंकुलंतस्य किंच नित्यंविभवोन्नहनस्य विभवैर्गजतुरगादिभिरुच्छृंखलस्य यद्वा तर्हिइदंकिमितिसंह
र्त्तव्यंतत्राह विभवोन्नहनस्येति तस्मादेवंकरिष्यामीत्याह अंतःकलिमिति शांतिमुपशमं उपैमिवर्त्तमानसामीप्येवर्तमा
नवद्वाउपैष्यामि तदनं॰॰ धामचवैकुंठाख्यमुपैष्यामीत्यर्थः ४ व्यवसितःकृतनिश्चयःसंजह्रेउपसंहृतवान् ५ तदेवमवता
रप्रयोजनंसर्वंसंपाद्यस्वलोकंजगामेत्याह श्लोकद्वयेन स्वमूर्त्येति लोकानांलावण्यस्यनिर्मुक्तिस्त्यागोयया यामपेक्ष्यलो
केषुलावण्यंनास्तीत्यर्थः यद्वा लोकेभ्योलावण्यस्यनिर्मुक्तिर्दानंयतः यत्संपर्केणलोकालावण्यवंतोभवंतीत्यर्थः तयास्व

नैवान्यतःपरिभवोऽस्यभवेत्कथंचिन्मत्संश्रयस्यविभवोन्नहनस्यनित्यम् अंतःकलिंयदुकुलस्यविधा
यवेणुस्तंबस्यवह्निमिवशांतिमुपैमिधाम ४ एवंव्यवसितोराजन्सत्यसंकल्पईश्वरः शापव्याजेन-
विप्राणांसंजह्रेस्वकुलंविभुः ५ स्वमूर्त्यालोकलावण्यनिर्मुक्त्यालोचनंनृणाम् गीर्भिस्ताःस्मर
तांचित्तंपदैस्तानीक्षतांक्रियाः ६ आच्छिद्यकीर्तिंसुश्लोकांवितत्यह्यंजसानुकौ तमोऽनयातरि
ष्यंतीत्यगात्स्वंपदमीश्वरः ७ राजोवाच ब्रह्मण्यानांवदान्यानांनित्यंवृद्धोपसेविनां-
विप्रशापःकथमभूद्वृष्णीनांकृष्णचेतसाम् ८

मूर्त्यानृणांलोचनमाच्छिद्य तथापदैस्तत्रतत्रांकितैस्तानिपदानीक्षतामीक्षमाणानामन्यतोगमनादिकाःक्रियाश्चाच्छिद्य त
दानींतनानांसर्वेषांचक्षुरादिप्रवृत्तीःस्वैकनिष्ठाःकृत्वेत्यर्थः ६ किंच इतउपरिजनिष्यमाणानांसंसारतारणायकौपृथिव्यां
शोभनाःश्लोकाःसुश्लोकाः कवीनांयस्यांतांस्वकीर्तिंवितत्यविस्तार्य अनयाकीर्त्याअंजसास्फुरवेनैवजनानिश्चितंतमःत
रिष्यंतीत्यभिप्रेत्यईश्वरःस्वपदंस्थानमगादिति ७ अब्रह्मण्येभ्योअदातृभ्योवाऽसेवकेभ्योवाविप्राःकुप्यंति वृष्णयस्तु-
नतथेत्याह ब्रह्मण्यानामित्यादिना किंच कोपेजातेपिकृष्णचेतसांकथमभूत् कथंप्रादुरभूदित्यर्थः ८ ५

Gaṇesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतःस्पष्टस्यनिमित्तस्याभावान्निमित्तांतरंपृच्छति यन्निमित्तइति एकात्मनामेकचित्तानांकथंभेदःकलहः ९ ईश्वरेच्छैवात्रनि
मित्तमितिपरिहरतिबिभ्रदिति सकलानांसुंदरवस्तूनांसन्निवेशोविन्यासविशेषोयस्मिंस्तद्वपुर्बिभ्रत् तर्हिकिमिति सौंदर्याद्वि
षयपरः नस्वमंगलंकर्माचरन् तत्किंकयाऽपिकामनयान आप्तकामः तर्हिकिमिति कर्माचरति धामद्वारवत्याख्यंगृहमास्था
यरममाणःगृहेरममाणानां कर्मग्राहयितुमित्यर्थः ननुकिमाप्तकामस्यगृहरत्याकर्मभिर्वातत्राह उदारकीर्तिः बहुफलप्रदा
कीर्तिर्यस्यसः कीर्तिवितानार्थमित्यर्थः एवंपरमेश्वर्येणवर्तमानएवकुलंसंहर्तुमैच्छत् तत्कस्यहेतोःस्थितःकृत्यैभूभारह
रणशेषोयस्यसः १० ईश्वरेच्छयोत्थितंब्रह्मशापनिमित्तंवक्तुमाह कर्माणीति कर्मार्थमाहूताःकर्माणिकृत्वाविसृष्टास्मुनयः

यन्निमित्तःसवैशापोयादृशोद्विजसत्तम कथमेकात्मनांभेदएतत्सर्वंवदस्वमे ९ श्रीशुकउ॰ बि
भ्रद्वपुःसकलसुंदरसन्निवेशंकर्माचरन्भुविसुमंगलमाप्तकामः आस्थायधामरममाणउदारकीर्तिः
संहर्तुमैच्छतकुलंस्थितकृत्यशेषः १० कर्माणिपुण्यनिवहानिसुमंगलानिगायज्जगत्कलिमलाप
हराणिकृत्वा कालात्मनानिवसतायदुदेवगेहेपिंडारकंसमगमन्मुनयोविसृष्टाः ११ विश्वामित्रो
ऽसितःकण्वोदुर्वासाभृगुरंगिराः कश्यपोवामदेवोत्रिर्वसिष्ठोनारदादयः १२

पिंडारकंसमगमन्नित्यन्वयः विसृष्टाःप्रस्थापिताः पूर्वोक्तामुदारकीर्तितांविवृण्वन् कर्माणिविशिनष्टि पुण्यनिवहानीत्यादित्रि
भिःपदैः कानिचिदश्वमेधादिकर्माणिपुण्यमेवजनयंति पुत्रोपलालनादीनितुतत्कालेसुखमेवकुर्वंति प्रायश्चित्तादीनितु
पापमेवहरंति एतानिसर्वतोमुखानीत्याह पुण्यनिवहानिकीर्तनादिनापुण्यानिनिवहंतिप्रापयंतीतितथा सुमंगला-
निअतिसुखात्मकानि गायतोजगतःकलिमलापहराणिकृत्वामुनिप्रस्थापनेहेतुः कालात्मनासंहाररूपेण यदुदे
वगेहेनिवसतास्वकुलंसंजिहीर्षतेत्यर्थः पिंडारकंततोनातिदूरेतीर्थविशेषम् ११ १२ छ २

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उपसंगृह्यपादग्रहणंकृत्वा १३ प्रश्नप्रकारमाह तेवेषयित्वेतिद्वयेन हे अमोघदर्शनाःविप्राः एषाअंतर्वत्नीगर्भिणी १४ वोयु
ष्मान्साक्षात्प्रष्टुंविलज्जतिलज्जमानाअस्मन्मुखेनपृच्छति प्रसोष्यंती आसन्नप्रसवाकिंस्वित्संजनयिष्यतिकन्यांवापु
त्रंवानत्सब्रूत १५ प्रलब्धाःवंचिताः १६ तस्मिन्नुदरे अयस्मयंलोहमयं १७ मंदभाग्यैरस्माभिःकिमेतत्कृतं नःअस्मान्किं

क्रीडंतस्तानुपव्रज्यकुमारायदुनंदनाः उपसंगृह्यपप्रच्छुरविनीताविनीतवत् १३ तेवेषयित्वास्त्रीवेषैःसां
बंजांबवतीसुतम् एषापृच्छतिवोविप्राअंतर्वत्न्यसितेक्षणा १४ प्रष्टुंविलज्जतिसाक्षात्प्रब्रूतामोघदर्शनाः
प्रसोष्यंतीपुत्रकामाकिंस्वित्संजनयिष्यति १५ एवंप्रलब्धामुनयस्तानूचुःकुपितानृप जनयिष्यतिवो
मंदामुसलंकुलनाशनम् १६ तच्छ्रुत्वातेऽतिसंत्रस्ताविमुच्यसहसोदरम् सांबस्यददृशुस्तस्मिन्मुस
लंखल्वयस्मयम् १७ किंकृतंमंदभाग्यैर्नःकिंवदिष्यंतिनोजनाः इतिविह्वलितागेहानादायमुसलंय
युः १८ तच्चोपनीयसदसिपरिम्लानमुखश्रियः राज्ञआवेदयांचक्रुःसर्वयादवसन्निधौ १९ श्रुत्वाऽमोघं
विप्रशापंदृष्ट्वाचमुसलंनृप विस्मिताभयसंत्रस्ताबभूवुर्द्वारकौकसः २० तच्चूर्णयित्वामुसलंयदुराजः
सआहुकः समुद्रसलिलेप्रास्यल्लोहंचास्यावशेषितम् २१ कश्चिन्मत्स्योऽग्रसील्लोहंचूर्णानितरलैस्त
तः उह्यमानानिवेलायांलग्नान्यासन्किलैरकाः २२ मत्स्योगृहीतोमत्स्यघ्नैर्जालेनान्यैःसहार्णवे तस्यो
दरगतंलोहंसशल्येलुब्धकोऽकरोत् २३ भगवान्ज्ञातसर्वार्थईश्वरोपितदन्यथा कर्त्तुंनैच्छद्विप्रशा
पंकालरूप्यन्वमोदत २४ इतिश्रीभागवतेएकादशस्कंधेविप्रशापोनामप्रथमोऽध्यायः १

वदिष्यंतीतिविह्वलिताःसंतोमुसलमादायगेहान्ययुः १८ राज्ञेउग्रसेनायनतुश्रीकृष्णाय १९ २० आहुकःउग्रसेनःसो
पिश्रीकृष्णमपृष्ट्वैवप्रास्य त् प्रक्षिप्तवान् अस्यमुसलस्यचूर्णीक्रियमाणस्यावशेषितंलोहंचप्रास्यत् २१ तरलैःतरंगैः
२२ अन्यैर्मत्स्यैःसहशल्येशराग्रे २३ ज्ञाताःसर्वेऽर्थायेनसः ईश्वरोऽपिसमर्थोऽपिसन् अन्यथाकर्त्तुंनैच्छत् किंत्वन्व
मोदतयतःकालरूपी २४ इत्येकादशेटीकायांप्रथमोध्यायः १

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

द्वितीयेनिमिजायंतसंवादेनाहनारदः धर्मान्भागवतान्भक्त्यावसुदेवायपृच्छते १ अभीक्ष्णंयस्यापितोऽपिपुनःपुनरवासी
दित्यर्थः ननुनारदस्यदक्षादिशापान्नैकत्रवासःसंभवतीत्याशंक्याह गोविंदभुजगुप्तायामिति नतस्यांशापादेःप्रभावइत्य
र्थः कृष्णोपासनेलालसा औत्सुक्यंयस्यसः १ यद्भजनेमुक्तानामपीदृशमौत्सुक्यंतंकोनुनामनभजेदित्याह कोन्विति इंद्रि
यवानिति इंद्रियवत्त्वमात्रमेवयत्राधिकारिविशेषणमित्यर्थः सर्वतःसर्वेष्वपिलोकेषुमृत्युर्यस्यसः २ ३ यथापित्रोर्यात्रा
आगमनमपत्यानांस्वस्तयेमंगलाय यथाचउत्तमश्लोकस्यवर्त्मभूतानांमहतांयात्राकृपणानांस्वस्तयेतथाभगवद्रूपस्यभ

श्रीशुकउवाच गोविंदभुजगुप्तायांद्वारवत्यांकुरूद्वह अवात्सीन्नारदोभीक्ष्णंकृष्णोपासनलालसः
१ कोनुराजन्निंद्रियवान्मुकुंदचरणांबुजम् नभजेत्सर्वतोमृत्युरुपास्यममरोत्तमैः २ तमेकदातुदेवर्षिं
वसुदेवोगृहागतं अर्चितंसुखमासीनमभिवाद्येदमब्रवीत् ३ वसुदेवउवाच भगवन्भवतो-
यात्रास्वस्तयेसर्वदेहिनां कृपणानांयथापित्रोरुत्तमश्लोकवर्त्मनां ४ भूतानांदेवचरितंदुःखाय-
चसुखायच सुखायैवहिसाधूनांत्वादृशामच्युतात्मनां ५ भजंतियेयथादेवान्देवाअपितथैव
तान् छायेवकर्मसचिवाःसाधवोदीनवत्सलाः ६ ब्रह्मंस्तथापिपृच्छामोधर्मान्भागवतांस्तव
यान्श्रुत्वाश्रद्धयामर्त्योमुच्यतेविश्वतोभयात् ७

वतोयात्रासर्वदेहिनांस्वस्त्यइति४ देवैरपिमहतामुपमा
नमनुचितमित्याह भूतानामिति देवानांचरितमतिवृष्ट्यादिनाभूतानांदुःखायापिभवति त्वादृशानां त्वयासदृशानाम्
अच्युतआत्मायेषांतेषां ५ किंच सुखंकुर्वंतोपिदेवाभजनानुसारेणकुर्वंतिनतथासाधवइत्याह भजंतीति छायेव
यथापुरुषोयावत्करोतितावदेवतस्यच्छायाऽपि तथाकर्मसचिवाःकर्मसहायाः ६ तदेवंयद्यपिभगवतआगमनमा-
त्रेणेववयंकृतार्थास्तथापिपृच्छामः तवेति तवयेधर्मैःप्रसन्नोभगवान्तानित्यर्थः ७ ७ ७ ३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुत्वत्तोऽपिकिमन्योभगवत्प्रसादपात्रमस्तितत्राह अहंकिलेति भुविप्रजार्थीःपूजयंपुत्रलाभप्रयोजनःसन् प्रजनवा
न् किलेतिसूतीगृहेभगवदुक्तमनुस्मरति ८ अतोयथामुच्येमहितथाऽनोस्मान्शाधिशिक्षय विचित्राणिव्यसनानिय-
स्मिन्संसारेतस्मात्संसारात् तथाविश्वतःसर्वतोभयंयस्मिन्तस्माद्भवद्भिःहेतुभूतैःअंजसाअनायासेन अद्धासाक्षात् ९
हरेर्गुणैःवर्णनीयत्वेनप्रसक्तैर्हरिःसंस्मारितइत्यर्थः १० प्रीतिमाविष्करोति सम्यगितित्रिभिः पृच्छसेपृच्छसि विश्वभाव

अहंकिलपुराऽनंतंप्रजार्थोभुविमुक्तिदम् अपूजयंनमोक्षायमोहितोदेवमायया ८ यथाविचित्रव्यसना
द्भवद्भिर्विश्वतोभयात् मुच्येमह्यंजसैवाद्धातथानःशाधिसुव्रत ९ श्रीशुकउवाच राजन्नेवंकृतप्र
श्नोवसुदेवेनधीमता प्रीतस्तमाहदेवर्षिर्हरेःसंस्मारितोगुणैः १० नारदउवाच सम्यगेतद्व्यव-
सितंभवतासात्वतर्षभ यत्पृच्छसेभागवतान्धर्मांस्त्वंविश्वभावनान् ११ श्रुतोनुपठितोध्यातआदृतो
वाऽनुमोदितः सद्यःपुनातिसद्धर्मोदेवविश्वद्रुहोऽपिहि १२ त्वयापरमकल्याणःपुण्यश्रवणकीर्त्तनः
स्मारितोभगवानद्यदेवोनारायणोमम १३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं आर्षभाणांचसंवा
दंविदेहस्यमहात्मनः १४ प्रियव्रतोनामसुतोमनोःस्वायंभुवस्ययः तस्याग्नीध्रस्ततोनाभिर्ऋषभस्त
त्सुतःस्मृतः १५ तमाहुर्वासुदेवांशंमोक्षधर्मविवक्षया अवतीर्णंसुतशतंतस्यासीद्वेदपारगं १६

नान्सर्वशोधकान् ११ आदृतःआस्तिक्येनगृहीतःअनुमोदितःपरैःक्रियमाणःसंस्तुतःसद्धर्मोभागवतोधर्मः देवहेवसुदेवेत्य
र्थः यद्वा देवेभ्योविश्वस्मैचद्रुह्यंति येतानपि १२ किंच त्वयामहानुपकारःकृतइत्याह त्वयेति पुण्येश्रवणकीर्तनेयस्यसः
१३ अत्रापिभगवद्धर्मनिर्णयेऽपिविदेहस्यजनकस्य १४ आर्षभाणामुत्पत्तिंसान्वयांविविच्यकथयति प्रियव्रतइतिसप्त
भिः १५ मोक्षधर्मवि वक्षया मोक्षधर्माणांप्रवर्त्तनेच्छया अवतीर्णंवासुदेवांशमाहुः तस्यचवेदपारगंसुतशतमासीत्
१६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तेषामृषभसुतानांमध्येनवयोगीश्वराणांचरितंवक्तुमितरेषांचरितंततोविविच्याह तेषामिति एतदजनाभंनामवर्षंयस्यनाम्नाभार
तमिसद्भुतम् विख्यातमासीत् एतेनतस्यधर्मातिरेकोनिरूपितः १७ इमांपृथ्वीं गृहान्निर्गतः हरिमुपासीनः सेवमानःसन् १८ नव
सुताःनवद्वीपपतयः नवानांब्रह्मावर्त्तादिभूखंडानांपतयःअस्यभारतवर्षस्य एकाशीतिःसुताः कर्ममार्गप्रवर्त्तकाः ब्राम्हणाअभू
वन् १९ अर्थशंसिनःपरमार्थनिरूपकाः श्रमणाःश्रमवंतःआत्माभ्यासेकृतश्रमाइत्यर्थः वातरशनाः दिगंबराः आत्मविद्यायांवि-

तेषांवैभरतोज्येष्ठोनारायणपरायणः विख्यातंवर्षमेतद्यन्नाम्नाभारतमद्भुतम् १७ सभुक्तभोगांत्यक्त्वे-
मांनिर्गतस्तपसाहरिम् उपासीनस्तत्पदवींलेभेवैजन्मभिस्त्रिभिः १८ तेषांनवनवद्वीपपतयोऽस्यसमं
ततः कर्मतंत्रप्रणेतारएकाशीतिर्द्विजातयः १९ नवाभवन्महाभागामुनयोह्यर्थशंसिनः श्रमणावातर
शनाआत्मविद्याविशारदाः २० कविर्हरिरंतरिक्षःप्रबुद्धःपिप्पलायनः आविर्होत्रोऽथद्रुमिलश्चमसःकृ
रभाजनः २१ एतेवैभगवद्रूपंविश्वंसदसदात्मकं आत्मनोऽव्यतिरेकेणपश्यंतोव्यचरन्महीम् २२ अव्या
हतेष्टगतयःसुरसिद्धसाध्यगंधर्वयक्षनरकिंनरनागलोकान् मुक्ताश्चरंतिमुनिचारणभूतनाथवि
द्याधरद्विजगवांभुवनानिकामम् २३ तएकदानिमेःसत्रमुपजग्मुर्यदृच्छया वितायमानमृषिभिर
जनाभेमहात्मनः २४ तान्दृष्ट्वासूर्यसंकाशान्महाभागवतान्नृप यजमानोग्नयोविप्राःसर्वएवोपत
स्थिरे २५ विदेहस्तानभिप्रेत्यनारायणपरायणान् प्रीतःसंपूजयांचक्रेआसनस्थान्यथाऽर्हतः
२६ तान्रोचमानान्स्वरुचाब्रह्मपुत्रोपमान्नव पप्रच्छपरमप्रीतःप्रश्रयावनतोनृप २७

शारदाःनिष्णाताः २० २१ तेषांपारमहंस्यचरितमाह एतइतिद्वाभ्याम् भगवद्रूपंविश्वंपश्यंतःसदसदात्मकम् स्थूलसूक्ष्मरूपंत-
च्चस्वाव्यतिरेकेणपश्यंतः २२ अव्याहताअप्रतिहताइष्टाअभिप्रेतागतिर्येषांतेमुक्ताअनासक्ताः २३ महात्मनोनिमेःवितताय
मानमनुष्ठीयमानम् अजनाभेभारतवर्षे २४ यजमानोनिमिःअग्नयःआहवनीयादयः विप्राऋत्विगादयः २५ अभिप्रेत्यज्ञा ४
त्वा २६ स्वरुचैवरोचमानान्नत्वाभरणादिप्रकाशैः ब्रह्मपुत्रोपमान् सनत्कुमारादिसदृशान् २७ ६९ ६९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

परमप्रीत्यातद्दर्शनमभिनंदतिद्वाभ्याम् मन्यइति ननुभगवतःपार्षदानांकथमत्रोपलब्धिस्तत्राह विष्णोरिति विष्णुभक्तालोक
पावनार्थंसर्वत्रपर्यटंतीत्यर्थः २७ मयादुर्लभंलब्धमहोभाग्यमित्याह दुर्लभइति बहवोदेहाभवंतियेषांतेदेहिनोजीवा —
स्तेषांक्षणभंगुरोऽपिमानुषोदेहोदुर्लभः परमपुरुषार्थसाधनत्वात् वैकुंठःप्रियोयेषांवैकुंठस्यवाप्रियास्तेषांदर्शनं २८ हेअनघाः
निरवद्याःभवतोयुष्मान्आत्यंतिकम् क्षेमंपृच्छामःयतःक्षणार्धकालभवोपिसत्संगः शेवधिर्निधिः निधिलाभेयथा नंदोभवति
तथाऽत्रपरमानंदइत्यर्थः २९ तदर्थंचभागवतान्धर्मान्ब्रूत यदिनोऽस्माकंश्रुतयेश्रवणायक्षमंयोग्यंभवति कथंभूतान् येर्ध

विदेहउवाच मन्येभगवतःसाक्षात्पार्षदान्वोमधुद्विषः विष्णोर्भूतानिलोकानांपावनायचरंतिहि २७
दुर्लभोमानुषोदेहोदेहिनांक्षणभंगुरः तत्रापिदुर्लभंमन्येवैकुंठप्रियदर्शनं २८ अतआत्यंतिकंक्षेमंपृ
च्छामोभवतोऽनघाः संसारेऽस्मिन्क्षणार्धोऽपिसत्संगःशेवधिर्नृणाम् २९ धर्मान्भागवतान्ब्रूतयदि
नःश्रुतयेक्षमम् यैःप्रसन्नःप्रपन्नायदास्यत्यात्मानमप्यजः ३० नारदउवाच एवंतेनि
मिनापृष्टावसुदेवमहत्तमाः प्रतिपूज्याब्रुवन्प्रीत्याससदस्यर्त्विजंनृपम् ३१ कविरुवाच
मन्येऽकुतश्चिद्भयमच्युतस्यपादांबुजोपासनमत्रनित्यम् उद्विग्नबुद्धेरसदात्मभावाद्विश्वात्मनाय
त्रनिवर्ततेभीः ३२

मैः प्रपन्नायभक्ताय अजोहरिः आत्मानमपिदास्यतितान् ३० सहसदस्यैःऋत्विग्भिश्चवर्तमानम् तेपिभागवतधर्मश्रवणपरा
बभूवुरित्यर्थः भगवद्धर्मतद्भक्तमायातत्तरणानिच ब्रह्मकर्मावतारेहाभक्तप्राप्त्युगक्रमात् ज्ञातुंक्रमेणकृतवान् नवप्रश्ना
न्निमिर्नव एकैकस्योत्तरंप्रोचुः कविमुख्यामुनीश्वराः ३१ प्रथममात्यंतिकंक्षेमंकथयति मन्यइति नकुतश्चिद्भयं-
यस्मात्तदकुतश्चिद्भयम् अत्रसंसारे असदात्मभावात् असतिदेहादावात्मभावात्ततः नित्यंसर्वदाउद्विग्नबुद्धेः विश्वात्म
नासर्वथानिःशेषम् यत्रपादांबुजोपासनेभीर्निवर्ततेतत् ३२ ५ ६ ६ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भागवतधर्मलक्षणमाह येवाइति मन्वादिमुखेनवर्णाश्रमादिधर्मानुक्त्वाऽतिरहस्यत्वात् स्वमुखेनैवभगवताऽविदुषामपि पुंसामंजःसुखेनैवात्मलब्धयेयेयेवैउपायाःप्रोक्ताःतान्भागवतान्धर्मान्विद्धि ३३ अंजःपदेनोक्तंसुकरत्वंविवृणोति यानिति यानास्थायआश्रित्ययोगादिष्विवनप्रमाद्येतविघ्नैर्नविहन्येत किंच निमील्यनेत्रेधावन्नपिइहएषुभागवतधर्मेषुनस्खले तनिमीलनंनामाज्ञानं यथाहुःश्रुतिस्मृतीउभेनेत्रेविप्राणांपरिकीर्तिते एकेनविकलःकाणोद्वाभ्यामंधःप्रकीर्तितइति अज्ञा त्वाऽपीत्यर्थः यथापदन्यासस्थानमतिक्रम्यशीघ्रंपरतःपदन्यासेनगतिर्धावनंतद्वदत्रापि किंचित्किंचिदतिक्रम्यापि शीघ्रमनु ष्ठानंधावनंतथाऽनुतिष्ठन्नपिनस्खलेत् नप्रत्यवायीस्यात् तथानपतेत्फलान्नभ्रश्येत् ३४ ननुकेतेभागवताधर्माःईश्व

येवैभगवताप्रोक्ताउपायाह्यात्मलब्धये अंजःपुंसामविदुषांविद्धिभागवतान्हितान् ३३ यानास्थायन
रोराजन्नप्रमाद्येतकर्हिचित् धावन्निमील्यवानेत्रेनस्खलेन्नपतेदिह ३४ कायेनवाचामनसेंद्रियै
र्वाबुद्ध्यात्मनावाऽनुसृतःस्वभावात् करोतियद्यत्सकलंपरस्मैनारायणायेतिसमर्पयेत्तत् ३५

रार्पितसर्वकर्माण्यपीत्याह कायेनेति आत्मनाचित्तेनअहंकारेणवाअनुसृतोयःस्वभावस्तस्मात् अयमर्थः नकेवलंवि- धितःकृतमेवेतिनियमःस्वभावानुसारिलौकिकमपीति तथाचभगवद्गीतासु यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासिय त् यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति यद्वा ननुकायादीनामेवकर्मनात्मनइत्याशंक्याह अध्यासेनानुसृतात् ब्राह्मणत्वादिस्वभावात् यद्यत्करोतीत्यर्थः तत्सकलंपरस्मैपरमेश्वरायनारायणायेतिसमर्पयेत् तथासतिसकलमपि- कर्मभागवतोधर्मोभवतीतिभावः ३५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुकिमेवंपरमेश्वरभजनेन अज्ञानकल्पितभयस्यज्ञानैकनिवर्त्यत्वादित्याशंक्याह भयमिति यतोभयंतन्माययाभवेत् अ
तोबुधः बुद्धिमान् तमेवाभजेत् ननुभयंदेहाद्यभिनिवेशतोभवतिसचदेहाहंकारतः सतुस्वरूपास्मरणात् किमत्रतस्यमायाक
रोति अतआह ईशादपेतस्येति ईशाविमुखस्यतन्मायया ऽस्मृतिः भगवतःस्वरूपास्फूर्तिस्ततोविपर्ययोदेहोऽस्मीतिततोद्वितीं
याभिनिवेशाद्भयंभवति एवंहिप्रसिद्धंलोकिकीष्वपिमा यासु उक्तंचभगवता दैवी ह्येषागुणमयीममामायादुरत्यया मामे
वयेप्रपद्यंतेमायामेतांतरंतितेइति एकयाअव्यभिचारिण्याभक्त्याभजेत् किंच गुरुदेवतात्मा गुरुरेवदेवताईश्वरः आत्माप्रे
ष्ठश्चयस्य तथादृष्टिःसन्नित्यर्थः ३६ ननुविषयविक्षिप्तचित्तस्यकुतोऽव्यभिचारिणिभक्तिःसंभवतिकुतस्तरामभयम् त

भयंद्वितीयाभिनिवेशतःस्यादीशादपेतस्यविपर्ययोऽस्मृतिः तन्मायया ऽतोबुधआभजेत्तंभक्त्यैक-
येशंगुरुदेवतात्मा ३६ अविद्यमानोऽप्यवभातिहिद्वयोध्यातुर्धियास्वप्नमनोरथौयथा तत्कर्मसंकल्प-
विकल्पकंमनोबुधोनिरुंध्यादभयंततःस्यात् ३७ शृण्वन्सुभद्राणिरथांगपाणेर्जन्मानिकर्माणि-
चयानिलोके गीतानिनामानितदर्थकानिगायन्विलज्जोविचरेदसंगः ३८

त्रनतावद्विषयोनामवास्तवोऽस्तिकिंतुमनोविलासमात्रम् अतोमनोनियमनेनभजनादभयंस्यादित्याह अविद्यमानोऽ
पीति द्वयःद्वैतप्रपंचः ध्यातुःपुंसःधियामनसा स्वप्नश्चमनोरथश्चयथेत्यर्थः तत्तस्मात् कर्माणिसंकल्पयतिविकल्पय
तिचयन्मनस्तन्निरुंध्यात् नियच्छेत् ततश्चैकयाभक्त्याभजनादभयंस्यादित्यर्थः ३७ एतदत्यंताशक्यमित्याशंक्यसुग
मंमार्गमाह शृण्वन्निति तदर्थकानितान्येवजन्मानिकर्माणिच अर्थोयेषांतानि एतान्यपिसाकल्येनज्ञातुमशक्यानीत्या
शंक्याह यानिलोकेप्रसिद्धानितानिशृण्वन्गायंश्चविचरेत् असंगोनिस्पृहः ३८ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंभजतः संप्राप्तप्रेमलक्षणभक्तियोगस्यसंसारधर्मातीतांगतिमाह एवमिति एवंव्रतं व्रतंयस्यसः स्वप्रियस्यहरेर्नामकीर्त्या-
जातोऽनुरागः प्रेमयस्यसः अतएवद्रुतचित्तः श्लथन्हृदयः कदाचिद्भक्तपराजितंभगवंतमाकलय्योच्चैर्हसति एतावंतंकालमुपे-
क्षितोऽस्मीतिरोदितिअत्यौत्सुक्याद्रौतिक्रोशति अतिहर्षेणगायति जितंजितमितिनृत्यति किंदांभिकवत्स्वरसंप्रतिप्रकाशयितुं
न उन्मादवत्ग्रहगृहीतवत्लोकबाह्यःविवशः ३९ किंच खमिति सत्वानिभूतानिआकाशादियत्किंचिद्भूतमात्रंहरेःशरीर-
मितिमत्वाप्रणमेत् संभावनायांलिङ् ४० नन्वियमारूढयोगानामपिबहुभिर्जन्मभिर्दुर्लभागतिःकथंनामकीर्तनमात्रेणैक-

एवंव्रतःस्वप्रियनामकीर्त्याजातानुरागोद्रुतचित्तउच्चैःहसत्यथोरोदितिरौतिगायत्युन्मादवन्नृत्यतिलो
कबाह्यः ३९ खंवायुमग्निंसलिलंमहींचज्योतींषिसत्वानिदिशोद्रुमादीन् सरित्समुद्रांश्चहरेःशरीरं
यत्किंचभूतंप्रणमेदनन्यः ४० भक्तिःपरेशानुभवोविरक्तिरन्यत्रचैषत्रिकएककालः प्रपद्यमानस्य
यथाऽश्नतःस्युस्तुष्टिःपुष्टिःक्षुदपायोऽनुघासम् ४१ इत्यच्युतांघ्रिंभजतोऽनुवृत्त्याभक्तिर्विरक्तिर्भग
वत्प्रबोधः भवंतिवैभागवतस्यराजंस्ततःपरांशांतिमुपैतिसाक्षात् ४२

स्मिन्नेवजन्मनिभवेदित्याशंक्यसदृष्टांतमाह भक्तिरिति प्रपद्यमानस्यहरिंभजतःपुंसःभक्तिःप्रेमलक्षणापरेशानुभवः-
प्रेमास्पदभगवद्रूपस्फूर्तिः तयानिर्वृतस्यततोऽन्यत्रगृहादिषुविरक्तिरित्येषत्रिकः एककालःभजनसमकालएवस्यात् यथा
ऽश्नतोभुंजानस्यतुष्टिःसुखंपुष्टिरुदरभरणंक्षुन्निवृत्तिश्चप्रतिग्रासंस्युः उपलक्षणमेतत् प्रतिसिक्थमपियथास्युस्त-
द्वत् एवमेकैकस्मिन्भजनेकिंचित्प्रेमादित्रिकेजायमानेऽनुवृत्त्याभजतःपरमप्रेमादिजायते बहुग्रासभोजिनइवपरम ६
तुष्ट्यादि ४१ ततश्चभगवत्प्रसादेनकृतार्थोभवतीत्याह इत्यच्युतांघ्रिमिति ४२ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भागवतस्यभवंतीत्युक्तेतस्यलक्षणंपृच्छति अथेति यद्धर्मः यस्मिन्धर्मेपरिनिष्ठितः यादृशःयत्स्वभावः यथाचरतिव
र्ततेब्रूतेवायैश्चलिंगैर्भगवतःप्रियोभवति ४३ यद्धर्मइत्यस्योत्तरमाहत्रयेण सर्वभूतेष्विति आत्मनःस्वस्यसर्वभूतेषुब्र
ह्मभावेनसमन्वयंयःपश्येत् यद्वा आततत्वात्समातृत्वादात्माहिपरमोहरिरितितंत्रोक्तेः आत्मनोहरेःसर्वभूतेषुमशकादिष्व
पिनियंतृत्वेनवर्त्तमानस्यभगवद्भावंनिरतिशयैश्वर्यमेवयःपश्येत् नतुतस्यतारतम्यं तथात्मनिहरावेवभूतानिचपश्येत् कथं
भूतेभगवतिअप्रच्युतैश्वर्यादिरूपे नपुनर्जडमलिनभूताश्रयत्वेनजाड्यादिप्रसक्त्याऐश्वर्यादिप्रच्युतिंपश्येत् ससर्वत्रपरिपू

राजोवाच अथभागवतंब्रूतयद्धर्मोयादृशोनृणाम् यथाचरतियद्ब्रूतेयैर्लिंगैर्भगवत्प्रियः ४३ ह-
रिरुवाच सर्वभूतेषुयःपश्येद्भगवद्भावमात्मनः भूतानिभगवत्यात्मन्येषभागवतोत्तमः ४४ ई-
श्वरेतदधीनेषुबालिशेषुद्विषत्सुच प्रेममैत्रीकृपोपेक्षायःकरोतिसमध्यमः ४५ अर्चायामेवहरये
पूजांयःश्रद्धयेहते नतद्भक्तेषुचान्येषुसभक्तःप्राकृतःस्मृतः ४६ गृहीत्वाऽपींद्रियैरर्थान्योनद्वे-
ष्टिनहृष्यति विष्णोर्मायामिदंपश्यन्सवैभागवतोत्तमः ४७ देहेंद्रियप्राणमनोधियांयोजन्माप्य-
यक्षुद्भयतर्षकृच्छ्रैः संसारधर्मैरविमुह्यमानःस्मृत्याहरेर्भागवतप्रधानः ४८

र्णेभगवत्तत्वंपश्यन्भागवतोत्तमइत्यर्थः ४४ प्रेमचमैत्रींचकृपांचउपेक्षांचताः ईश्वरादिषुचतुर्षुयःकरोतिसमध्यमोभाग
वतः एवंभूतस्यभेदस्यदर्शनात् ४५ अर्चायांप्रतिमायांपूजामीहतेकरोति नतद्भक्तेषुअन्येषुचसकृतरांनकरोति प्राकृ-
तःप्रकृतिःप्रारंभःअधुनैवप्रारब्धभक्तिःशनैरुत्तमोभविष्यतीत्यर्थः ४६ पुनरष्टभिःश्लोकैरभ्यर्हितत्वादुत्तमभागव-
तस्यैवलक्षणान्याह गृहीत्वापीति श्रीवासुदेवाविष्टचेतानगृण्हातितावदिंद्रियैरर्थान्गृहीत्वाऽपीत्यपिशब्दार्थः
इदंविश्वम् ४७ किंच देहादीनांसंसारधर्मैर्जन्माप्ययादिभिर्योहरेःस्मृत्याऽविमुह्यमानःसभागवतप्रधानः तत्र
देहस्यजन्माप्ययौ प्राणस्यक्षुत्पिपासे मनसोभयंबुद्धेस्तर्षःतृष्णा इंद्रियाणांकृच्छ्रंश्रमस्तैः ४८ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कामश्च कर्माणि च बीजानि च वासनास्तेषाम् वासुदेव एव एकोनिलय आश्रयो यस्य सः एतेन गृहीत्वाऽपीत्यादिश्लोकत्रये णद्वेषहर्षमोहकामादिरहितश्चरतीति यथाचरतीत्येतस्योत्तरमुक्तम् ४९ यैर्लिंगैर्भागवत्प्रियइत्यस्योत्तरमाह नयस्येति जन्मसत्कुले कर्मतपआदि जातयोऽनुलोमप्रतिलोमजाः मूर्धावसिक्तादयः अस्मिन्देहे अहंकाररहितैः सत्कुलकर्मादिलिंगैर्हरेःप्रियोभवतीत्यर्थः ५० वित्तेषु स्वीयं परकीयमिति आत्मनि स्वपरइति ५१ किंच त्रिभुवनविभवहेतवेऽपि त्रैलोक्यराज्यार्थमपिलवार्द्धमपि निमिषार्द्धमपि भगवत्पदारविंदभजनाद्योनचलति सवैष्णवाग्र्यः ननु लवार्द्धमात्रभजनोपरमे चेत्तावाल्लाभोभवेत्तत्कु

नकामकर्मबीजानांयस्यचेतसिसंभवः वासुदेवैकनिलयःसवैभागवतोत्तमः ४९ नयस्यजन्मकर्मभ्यांनवर्णाश्रमजातिभिः सज्जतेऽस्मिन्नहंभावोदेहेवैसहरेःप्रियः ५० नयस्यस्वःपरइतिवित्तेष्वात्मनिवाभिदा सर्वभूतसमःशांतःसवैभागवतोत्तमः ५१ त्रिभुवनविभवहेतवेऽप्यकुंठस्मृतिरजितात्मसुरादिभिर्विमृग्यात् नचलतिभगवत्पदारविंदाल्लवनिमिषार्द्धमपियःसवैष्णवाग्र्यः ५२ भगवतउरुविक्रमांघ्रिशाखानखमणिचंद्रिकयानिरस्ततापे हृदिकथमुपसीदतांपुनःसप्रभवति चंद्रइवोदितेऽर्कतापः ५३

तोनचलेत्तत्राह अकुंठस्मृतिः भगवत्पदतोऽन्यत्सारंनास्तीत्येवंरूपाऽकुंठा अनपगतास्मृतिर्यस्यसः भगवत्पदारविंदादन्यत्सारंनास्तीतिकुतः अतआह अजिते हरावेव आत्मायेषांतथाभूतैः सुरादिभिरपि दुर्लभात् किंतु केवलं विमृग्यात् तदपेक्षयासर्वस्यतुच्छत्वंस्मरन्योनचलतीत्यर्थः ५२ अपिच विषयाभिसंधिनाचलनंकामेनातिसंतापेसति भवेत् सतु भगवत्सेवानिर्वृतेनसंभवतीत्याह उरुविक्रमोचतोअंघ्रीच तयोःशाखाअंगुलयः तासुनखानिच तानिमणयश्च तेषांचंद्रिकाशीतलादीप्तिस्तयानिरस्तःकामादितापोयस्मिन् तस्मिन्नुपसीदतांभजतांहृदि कथंपुनःसतापःप्रभवति चंद्रेउदितेसति अर्कस्यतापइव नयस्यसःपरइत्यादिनाश्लोकत्रयेणयादृशाइत्यस्योत्तरमुक्तंवेदितव्यम् यद्ब्रूतेइत्यस्यचहरिनामानीतिज्ञातव्यम् ५३ छ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उक्तसमस्तलक्षणसारमाह विसृजतीति हरिरेवस्वयंसाक्षाद्यस्यहृदयंनविसृजतिनमुंचति कथंभूतः अवशेनाप्यभिहितमात्रो॑
पिअघौघंनाशयतियः सः तत्किंनविसृजति यतः प्रणयरशनयाधृतंहृदयेनिबद्धमंघ्रिपद्मंयस्यसः भागवतप्रधानउक्तोभवति
५४ इतिएकादशस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ मायानन्तरणंब्रह्मकर्मप्रश्नचतुष्टये तृतीयेतूत्तरंदत्तमार्षभैर्मु-
निभिःपृथक् १ विष्णोर्मायामिदंपश्यन्नित्युक्तमतोमायांपृच्छति परस्येति हेभगवंतः १ ननूक्तलक्षणेर्भागवतोभूत्वाक्ष-
तार्थःस्यात्किंबहुप्रश्नैरतआह नानुतृप्यइति संसारतापैर्नितरांनसोऽहंतस्यतापस्यभेषजंहरिकथाऽमृतरूपंयुष्मद्वचोजु-

विसृजतिहृदयंनयस्यसाक्षाद्धरिरवशाभिहितोऽप्यघौघनाशः प्रणयरशनयाधृतांघ्रिपद्मः सभ
वतिभागवतप्रधानउक्तः ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेनारदवसुदेवसंवादेद्वि
तीयोऽध्यायः २ राजोवाच परस्यविष्णोरीशस्यमायिनामपिमोहिनीम् मायांवेदितुमि
च्छामोभगवंतोब्रुवंतुनः १ नानुतृप्येजुषन्युष्मद्वचोहरिकथाऽमृतम् संसारतापनिस्तप्तोमर्त्य
स्तत्तापभेषजम् २ अंतरिक्षउवाच एभिर्भूतानिभूतात्मामहाभूतैर्महाभुज ससर्जो
च्चावचान्याद्यः स्वमात्रात्मप्रसिद्धये ३

षमाणोनानुतृप्यामि २ मायायाः स्वरूपतोनिरूपणासंभवात् सृष्ट्यादिकार्यद्वारेणनिरूपयितुमाह एभिरिति आद्यः पुरुषः यथा
शक्त्याभूतानामात्माकारणभूतः एभिः स्वसृष्टैर्महाभूतैरुच्चावचानिभूतानिससर्ज एषामायाभगवतइतिचरमश्लोक-
पादस्यप्रतिश्लोकमनुषंगः किमर्थंससर्ज स्वमात्रात्मप्रसिद्धये स्वंमिमीतेप्रमिमीतेउपास्तेयः सः स्वमातातस्यात्मनोजीव
स्यप्रकृष्टयेसिद्धये यद्वा स्वांशभूतानांजीवानांमात्राप्रसिद्धये विषयभोगायआत्मप्रसिद्धयेमोक्षायचेत्यर्थः तदुक्तं वेदस्तुतौ
बुद्धींद्रियमनःप्राणान्जनानामसृजत्प्रभुः मात्राऽर्थंचभवार्थंचआत्मनेऽकल्पनायचेति ३ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंजीवोपकारार्थंपंचधातुभिर्महाभूतैःसृष्टानिभूतानिअंतर्यामिरूपेणप्रविष्टः एकधामनसादशधाबाह्येंद्रियरूपेणआत्मानंविभजन्गुणान्तत्तद्विषयान्जुषतेजोषयतीत्यर्थः यद्वा तमात्मानंप्रतिगुणान्विभजन्जुषतेप्रीयतइत्यर्थः ४ सचजीवआत्मनाअंतर्यामिणाप्रद्योतितैर्गुणैरिंद्रियैर्गुणान्विषयान् भुंजानइदंसृष्टंशरीरमात्मानंमन्यमानइहशरीरादौसज्जते ५ कर्मभिः कर्मेंद्रियैश्चवसनिमित्तानिसवासनानिकर्माणिकुर्वन्तत्तत्पूर्वंकर्मफलंचगृण्हन्अयंदेहभृत् भ्रमतीहसंसारेनतुमुच्यते कथंभूतंकर्मफलं स्फखेतरंसुखदुःखात्मकम् ६ कियंतंकालंभ्रमतितत्राह इत्थमिति बहून्यभद्राणिवहंतीतिन

एवंसृष्टानिभूतानिप्रविष्टःपंचधातुभिः एकधादशधात्मानंविभजन्जुषतेगुणान् ४॰ गुणैर्गुणान्सभुंजानआत्मप्रद्योतितैःप्रभुः मन्यमानइदंसृष्टमात्मानमिहसज्जते ५ कर्माणिकर्मभिःकुर्वन्सनिमित्तानिदेहभृत् तत्तत्कर्मफलंगृण्हन्भ्रमतीहसुखेतरम् ६ इत्थंकर्मगतीर्गच्छन्बह्वभद्रवहाःपुमान् आभूतसंप्लवात्सर्गप्रलयावश्नुतेऽवशः ७ धातूपप्लवआसन्नेव्यक्तंद्रव्यगुणात्मकं अनादिनिधनःकालोह्यव्यक्तायापकर्षति ८ शतवर्षाह्यनावृष्टिर्भविष्यत्युल्बणाभुवि तत्कालोपचितोष्णार्कोलोकांस्त्रीन्प्रतपिष्यति ९ पातालतलमारभ्यसंकर्षणमुखानलः दहन्नूर्ध्वशिखोविष्वग्वर्धतेवायुनेरितः १० संवर्तकोमेघगणोवर्षतिस्मशतंसमाः धाराभिर्हस्तिहस्ताभिर्लीयतेसलिलेविराट् ११

था ताःसर्गप्रलयौउत्पत्तिमरणे ७ एवंमायामयींसृष्टिमुक्त्वाप्रलयंदर्शयितुमारभते धातूनांमहाभूतानामुपप्लवेनाशहेतावासन्नेव्यक्तंकार्यं द्रव्यंस्थूलं गुणःसूक्ष्मंतदात्मकम् अव्यक्तायअव्यक्तंप्रतिनेतुमाकर्षति ८ नाशहेतूनाह शतवर्षेति तस्मिन्कालेउपचितस्त्वासोउष्णाश्वासावर्कश्च यद्वा तेनकालेनोपचितमुष्णत्वंयस्यसः ९ ऊर्ध्वशिखऊर्ध्वज्वालःविष्वक्सर्वतः १० संवर्तकः प्रलयकर्त्ताधाराभिः नतुबिंदुभिः हस्तिहस्ताभिस्तत्समाणाभिः ११ ॥ ॥ ॥ ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततः उपाधिलयाद्वैराजः पुरुषोऽव्यक्तं कारणं प्रविशति ननु ब्रह्मणा सह ते सर्वे संप्राप्ते प्रतिसंचरे परस्यांते कृतात्मानः प्रविशंति परंपदमिति स्मृतेर्यावदधिकारमवस्थितिरधिकारिणामिति न्यायाच्च वैराजशब्दाभिधेयस्य च ब्रह्मणः परमभागवतत्वान्मोक्ष एव संगच्छते नान्येषामिव कारणमात्रप्रवेशः सत्यम् अश्वमेधादिना सत्यलोकं गतानामप्यभक्तानामावृत्तिश्रवणादभक्तत्वे च ब्रह्मणोऽपि प्रकृतौ लयः पुनरुत्पत्तिश्चेति मोक्षदौर्लभ्यसूचनार्थैवमुक्तमित्यविरोधः यद्वा केनापि प्रमाणेन न व्यज्यत इत्यव्यक्तं ब्रह्मैव तत्प्रवेशे न च मोक्ष एवोक्त इति द्रष्टव्यम् १२ एवं विराजो लयमुक्त्वा तत्कारणानां महदादिपृथिव्यंतानां प्र

ततो विराजमुत्सृज्य वैराजः पुरुषो नृप अव्यक्तं विशते सूक्ष्मं निरिंधन इवानलः १२ वायुनाहृतगंधा-
भूः सलिलत्वाय कल्पते सलिलं तद्धृतरसं ज्योतिष्ट्वायोपकल्पते १३ हृतरूपं तु तमसा वायौ ज्योतिः
प्रलीयते हृतस्पर्शोऽवकाशेन वायुर्नभसि लीयते १४ कालात्मनाहृतगुणं नभ आत्मनि लीयते
इंद्रियाणि मनो बुद्धिः सह वैकारिकैर्नृप प्रविशंति ह्यहंकारं स्वगुणैरहमात्मनि १५ एषा माया भगव
तः सर्गस्थित्यंतकारिणी त्रिवर्णा वर्णिताऽस्माभिः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १६

तिलोम्येन लयमाह वायुनेति वायोर्हि गंधरसहारित्वं प्रसिद्धम् संवर्त्तकेन वायुनाहृतगंधा अत एव गंधस्यावर्त्तकस्य गतत्वात्सलिलत्वाय कल्पते सलिले लीयत इत्यर्थः तद्धृतरसं तेन वायुना एव हृतो रसो यस्य तत् १३ तमसश्च रूपतिरस्कारित्वं प्रसिद्धं संवर्तकेन तमसा अवकाशेन आकाशेन स्वकारणेन १४ कालात्मना शब्दस्य हि कालत एव नाशः प्रसिद्धः तद्रूपेणात्मना ईश्वरेण आत्मनि तामसाहंकारे इंद्रियाणि बुद्धिश्च राजसाहंकारम् मनो वैकारिकैर्देवैः सह सात्त्विकाहंकारम् एवं त्रिविधैः स्वगुणैः स्वकार्यैः सहितः अहमहंकारः आत्मनि महति स च प्रकृताविति द्रष्टव्यम् १५ त्रिवर्णा त्रिगुणा मायाश्रवणभीतं राजानं तन्निवृत्त्युपायश्रवणे स्वच्छंदयति किं भूय इति १६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवमनुकंपितस्तन्निस्तरणोपायमेव पृच्छति यथैतामिति यद्यपि तन्मायया ऽतो बुध आभजेत्तमिति भक्तिस्तारकत्वेनोक्तैव तथा ऽपि किं भक्तिरेव अन्यो ऽपि वा तत्रोपायो ऽस्तीति ज्ञातुं पुनः प्रश्नः अकृतात्मभिः अवशीकृतांतः करणैः स्थूलधियः स्थूले शरीरे अहंधीर्ये षां ते १७ भक्तिव्यतिरेकेण नास्त्यन्य उपाय इत्यभिप्रेत्य भक्तिमेव ससाधनां निरूपयति तत्र प्रथमं वैराग्यद्वारा गुरूपसत्तिमाह चतुर्भिः कर्माणीति दुःखहत्यै दुःखप्रतीकाराय पाकविपर्यासं फलवैपरीत्यम् मिथुनीचारिणां मिथुनीभूय प्रवर्त्तमानानाम् १८ कर्मभिः साधिता अपि वित्तादयो न सुखहेतव इति च पश्येदित्याह नित्यार्तिदेनेति आत्मनः स्वस्य मृत्युरूपेण चलैः अनित्यैः अपायिभिश्च १९ एवं लोकं परमिति कर्मनिर्मितत्वान्नश्वरम् तथा च श्रुतिः तद्यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयत एवमेवामुत्र पुण्यचितो

राजोवाच यथैतामैश्वरीं मायां दुस्तरामकृतात्मभिः तरंत्यंजः स्थूलधियो महर्ष इदमुच्यताम् १७
प्रबुद्ध उवाच कर्माण्यारभमाणानां दुःखहत्यै सुखाय च पश्येत्पाकविपर्यासं मिथुनीचारिणां नृणाम् १८ नित्यार्त्तिदेन वित्तेन दुर्लभेनात्ममृत्युना गृहापत्याप्तपशुभिः का प्रीतिः साधितैश्चलैः १९ एवं लोकं परं विद्यान्नश्वरं कर्मनिर्मितम् सतुल्यातिशयध्वंसं यथा मंडलवर्तिनाम् २० तस्माद्गुरुं प्रपद्येत जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम् शाब्दे परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् २१ तत्र भागवतान्धर्मान्शिक्षेद्गुर्वात्मदैवतः अमाययानुवृत्त्या यैस्तुष्येदात्मात्मदो हरिः २२

लोकः क्षीयत इति किंच वर्तमानसमये ऽपि दुःखयुक्तं पश्येदित्याह सतुल्यातिशयध्वंसं सह तुल्येन अतिशयेन ध्वंसेन च वर्तमानम् अतः तुल्ये स्पर्धा अतिशये असूया ध्वंसालोचनैर्भयादिकं चापरिहार्यमित्यर्थः यथा खंडमंडलपतीनां मिथः स्पर्धादितद्वत् २० उत्तमं श्रेयो ज्ञातुमिच्छुः शाब्दे ब्रह्मणि वेदाख्ये न्यायतो निष्णातं तत्त्वज्ञम् अन्यथा संशयनिरासकत्वायोगात् परे च ब्रह्मण्यपरोक्षानुभवेन निष्णातम् अन्यथा बोधसंचारायोगात् परब्रह्मनिष्णातत्वद्योतकमाह उपशमाश्रयमिति २१ गुरुरेवात्मा दैवतं च यस्य सः अनुवृत्त्या सेवया यैः धर्मैः वस्तुतः आत्मा आत्मप्रदश्चोपासकानाम् यथा बलिप्रभृतीनाम् २२ ६ ६ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यथोचितमिति हीनेषुदयांसमेषुमैत्रीमुत्तमेषुप्रश्रयंचशिक्षेदित्यर्थः२३ शौचंबाह्यंमृज्जलादिभिः आभ्यंतरंचादंभमाना
दिशिक्षेत् तपःस्वधर्माचरणंतितिक्षांक्षमाम् मौनंवृथावाचामनुच्चारणम् स्वाध्यायमधिकारानुरूपंवेदपाठादिकम् आर्जवं
स्वच्छतांब्रह्मचर्यंयस्ययादृगुचितमृतुकालेस्वदारनियमादि अहिंसांभूतेष्वद्रोहं द्वंद्वसंज्ञयोःशीतोष्णसुखदुःखादिरूपयोःहृ
र्षविषादराहित्यं २४ आत्मेश्वरान्वीक्षांसच्चिद्रूपेणात्मेक्षांनियंतृरूपेणेश्वरान्वीक्षांच कैवल्यमेकांतशीलत्वम् अनिकेत-
तांगृहाद्यभिमानराहित्यम् विविक्तचीरवसनंविजनपतितानांवस्त्रखंडानांशुद्धानांवा वल्कलानांपरिधानम् २५ भाग
वतेभगवत्प्रतिपादकेअन्यत्रशास्त्रादौयाअनिंदाताम् मनसःप्राणायामैः वाचोमौनेनकर्मणोऽनीहयादंडं सत्यंयथार्थ-

सर्वतोमनसोऽसंगमादौसंगंचसाधुषु दयांमैत्रींप्रश्रयंचभूतेष्वद्धायथोचितम् २३ शौचंतपस्ति-
तिक्षांचमौनंस्वाध्यायमार्जवम् ब्रह्मचर्यमहिंसांचसमत्वंद्वंद्वसंज्ञयोः २४ सर्वत्रात्मेश्वरान्वीक्षां
कैवल्यमनिकेततां विविक्तचीरवसनंसंतोषंयेनकेनचित् २५ श्रद्धांभागवतेशास्त्रेऽनिंदामन्य
त्रचापिहि मनोवाक्कर्मदंडंचसत्यंशमदमावपि २६ श्रवणंकीर्तनंध्यानंहरेरद्भुतकर्मणः जन्मक
र्मगुणानांचतदर्थेऽखिलचेष्टितम् २७ इष्टंदत्तंतपोजप्तंवृत्तंयच्चात्मनःप्रियम् दारान्सुतान्गृहान्
प्राणान्यत्परस्मैनिवेदनम् २८ एवंकृष्णात्मनाथेषुमनुष्येषुचसौहृदम् परिचर्यांचोभयत्र महत्सु
नृषुसाधुषु २९ परस्परानुकथनंपावनंभगवद्यशः मिथोरतिर्मिथस्तुष्टिर्निवृत्तिर्मिथआत्मनः ३०

भाषणम् शमदमौ अंतःकरणबाह्येंद्रियनिग्रहौ २६ हरेर्जन्मकर्मगुणानांश्रवणादि तदर्थंहर्युद्देशेन सर्वंकर्मविशेषतश्चय
जनादियत्तत् तदर्थेशिक्षेत् २७ इष्टंदत्तमित्या दयोभावेनिष्ठाः वृत्तंसदाचारः आत्मनःप्रियंगंधपुष्पादिदारादीनप्या-
लस्य परस्मैनिवेदनंतत्सेवकतयासमर्पणंयत्तच्छिक्षेत् २८ कृष्णएवात्मानाथश्चयेषांकृष्णश्चात्मनोजीवस्यनाथोये
षामितिवातेषु भूतयत्रस्थावरेजंगमेचयापरिचर्याताम् विशेषतोनृषु तत्रापिसाधुषुस्वधर्मशीलेषु ततोपिमहत्सुश्रीभाग
वतेषु २९ तैश्चसहसंगम्ययत्पावनंभगवद्यशः तस्यपरस्परानुकथनंशिक्षेत् यद्वा यशःप्रतितत्रसंस्पर्धादिपरित्या-
गेनमिथोयारतिःरमणंयाचतुष्टिःसुखंयाचनिवृत्तिःसमस्तदुःखनिवृत्तिः तांचशिक्षेत् ३० ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंवर्त्तमानानां परमानंदप्राप्तिमाह स्मरंतइतिद्वयेन भक्त्यासाधनभक्त्या संजातया प्रेमलक्षणया भक्त्या ३१ अजंहरि-
मनुशीलयंति तल्लीलामभिनयंति एवंपरमेत्य प्राप्यनिर्वृताः संतस्तूष्णींभवंति ३२ उपसंहरति इतीति भागवतधर्मोस्मिन्न
या भक्त्या ३३ नारायणपरोमायांतरतीत्युक्ते पृच्छति नारायणाभिधानस्येति निष्ठांस्वरूपं अयंभावः ब्रह्मैवतावन्नाराय
णइति भगवानिति परमात्मेति चोच्यते तदुक्तम् वदंतितत्तत्त्वविदस्तत्त्वंयज्ज्ञानमद्वयम् ब्रह्मेतिपरमात्मेतिभगवानिति
शब्द्यतेइति तथा नारायणेभगवतितदिदंविश्वमाहितम् गृहीतमायोरुगुणः सर्गादावगुणःस्वतइत्यादिषु तत्रकिमे-

स्मरंतःस्मारयंतश्चमिथोऽघौघहरंहरिम् भक्त्यासंजातयाभक्त्याबिभ्रत्युत्पुलकांतनुम् ३१ क्व
चिद्रुदंत्यच्युतचिंतयाक्वचिद्धसंतिनंदंतिवदंत्यलौकिकाः नृत्यंतिगायंत्यनुशीलयंत्यजंभजंतितू
ष्णींपरमेत्यनिर्वृताः ३२ इतिभागवतान्धर्मान्शिक्षन्भक्त्यातदुत्थया नारायणपरोमायामंज-
स्तरतिदुस्तराम् ३३ राजोवाच नारायणाभिधानस्यब्रह्मणःपरमात्मनः निष्ठामर्हथनोवक्तुंयू
यंहिब्रह्मवित्तमाः ३४ पिप्पलायनउवाच स्थित्युद्भवप्रलयहेतुरहेतुरस्ययत्स्वप्नजाग
रसुषुप्तिषुसद्बहिश्च देहेंद्रियासुहृदयानिचरंतियेनसंजीवितानितदवेहिपरंनरेंद्र ३५

भिःशब्दैर्निर्विशेषंतदेववस्तूच्यते
अस्तिवाकोपिविशेषांशइति ३४ अत्रोत्तरम् स्थित्युद्भवेति अयमर्थः अस्यविश्वस्यस्थित्युद्भवप्रलयानांहेतुःस्वयंचअहेतुः
हेतुरहितः सनारायणइति परमेवतत्त्वमवेहि स्वप्नजागरसुषुप्तिषुसत् अनुवर्त्तमानंयत् वक्ष्यतिच तुरीयंत्रिषुसंततं
मितिबहिश्चसमाध्यादौयत्सत्तद्ब्रह्मेति परमेवतत्त्वमवेहिदेहेंद्रियप्राणमनांसियेनजीवितानिसंतिचरंतिप्रवर्त्तंते तत्प
रमात्मेति परमेवतत्त्वमवेहि एवंलक्षणभेदैर्नारायणादिनामभिरुच्यमानमपिपरमेकमेवतत्त्वंजानीहि ३५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अवेहीत्यनेन विषयत्वं प्राप्तं निषेधयति नैतदिति एतत्परं तत्त्वं मनो न विशति न विषयीकरोति वागुत वागपि चक्षुश्च आत्मा
बुद्धिश्च प्राणश्च क्रियाशक्त्या न प्राप्नोति अन्यानि चेंद्रियाणि यथानलं स्वाः स्वांशभूता अर्चिषो विस्फुलिंगादयो न प्रकाशयंति नद
हंतिच तथा जडाश्च मनआदिवृत्तिष्वभिव्यज्यमानस्यात्मप्रकाशस्य च तत्तद्वृत्तिप्रकाशकस्य न तत्प्रकाशविषयत्वम् प्राणस्य
प्राणमुत चक्षुषश्चक्षुरुत श्रोत्रस्य श्रोत्रमन्नस्यान्नं मनसो ये मनो विदुरिति तथा यतो वाचो निवर्त्तंते अप्राप्य मनसा सहेत्यादि-
श्रुतेः ननु तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामीति श्रुतेः शब्दगोचरत्वं प्रतीयते तत्राह शब्दोपीति शब्दोऽपि आत्ममूलमात्मनि प्रमाणंस
न् अर्थोक्तमर्थादुक्तं यथा भवति तथा आह न साक्षात् कुतः बोधकनिषेधतया स्वस्यैव बोधकनिषेधरूपत्वात् यतो वाचो नि
वर्त्तंते अप्राप्य मनसा सह यद्वाचाऽनभ्युदितं येन वागभ्युद्यते तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि यन्मनो न मनुते न चक्षुषा पश्यति कश्च नेनमित्या-

नैतन्मनो विशति वागुत चक्षुरात्मा प्राणेंद्रियाणि च यथाऽनलमर्चिषः स्वाः शब्दोपि बोधकनिषेधतया
त्ममूलमर्थोक्तमाह यदृते न निषेधसिद्धिः ३६ सत्त्वं रजस्तम इति त्रिवृदेकमादौ सूत्रं महानहमिति प्रव-
दंति जीवम् ज्ञानक्रियार्थफलरूपतयोरुशक्ति ब्रह्मैव भाति सदसच्च तयोः परं यत् ३७

दिश्रुतेः ननु तर्हि नैवाह श्रुतिः किमिदमुच्यते अर्थोक्तमाहेति तत्राह यदृत इति अथात आदेशो नेति नेति अस्थूलमनण्वय
तो वाचो निवर्त्तंते यद्वाचाऽनभ्युदितमित्यादि निषेधस्य यत् अवधिभूतं ब्रह्म ऋते विना सिद्धिर्नास्ति सर्वस्य निषेधस्य सावधि
त्वात् ३६ ननु तर्हि प्रमाणाविषयत्वान्नास्ति ब्रह्मेति प्रसज्येत अत आह सत्त्वमिति सत् स्थूलं कार्यं असत् सूक्ष्मं कारणं त-
त्सर्वं ब्रह्मैव भाति कुतः यत् यस्मात्तयोः सदसतोः परं कारणम् ननु कथमेकं बहुविधस्य कारणं तत्राह उरुशक्ति अनेकश
क्तिमत् उरुर्महती मायालक्षणा शक्तिर्यस्य तदिति वा बहुधा भानमेव दर्शयति आदौ यदेकं ब्रह्म तदेव सत्त्वं रजस्तम इति त्रि-
वृत्प्रधानं प्रवदंति ततः क्रियाशक्त्या सूत्रं ज्ञानशक्त्या महानिति तदेव प्रवदंति ततः अहमिति जीवं जीवोपाधिमहंकारं च त
देव प्रवदंति ततश्च ज्ञानक्रियाऽर्थफलरूपतया ज्ञानशब्देन देवताः क्रियाः इंद्रियाणि अर्था विषयाः फलं तत्प्रकाशः सु
खादि वा तद्रूपतया ब्रह्मैव भाति नहि सर्वस्वरूपेण स्वतो भासमानस्य ब्रह्मणः स्वसिद्धौ प्रमाणापेक्षेति भावः ३७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

ननुसर्वात्मकंचेद्ब्रह्म तर्हिसर्वस्यकार्यस्यजन्मादिविकारवत्त्वाद्ब्रह्मणोपितत्प्रसंगःस्यादतआह नात्मेति आत्माब्रह्मनजजान नजातः जन्माभावादेव तदनंतरास्तितालक्षणोऽपिविकारोनास्ति नैधतेनवर्द्धते वृद्ध्यभावादेवविपरिणामोपि निरस्तःकुतः हियस्मात्व्यभिचारिणामागमापायिनांबालयुवादिदेहानांसवनवित् तत्तत्कालद्रष्टातद्यवस्थावतांद्रष्टातदवस्थोभवतीत्यर्थः ननुनिरवस्थःकोसावात्मा अतआह उपलब्धिमात्रमिति नन्वायातं तर्हिक्षणिकत्वंनेत्याह सर्वत्रेति सर्वत्रदेशेशश्वत्सर्वदाअनपायि अनुवर्त्तमानं ननुनीलज्ञानंजातंपीतज्ञानंनष्टमितिप्रतीतेर्नज्ञानस्यानपायित्वमतआह इंद्रियबलेनेति सदेवज्ञानमिंद्रियबलेनविविधंकल्पितं नीलाद्याकारावृत्तयएवजायंतेनश्यंतिच नज्ञानमितिभावः व्यभिचारिष्वव्यभिचारेदृष्टांतः प्राणोयथेति ३८ दृष्टांतंविवृण्वन् इंद्रियादिलयेननिर्विकारात्मोपलब्धिंदर्शयति अंडेष्विति पेशिषुजरा

नात्माजजाननमरिष्यतिनैधतेसौनक्षीयतेसवनविद्व्यभिचारिणांहि सर्वत्रशश्वदनपाय्युपलब्धिमात्रंप्राणोयथेंद्रियबलेनविकल्पितंसत् ३८ अंडेषुपेशिषुतरुष्वविनिश्चितेषुप्राणोहिजीवमुपधावतितत्रतत्र सन्नेयदिंद्रियगणेऽहमिचप्रसुप्ते कूटस्थआशयमृतेतदनुस्मृतिर्नः ३९

युजेषु तरुषु उद्भिजेषु अविनिश्चितेषुस्वेदजेषूपधावति अनुवर्त्तते एवंदृष्टांतेनिर्विकारत्वंप्रदर्श्यदार्ष्टांतिकेऽपिदर्शयति कथंतदैवात्मासविकारइवप्रतीयते यद्यदाजागरेइंद्रियगणःयदाचस्वप्नेतत्संस्कारवानहंकारः यदातुप्रसुप्तंतदातस्मिन्प्रसुप्तेइंद्रियगणेसन्नेलीने अहमिअहंकारेचसन्नेकूटस्थोनिर्विकारएवात्मा कुतःआशयमृतेलिंगशरीरमुपाधिंविनाविकारहेतोरुपाधेरभावादित्यर्थः नन्वहंकारपर्यंतस्यसर्वस्यलयेशून्यमेवावशिष्येत तत्कथं तदाकूटस्थआत्मा अतआह तदनुस्मृतिर्नः तस्यविशेषज्ञानशून्यस्यसुखात्मनः सुषुप्तिसाक्षिणःस्मृतिर्नोऽस्माकंभवति एतावंतंकालंसुखमहंसुप्तःनकिंचिदवेदिषमिति अतोअननुभूतस्याऽस्मरणादस्त्येवसुषुप्तावात्मानुभावः विषयसंबंधाभावात्तुनस्पष्टइतिभावः तथाचश्रुतिः यद्वैतन्नपश्यति पश्यन्वैतद्द्रष्टव्यंनपश्यति नहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतइति ३९ ११

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुयदिस्फुषुमो कूटस्थात्मानुभवोभवेत् कथंपुनरपिसंसारःस्यात् अविद्यातत्संस्काराणां विद्यमानत्वादितिचेत्कदात
र्हितन्निवर्तकोऽनुभवोभवेत् अतआह यर्हीति वित्तैषणादिविहायकेवलमब्जनाभस्यैवचरणेच्छयायाउरुभक्तिस्तयापुमा
न् चेतसोमलानिविधमेत् नाशयेत् चेतएववाकर्तृस्वगतानिमलानितयाभक्त्या क्षालयेत्तदातस्मिन्विशुद्धेचेतसिसतिसा
क्षादव्यभिधानेनआत्मतत्वमुपलभ्यते अमलयोर्दृशोः सतोर्यथापूर्वमेवसिद्धः सवितृप्रकाशइति ४० भक्तेःकर्मयोगा-
धीनत्वात्तंपृच्छति कर्मयोगमिति नैष्कर्म्यंकर्मनिवृत्तिसाध्यंज्ञानम् ४१ प्रश्नांतरमाह एवमिति प्रश्नंप्रष्टव्यमर्थम् पितुः

यर्ह्यब्जनाभचरणैषणयोरुभक्त्याचेतोमलानिविधमेद्गुणकर्मजानि तस्मिन्विशुद्धउपलभ्य
त आत्मतत्वं साक्षाद्यथाऽमलदृशोःसवितृप्रकाशः ४० राजोवाच कर्मयोगंवदतनःपुरु
षोयेनसंस्कृतः विधूयेहाशुकर्माणिनैष्कर्म्यंविंदतेपरम् ४१ एवंप्रश्नमृषीन्पूर्वमपृच्छंपितुरंति
के नाब्रुवन्ब्रह्मणःपुत्रास्तत्रकारणमुच्यताम् ४२ आविर्होत्रउवाच कर्माकर्मवि-
कर्मेतिवेदवादोनलौकिकः वेदस्यचेश्वरात्मत्वात्तत्रमुह्यंतिसूरयः ४३

इक्ष्वाकोःब्रह्मणःपुत्राःसनकादयःसर्वज्ञाअपिनाब्रुवन् ४२ गहनत्वद्योतनायप्रथमंद्वितीयप्रश्नस्योत्तरमाह कर्मेति
कर्मविहितम् अकर्मतद्विपरीतंनिषिद्धम् विकर्मविगतंकर्मविहिताकरणम् एतत्त्रयंवेदवादः वैदिकगम्यम् नलौकि
कम् ईश्वरात्मत्वात् ईश्वरादुद्भूतत्वात् अपौरुषेयत्वादित्यर्थः पुंवाक्येहिवक्तुरभिप्रायतोऽर्थज्ञानंशक्यम् अपौरुषे
येतुकेवलंवाक्यपौर्वापर्येणैवतात्पर्यावधारणं तच्चदुष्करमिति तत्रकर्मादौविद्वांसोऽपिमुह्यंतिकिमुताऽन्ये अतस्त-
वतदाबालत्वान्नैवाऽब्रुवन्निति ४३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust eGangotri

दुर्ज्ञेयंवेदतात्पर्यमाह परोक्षवादइति यत्रान्यथास्थितोऽर्थः संगोपयितुमन्यथाकृत्वोच्यते सपरोक्षवादः तथाचश्रुतिः तंवाए
तंचतुर्होतारः संतंचतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रियाइवहिदेवाइति परोक्षवादत्वमेवाह कर्ममोक्षायेति ननुस्वर्गाद्यर्थंक
र्माणिविधत्ते नकर्ममोक्षार्थंतत्राह बालानामनुशासनंयथाभवतितथा अत्रदृष्टांतः अगदमौषधंयथापिताबालमगदंपाय
यन् खंडलड्डुकादिभिः प्रलोभयन्पाययतिददातिच तानिनैतावताऽगदपानस्य तल्लाभः प्रयोजनमपित्वारोग्यम् तथावेदो
प्यवांतरफलैः प्रलोभयन्कर्ममोक्षायैवकर्माणि विधत्ते ४४ननुकर्ममोक्षश्चेत्पुरुषार्थस्तर्हिप्रथममेवकर्मत्यज्यतामतआह
नाचरेदिति अजितेंद्रियत्वादज्ञः स्वयंयदिनाचरेत्तर्हिवि कर्मणाकर्मानाचरणलक्षणेनाऽधर्मेण मृत्योरनंतरंमृत्युमेवप्राप्नो

परोक्षवादोवेदोऽयंबालानामनुशासनम् कर्ममोक्षायकर्माणिविधत्तेह्यगदंयथा ४४ नाचरेद्य
स्तुवेदोक्तंस्वयमज्ञोऽजितेंद्रियः विकर्मणाह्यधर्मेणमृत्योर्मृत्युमुपैतिसः ४५ वेदोक्तमेवकुर्वाणो
निःसंगोऽर्पितमीश्वरे नैष्कर्म्यांलभतेसिद्धिंरोचनार्थाफलश्रुतिः ४६

ति तथाचश्रुतिः मृत्वापुनर्मृत्यु
मापद्यंते अद्यमानाः स्वकर्मभिरिति ४५ तस्माद्वेदोक्तमेवकुर्वाणोनतुनिषिद्धम् ननुकर्मणिक्रियमाणेतस्मिन्नासक्तिस्त
त्फलंचस्यात् नतुनैष्कर्म्यरूपासिद्धिरतआह निःसंगअनभिनिवेशवान् ईश्वरेऽर्पितंनतुफलोद्देशेन ननुफलस्यश्रुतत्वा
त्कर्मणिकृते फलंभवेदेव नरोचनार्थेति कर्मणिरुच्युत्पादनार्थं अगदपानेखंडलड्डुकादिवत् ततश्चकर्माभिरुच्यावेदार्थंसम्य
ग्विचारयति तदाचयोवाएतदक्षरमविदित्वागार्ग्यस्माल्लोकात्प्रैतिसकृपणइत्यनात्मज्ञस्यकृपणताम् तमेतंवेदानुवचने
नब्राह्मणाविविदिषंति ब्रह्मचर्येणतपसाश्रद्धयायज्ञेनानाशकेनेति यज्ञादीनांज्ञानशेषतांचावधार्यनिष्कामेषुकर्मसुप्रवर्त्त १२
ते ततश्चस्वर्गकामोयजेतेत्यादिभिः कामितस्यैवस्वर्गादेः फलत्वेनावगमादकामितोऽसौनभवतीतिनैष्कर्म्यसिद्धिर्भवतीति
भावः ४६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वैदिकंकर्मयोगमुक्त्वातांत्रिकमाह यआश्विति परात्मनः परस्यैव सत आत्मनोजीवस्यहृदयग्रंथिमहंकारबंधंनिर्हर्तुमि
च्छुः सद्यस्तंत्रोक्तेनचविधिनाप्रकारेणभजेत् तंत्रमागमः चकाराद्वैदिकेनसहसमुच्चयमाह ४७ तमेवविधिमाह लब्धानुग्र
हइत्यादिना तेनाचार्येणसंदर्शित आगमः अर्चनप्रकारोयस्यसः ४८ मूर्तेः संमुखमासीनः आदिशब्देनमूलशुद्ध्यादिभिः
पिंडंदेहंविशोध्यसंन्यासैः सद्भिर्न्यासैः कृतारक्षायेन ४९ आदावेवद्रव्याणिपुष्पादीनिजंत्वादिशोधनेनक्षितिंसंमार्जनादिना
आत्मानमव्यग्रतयालिंगंमूर्तिमनुलेपक्षालनादिनानिष्पाद्ययोग्यानिकृत्वा ५० पाद्यादिपात्राण्युपकल्प्यसन्निधाप्यत्त

यआशुहृदयग्रंथिंनिर्जिहीर्षुःपरात्मनः विधिनोपचरेद्देवंतंत्रोक्तेनचकेशवम् ४७ लब्धानुग्र
हआचार्यात्तेनसंदर्शितागमः महापुरुषमभ्यर्चेन्मूर्त्याऽभिमतयात्मनः ४८ शुचिः संमुखमासी
नः प्राणसंयमनादिभिः पिंडंविशोध्यसंन्यासकृतरक्षोऽर्चयेद्धरिम् ४९ आर्चादौहृदयेचापिय
थालब्धोपचारकैः द्रव्यक्षित्यात्मलिंगानिनिष्पाद्यप्रोक्ष्यचासनम् ५० पाद्यादीनुपकल्प्याथस-
न्निधाप्यसमाहितः हृदादिभिः कृतन्यासोमूलमंत्रेणचार्चयेत् ५१ सांगोपांगांसपार्षदांतांतां
मूर्तिंस्वमंत्रतः पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैःस्नानवासोविभूषणैः ५२ गंधमाल्याक्षतस्रग्भिर्धूपदीपो
पहारकैः सांगंसंपूज्यविधिवत्स्तवैःस्तुत्वानमेद्धरिम् ५३ आत्मानंतन्मयंध्यायन्मूर्तिंसंपूजयेद्ध
रेः शेषामाधायशिरसिस्वधाम्न्युद्वास्यसत्कृतम् ५४

दिसंपूजितंश्रीमूर्त्तौध्यात्वा हृदादिभिः हृदयशि
रःशिखाकवचनेत्रास्त्रमंत्रैः मूलमंत्रेणचदेवेकृतन्यासोमूलमंत्रेणार्चयेत् ५१ अंगानिहृदयादीनिउपांगानिसुदर्शनादी
नितत्सहितांसपार्षदांसपरिवाराम् कैरुपचारैरर्चयेत्तदाह पाद्येति आदिशब्देनमधुपर्कमाचमनंच ५२ अक्षतास्तिल-
कालंकारे नतुपूजायाम् नाक्षतैरर्चयेद्विष्णुंनकेतक्यामहेश्वरमितिनिषेधात् उपहारोनैवेद्यम् ५३ शेषांनिर्माल्यम्
स्वधाम्निस्वस्थाने देवंहृदिमूर्त्तिकरंडकेउद्वास्य स्थापयित्वापूजाविधिंसमापयेदितिशेषः ५४ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तांत्रिकंकर्मयोगमुपसंहरति एवमिति ५५ इत्येकादशेटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ चतुर्थेत्ववतारेहाप्रश्नस्योत्तरमु-
क्तवान् जयंतीनंदनोनाम्नाद्रुमिलोनवसत्तमः १ मूर्त्याऽभिमतयात्मनः प्रियमवतारंपूजयेदित्युक्तेऽवतारज्ञानमपेक्षितम् त
थास्तवैः स्तुत्वानमेद्धरिम् इत्युक्तेगुणकर्मज्ञानंचापेक्षितमतः पृच्छति यानियानीति कर्त्ताकरिष्यति १ त्वयापृष्टानिका
लत्रयसंबंधिसकलावतारगुणकर्माणिकथयितुमशक्यानि संक्षेपतस्तकानिचित्कथयिष्यामीत्याह योवाइत्यादिनाअ
नुक्रमिष्यन्गणयितुमिच्छतियः सतुबालानामिवबुद्धिर्यस्यसमंदमतिः कालेनमहताकोपिमहामतिः रजांसिगणये

एवमग्न्यर्कतोयादावतिथौहृदयेचयः यजतीश्वरमात्मानमचिरान्मुच्यतेहिसः ५५ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ राजोवाच यानियानीहकर्माणियैर्यैःस्वच्छं
दजन्मभिः चक्रेकरोतिकर्त्तावाहरिस्तानिब्रुवंतुनः १ द्रुमिलउवाच योवाअनंतस्यगुणाननंतान-
नुक्रमिष्यन्सतुबालबुद्धिः रजांसिभूमेर्गणयेत्कथंचित्कालेननैवाखिलशक्तिधाम्नः २ भूतैर्यदापंच
भिरात्मसृष्टैःपुरंविराजंविरचय्यतस्मिन् स्वांशेनविष्टःपुरुषाभिधानमवापनारायणआदिदेवः ३
यत्कायएषभुवनत्रयसन्निवेशोयस्येंद्रियैस्तनुभृतामुभयेंद्रियाणि ज्ञानंस्वतःश्वसनतोबलमोज
ईहासत्वादिभिःस्थितिलयोद्भवआदिकर्त्ता ४

दपिअखिलशक्तिधाम्नः सर्वशक्त्याश्रयस्यभगवतोगुणां
स्तुनैवगणयेत् तथाचश्रुतिः विष्णोर्नुकंवीर्याणिप्रवोचंयःपार्थिवानिविममेरजांसीत्यादि २ तत्रादौपुरुषावतारमा
ह भूतैरिति यदास्वसृष्टैर्भूतैर्विराजंब्रह्मांडंपुरंनिर्मायतस्मिल्लीलयाप्रविष्टोनतुभोक्तृत्वेन प्रभूतपुण्यस्यजीव-
स्यैवतत्रभोक्तृत्वात् ३ अस्यगुणकर्माण्याहद्वयेनयत्कायइति यस्याधिष्ठेयःकायएषःकायइतिसप्तमीवा तनुभृतां-
समष्टिव्यष्टिजीवानांज्ञानकर्मेंद्रियाणि यस्यस्वतःस्वरूपभूतात्सत्वात् तनुभृतांज्ञानं यस्यस्वतःसिद्धंज्ञानमितिवाय
स्यश्वसनतःप्राणात् बलंदेहशक्तिः ओजःइंद्रियशक्तिः ईहाक्रिया यश्चसत्वादिभिर्विश्वस्यस्थितिलयोद्भवेआदिकर्त्ता ४ १२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आदिकर्त्तेत्यनेनतत्पूर्वककर्त्तृत्वंतत्रतत्रसूचितंतद्दर्शयितुंगुणावतारद्वाराचराचरसृष्ट्यादिकर्त्तृत्वमाह आदाविति यस्येत्यनु
षंगः यस्यरजसा अस्यजगतः सर्गकार्येशतधृतिर्ब्रह्माऽभूत् स्थितौचविष्णुर्यस्यसत्त्वेनेतिशेषः क्रतुपतिःक्रतुफलदाता
द्विजातीनांतद्धर्माणांचसेतुःपालकइत्यर्थः यस्यतमसा अस्याप्ययायरुद्रोऽभूत् इत्येतैर्ब्रह्मादिभिर्निमित्तभूतैःप्रजासु
उद्भवादयो यतोभवंति सआद्यःपुरुषइत्यन्वयः ५ धर्मस्यभार्यायांदक्षदुहितरिमूर्त्तिसंज्ञायांनारायणोनरइतिमूर्त्तिद्वयेनाऽ
जनिप्रजातः तच्चरितमाह नैष्कर्म्यमात्मस्वरूपंलक्ष्यतेयेन तत्कर्म कर्मनिर्हाररूपंवाउवाचनारदादिभ्यः स्वयंचचारच

आदावभूच्छतधृतीरजसाऽस्यसर्गेविष्णुःस्थितौक्रतुपतिर्द्विजधर्मसेतुः रुद्रोऽप्ययायतमसापु
रुषः सआद्य इत्युद्भवस्थितिलयाः सततंप्रजासु ५ धर्मस्यदक्षदुहितर्यजनिष्टमूर्त्यांनारायणोनर
ऋषिप्रवरःप्रशांतः नैष्कर्म्यलक्षणमुवाचचचारकर्म योऽद्यापिचास्तऋषिवर्यनिषेविताऽङ्घ्रिः ६
इंद्रोविशंक्यममधामजिघृक्षतीतिकामंन्ययुंक्तसगणंसबदर्युपाख्यम् गत्वाप्सरोगणवसंतसु
मंदवातैःस्त्रीप्रेक्षणेषुभिरविध्यदतन्महिज्ञः ७ विज्ञायशक्रकृतमक्रममादिदेवःप्राहप्रहस्यगत
विस्मयएजमानान् माभैष्टभोमदनमारुतदेववध्वोगृह्णीतनोबलिमशून्यमिमंकुरुध्वम् ८

योऽद्यापिकर्माचरन्नास्ते ऋषिवर्यैर्निषेवितौअंघ्रीयस्यसः ६ भगवदवतारत्वद्योतकम् परमोपशमंदर्शयितुमितिहास
माह इंद्र इतिद्वाभ्यां धामस्थानंतपसागृहीतुमिच्छतीतिविशंक्यतपोनाशायकामंसपरिवारंप्रेषयामास सकामः बदरी
मिरूपाख्यायतेयः तंतस्याश्रममप्सरोगणादिभिःसहगत्वास्त्रीणांप्रेक्षणान्येवइषवोबाणास्तैः नतस्यमहिमहिमानंजा
नातीत्यतन्महिज्ञः ७ अक्रमम्अपराधं अहोअहंधीरइतिविस्मयोगर्वः तद्रहितः एजमानान्शापभियाकंपमानान् भोविभो
समर्थहेदेववध्वःमाभैष्ट बलिमातिथ्यम् नाऽप्रार्थयते इमम्अस्माकमाश्रमम् आतिथ्याभावेशून्यप्रायःस्यादित्यर्थः ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

हेनरदेव अभयदेश्रीनारायणेइत्थंब्रुवतिसतिदेवाः कामादयः सव्रीडानिनम्राणिशिरांसियेषांते लज्जाभरेणे वावनतशि
रसइत्यर्थः सघृणंयथाभवतितथाकृपांजनयंतइत्यर्थः कृपायुक्तंतमितिवा मायातः परे अतोऽविकृतेस्वारामाश्चतेधीराश्च
तेषांनिकरैरानतंपादपद्मंयस्यतस्मिंस्त्वयिएतत् अक्षोभात्मुकंपादिनविचित्रम् ९ अस्माकंचापराधाचरणंस्वभावत्वान्न
चित्रमित्याहुः त्वामितित्वांसेवतांसेवमानानांस्फुरैरिंद्रादिभिः कृताअंतरायाविघ्नाभवंतिकस्मादित्यतआहुः स्वोकइति-
स्वस्थानंस्वर्गमतिक्रम्य परमंतवस्थानंव्रजतांनाऽन्यस्यत्वामसेवमानस्य कुतः बर्हिषियज्ञेस्वभागान्पुरोडाशादीन्बली
न्करान्कृषिकइवराज्ञेइंद्रादिभ्योददतःप्रयच्छतः तर्हिकिंभवद्भक्तोविघ्नैर्भ्रश्यतिनेत्याहुः धत्तेइति यदितिनिश्चयेयत

इत्थंब्रुवत्यभयदेनरदेवदेवाःसव्रीडनम्रशिरसःसघृणंतमूचुः नैतद्विभोत्वयिपरेऽविकृतेविचित्रं
स्वारामधीरनिकरानतपादपद्मे ९ त्वांसेवतांसुरकृताबहवोऽन्तरायाःस्वौकोविलंघ्यपरमंव्रजतांप
दंते नान्यस्यबर्हिषिबलीन्ददतःस्वभागान्धत्तेपदंत्वमविताय्यदिविघ्नमूर्ध्नि १० क्षुत्तृट्त्रिकाल-
गुणमारुतजैह्व्यशैश्न्यानस्मानपारजलधीनतितीर्यकेचित् क्रोधस्ययांतिविफलस्यवशंपदेगो
र्मज्जंतिदुश्चरतपश्चवृथोत्सृजंति ११

त्वंसर्वस्याधीश्वरोऽविनारक्षकः अतोऽसौविघ्नानांमूर्ध्निपदंमूर्ध्नि
धत्तेकुतः पुनस्त्वयिविघ्नशंकेतिभावः १० त्वदभक्तानांतुकेवलंतपश्चरतांदुर्गतिः अस्माकंचवशंयांतिक्रोधस्य-
चा तत्रास्मदृशाःकामोपभोगमपितावदनुभवंतिक्रोधस्यवाशाःपुनरतिमंदाइत्याहुः क्षुत्तृडिति क्षुच्चतृट्चत्रिकाल
गुणाश्चशीतोष्णवर्षाणिचमारुतश्चप्राणोबाह्योवाजैह्व्याःजिह्वाभोगाश्चशैश्न्याःगुह्योपभोगाश्चएतानस्मान् अपारजल-
धिरूपानतितीर्यविलंघ्यगोष्पदेमज्जंति कुतः यतः क्रोधस्यविफलस्यवशंयातिगच्छंति किंच जलेमज्जंतोयथावि
वशाःसंतोमस्तकारोपितंभारमुत्सृजंति तथाहृथैवनमोक्षायनचभोगायशापादिनादुश्चरंतपउत्सृजंति ११ १४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्त्रियः योगनिर्मिताः स्त्रीः शुश्रूषां कुर्वतीः स्वर्चिताः सुष्ठु अलंकृताः तेषां स्वलावण्यादिदर्पोपशमाय दर्शयामास १२ रूपि-
णीः मूर्तिमतीः श्रीरिव ताः स्त्रीः दृष्ट्वा तासां तु रूपस्यौदार्येण महत्त्वेन हृता श्रीः कांतिर्येषां ते १३ वृङ्ध्वं वृणीध्वं कं वयं वराकाः क्व
चेमाः इति चेत्तत्राह सवर्णां समानरूपां नैकाप्यस्मदनुरूपेति चेन्माभवतु तथापि स्वर्गस्य भूषणरूपां १४ सुरबंदिनो देवभृत्याः
१५ इंद्राय इंद्रं प्रति नारायणबलमूचुः शक्रः तत्रास त्रासं प्राप्तः विस्मितश्च तत्र विस्मित आसेति वा १६ अन्यानप्यवतारांस्तच्चरि
तान्याह हंसस्वरूपीति दत्तः दत्तात्रेयः कुमारः सनकादिः नः पिता ऋषभश्च विष्णुरेव कलयाऽवतीर्णः सन्नात्मयोगमवदत्

इति प्रगृणतां तेषां स्त्रियोऽत्यद्भुतदर्शनाः दर्शयामास शुश्रूषां स्वर्चिताः कुर्वतीर्विभुः १२ ते देवानुचरा दृ-
ष्ट्वा स्त्रियः श्रीरिव रूपिणीः गंधेन मुमुहुस्तासां रूपौदार्यहतश्रियः १३ तानाह देवदेवेशः प्रणतान्प्रह-
सन्निव आसामेकतमां वृङ्ध्वं सवर्णां स्वर्गभूषणाम् १४ ओमित्यादेशमादाय नत्वा तं सुरबंदिनः उर्व-
शीमप्सरःश्रेष्ठां पुरस्कृत्य दिवं ययुः १५ इंद्रायानम्य सदसि शृण्वतां त्रिदिवौकसाम् ऊचुर्नारायणबलं
शक्रस्तत्रास विस्मितः १६ हंसस्वरूप्यवददच्युत आत्मयोगं दत्तः कुमार ऋषभो भगवान्पिता नः विष्णुः
शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्णस्तेनाहृता मधुभिधा श्रुतयो हयास्ये १७ गुप्तोऽप्यये मनुरिलौषधयश्च
मात्स्ये क्रौडे हतो दितिज उद्धरतोऽम्भसः क्ष्माम् कौर्मे धृतोऽद्रिरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे ग्राहात्प्रपन्नमिभ-
राजममुंचदार्तम् १८ संस्तुन्वतोऽब्धिपतितान् श्रमणानृषींश्च शक्रं च वृत्रवधतस्तमसि प्रविष्टम् देव
स्त्रियोऽसुरगृहे पिहिता अनाथा जघ्नेऽसुरेंद्रमभयाय सतां नृसिंहे १९

तेन विष्णुना हयास्ये हयग्रीवावतारे म-
धुभिदा सता तेन ततः पातालतलतः श्रुतय आहृताः १७ इला पृथ्वी ओषधयश्च गुप्ताः क्रौडे च वराहावतारे ग्राहात् गजेंद्रम-
मुंचत् मोचयामास एवमादौ यत्रावतारनाम नास्ति तत्र विष्णुः शिवाय जगतां कलयाऽवतीर्ण इत्यनुवर्त्तनीयम् १८ संस्तु-
न्वतः स्तुतिं कुर्वाणान् ऋषीन्वालखिल्यान् कश्यपार्थं समिदाहरणे गोष्पदनिमग्ना निंद्रेणोपहसितानुद्धृत्यापदोऽमो-
चयत् तमसि ब्रह्महत्यायां प्रविष्टं मोचयामास असुरगृहे पिहिता निरुद्धा या देवस्त्रियस्ताश्चाऽमुंचदनेकावतारैः १९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अंतरेषु सर्वेमन्वंतरेषु कलाभिर्मूर्तिभिर्भुवनानि अदधात् अपालयत् इमांक्ष्मांसमंदात् ददौ २० हैहयानांकुलस्याप्ययाय भार्गवरूपोऽग्निः सरामोदाशरथिः सन् सलंकंलंकायांस्थितं सन् जयति वर्त्तमानकालीनोऽवतारइत्यर्थः २१ भाविनंरामकृष्णावतारमाह भूमेरिति बुद्धावतारमाह वादैरिति अतदर्हान् दैत्यान् विमोहयिष्यति कल्क्यवतारमाह शूद्रानिति न्यहनिष्यत् निहनिष्यति २२ २३ इत्येकादशेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेभक्तिहीनानांकानिष्ठाकीदृ

देवासुरेयुधिचदैत्यपतीन् सुरार्थेहत्वांतरेषुभुवनान्यदधात्कलाभिः भूत्वाथवामनइमामहरद्बलेः क्ष्मांयाञ्चाछलेनसमदाददितेःसुतेभ्यः २० निःक्षत्रियामकृतगांचत्रिःसप्तकृत्वोरामस्तुहैहयकुलाप्ययभार्गवाग्निः सोऽब्धिंबबंधदशवक्त्रमहन् सलंकंसीतापतिर्जयतिलोकमलघ्नकीर्त्तिः २१ भूमेर्भरावतरणाययदुष्वजन्माजातःकरिष्यतिसुरैरपिदुष्कराणि वादैर्विमोहयतियज्ञकृतोऽतदर्हान् शूद्रान्कलौक्षितिभुजोन्यहनिष्यदंते २२ एवंविधानिकर्माणिजन्मानिचजगत्पतेः भूरीणिभूरियशसोवर्णितानिमहाभुज २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४

राजोवाच भगवंतंहरिंप्रायोनभजंत्यात्मवित्तमाः तेषामशांतकामानांकानिष्ठाविजितात्मनां १
चमसउवाच मुखबाहूरुपादेभ्यःपुरुषस्याश्रमैःसह चत्वारोजज्ञिरेवर्णागुणैर्विप्रादयःपृथक् २

गेयुगेपूजाविधिरितिप्रश्नद्वयस्योत्तरमुच्यते १ त्वांसेवतांसुरकृताबहवोऽन्तरायाइत्यनेनश्रीहरिभक्ताविघ्नमूर्ध्निपदंदत्वापरांगतिंयांति अभक्तानांतुविघ्नाःसवंतीत्युक्ते तर्हितेषांकागतिर्भवतीतिपृच्छति भगवंतमिति हेआत्मवित्तमाः अविजितात्मनामतएवाशांतकामानांकानिष्ठाकिंप्राप्यमित्यर्थः १ स्वजनकस्यगुरोर्भगवतोऽनादरात् गुरुद्रोहेणदुर्गतिंयांतीतिवक्तुंभगवतःसकाशाद्वर्णाश्रमाणामुत्पत्तिमाह मुखेति गुणैःसत्वेनविप्रःसत्वरजोभ्यांक्षत्रियःरजस्तमोभ्यांवैश्यः तमसाशूद्रइति २ ७ ७ ७ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एषांमध्येये ऽज्ञत्वान्नभजंतियेचज्ञात्वाप्यवजानंति आत्मनः प्रभवोजन्मयस्मात्तंतदभजनेकृतघ्नतामप्याह ईश्वरमिति स्थानाद्वर्णाश्रमाद्भ्रष्टाः ३ तत्रये ऽज्ञास्तेभवद्विधानामनुग्राह्याइत्याह दूरइति दूरेहरिकथातच्छ्रवणंयेषांते अतएव दूरेच अच्युतकीर्त्तनंयेषांते दूरेअच्युतकीर्त्तनाश्चेतिवा ४ ज्ञानलवदुर्विदग्धास्त्वचिकित्स्यत्वादुपेक्ष्याइत्याशयेनाह विप्र इति श्रौतेनउपनयनाख्येन उपलक्षणमेतत् अध्ययनादिनाऽपिहरेःपदांतिकंतद्भजनोत्तमाधिकारंप्राप्ताअपिमुह्यंति कर्मफलेषुसज्जंते कुतः आम्नायेषुयेवादाःअर्थवादाः तेमोहकतयाविद्यंतेयेषांते तदुक्तंगीतासु यामिमांपुष्पितांवाचंप्र वदंत्यविपश्चितः वेदवादरताःपार्थनान्यदस्तीतिवादिनइत्यादिना ५ भक्तिमार्गदार्ढ्यायतेषांमोहंप्रपंचयन्निंदति कर्म

यएषांपुरुषंसाक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् नभजंत्यवजानंतिस्थानाद्भ्रष्टाःपतंत्यधः ३ दूरेहरिकथाः
केचिद्दूरेचाच्युतकीर्त्तनाः स्त्रियःशूद्रादयश्चैवतेनुकंप्याभवादृशाम् ४ विप्रोराजन्यवैश्योवाह
रेःप्राप्ताःपदांतिकम् श्रौतेनजन्मनाऽथापिमुह्यंत्याम्नायवादिनः ५ कर्मण्यकोविदाःस्तब्धामू
र्खाःपंडितमानिनः वदंतिचाटुकान्मूढाययामाध्व्यागिरोत्सुकाः ६ रजसाघोरसंकल्पाःकामुका-
अहिमन्यवः दांभिकामानिनःपापाविहसंत्यच्युतप्रियान् ७

णीत्यादिना अकोविदाः यथाबंधकंनभवतितथा कर्त्तुमज्ञाः अविवेकबहुलाइतियावत् नचाभिज्ञान्पृच्छंतियतः स्तब्धाःअनम्राःस्तब्धत्वेहेतुः यतोमूर्खाःअपिपंडितावयमितिमानवंतःअतः अपामसोमममृताअभूम अक्षय्यंहवै चातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवति यत्रनोष्णंनचशीतंस्यान्नग्लानिर्नाप्यरातयइत्यादिकयाययामाध्व्यागिरोत्सुकाः संतोमूढास्तयाचाटुकान् अप्सरोभिःसहविचरिष्यामइत्यादिप्रियांश्छब्दान्वदंति ६ किंच तेषांकर्माभिनिवेशात्का मक्रोधदंभादयोवर्द्धंतइत्याहत्रयेण रजसेति घोरःअभिचारादिःसंकल्पोयेषांते अहिवन्मन्युर्येषांते ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कामुकत्वंप्रपंचयति वदंतीति उपासिताः स्त्रियोयैः नतुवन्द्याः तेमैथुन्यंमैथुनसुखमेवपरं नतातिथ्यादि येषुगृहेषु तेषु आशिषीवदंति इदमद्यमयालब्धमिमंप्राप्स्येमनोरथम् इदमस्तीदमपिमेभविष्यतिपुनर्धनमित्याकाराः दांभिकतांप्रपंचयति यजंतीति असृष्टान्नविधानदक्षिणं नसृष्टानसंपादिता अन्नविधानदक्षिणायथातथा यजंति तदाचवृत्त्यैजीविकार्थंपरंकेवलं पशून्घ्नंति अतद्विदः हिंसादोषानभिज्ञाः ८ मानितांप्रपंचयति श्रियेति श्रियाधनादिसंपदाविभूत्याऐश्वर्येणश्रियादिना

वदंतितेन्योऽन्यमुपासितस्त्रियोगृहेषुमैथुन्यसुखेषुचाशिषः यजंत्यसृष्टान्नविधानदक्षिणंवृत्त्यैपरंघ्नंतिपशूनतद्विदः ८ श्रियाविभूत्याऽभिजनेनविद्ययात्यागेनरूपेणबलेनकर्मणा जातस्मयेनांधधियःसहेश्वरान्सतोऽवमन्यंतिहरिप्रियान्खलाः ९ सर्वेषुशश्वत्तनुभृत्स्ववस्थितंयथाखमात्मानमभीष्टमीश्वरम् वेदोपगीतंचनशृण्वतेबुधामनोरथानांप्रवदंतिवार्त्तया १०

जातोयःस्मयोगर्वस्तेन अधाधीर्येषांतईश्वरसहितान्सतःअवमन्यंते ९ किंच एवंवर्तमानास्तेवेदतत्त्वार्थंस्फुटमपिनजानंतीत्याह सर्वेष्विति केनरूपेणावस्थितंतदाह आत्मानमीश्वरम् आत्मतयाईश्वरतयाचाऽवस्थितम् एवमप्यसंगतामाह यथाखम् पुरुषार्थतामाह अभीष्टम् स्फुटत्वमाह वेदोपगीतंचेति तत्कुतः यतोमनोरथानांव्यवायामिषमद्यसेवाविषयाणांवार्तयाप्रवदंति निवृत्तिपरंसंतंवेदंप्रवृत्तिपरंवर्णयंतीत्यर्थः १० ७ ७ ७ १६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुव्यवायादीनामपि ऋतौभार्यामुपेयात् हुतशेषंभक्षयेदित्यादिनाविहितत्वात्किमेवंनिंद्यते अतआह लोकइति व्यवायःस्त्री संगः नित्याःरागतएवनित्यप्राप्ताःजंतोःप्राणिमात्रस्य अतस्तत्रतासुचोदनाविधिर्नास्ति ननुऋतावुपेयादित्यादिनाविधि-दर्शितःसत्यम् नत्वयमपूर्वविधिःरागतःप्राप्तत्वात् किंतुनियमविधिरूपेणरागिणामप्यनुज्ञामात्रंक्रियते तदाहव्यवस्थि-तिरिति तेषुव्यवायादिषुकैःविवाहयज्ञसुराग्रहैःविवाहविषयएवव्यवायःकार्यःयज्ञएवामिषसेवासौत्रामण्यांसुराग्रहान् गृह्णातीतिश्रुतेः तत्रैवमद्यसेवेतिनियमःक्रियते ननुचनियमपक्षेऽप्यावश्यकत्वान्ननिंदायुक्ता अतआह आसुनिवृत्ति रिष्टेति अयंभावः नायंनियमविधिरपिनित्यप्राप्तत्वात् अतोनिवृत्तिःपरिसंख्यैव आसुव्यवायामिषमद्यसेवासुनिवृ त्तिरिष्टाकथंतर्हिव्यवस्थितिरित्युक्तम् उच्यते नतावत्परिसंख्याविधिनाश्रुत्यानिवृत्तिरुच्यते तथासतिस्वार्थत्यागःपरा

लोकेव्यवायामिषमद्यसेवानित्यास्तुजंतोर्नहितत्रचोदना व्यवस्थितिस्तेषुविहाययज्ञसु-राग्रहैरासुनिवृत्तिरिष्टा ११

र्थकल्पनाप्राप्तबाधश्चेतिदोषत्रयंस्यात् अतःक्वचिद्विधिप्राप्स्यतोऽप्यर्थप्रापणमन र्थकमित्यपूर्वविधिद्वाराऽन्यनिवृत्तिःफलतोभवति तद्यथा इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्तइत्यत्ररश नालिंगतोगर्दभाश्वाभिधानीरशनाद्वयेप्राप्स्यतोमंत्रस्यापूर्वविधिद्वारापरिसंख्योच्यतेयथोक्तंतंत्रवार्त्तिके अप्राप्तविधि रेवायमतोमंत्रस्यनिश्चितःपरिसंख्याफलेनोक्तानविशेषःपुनःश्रुतेरिति क्वचित्तुरागतोनित्यप्राप्तस्याप्राप्तांशपूरणल क्षणस्यनियमफलस्याप्यभावान्नियमविधिद्वाराफलतःपरिसंख्याभवति यथापंचपंचनखाभक्ष्याइति तथारागतोनि-त्यवत्प्राप्तस्यव्यवायादेर्विवाहादिनियमेनाप्यनुज्ञाद्वारापरिसंख्यैवेति ननुयद्यप्यनुज्ञामात्रमेतद्भवेत्तर्हिऋतुस्नातांतु योभार्यांसन्निधौनोपगच्छतिघोरायांभ्रूणहत्यायांपच्यतेनात्रसंशयइत्यादिदोषश्रवणंनस्यात् नैषदोषःमनसिकामेसत्य पितस्यामरुच्याद्वेषादिनावातामनुपगच्छतोदोषश्रवणोपपत्तेरितिसर्वमनवद्यम् ११ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवंव्यवायादिमनोरथाकुलितत्वादमी स्वमात्मानंनभ्रृण्वंतीत्युक्तम् इदानींधनस्यापिधर्मद्वारा परमात्मप्रापकस्यदृष्टोप
भोगार्थंविनियोगान्नात्मज्ञानगंधोपीत्याह धनंचेति धर्मएवैकंफलंयेस्यतत् कुतः यतःयस्मात् धर्मात्सविज्ञानमपरोक्षज्ञा
नसहितं दृढंपरोक्षज्ञानंभवति कथंभूतम् अनुप्रशांति अनुअनंतरमेव प्रकृष्टाशांतिः निर्वाणलक्षणायस्मात् एवंभूतंधनंगृहे
षुदहाद्यर्थंयुंजंति १२ किंचव्यवस्थयाऽपिव्यवायाद्यभ्यनुज्ञानंनयथेष्टमपितुन्यथैवेत्याहुः यदिति यद्यस्मात्सुरायाःघ्राणभ
क्षः अवघ्राणंसएवविहितःनपानं तथा पशोरप्यालभनमेवविहितं नतुहिंसा अयमर्थः देवतोद्देशेनयत्स्वहननम् तदाल
भनम् वायव्यंश्वेतमालभेतेत्यादिश्रुतेः नतुहिंसायावेदविहिताहिंसानसाहिंसेतिकीर्त्यतइतिवचनात् भक्षणोद्देशेनतुक्रि
यमाणंहननंलौकिकहननवद्धिंसैव अतस्त्वालभनमेवविहितंनतुहिंसा अतोनयथेष्टभक्षणाभ्यनुज्ञेत्यर्थः व्यवायोऽपि

धनंचधर्मैकफलंयतोवैज्ञानंसविज्ञानमनुप्रशांति गृहेषुयुंजंतिकलेवरस्यमृत्युंनपश्यंतिदुरंतवीर्य
म् १२ यद्घ्राणभक्षोविहितःसुरायास्तथापशोरालभनंनहिंसा एवंव्यवायःप्रजयानरत्याइमंविशुद्धं
नविदुःस्वधर्मम् १३ येत्वनेवंविदोसंतःस्तब्धाःसदभिमानिनः पशून्द्रुह्यंतिविस्रब्धाःप्रेत्यखादंतितेऽ
चतान् १४ द्विषंतःपरकायेषुस्वात्मानंहरिमीश्वरम् मृतकेसानुबंधेस्मिन्बद्धस्नेहाःपतंत्यधः १५ येकैव
ल्यमसंप्राप्ता येचातीताश्चमूढताम् त्रैवर्गिकाह्यक्षणिकाआत्मानंघातयंतिते १६

प्रजयानिमित्तभूतयानतु
रत्यै अतोमनोरथवादिनइमंविशुद्धंस्वधर्मंनविदुरिति १३ एवंभगवत्पराङ्मुखानांबहुदोषतांप्रपंच्यतन्निष्ठांप्रपंचयति
येत्विति अनेवंविदः नएवंधर्मंविदंतियेते विस्रब्धाःनिःशंकाः अनेनमनोरथोभविष्यतीति विश्वस्तावा तदानींतनपोष
णेनवा तैःपशुभिर्विश्वस्ताःतेचपशवःप्रेत्यअमुत्रतान्खादंति मांसभक्षयिताऽमुत्रयस्यमांसमिहाद्म्यहम् एतन्मांसस्य
मांसत्वंप्रवदंतिमनीषिणइतिवचनात् १४ अभिचारादिनाद्विषंतःमृतकेदेहेसानुबंधेपुत्रादिसहिते १५ अज्ञास्तत्वज्ञै
रनुकंपितास्तरंतितत्वज्ञास्तुस्वतः येतुनात्यंतमज्ञाःनचतत्वज्ञाः तेऽंतरालवर्तिनःपतंतीत्याह यइति कैवल्यंतत्वज्ञा
नमसंप्राप्ताःअत्रहेतुःत्रिवर्गप्रधानाःअक्षणिकाःउपशांतिक्षणरहिताःदेहादिस्थैर्यबुद्ध्योवास्वयमेवात्मानंघातयंति १६ १७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदाह एत इति आत्महनः आत्मापन्हवकर्त्तारः अज्ञाने कर्मणि तथाचश्रुतिः असूर्यानामतेलोकाअंधेनतमसावृताः तांस्तेप्रेत्याभिगच्छंतियेकेचात्महनोजनाइति १७ सागृहापत्यसुहृच्छ्रियस्ताःहित्वा १८ तदेवंभगवद्भक्तिरेवकर्त्तव्येति स्थितेतत्र विशेषंपृच्छति कस्मिन्कालइति किंवर्णः कीदृग्वर्णवान् कीदृशः कीदृगाकारः केनवानाम्नाकेनवाविधिना १९ एषुकृतादिकालेषुनानाप्रकारावर्णाभिधाकारायस्यसः नानैवविधिनाविविधेनैवमार्गेण २० तदेववर्णादिचतुष्टयमाह कृतइत्यादि-

एतआत्महनोशांता अज्ञानेज्ञानमानिनः सीदंत्यकृतकृत्यावैकालध्वस्तमनोरथाः १७ हित्वात्ममाया-
सरचितागृहापत्यसुहृच्छ्रियः तमोविशंत्यनिच्छंतोवासुदेवपराङ्मुखाः १८ राजोवाच कस्मि
न्कालेसभगवान्किंवर्णःकीदृशोनृभिः नाम्नावाकेनविधिना पूज्यतेतदिहोच्यताम् १९ करभाजन
उवाच कृतंत्रेताद्वापरंचकलिरित्येषुकेशवः नानावर्णाभिधाकारोनानैवविधिनेज्यते २० कृतेशु-
क्लश्चतुर्बाहुर्जटिलोवल्कलांबरः कृष्णाजिनोपवीताक्षान्बिभ्रद्दंडकमंडलू २१ मनुष्यास्तुतदाशांता
निर्वैराःसुहृदःसमाः यजंतितपसादेवंशमेनचदमेनच २२ हंसःसुपर्णोवैकुंठोधर्मोयोगेश्वरोमनुः
ईश्वरःपुरुषोऽव्यक्तः परमात्मेतिगीयते २३ त्रेतायांरक्तवर्णोऽसौचतुर्बाहुस्त्रिमेखलः हिरण्यकेश
स्त्रैय्यात्मास्रुक्स्रुवाद्युपलक्षणः २४ तंतदामनुजादेवंसर्वदेवमयंहरिम् यजंतिविद्ययात्रैय्याधर्मि-
ष्ठाब्रह्मवादिनः २५ विष्णुर्यज्ञःपृश्निगर्भःसर्वदेवउरुक्रमः वृषाकपिर्जयंतश्चउरुगायइतीर्यते २६

नां कृष्णाजिनादीन्बिभ्रदितिब्रह्मचारिवेषोदर्शितः २१ तपसाध्यानेन २२ २३ त्रिगुणादीक्षांगभूतामेखलायस्यसः यज्ञमूर्त्तिः हिरण्यकेशः पिशंगकेशः २४ त्रैय्याविद्ययावेदत्रयोक्तकर्मभिः २५ पृश्निगर्भः पृश्निःसुतपसःप्रजापतेःपत्नीतस्याःपुत्रः वृषाकपिः स्मृतःसन् वर्षति कामान् आकंपयतिक्लेशानितितथा जयत्येवसर्वदाजयंतः २६ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

श्यामः अतसीपुष्पसंकाशः निजानिचक्रादीन्यायुधानियस्यसः श्रीवत्सोनामवक्षसोदक्षिणभागेरोम्णांप्रदक्षिणावर्त्तः स आ-
दिर्येषांकरचरणादिगतपद्मादीनांतैःअंकैः अंकितैः चिन्हैर्लक्षणैर्बाह्यैः कौस्तुभादिभिः २७ महाराजोपलक्षणंछत्रचामरादि
युक्तम् वेदतंत्राभ्यांवैदिकेनागमिकेनचमार्गेणयजंतिपूजयंतिपरमीश्वरंज्ञातुमिच्छवः २८ नामान्याह नमस्तेइति २९ ३० ना
नातंत्रविधानेनेति कलौतंत्रमार्गस्यप्राधान्यंदर्शयति ३१ रूक्षतांव्यावर्त्तयति त्विषाकांत्याऽकृष्णमिंद्रनीलमणिवदुज्ज्वलम्
यद्वा त्विषाकृष्णंकृष्णावतारं अनेनकलौकृष्णावतारस्यप्राधान्यंदर्शयति अंगानिहृदयादीनिउपांगानिकौस्तुभादीनि अ
स्त्राणिसुदर्शनादीनि पार्षदाः सुनंदादयः तत्सहितंयज्ञैःअर्चनैः संकीर्त्तनंनामोच्चारणंस्तुतिश्चतत्प्रधानैः सुमेधसोवि

द्वापरेभगवान्श्यामःपीतवासानिजायुधः श्रीवत्सादिभिरंकैश्चलक्षणैरुपलक्षितः २७ तंतदा
पुरुषंमर्त्यामहाराजोपलक्षणम् यजंतिवेदतंत्राभ्यांपरंजिज्ञासवोनृप २८ नमस्तेवासुदेवायनमःसं
कर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायतुभ्यंभगवतेनमः २९ नारायणायऋषयेपुरुषायमहात्मने विश्वेश्व
रायविश्वायसर्वभूतात्मनेनमः ३० इतिद्वापरउर्वीशस्तुवंतिजगदीश्वरम् नानातंत्रविधानेनकला
वपियथाशृणु ३१ कृष्णवर्णंत्विषाकृष्णंसांगोपांगास्त्रपार्षदम् यज्ञैःसंकीर्त्तनप्रायैर्यजंतिहिसुमेध-
सः ३२ ध्येयंसदापरिभवघ्नमभीष्टदोहंतीर्थास्पदंशिवविरिंचिनुतंशरण्यम् भृत्यार्त्तिहंप्रणतपालभ
वाब्धिपोतंवंदेमहापुरुषतेचरणारविंदम् ३३

वेकिनः ३२स्तुतिमाह ध्येयमिति हेप्रणतपाल हेमहापुरुषतेचरणारविंदंवंदे कथंभूतं ध्येयं ध्यातुंयोग्यंसदेतिसर्वत्र-
संबध्यते ध्येयत्वेहेतवः इंद्रियकुटुंबादिभिर्यःपरिभवस्तिरस्कारःतंहंतीति तथातत् किंच अभीष्टदोहंमनोरथपूरकं किं
च तीर्थास्पदंगंगाद्याश्रयत्वेनपरमपावनम् शिवविरिंचिभ्यांनुतंस्तुतंमहत्तमम् ननुतौकुलार्थावेवकिमर्थंताभ्यांनुतं-
तत्राह शरण्यमाश्रययोग्यंसुखात्मकमित्यर्थः तर्हिब्रह्मादिस्तुत्यंप्राकृतस्यकथंगोचरंस्यात् नभृत्यार्त्तिहन् यस्य-
कस्यापिभृत्यमात्रस्यार्त्तिहंतृनकेवलमागंतुकार्तिमात्रंहंति किंतुभवाब्धिपोतंसंसारार्णवतारकंच ३३ ५ ५ १८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इदानींस्वयमासक्तात्वान्नैरपेक्ष्यंभक्तार्थंचसापेक्षतांदर्शयन् श्रीरामचंद्रंस्तौति त्यक्त्वेति अन्यैःसुदुस्त्यजायाःसुरेप्सितरा-
ज्यलक्ष्मीस्तांत्यक्त्वायदितियइत्यर्थःयःअरण्यमगात् किंराज्यवैकल्यदर्शनेन नधर्मिष्ठःकुतःआर्यस्यगुरोःदशरथस्यव
चसा किंच एवंराज्यंत्यक्त्वाऽपिभक्तवात्सल्येनदयितयासीतया ईप्सितंमायामृगंस्वर्णाकारंयोन्वधावत् तस्यभगवतश्चर
णारविंदंवंदे हेधर्मिष्ठेतिसंबोधनंवा तथाप्यविवक्षितत्वादार्यपदेनसंधिर्नभवति तथायदगादितिचरणारविंदमेवोच्य-
ते यत् माययामृगमन्वधावत् तत्तेचरणारविंदंवंदइत्यन्वयः अन्यत्समानम् ३४ युगानुरूपाभ्यांनामरूपाभ्याम् ३५ एते

त्यक्त्वासुदुस्त्यजसुरेप्सितराज्यलक्ष्मींधर्मिष्ठआर्यवचसायदगादरण्यम् मायामृगंदयितयेप्सितम
न्वधावद्वंदेमहापुरुषतेचरणारविंदम् ३४ एवंयुगानुरूपाभ्यांभगवान्युगवर्त्तिभिः मनुजैरिज्यतेराज
न्श्रेयसामीश्वरोहरिः ३५ कलिंसभाजयंत्यार्यागुणज्ञाःसारभागिनः यत्रसंकीर्त्तनेनैवसर्वस्वार्थोऽ
भिलभ्यते ३६ नह्यतःपरमोलाभोदेहिनांभ्राम्यतामिह यतोविंदेतपरमांशांतिंनश्यतिसंसृतिः३७
कृतादिषुप्रजाराजन्कलाविच्छंतिसंभवम् कलौखलुभविष्यंतिनारायणपरायणाः ३८ क्वचित्क्वचि
न्महाराजद्रविडेषुचभूरिशः ताम्रपर्णीनदीयत्रकृतमालापयस्विनी ३९ कावेरीचमहापुण्याप्रतीची
चमहानदी येपिबंतिजलंतासांमनुजामनुजेश्वर प्रायोभक्ताभविष्यंतिवासुदेवेऽमलाशयाः ४०

षुचतुर्षुयुगेषुकलिरेवश्रेष्ठइत्याह कलिमिति गुणज्ञाःकलेर्गुणंजानंतियेते ननुदोषाणांबहुत्वात् कथंसभाजयंति
तत्राह सारभागिनः गुणांशग्राहिणः कोसौगुणस्तमाह यत्रेति तदुक्तम् ध्यायन्कृतेयजन्यज्ञैस्त्रेतायांद्वापरेऽर्चय
न् यदाप्नोतितदाप्नोति कलौसंकीर्त्यकेशवमिति ३६ तस्मात्कलौ अतःअस्मात्संकीर्त्तनात् परमोलाभोनास्ति यतःसं
कीर्त्तनात् ३७ किंच कृतादिष्विति ३८ ३९ अमलाशयाःसंतः प्रायःप्रायशोभगवतिभक्ताभविष्यंति ४० ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भक्तस्यविधिनिषेधनिवृत्तेः कृतकृत्यतामाह देवर्षीति आप्ताःपोष्याःकुटुंबिनः इतरेदेवादयः पंचयज्ञदेवताः एतेषांय
थाऽभक्तःऋणी अतएवतेषांकिंकरः तदर्थंनित्यंपंचयज्ञादिकर्त्ता तथाचस्मृतिः हीनजातिपरिक्षीणमृणार्थंकर्मका
रयेदिति अयंतुनतथाकोऽसौयः सर्वभावेनश्रीमुकुंदंशरणंगतः कर्त्तंकृत्यंपरिहृत्य परित्यज्य यद्वा॥कर्त्तंभेदंपरिहृ
त्य कृतीछेदनइत्यस्मात् वासुदेवःसर्वमितिबुध्वेत्यर्थः ४१ विहितकर्मनिवृत्तिमुक्त्वानिषेधनिमित्तप्रायश्चित्तनिवृत्ति
माह स्वपादमूलमितित्यक्तः अन्यस्मिन्देहादौदेवतांतरेवाभावोयेन अतएवतस्यविकर्मणिप्रवृत्तिर्नसंभवति यच्चक-

देवर्षिभूताप्तनृणांपितॄणांनकिंकरोनाऽयमृणीचराजन् सर्वात्मनायःशरणंशरण्यंगतोमुकुंदंपरि
हृत्यकर्त्तम् ४१ स्वपादमूलंभजतःप्रियस्यत्यक्तान्यभावस्यहरिःपरेशः विकर्मयच्चोत्पतितंकथंचि
द्धुनोतिसर्वंहृदिसन्निविष्टः ४२ नारदउवाच धर्मान्भागवतानित्थंश्रुत्वाऽथमिथिलेश्वरः जायं
तेयान्मुनीन्प्रीतःसोपाध्यायोह्यपूजयत् ४३ ततोऽन्तर्दधिरेसिद्धाःसर्वलोकस्यपश्यतः राजाधर्मानुपा
तिष्ठन्नवापपरमांगतिम् ४४ त्वमप्येतान्महाभागधर्मान्भागवतांश्छ्रुतान् आस्थितःश्रद्धयायुक्तोनिः
संगोयास्यसेपरम् ४५ युवयोःखलुदंपत्योर्यशसापूरितंजगत् पुत्रतामगमद्यद्वांभगवानीश्वरोहरिः
४६ दर्शनालिंगनालापैःशयनासनभोजनैः आत्मावांपावितःकृष्णेपुत्रस्नेहंप्रकुर्वतोः ४७

यंचित्प्रमादादिनाउत्पतितंभवेत्तदपिहरिर्धुनोति ननुयमस्तन्नमन्येत तत्राह परेशःननुश्रुतिस्मृतीममैवाज्ञेइतिभगवद्व
चनात्स्वाज्ञाभंगंकथंसहेततत्राह प्रियस्य ननुनायंपापक्षयार्थंभजते तत्राह हृदिसंनिविष्टः नहिवस्तुशक्तिरर्थितामपे
क्षतइत्यर्थः ४२ जायंतेयान् जयंत्याःपुत्रान् ४३ उपातिष्ठन् अनुतिष्ठन् ४४ निःसंगोभूत्वा ४५ शास्त्रप्रक्रियेयमुक्ता
युवांतुसंगतएवकृतार्थौइत्याह युवयोरिति वांयुवयोः ४६ नचसर्वकर्मार्पणादिभागवतधर्मैरन्येषामिवयुवयोःसत्व
शुद्धिरापादनीया पुत्रोपलालनेनैवभागवतधर्मसर्वस्वनिष्पत्तेरित्याह दर्शनेति कृष्णेपुत्रइतिस्नेहंप्रकुर्वतोर्वाम् तस्यदर्श
१९
नादिभिरात्मापावितःशोधितः ४७ छ छ छ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एतदेवकैमुत्यन्यायेनस्फुटयति वैरेणेति यंशयनादौ वैरेणापिध्यायंतः तस्यगतिविलासाद्यैः आकृतधियः तत्तदाकाराधीर्येषांते तत्
सारूप्यमापुः किंपुनर्वक्तव्यमनुरक्तधियांतत्साम्यंभवतीति ४८ ननुपुत्रस्नेहश्चेन्मोक्षहेतुस्तर्हिसर्वेमुच्येरन्नतत्राह माऽपत्य
बुद्धिमिति अपत्यमितिबुद्धिंमाकृथाः अडागमश्छांदसः ४९ ननुकथमीश्वरोमानुषःस्यात् कथंवातस्यविश्वसृष्ट्यादिक
र्तुःपूतनाशोषणादिकर्मोश्वर्यमिवनिरूप्यतेतत्राह भूभाररूपाअसुराएवराजन्यास्तेषांहंतवे तान्हंतुम् निर्वृत्त्यैमोक्षाय ५०
५१ इहअस्मिन्नेवदेहेशमलंमोहंविधूयब्रह्मत्वायकल्पते ५२ इतिश्रीएकादशस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेब्र-

वैरेणयंनृपतयःशिशुपालपौंड्रशाल्वादयोगतिविलासविलोकनाद्यैः ध्यायंतआकृतधियःशयनासनादौ
तत्साम्यमापुरनुरक्तधियांपुनःकिम् ४८ माऽपत्यबुद्धिमकृथाःकृष्णेसर्वात्मनीश्वरे मायामनुष्यभा
वेनगूढैश्वर्येपरेऽव्यये ४९ भूभारासुरराजन्यहंतवेगुप्तयेसताम् अवतीर्णस्यनिर्वृत्त्यैयशोलोकेवि
तन्यते ५० श्रीशुकउवाच एतच्छ्रुत्वामहाभागोवसुदेवोऽतिविस्मितः देवकीचमहाभागा-
जहतुर्मोहमात्मनः ५१ इतिहासमिमंपुण्यंधारयेद्यःसमाहितः सविधूयेहशमलंब्रह्मभूयायक
ल्पते ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच
अथब्रह्मात्मजैर्देवैःप्रजेशैरावृतोभ्यगात् भवश्चभूतभव्येशोययौभूतगणैर्वृतः १ इंद्रोमरुद्भि
र्भगवानादित्यावसवोश्विनो ऋभवोंगिरसोरुद्राविश्वेसाध्याश्चदेवताः २ गंधर्वाप्सरसोनागाःसि
द्धचारणगुह्यकाः ऋषयःपितरश्चैवसविद्याधरकिन्नराः ३ द्वारकामुपसंजग्मुःसर्वेकृष्णदिदृक्ष
वः वपुषायेनभगवान्नरलोकमनोरमः यशोवितेनेलोकेषुसर्वलोकमलापहम् ४ छ

ह्मादिभिःस्तुत्वागंतुंविज्ञापितंहरिम् उद्धवःप्रार्थयामासस्वधामनयमामिति १ अतःपरमतिविस्तरेणात्मविद्यांनिरूपयितुंत
त्प्रस्तावमाह अथेति आत्मजैःसनकादिभिःअभ्यगात्द्वारकामितिचतुर्थेनान्वयः १२३ ननुतेषामुपेंद्रादिरूपंभगवंतंनित्यं
पश्यतांकेयमतिदिदृक्षाअतआह वपुषेति येनवपुषानरलोकमनोरमःसन् सर्वलोकेषुयशोवितेने तदतिसुंदरंवपुर्दिदृ-
क्षवः ४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अचक्षत अपश्यन् ५ स्वर्गोद्यानस्थैर्माल्यैः चित्राणि शंखलाबंधप्रायाणि पदानि अर्थाश्च यासु ताभिर्गीर्भिः ६ बुद्धींद्रियादिभिर्दर्शना दिना प्राणेन च बलहेतुना दंडवत्प्रणिपातेन नता वयं नमस्कृतवंतः स्मेति विस्मये यथाहुः दोर्भ्यां पादाभ्यां जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टांग ईरित इति स्मशब्दोक्तविस्मयाय विशेषणम् कर्ममयात् उरुपाशात् मुमुक्षुभिर्भावयुक्तैरपि यत् केवलं तत् हृदि चिंत्यते न तु दृश्यते तं सद्रूपं नताः अहोभाग्यमित्यर्थः ७ ननु ममापि दृष्टादृष्टकर्मकरणात् कुतो मत्पदारविंदचिंतनं कर्मपाशान्मुमुक्षुभिः क्रियते तत्राहुः त्वमिति हे अजित आस्तामिदानींतनमिदमत्यल्पं कर्म त्वं व्यक्तं महदादिप्रपंचं सृजसि पालयसि संहरसि च तदप्यात्मन्येव न पृथक् दुर्विभाव्यं मनसाऽप्यचिंत्यम् तद्गुणस्थः तस्या मायाया गुणेषु नियंतृत्वेन स्थितः अतएव तैः कर्मभिः भवान्नाज्यते न लिप्यते कुतः यो भवान् अनवद्यः रागादिरहितः यतः स्वे आत्मरूपे सुखे अव्यवहिते अनावृते अभिरतः अतस्त्वं कर्म कुर्वन्नप्यात्मारामः परमेश्वर इति मुमुक्षुभिश्चिंत्यत इति भावः ८ नन्वात्मारामस्य किं कर्मकरणेन अत आहुः शुद्धिरिति हे ईड्य हे ऋषभ दुराशयानां रागिणां विद्या उपासना विद्यादिभिः तथा शुद्धिर्न भवति सत्त्वात्मनां सतां ते यशसि श्रवणेन संभृतया परिपुष्टया अभिवृद्धया सच्छ्रद्धया यथा स्यात् परमपावनस्य यशसो वितानाय तव कर्माचरणमिति भावः ९

—

तस्यां विभ्राजमानायां समृद्धायां महर्षिभिः ।
व्यचक्षतावितृप्ताक्षाः कृष्णमद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥
स्वर्गोद्यानोपगैर्माल्यैश्छादयंतो यदूत्तमम् ।
गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुवुर्जगदीश्वरम् ॥ ६ ॥
देवा ऊचुः । नताः स्म ते नाथ पदारविंदं बुद्धींद्रियप्राणमनोवचोभिः ।
यच्चिंत्यतेऽन्तर्हृदि भावयुक्तैर्मुमुक्षुभिः कर्ममयोरुपाशात् ॥ ७ ॥
त्वं मायया त्रिगुणयात्मनि दुर्विभाव्यं व्यक्तं सृजस्यवसि लुंपसि तद्गुणस्थः ।
नैतैर्भवानजित कर्मभिरज्यते वै यत्स्वे सुखेऽव्यवहितेऽभिरतोऽनवद्यः ॥ ८ ॥
शुद्धिर्नृणां न तु तथेड्य दुराशयानां विद्याश्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ।
सत्त्वात्मनामृषभ ते यशसि प्रवृद्धसच्छ्रद्धया श्रवणसंभृतया यथा स्यात् ॥ ९ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवं त्वद्यशः श्रद्धेवशर्मादिहेतुः अस्माभिस्त्वत्तवांघ्रिर्दृष्टः अतस्त्वत्तवांघ्रिर्नोस्माकमशुभाशयानां विषयवासनानां धूमकेतुः तद्दाहकः स्यात् कथंभूतः यः क्षेमाय मोक्षाय मुनिभिः मुमुक्षुभिः प्रेमार्द्रहृदा ऊह्यमानश्चिंत्यमानः यश्च सात्वतैर्भक्तैः समविभूतये समानैश्वर्याय वासुदेवादिव्यूहेऽर्चितः तेषु च कैश्चिदात्मवद्भिः धीरैः स्वरतिक्रमाय स्वर्गमतिक्रम्य वैकुंठप्राप्तये सवनशस्त्रिकालमर्चितः १० किंच प्रणतपाणिभिः संयतहस्तैर्हविर्गृहीत्वा अध्वराग्नौ आहवनीयादौ याज्ञिकैर्यश्चिंत्यते ननु यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां ध्यायेत् वषट्करिष्यन्निति वचनात्तत्तद्देवताश्चिंत्यंते अत आहुः त्रय्या निरुक्तेन विधिना इंद्रादिरूपेण वयज्ञपुरुषश्चिंत्यत इत्यर्थः उत किंच अध्यात्मयोगे आत्माधिकारे योगे योगिभिरपि आत्मनस्तव मायां अणिमादिरूपां जिज्ञासुभिस्तत्तत्कार्यैर्यश्चिंत्यते परमभागवतैस्तु सुक्तैर्यः परीष्टः सर्वतः पूजितः स तवांघ्रिर्नोऽशुभाशयधूमकेतुः स्यादिति पूर्वेणान्वयः ११ एतेषां च मुनि

स्यान्नस्तवांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः क्षेमाय यो मुनिभिरार्द्रहृदोह्यमानः यः सात्वतैः समविभूतय आत्मवद्भिर्व्यूहेऽर्चितः सवनशः स्वरतिक्रमाय १० यश्चिंत्यते प्रयतपाणिभिरध्वराग्नौ त्रय्या निरुक्तविधिनेश हविर्गृहीत्वा अध्यात्मयोग उत योगिभिरात्ममायां जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः ११ पर्युष्टया तव विभो वनमालयेयं संस्पर्धिनी भगवती प्रतिपत्निवच्छ्रीः यः सुप्रणीतममुयार्हणमाददन्नो भूयात्सदांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः १२

सात्वतादीनां षण्णां सेवकानां मध्ये परमभागवतेषु लक्ष्म्या अपि तव प्रीतिरधिकेति सूचयंति पर्युष्टयेति इडभावश्छांदसः अहं यत्र वसामि तत्रैव वक्षसि पर्युषिता पीयं वसतीति प्रतिपत्निवत्सपत्नीवत् श्रीः संस्पर्धमाना भवति तथाऽपि तां स्पर्धमानां श्रियमनादृत्य यो भवान् पर्युषितयाऽपि अमुया वनमालया भक्तैरर्पितेयमिति प्रीत्या सुप्रणीतं सम्यक्संपादितं यथा भवति तथाऽर्हणं पूजामाददत् स्वीकृतवान् सुप्रणीतमित्यर्हणविशेषणं वा तस्य तवांघ्रिर्नोऽशुभाशयधूमकेतुर्भूयात् यद्वा योऽंघ्रिरमुया सुप्रणीतमर्हणमाददत् स नोऽशुभाशयधूमकेतुर्भूयादित्यन्वयः अथवैवं संबंधः एतेभ्यो ऽन्येभ्यो मुनिभ्योऽपि त्वद्यशसि प्रवृत्तेषु सत्सु स्वयं तव एव कृतार्थो भगवतो यशः प्रियत्वादित्याहुः पर्युष्टया वशकांताविलसितया सर्वांगे उष्टया कांतया शोभितया वनमालया वक्षसि एकदेशे वर्त्तमाना श्रीः संस्पर्धमाना भवति तथाऽप्यानंदवशे वर्ते बहुधा वर्णितया कीर्तिमय्या वैजयंत्या वनमालयेव यो भवान् सुप्रणीतमर्हणमाददित्यादि पूर्ववत् १२ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

व्यचक्षत अपश्यन् ५ स्वर्गोद्यानस्थैर्माल्यैः चित्राणि शंखलाबंधप्रायाणि पदानि अर्थाश्चयासुताभिर्गीर्भिः ६ बुद्धींद्रियादिभिर्दर्शना
दिनाप्राणेनच बलहेतुनादंडवत्प्रणिपातेनननतावयंनमस्कृतवंतः स्मेतिविस्मये यथाहुः दोर्भ्यांपादाभ्यांजानुभ्यामुरसाशिरसादृ
शा मनसावचसाचेतिप्रणामोऽष्टांगईरितइति स्मशब्दोक्तविस्मयार्थविशेषणम् कर्ममयात् उरुपाशात्मुमुक्षुभिर्भावयुक्तैर
पियत्केवलंतर्हृदिचिंत्यतेनतुदृश्यंतत्संहृयंनताः अहोभाग्यमित्यर्थः ७ ननुममापिदृष्टादृष्टकर्मकरणात् कुतोमत्पदारविंद
चिंतनंकर्मपाशान्मुमुक्षुभिःक्रियतेतत्राहुः त्वमिति हेअजितआस्ताभिदानींतन्निमिदमत्यल्पंकर्मत्वंव्यक्तंमहदादिप्रपंचं
सृजसिपालयसिसंहरसिच तदप्यात्मन्येवनपृथक् दुर्विभाव्यंमनसाऽप्यचिंतनीयम् तद्गुणस्थः तस्यामायायांगुणेषुनियंतृ

तस्यांविभ्राजमानायांसमृद्धायांमहर्षिभिः व्यचक्षताविततपाक्षाःकृष्णामद्भुतदर्शनम् ५ स्वर्गोद्यानोप
गैर्माल्यैश्छादयंतोयदूत्तमम् गीर्भिश्चित्रपदार्थाभिस्तुष्टुवुर्जगदीश्वरम् ६ देवाऊचुः न
ताःस्मतेनाथपदारविंदंबुद्धींद्रियप्राणमनोवचोभिः यच्चिंत्यतेऽन्तर्हृदिभावयुक्तैर्मुमुक्षुभिःकर्म
मयोरुपाशात् ७ त्वंमाययात्रिगुणयात्मनिदुर्विभाव्यंव्यक्तंसृजस्यवसिलुंपसितद्गुणस्थः नैतै
र्भवानजितकर्मभिरज्यतेवैयत्स्वेसुखेऽव्यवहितेऽभिरतोऽनवद्यः ८ शुद्धिर्नृणांनतुतथे
ड्यदुराशयानांविद्याश्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः सत्त्वात्मनामृषभतेयशसिप्रवृद्धसच्छ्र
द्धयाश्रवणसंभृतयायथास्यात् ९

लेनस्थितःअतएवतैःकर्मभिःभवान्नाज्यते नलिप्यते कुतःयोभवान् अनवद्यःरागादिरहितःयतःस्वेआत्मरूपेसुखेअव्यवहिते
अनावृतेअभिरतःअतस्त्वंकर्मकुर्वन्नप्यात्मारामःपरमेश्वरइतिमुमुक्षुभिश्चिंत्यतइतिभावः ८ नन्वात्मारामस्यापिकिंकर्मक
रणेनअतआहुः शुद्धिरिति हेईड्यहेऋषभदुराशयानांरागिणांविद्याउपासना विद्यादिभिःतथाशुद्धिर्नभवतिसत्त्वात्मनां २०
सतांतेयशसिश्रवणेनसंभृतयापरिपुष्टयाअभिवृद्धयासच्छ्रद्धयायथास्यात् परमपावनस्ययशसोवितानायतवकर्माचर
णमितिभावः ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवं त्वद्यशःश्रद्धैव शर्हद्धेतुः अस्माभिस्तु तवांघ्रिर्दृष्टः अतस्तवांघ्रिर्नोस्माकमशुभाशयानां विषयवासनानां धूमकेतुः तद्धाहकः
स्यात् कथंभूतः यः क्षेमाय मोक्षाय मुनिभिः मुमुक्षुभिः प्रेमार्द्रहृदा ऊह्यमानश्चिंत्यमानः यश्च सात्वतैर्भक्तैः समविभूतये समानै
श्वर्याय वासुदेवादिव्यूहेऽर्चितः तेषु च कैश्चिदात्मवद्भिः धीरैः स्वरतिक्रमाय स्वर्गमतिक्रम्य वैकुंठप्राप्तये सवनशस्त्रिकालमर्चि
तः १० किंच प्रणतपाणिभिः संयतहस्तैर्हविर्गृहीत्वा अध्वराग्नौ आहवनीयादौ याज्ञिकैर्यश्चिंत्यते ननु यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं
स्यात्तां ध्यायेत् वषट्करिष्यन्निति वचनात्तत्तद्देवताश्चिंत्यंते अत आह त्रय्या निरुक्तेन विधिना इंद्रादिरूपेण वयज्ञपुरुषश्चिंत्य-
त इत्यर्थः उत किंच अध्यात्मयोगे आत्माधिकारे योगे योगिभिरपि आत्मनस्तव मायाम् अणिमादिस्तां जिज्ञासुभिस्तत्तत्कार्यैर्यश्चिं
त्यते परमभागवतैस्तु मुमुक्षुभिर्यः परीष्टः सर्वतः पूजितः स तवांघ्रिर्नोऽशुभाशयधूमकेतुः स्यादिति पूर्वेणान्वयः ११ एतेषां च मुनि

स्यान्नस्तवांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः क्षेमाय यो मुनिभिरार्द्रहृदोह्यमानः यः सात्वतैः समविभूतय आत्मव
द्भिर्व्यूहेऽर्चितः सवनशः स्वरतिक्रमाय १० यश्चिंत्यते प्रयतपाणिभिरध्वराग्नौ त्रय्या निरुक्तविधिनेश
हविर्गृहीत्वा अध्यात्मयोग उत योगिभिरात्ममायां जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः ११ पर्युष्ट-
या तव विभो वनमालयेयं संस्पर्धिनी भगवती प्रतिपत्निवच्छ्रीः यः सुप्रणीतममुयार्हणमाददन्नो
भूयात्सदांघ्रिरशुभाशयधूमकेतुः १२ सात्वतादीनां षण्णां सेवकानां मध्ये परमभागवतेषु लक्ष्म्या अपि तव प्रीतिरधि
केति स्तुवंति पर्युष्टयेति इडभावश्छांदसः अहं यत्र वसामि तत्रैव वक्षसि पर्युषिता पीयं वसतीति प्रतिपत्नि वत्सपत्नीवत् श्रीः सं
स्पर्धमाना भवति तथाऽपि तां स्पर्धमानां श्रियमनादृत्य यो भवान् पर्युषितयाऽपि अमुया वनमालया भक्तैरर्पितेयमिति प्रीत्या
सुप्रणीतं सुष्टुसंपादितं यथा भवति तथाऽर्हणं पूजामाददत् स्वीकृतवान् सुप्रणीतमित्यर्हणविशेषणं वा तस्य तवांघ्रिर्नोऽशुभा
शयधूमकेतुर्भूयात् यद्वा योंऽघ्रिरमुया सुप्रणीतमर्हणमाददत् स नोऽशुभाशयधूमकेतुर्भूयादित्यन्वयः अथ वैवं संबंधः एतेभ्यो
ध्यानार्चनादिनिष्ठेभ्योऽपि त्वद्यशसि प्रहृष्टसच्छ्रद्धावंत एव कृतार्था भगवतोऽपि यशः प्रियत्वादित्याहुः पर्युष्टया वशकांतावि
त्यस्मात् परितः सर्वांगे उष्टया कांतया शोभितया वनमालया वक्षसि एकदेशे वर्त्तमाना श्रीः संस्पर्धमाना भवति तथाऽप्या-
म्नाय मधुव्रतैर्बहुधा वर्णितया कीर्तिमय्या वैजयंत्या वनमालयैव यो भवान् सुप्रणीतमर्हणमाददादित्यादि पूर्ववत् १२ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

त्वच्चरणस्य भक्तपक्षपातः प्रसिद्ध एवेति स्तुवंतः प्रार्थयंते केतुरिति बलिबंधने त्रिभिर्विक्रमैर्युतः तत्र द्वितीयविक्रमे सत्यलोकंगतः
तव पादः केतुः अत्युच्छ्रितो विजयध्वज इव तत्संपादयंति त्रिपतत्पताकः त्रिधा पतंतीति त्रिषु लोकेषु वा पतंती गंगा पताका यस्य त
था असुरदेवचम्वोः तत्सेनयोः उभयोर्भयाभयकरः साधुषु सुरेषु सर्गाय खलेष्वसुरेषु इतराय इतरस्मै अधोगमनाय य एवं केतु
रूपस्ते पादः स भजतां नः अघं पुनातु शोधयतु अघादीति पाठे भजतां नः इति कर्मणि षष्ठी अघात् भजतो ऽस्मान् पुनात्विति त
था च श्रुतिः चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिपाप्मानमरातिं तरेम लोकस्य द्वार
मर्चिमत् पवित्रं ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत् अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानं चरणं नो लोके सुधितां दधात्विति १३ ननु युष्मदेवा
सुरादयः परस्परं जयंति जीयंते च किं महत्तत्रेत्यत आहुः नसीति मिथुः मिथः अर्द्यमानाः युद्धादिभिः पीड्यमानाः ब्रह्मादयो

केतुस्त्रिविक्रमयुतस्त्रिपतत्पताको यस्ते भयाभयकरो ऽसुरदेवचम्वोः स्वर्गाय साधुषु खलेष्वितराय भू
मन् पादः पुनातु भगवन् भजतामघं नः १३ नस्योतगाव इव यस्य वशे भवंति ब्रह्मादयस्तनुभृतो मिथु
रर्द्यमानाः कालस्य ते प्रकृतिपूरुषयोः परस्य शं नस्तनोतु चरणः पुरुषोत्तमस्य १४ अस्यासि हेतु
रुदयस्थितिसंयमानामव्यक्तजीवमहतामपि कालमाहुः सो ऽयं त्रिणाभिरखिलापचये प्रवृत्तः–
कालो गभीररय उत्तमपूरुषस्त्वम् १५

ऽपि यस्य तव वशे भवंति न तु जये पराजये वा स्वतंत्राः के इव नसि नासिकायां
मोताः नासिकामाविध्य बद्धाः गावो बलीवर्दा इव कुतः कालस्य कलयितुः प्रवर्त्तकस्य तदेव कुतः प्रकृतिपुरुषयोरपि परस्य तस्य ते
पुरुषोत्तमस्य पादः नः शं तनोतु १४ प्रकृतिपुरुषाभ्यां परत्वमुपपादयंतः कालत्वेन पुरुषोत्तमत्वमाहुः अस्येति अस्य जग
तः उदयादीनां हेतुरसि कुतः अव्यक्तं प्रकृतिः जीवः पुरुषः महान् महत्तत्वं तेषां कालं नियंतारं त्वामाहुः अक्षरात्परतः परः–
महतः परमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषः पुरः पुरुषान्न परं किंचित्सा काष्ठा सा परा गतिरित्याद्याः श्रुतयः किंच अयं संवत्सरात्मकः
यः कालस्त्रिणाभिः त्रीणि चातुर्मास्यानि नाभयो यस्य सो ऽपि त्वमेव अतस्त्वमुत्तमः पुरुष इति तथा च गीतासु यस्मात्
क्षरमतीतो ऽहमक्षरादपि चोत्तमः अतो ऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तम इति १५ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

त्वमेवब्रह्मस्यादिद्वाराजगत्सृष्ट्यादिहेतुरित्युक्तम् तत्केनप्रकारेणतदाहुः त्वत्तइति त्वत्तः पुरुषोवीर्यंशक्तिंसमधिगम्य प्राप्ययया माययासूक्ष्ममहांतंधत्तेकमिव अस्यविश्वस्यगर्भमिव सोऽयंमहान् तयैवमायया ऽनुगतः सन् आत्मनः सकाशादंडकोशंससर्ज त्वयाऽनुगतइतिपाठेपियया मायया त्वया अधिष्ठितः सन्नितिः १६ नन्वेवंभूतमीश्वरंत्वं समकुतोऽवगतंतदाहुः तदितितत्तस्मात्तस्थुषः स्थावरस्यजगतोजंगमस्यचभवानधीशः यद्यस्मान्मायया ऽत्थाऽज्जृंभितायाःगुणविक्रियाइंद्रियवृत्तिः तयोपनीतान् अर्थान् विषयान् जुषन्जुषमाणोऽपिहृषीकपतेनलिप्तस्त्वम् येत्वन्येजीवायोगिनोवास्वतः परिहृतादपि अविद्यमानात् त्यक्तादपि विषयजोषणाद्विभ्यतिवासनामात्रेणबध्यंतइत्यर्थः १७॥

त्वत्तः पुमान्समधिगम्ययया ऽस्यवीर्यंधत्तेमहांतमिवगर्भममोघवीर्यः सोऽयंतया ऽनुगतआत्मनआंडकोशंहैमंससर्जबहिरावरणैरुपेतम् १६ तत्तस्थुषश्चजगतश्चभवानधीशोयन्माययोत्थगुणविक्रययोपनीतान् अर्थान्जुषन्नपिहृषीकपतेनलिप्तोयेऽन्येस्वतः परिहृतादपिबिभ्यतिस्म १७स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः पत्न्यस्तुषोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियंविमथितुंकरणैर्नविभ्व्यः १८ विभ्व्यस्तवामृतकथोदवहास्त्रिलोक्याः पादावनेजसरितः शमलानिहंतुम् आनुश्रवंश्रुतिभिरंघ्रिजमंगसंगैस्तीर्थद्वयंशुचिषदस्तउपस्पृशंति १९

लिप्तत्वमाहुः स्मायेतिस्माया ऽवलोकः मंदस्मितविलसितोवलोकः तस्यलवः कटाक्षः तेनदर्शितोयोभावोऽभिप्रायः तेनमनोहारियत् भ्रूमंडलं तेनप्रहितायेसौरतामंत्राः तैः शौंडैः प्रगल्भैः अनंगबाणैः कामस्यबाणैः संमोहनैः करणैः कामकलादिभिः षोडशसहस्रंपत्न्यः यस्येंद्रियंमनः विमथितुंक्षोभयितुंनविभ्व्यः नसमर्थाः सभवान्नलिप्त इतिपूर्वेणान्वयः १८ तस्मात्तवअमृतरूपायाकथायात्दवउदंउदकंवहतीतितथा कीर्त्तिनद्यः तथापादावनेजसरितोगंगाद्याश्चत्रिलोक्याः शमलानिहंतुंविभ्व्यः केनप्रकारेण आनुश्रवंगुरोरुच्चारणम् अनुश्रूयतइत्यनुश्रवोवेदः तत्रभवंकीर्तिरूपंतीर्थम् श्रुतिभिः श्रवणेंद्रियैः अंघ्रिजंचांगसंगैः एवंशुचिषदः स्वाश्रमधर्मस्थितास्तत्वतीर्थद्वयमुपस्पृशंतिसेवंतइति १९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भा०ए०टी० विबुधैःसह २० २१ विक्षिप्ताविस्तारिता २२उद्दामानिवृत्तानिविक्रमा येषुतानिकर्माणि २३ २४ २५ २६ २७ २८ वीर्यशौर्ययुक्तयाश्रिया २९ उद्वेलेनलंघितमर्यादेन ३० वैकुंठयास्यन् तवभवनंयास्यामि ३१ ३२ ३३ ३४ प्रभासंयास्यामइतिवद
२२

बादरायणिरुवाच इत्यभिष्टूयविबुधैःसेशःशतधृतिर्हरिम् अभ्यभाषतगोविंदंप्रणम्यांबरमा
श्रितः २० ब्रह्मोवाच भूमेर्भारावतारायपुराविज्ञापितःप्रभो त्वमस्माभिरशेषात्मंस्तत्तथैवो
पपादितम् २१ धर्मश्चस्थापितःसत्सुसत्यसंधेषुवैत्वया कीर्तिश्चदिक्षुविक्षिप्तासर्वलोकमलाप
हा २२ अवतीर्ययदोर्वंशेबिभ्रद्रूपमनुत्तमम् कर्माण्युद्दामवृत्तानिहितायजगतोऽकृथाः २३ यानिते
चरितानीशमनुष्याःसाधवःकलौ शृण्वंतःकीर्त्तयंतश्चतरिष्यंत्यंजसातमः २४ यदुवंशेऽवतीर्णस्य
भवतःपुरुषोत्तम शरच्छतंव्यतीयायपंचविंशाधिकंप्रभो २५ नाधुनातेऽखिलाधारदेवकार्यावशे
षितम् कुलंचविप्रशापेननष्टप्रायमभूदिदम् २६ ततःस्वधामपरमंविशस्वयदिमन्यसे सलोका
न्लोकपालान्नःपाहिवैकुंठकिंकरान् २७ श्रीभगवानुवाच अवधारितमेतन्मेयदात्थविबुधेश्व
र कृतंवःकार्यमखिलंभूमेर्भारोवतारितः २८ तदिदंयादवकुलंवीर्यशौर्यश्रियोद्धतम् लोकंजिघृ
क्षद्रुद्धंमेवेलयेवमहार्णवः २९ यद्यसंहृत्यदृप्तानांयदूनांविपुलंकुलम् गंतास्म्यनेनलोकोऽयमुद्वे
लेनविनंक्ष्यति ३० इदानींनाशआरब्धःकुलस्यद्विजशापजः यास्यामिभवनंब्रह्मन्नेतदंतेतवान
घ ३१ श्रीशुकउवाच इत्युक्तोलोकनाथेनस्वयंभूःप्रणिपत्यतम् सहदेवगणैर्देवःस्वधामसम
पद्यत ३२ अथतस्यांमहोत्पातान्द्वारवत्यांसमुत्थितान् विलोक्यभगवानाहयदुवृद्धान्समाग
तान् ३३ श्रीभगवानुवाच एतेवैसुमहोत्पाताव्युत्तिष्ठंतीहसर्वतः शापश्चनःकुलस्या
सीद्ब्राह्मणेभ्योदुरत्ययः ३४ नवस्तव्यमिहास्माभिर्जिजीविषुभिरार्यकाः प्रभासंसुमहत्पुण्यं
यास्यामोऽद्यैवमाचिरम् ३५

तोऽयमभिप्रायः एतेदेवांशाःस्वाधिकारानेवार्हंति नतुसद्योमोक्षम् द्वा २२
रवत्यांमृतासुच्येरन् तस्मादभ्युदयफलम् प्रभासंनेष्यामीति ३५ ६ ६ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दक्षशापात् यक्ष्मणा गृहीतश्चंद्रो यत्र स्नानमात्रं कृत्वा किल्बिषात् तस्माद्रोगदुःखात् सद्यो विमुक्तः सन् कलावृद्धिं भेजे ३६
उशिजः कमनीयान् अंधसा अन्नेन ३७ उक्त्वेति यथा सुक्षेत्रे बीजमुप्तं बहुफलं भवति तथा दानं सत्पात्रे इति द्योतयति ३८
३९ ४० ४१ लोकं मर्त्यलोकं न प्रत्यहन् न प्रतिहतवान् ४२ ४३ ४४ शय्यादिषु त्वां भक्ता नित्यं संसेवितवंतो वयम् कथं त्यजे

यत्र स्नात्वा दक्षशापात् गृहीतो यक्ष्मणोडुराट् विमुक्तः किल्बिषात्सद्यो भेजे भूयः कलोदयम् ३६ व
यं च तस्मिन्नाप्लुत्य तर्पयित्वा पितॄन्सुरान् भोजयित्वोशिजो विप्रान्नानागुणवतांऽधसा ३७ तेषु दा
नानि पात्रेषु श्रद्धयोप्त्वा महांति वै वृजिनानि तरिष्यामो दानैर्नौभिरिवार्णवम् ३८ श्रीशुक उ० ए
वं भगवतादिष्टा यादवाः कुलनंदन गंतुं कृतधियस्तीर्थं स्यंदनान्समयूयुजन् ३९ तन्निरीक्ष्योद्ध
वो राजंश्श्रुत्वा भगवतोदितम् दृष्ट्वारिष्टानि घोराणि नित्यं कृष्णमनुव्रतः ४० विविक्त उपसंगम्य जग
तामीश्वरेश्वरम् प्रणम्य शिरसा पादौ प्रांजलिस्तमभाषत ४१ उद्धव उवाच देवदेवेश योगे
श पुण्यश्रवणकीर्त्तन संहृत्यैतत्कुलं नूनं लोकं संत्यक्ष्यते भवान् ४२ विप्रशापं समर्थोऽपि प्रत्यह
न्न यदीश्वरः नाहं तवांघ्रिकमलं क्षणार्द्धमपि केशव त्यक्तुं समुत्सहे नाथ स्वधाम नय मामपि ४३
तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममंगलम् कर्णपीयूषमास्वाद्य त्यजत्यन्यस्पृहां जनः ४४ शय्यासना
टनस्थानस्नानक्रीडाऽशनादिषु कथं त्वां प्रियमात्मानं वयं भक्तास्त्यजेमहि ४५ त्वयोपभुक्तस्र
ग्गंधवासोऽलंकारचर्चिताः उच्छिष्टभोजिनो दासास्तव मायां जयेमहि ४६ वाताशना य ऋषयः श्र
मणा ऊर्ध्वमंथिनः ब्रह्माख्यं धाम ते यांति शांताः संन्यासिनोऽमलाः ४७ वयं त्विह महायोगिन् भ्रमंतः
कर्मवर्त्मसु त्वद्वार्तया तरिष्यामस्तावकैर्दुस्तरं तमः ४८

म ४५ त्यक्तुमशक्नुवन् प्रार्थये न मायाभयादि
त्याह त्वयेति चर्चिता अलंकृताः हि निश्चितं जयेम ४६ संन्यासिनो हि ब्रह्मचर्यादिक्लेशैः कथंचित्तरंति वयं त्वनाया
सेनैव तरिष्याम इत्याह वाताशना इति ऊर्ध्वमंथिनः ऊर्ध्वरेतसः ४७ तावकैः भक्तैः सह त्वद्वार्त्तया ४८ ६७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वेलीपरिहासः हृद्वैकत्वं ४९ एकांतिनमित्यादिस्वाभिप्रायवचनेहेतुः ५० इत्येकादशस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६
सप्तमेतूद्धवस्यात्मज्ञानसिद्ध्यैहरिःस्वयम् अवधूतेतिहासोक्तगुरुषट्काववर्णयत् १यदात्थसत्यंस्येततकुलमितिस्व
र्वासिंवैकुंठवासंप्रति १ २ त्वंचसर्वत्यागेनात्मनिष्ठोभवेतिवक्तुमाह कुलमितित्रयेण ३ तदैवायंनष्टमंगलोभविष्य
ति निराकृतःनितरामाक्रांतः ४ नवस्तव्यमेवत्वया ५ ६ ननुगुणदोषाभ्यांविषमेलोके कुतःसमदृष्टिःस्यामतआह य

स्मरंतःकीर्तयंतस्तेकृतानिगदितानिच गत्यास्मितेक्षणक्ष्वेलियन्नृलोकविडंबनम् ४९ श्रीशुक उवाच एवंविज्ञापितोराजन्भगवान्देवकीसुतः एकांतिनंप्रियंभृत्यमुद्धवंसमभाषत ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ श्रीभगवानुवाच यदात्थमां महाभागतच्चिकीर्षितमेवमे ब्रह्माभवोलोकपालाःस्ववासिंमेभिकांक्षिणः १ मयानिष्पादितंह्यत्रदेवकार्यमशेषतः यदर्थमवतीर्णोहमंशेनब्रह्मणार्थितः २ कुलंवैशापनिर्दग्धंनंक्ष्यत्यन्योन्यविग्रहात् समुद्रःसप्तमेह्न्येतांपुरींचप्लावयिष्यति ३ यर्ह्येवायंमयात्यक्तोलोकोयंनष्टमंगलः भविष्यत्यचिरात्साधोकलिनापिनिराकृतः ४ नवस्तव्यंत्वयैवेहमयात्यक्तेमहीतले जनोऽधर्मरुचिर्भद्रभविष्यतिकलौयुगे ५ त्वंतुसर्वंपरित्यज्यस्नेहंस्वजनबंधुषु मय्यावेश्यमनःसम्यक्समदृग्विचरस्वगाम् ६ यदिदंमनसावाचाचक्षुर्भ्यांश्रवणादिभिः नश्वरंगृह्यमाणंचविद्धिमायामनोमयम् ७ पुंसोयुक्तस्यनानाऽर्थोभ्रमःसगुणदोषभाक् कर्माकर्मविकर्मेतिगुणदोषधियोभिदा ८

दिदमिति मनआदिभिर्गृह्यमाणंमनोमयत्वान्मायेतिविद्धि तदपिनस्थिरं किंतुनश्वरंविद्धि ७ मनोमयत्वेहेतुःपुंसइ
ति अयुक्तस्यविक्षिप्तमनसः नानार्थोभेदविषयोभ्रमः सभ्रमएवगुणदोषभाक् ननुवेदेनैवविधिनिषेधाभ्यांभे
दस्यसत्यतोक्तानभ्रमविजृंभित गुणदोषबुद्धेःपुंसःकर्मविहितम् अकर्मतल्लोपःविकर्मनिषिद्धमितिभेदःअविद्यावि
षयएववेदइत्यर्थः ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कथमात्मनि परिच्छिन्ने विततं जगदीक्षणीयं तत्राह आत्मानमिति मयि ब्रह्मणि तद्रूपेणेक्षस्व ९ नन्वेवं युक्तचित्तत्वेन कर्माकरणे देवादयो विघ्नान् करिष्यंतीति तत्राह ज्ञानेति ज्ञानं वेदतात्पर्यनिश्चयः विज्ञानं तदर्थानुभवः ताभ्यां सम्यक् युक्तः तत आत्मानुभवेनैव तुष्टचित्तः अतः शरीरिणां देवादीनामात्मभूतः अंतरायैर्न प्रतिहन्यसे अयं भावः यावदनुभवं यथाश्रमं कर्माणि कुर्यादेव तदनंतरं सर्वेषामात्मभूतत्वान्न कोऽपि विघ्नानाचरति तथा च श्रुतिः तस्य ह न देवाश्च नाभूत्या ईशिरे आत्मा ह्येषां स भवतीति १० न चोत्पन्नज्ञानस्यापि यथेष्टाचरणप्रसंग इत्याह दोषबुद्ध्येति गुणदोषबुद्ध्यतीतोऽपि प्राक्तन

तस्माद्युक्तेंद्रियग्रामो युक्तचित्त इदं जगत् आत्मनीक्षस्व विततमात्मानं मय्यधीश्वरे ९ ज्ञानविज्ञानसंयुक्त आत्मभूतः शरीरिणाम् आत्मानुभवतुष्टात्मा नांतरायैर्विहन्यसे १० दोषबुद्ध्योभयातीतो निषेधान्न निवर्तते गुणबुद्ध्या च विहितं न करोति यथार्भकः ११ सर्वभूतसुहृच्छांतो ज्ञानविज्ञाननिश्चयः पश्यन्मदात्मकं विश्वं न विपद्येत वै पुनः १२ श्रीशुक उवाच इत्यादिष्टो भगवता महाभागवतो नृप उद्धवः प्रणिपत्याह तत्त्वजिज्ञासुरच्युतम् १३ उद्धव उवाच योगेश योगविन्यास योगात्मन् योगसंभव निःश्रेयसाय मे प्रोक्तस्त्यागः संन्यासलक्षणः १४ त्यागोऽयं दुष्करो भूमन् कामानां विषयात्मभिः सुतरां त्वयि सर्वात्मन्नभक्तैरिति मे मतिः १५

संस्कारात् निषेधान्निवर्तत एव किंतु न दोषबुद्ध्या विहितं च प्रायशः करोति न गुणबुद्ध्या यथाऽर्भकः संकल्पविकल्परहितः किंचित्करोति कुतश्चिन्निवर्तते तद्वत् ११ एवंभूतस्य न पुनः संसार इत्याह सर्वभूतेति न विपद्येत न पुनः संसरेत् १२ १३ त्वं तु सर्वं परित्यज्येत्याद्युपदेशमात्मनोऽयोग्यं मन्वानः पृच्छति योगेशेति योगफलदायिन् योगविदां न्यासो नामाऽतिगोप्यो निक्षेपविशेषः यद्वा योगो विन्यस्यते क्रियते यस्मिन् योगात्मन् योगे आत्मा प्रकटो भवति यस्य योगस्वरूपेति वा योगस्य संभवो यस्मात् चतुर्भिरेतैः संबोधनैः स्वमहिम्ना केवलं त्वयोपदिष्टं न तु मदधिकारं पर्यालोच्येति द्योतितं तदाह निःश्रेयसायेति न चारोग्याद्यर्थं सर्वस्वदानादिवदर्थत्यागः किंतु संन्यासलक्षणः अप्रत्यापत्तिरूपः १४ १५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यंप्रतित्यागाद्युपदिष्टंसोऽहंमूढमतिः कुतः ममेति अहमितिच सानुबंधेपुत्रादिसहितेत्वन्माययाविरचिते आत्मनिदेहेविगाढो
निमग्नः अतः तत्तुभवतानिगदितंयथाहमंजसासंसाधयामितथाभृत्यंमामनुशाधिशनैः शिक्षय १६ मयासंक्षेपतउक्तंविस्त
रतस्त्वन्यान्पृच्छेतिचेदतआह सत्यस्येति स्वदृशः स्वप्रकाशस्य सत्यस्यात्मनः आत्मनोमांप्रतिवक्तारंतेत्वत्तः अन्यंनानु
चक्षे नपश्यामि स्वदृशः स्वतःसिद्धज्ञानात् त्वत्तोऽन्यमितिवा कुतइत्यतआह सर्वइति बहिरर्थभावाः विषयेष्वर्थबुध्यः
१७ केचित्दुःशीलाभवंति केचित्सेविताः फलकालेविनश्यंति केचिदज्ञाः केचिद्रक्षणेऽसमर्थाः केचित्तुस्थानात्प्रभ्रष्टाः
तद्व्यावृत्त्यर्थमनवद्यमित्यादीनिपंचविशेषणानि नअंतः कालतः पारंदेशतश्चयस्यतम् कालादिभिरकुंठंविकुंठलोकोधि

सोऽहंममाहमितिमूढमतिर्विगाढस्त्वन्माययाविरचितात्मनिसानुबंधे तत्त्वंजसानिगदितंभवतायः
थाहंसंसाधयामिभगवन्ननुशाधिभृत्यम् १६ सत्यस्यतेस्वदृशआत्मनआत्मनोऽन्यंवक्तारमीशविबु
धेष्वपिनानुचक्षे सर्वेविमोहितधियस्तवमाययेमे ब्रह्मादयस्तनुभृतोबहिरर्थभावाः १७ तस्माद्भवंतम-
नवद्यमनंतपारंसर्वज्ञमीश्वरमकुंठविकुंठधिष्ण्यम् निर्विण्णधीरहमुहवृजिनाभितप्तोनारायणंन
रसखंशरणंप्रपद्ये १८ श्रीभगवानुवाच प्रायेणमनुजालोकेलोकतत्त्वविचक्षणाः समुद्ध
रंतिह्यात्मानमात्मनैवाशुभाशयात् १९ आत्मनोगुरुरात्मैवपुरुषस्यविशेषतः यत्प्रत्यक्षानुमाना-
भ्यांश्रेयोऽसावनुविंदते २०

ष्ण्यंस्थानंयस्यतम् उहेभगवन् हस्फुटम् निर्वेदेहेतुः वृजिनैः दुःखैरभितप्तः हकारगौरवाय हकारोयुक्तइवपठनीयः
नन्वनवद्यत्वादीनिकुतोममेतदाह नारायणमिति अनुकंपितामाह नरोजीवः तस्यसखायंभवंतंशरणंप्रपद्ये १८
तदेवमसंभावनाविपरीतभावनाभ्यामुपदिष्टंतत्त्वमनवगाहमानंप्रतितन्निवृत्तयेगुरूपदेशंविनापिस्वान्वयव्यतिरेका
भ्यामेव तत्त्वप्रतिपत्तिर्भवतीतिदर्शयितुमाह प्रायेणेति लोकतत्त्वस्यविचक्षणाः परीक्षकाः अशुभाशयात् विषयवा
सनातः १९ तदुपपादयति आत्मनः पश्वादिशरीरेऽप्यात्मैवहिताहितज्ञानेगुरुः २० ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्र प्रत्यक्षं दर्शयति पुरुषत्वेचेति तथाचश्रुतिः पुरुषत्वेचाविस्तरामात्मासहिप्रज्ञानेनसंपन्नतमोविज्ञातंवदति विज्ञातंप-
श्यतिवेदश्वस्तनंवेदलोकालोकौमर्त्येनामृतमीप्सत्येवंसंपन्नोऽथेतरेषांपशूनामशनापिपासे एवाभिविज्ञानमिति २१
अतःपुरुषं स्तौति एकइति २२ अनुमानमाह अत्रेति अत्रपौरुष्यांपुरिसुक्ताःअप्रमत्ताःअग्राह्यंग्राह्येभ्योःहंकारा-
दिभ्योव्यतिरिक्तं ममान्त्वासाक्षात्मृगयंतिमार्गणेप्रकारद्वयमाह गृह्यमाणैर्बुद्ध्यादिभिर्गुणैर्हेतुभिर्जडानांप्रकाशःस्वप्र-
काशमेकंविनानघटतइति अनुपपत्तिमुखेनलक्षकैःतथातैरेवलिंगैर्व्याप्तिमुखेनानुमानतःईश्वरंप्रवर्त्तकंमृगयंते बुद्ध्या

पुरुषत्वेचमांधीराःसांख्ययोगविशारदाः आविस्तरांप्रपश्यंतिसर्वशक्त्युपबृंहितम् [illegible]एकद्वि-
त्रिचतुष्पादोबहुपादस्तथापदः बह्व्यःसंतिपुरःसृष्टास्तासांमेपौरुषीप्रिया २२ अत्रमांमार्गयंत्यद्धा
युक्ताहेतुभिरीश्वरम् गृह्यमाणैर्गुणैर्लिंगैरग्राह्यमनुमानतः २३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपु
रातनम् अवधूतस्यसंवादंयदोरमिततेजसः २४ अवधूतंद्विजंकंचिच्चरंतमकुतोभयम् कविंनि-
रीक्ष्यतरुणंयदुःपप्रच्छधर्मवित् २५ यदुरुवाच कुतोबुद्धिरियंब्रह्मन्नकर्त्तुःसुविशारदा
यामासाद्यभवाल्लोकंविद्वांश्चरतिबालवत् २६ प्रायोधर्मार्थकामेषुविवित्सायांचमानवाः हेतुनैव
समीहंतआयुषोयशसःश्रियः २७

दिकरणानिकर्तृप्रयोज्यानिकरणत्वाद्वास्यादिवदिति तदुक्तम् भगवान्सर्वभूतेषुलक्षितःस्वात्मनाहरिः दृश्यैर्बुद्ध्या
दिभिर्द्रष्टालक्षणैरनुमापकैरिति नचैतावता आनुमानिकआत्माइतिमंतव्यम् देहादिव्यतिरिक्तत्वंपदार्थशुद्धिमात्र
स्यैवानुमानेनविवक्षितत्वात् २३ भूयोऽन्वयव्यतिरेकाभ्यामसंभावनादिनिवृत्तावितिहासमाह अत्रापीति २४२५
सुविशारदाअतिनिपुणासर्वलोकविलक्षणा २६ सर्वलोकवैलक्षण्यमेवाह प्रायइति धर्मादिषुविवित्सायामात्म
विचारेचमानवाःसमीहंते प्रवर्त्तंते तत्रापि आयुरादेर्हेतुनाकामनयैव २७ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

त्वंतुनकस्यचित्कर्मणः कर्त्ताभवसि नचकिंचिदीहसेइच्छसिनन्वशक्त्याअज्ञानेनवा भनैपुण्येनवा अवाग्मितयावा औ
दासीन्यंघटतएवनेत्याह कल्पइत्यादिना २८ महानानंदश्चत्वकुतइतिपृच्छति जनेष्विति २९ स्पर्शविहीनस्यविषयभो
गरहितस्य अत्रहेतुः केवलात्मनः कलत्रादिशून्यस्य ३० ३१ बुद्ध्यैवोपाश्रिताः स्वीकृताः तदुपदेशेन अटामिपर्यटामि
३२ ३३ शोभनंरूपं कीटस्यकरोतीतिसुपेशकृत् ३४ मेमयाश्रिताः तदाह एतेषांवृत्तिभिः आत्मनःशिक्षाः शिक्षणी
यानर्थान् हेयोपादेयादीन् अन्वशिक्षम् अनुशिक्षितवानस्मि ३५ नाहुषोययातिः ३६ क्षितेःक्षमांशिक्षितवानित्याह

त्वंतुकल्पःकविर्दक्षःसुभगोऽमृतभाषणः नकर्त्तानेहसेकिंचिज्जडोन्मत्तपिशाचवत् २८ जनेषुद
ह्यमानेषुकामलोभदवाग्निना नतप्यसेऽग्निनामुक्तोगंगांभःस्थइवद्विपः २९ त्वंहिनः पृच्छतांब्रह्म
न्नात्मन्यानंदकारणम् ब्रूहिस्पर्शविहीनस्यभवतःकेवलात्मनः ३० श्रीभगवानुवाच यदु
नैवंमहाभागोब्रह्मण्येनसुमेधसा पृष्टःसभाजितःप्राहप्रश्रयावनतंनृपम् ३१ ब्राह्मणउवाच
संतिमेगुरवोराजन्बहवोबुद्ध्युपाश्रिताः यतोबुद्धिमुपादायमुक्तोटामीहतान्छृणु ३२ पृथिवीवा
युराकाशमापोऽग्निश्चंद्रमारविः कपोतोऽजगरःसिंधुःपतंगोमधुकृद्गजः ३३ मधुहाहरिणोमीनः
पिंगलाकुररोऽर्भकः कुमारीशरकृत्सर्पऊर्णनाभिःसुपेशकृत् ३४ एतेमेगुरवोराजंश्चतुर्विंशतिरा
श्रिताः शिक्षावृत्तिभिरेतेषामन्वशिक्षमिहात्मनः ३५ यतोयदनुशिक्षामियथावानाहुषात्मज त
त्तथापुरुषव्याघ्रनिबोधकथयामिते ३६ भूतैराक्रम्यमाणोऽपिधीरोदैववशानुगैः तद्विद्वान्नच
लेन्मार्गादन्वशिक्षंक्षितेर्व्रतम् ३७ शश्वत्परार्थसर्वेहः परार्थैकांतसंभवः साधुःशिक्षेतभूभृत्तोन
गशिष्यःपरात्मताम् ३८

आक्रम्यमाणःपीड्यमानः तद्विद्वान् भूतानांदैववशवर्त्तित्वंविद्वान् व्रतंनियमम् ३७ प
र्वतरूपावृक्षरूपाचयापृथिवीतस्याः शिक्षितमाह शश्वदिति सर्वार्थापरार्थाः परोपकारार्थाः सर्वाईहायस्यसः परार्थएव
एकांततःसंभवोयस्यसः भूभृतः पर्वतात् तस्यहिवृक्षतृणनिर्झरप्रसवक्रियाःपरार्थाएवयथातद्वत् तथानगशिष्यः २५
सन्परात्मतांपराधीनात्मतां वृक्षोयथापरैरवखंड्योसात्यवानयनमप्यनुमन्यतेतद्वत् ३८ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वायुरपिद्विविधः प्राणोबाह्यश्च तत्रप्राणस्यगुरुत्वमाह प्राणवृत्त्येति प्राणोत्याहारादिमात्रेणप्रवर्तते रूपरसादीनींद्रियविषयांस्तुनापे क्षते तथामुनिः अपिभवेदित्यर्थः प्राणवृत्तेरकरणेमनोवैकल्येनज्ञाननाशःस्यात् अतोदेहनिर्वाहःकर्तव्यः गुणालिप्सायांतुवाङ्म नश्चविक्षिप्येत अतोनाधिकंलिप्सेदित्याह ज्ञानमिति नावकीर्येत नविक्षिप्येत ३९ विषयान्सेवमानोऽपितेष्वनासक्तिंबाह्या द्वायोःशिक्षेदित्याह विषयेष्विति नानाधर्मेषुशीतोष्णादिधर्मकेषु नहिवायुर्वनेदहनेवासज्जतेतद्वत् ४० यथावायुर्गंधादिध र्मयोगेनप्रतीयमानोऽपिवस्तुतोनतद्योगीएवंदेहादिधर्मयोगेनाहंप्रत्ययेनप्रतीयमानोऽप्यात्मानतद्धर्मवानितिसंभावित मितिवायोरेवशिक्षितमित्याह पार्थिवेष्विति ४१ आकाशाच्छिक्षितंसंभावनाद्वयमाह अंतर्हितश्चे

प्राणवृत्त्यैवसंतुष्येन्मुनिर्नैवेंद्रियप्रियैः ज्ञानंयथाननश्येतनावकीर्येतवाङ्मनः ३९ विषयेष्वाविशन्यो गीनानाधर्मेषुसर्वतः गुणदोषव्यपेतात्मानविषज्जेतवायुवत् ४० पार्थिवेष्विहदेहेषुप्रविष्टस्तद्गुणा श्रयः गुणैर्नयुज्यतेयोगीगंधैर्वायुरिवात्मदृक् ४१ अंतर्हितश्चस्थिरजंगमेषुब्रह्मात्मभावेनसमन्व येन व्याप्त्याऽव्यवच्छेदमसंगमात्मनोमुनिर्नभस्त्वंविततस्यभावयेत् ४१ तेजोऽबन्नमयैर्भावै- र्मेघाद्यैर्वायुनेरितैः नस्पृश्यतेनभस्तद्वत्कालसृष्टैर्गुणैःपुमान् ४२

तिद्वयेन अंतर्हितश्चदेहांतर्गतोऽपिमुनिरात्मनोदेहाद्यसंगमतएवाव्यवच्छेदंचभावयेत् कुतःस्थिरजंगमेषुसमन्वयेनयाव्या- प्तिस्तया किंमणिषुसूत्रस्येवव्याप्तिः नविततस्यसर्वगतस्य तत्कुतः ब्रह्मात्मभावेनब्रह्मस्वरूपभावनया तत्त्वमसीतिश्रुतेः नन्वेतत्सर्वंकथंसंभवतितत्राह नभस्त्वंतत्तुल्यत्वंभावयेत् यथानभसः सर्वगतस्य नघटादिभिःसंगःपरिच्छेदोवा एव- मात्मनोऽपिसंभवतीति ४१ किंच कूटस्थस्यात्मनोनागमापायिदेहादिसंबंधइत्याह तेजोऽबन्नमयैः तेजश्चआपश्च- अन्नंपृथिवीचतन्मयैःकालसृष्टैर्गुणैःदेहादिभिःपुमान् नस्पृश्यतइतिनभोवत्संभवतीति ४२ ४३ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वच्छत्वादिभिर्गुणैः उदकं जगत्पुनातीति तद्गुणामया शिक्षिता इत्याह स्वच्छः निर्मलः प्रकृतितः स्वभावतः स्निग्धः जनेष्वनुरागवा
न् माधुर्यो मधुरालापी तीर्थभूः तीर्थस्थानम् अपांमित्रमुदकतुल्यः अघादिति पाठे अरवायं पापात्पुनाति स्वच्छत्वादिगुणैरर्था
दुदकसादृश्यं ज्ञातव्यम् ४४ अग्नेः शिक्षितमाह तेजस्वीति ज्ञानातिशयात् विशेषस्तपसा दीप्तः दुर्धर्षः अक्षोभ्यः सचासावु
दरभाजनश्च अपरिग्रहः युक्तात्मा मुनिः ४५ अग्नेरेवाशिक्षांतरमाह क्वचिदिति यथाग्निः परेच्छयैव हविर्गृण्हातितथामुन
रित्याह दातॄणामिति भ्रागुत्तरांश्च संभूतं भविष्यच्चपापम् ४६ आत्मनो देहोपाधिकमेवोच्चनीचत्वादिनस्वाभाविकमित्यग्
निदृष्टांतेन संभावितमित्याह स्वमाययेति स्वमायया स्वाविद्यया सृष्टं सदसल्लक्षणं देवतिर्यगादिरूपं विप्रशूद्रादिरूपं वा ४७
आत्मनो जन्मादिषड्विकाराभावश्चंद्रदृष्टांतेन संभावित इत्याह विसर्गाद्या इति विसर्गो जन्म श्मशानं नाशः तत्रेयं ज्यो-

स्वच्छः प्रकृतितः स्निग्धो माधुर्यस्तीर्थभूर्नृणाम् मुनिः पुनात्यपांमित्रमीक्षोपस्पर्शकीर्तनैः ४४ तेजस्वी-
तपसा दीप्तो दुर्धर्षोदरभाजनः सर्वभक्षोऽपि युक्तात्मा नादत्ते मलमग्निवत् ४५ क्वचिच्छन्नः क्वचि-
त्स्पष्ट उपास्यः श्रेय इच्छतां भुंक्ते सर्वत्र दातॄणां दहन्प्रागुत्तराशुभम् ४६ स्वमाययासृष्टमिदं सदस
ल्लक्षणं विभुः प्रविष्ट ईयते तत्तत्सरूपोऽग्निरिवैधसि ४७ विसर्गाद्याः श्मशानांता भावा देहस्य नात्
मनः कलानामिव चंद्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ४८

तिःशास्त्रप्रक्रिया आप्यमंडलं चंद्रः तेजोमयमंडलमा
दित्यः तयोरेकनक्षत्रावस्थाने चंद्रो न दृश्यते चक्षुष आदित्यमंडलेन समदेशस्थितव्यवधानात् सा अमावास्या अथ षष्टिघ
टिकाभिः चंद्रो नक्षत्रांतरं गच्छति आदित्यस्तु त्रयोदशभिरहोरात्रैः अतः प्रतिपदमारभ्य विषमस्थितस्य आदित्यमंडल
स्य पंचदशः पंचदशो भाग आप्यमंडले प्रतिबिंबितो दृश्यते सा कलेत्युच्यते एवं पंचदशेऽह्नि त्रयोदशभिर्नक्षत्रैरंतरमितिरा
शिचक्रस्य सप्तविंशतिनक्षत्रात्मकस्य मध्ये संमुखौ चंद्रादित्यौ तिष्ठतः तदा संपूर्णं प्रतिबिंबं भूच्छायालांछितं दृश्यते सा-
पूर्णिमा तस्याममावास्या प्रतिबिंबेन सह षोडश कलश्चंद्रः उपचर्यते ततः पुनः प्रतिपदमारभ्य मंडलयोर्विषमीभावात् २६
कलाह्रासः तत्र यथा कलानामेवोत्पत्त्यादयो नाप्यमंडलस्य तथात्मनोऽपीत्याह कलानामिवेति ४८ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain, Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सिंहावलोकनेनाभिदृष्टांतेनैवदेहानांक्षणभंगुरतयावैराग्यंशिक्षितमित्याह कालेनेति ओघवद्वेगोयस्यतेनआत्मनःसंबं-
धिनांभूतानांदेहानामित्यर्थः अर्चिषांज्वालानां ४९ आदित्याच्छिक्षितमाहद्वयेन गुणैरिंद्रियैर्गुणान्विषयान्उपादत्ते यथा
कालमर्थिन्यागतेसतिविमुंचतिचनतेषुयुज्यतेलब्धमिति दत्तमितिवाऽभिनिवेशंनकरोति गोभिःरश्मिभिःगाःजलानि-
गोपतिःसूर्योयथा ५० स्वतोभेदशून्यस्याप्यात्मनोभेदप्रतीतिरूपाधिवशादित्यादित्यदृष्टांतेनैवसंभावितमित्याह बुध्यतइ
ति स्वेस्वरूपेऽवस्थितआत्माभेदेननबुध्यते अभिव्यनक्तीतिव्यक्तिःउपाधिः व्यक्तिस्थःउपाधौप्रतिबिंबितस्तुतद्गतइवउ

कालेनह्योघवेगेनभूतानांप्रभवाप्ययौ नित्यावपिनदृश्येतेआत्मनोग्नेर्यथार्चिषाम् ४९ गुणैर्गुणानुपाद-
त्तेयथाकालंविमुंचति नतेषुयुज्यतेयोगीगोभिर्गाइवगोपतिः ५० बुध्यतेस्वेनभेदेनव्यक्तिस्थइव-
तद्गतः लक्ष्यतेस्थूलमतिभिरात्माचावस्थितोऽर्कवत् ५१ नातिस्नेहःप्रसंगोवाकर्तव्यःक्वापिकेनचि
त् कुर्वन्विंदेतसंतापंकपोतइवदीनधीः ५२ कपोतःकश्चनारण्येकृतनीडोवनस्पतौ कपोत्याभा
र्ययासार्द्धमुवासकतिचित्समाः ५३ कपोतौस्नेहगुणितहृदयौगृहधर्मिणौ दृष्टिंदृष्ट्याऽगमंगेनबु
द्धिंबुद्ध्याबबंधतुः ५४ शय्यासनाटनस्थानवार्त्ताक्रीडाऽशनादिकम् मिथुनीभूयविस्रब्धौ-
चेरतुर्वनराजिषु ५५ यंयंवांछतिसाराजंस्तर्पयंत्यनुकंपिता तंतंसमनयत्कामंकृच्छ्रेणाप्यजितें
द्रियः ५६ कपोतीप्रथमंगर्भंगृण्हतीकालआगते अंडानिसुषुवेनीडेस्वपत्युःसन्निधौसती ५७
तेषुकालेव्यजायंतरचितावयवाहरेः शक्तिभिर्दुर्विभाव्याभिःकोमलांगतनूरुहाः ५८

पाधिप्रविष्टइवभेदेनस्थूलमतिभिर्लक्ष्यते अर्कवदित्यन्वयः ५१ कपोताच्छिक्षितमाह नातिस्नेहइति स्नेहःप्रीतिःप्रसंग
उपलालनाद्यासक्तिः ५२ दृष्टांतंप्रपंचयति कपोतःकश्चनेति ५३ उभयोर्मिथःस्नेहप्रसंगौदर्शयति कपोताविति त्रयेण
स्नेहेनगुणितंबद्धंहृदयंययोस्तौ ५४ विस्रब्धौनिःशंकौ ५५ साकपोतीतर्पयंतीसहासवीक्षितालापादिभिःप्रीणयंती
अतएवतेनानुकंपितासतीयंयंवाञ्छतितंतंकामंसमनयत् संपादयामास राजन्नितिलयथेतिसूचितं ५६ ५७ ते
षुजलभरितेष्वंडेषुहरेःस्वभावकर्मादिशक्तिभिः रचितावयवाःपक्षिणःकोमलान्यंगानितनूरुहाश्चयेषांते ५८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

५९ पतत्रैः पक्षैः अदीनानां हृष्टानाम् ६० शिशून्बालान् प्रजाः पुत्रान् ६१ ६२ स्वालयांतिके चरतः क्रीडतः तान् कपोतपुत्रान् आ
तत्यं प्रसार्य ६३ उत्कंठकत्वादेव तत्पोषणार्थं गतौ संतौ पोषणं भक्ष्यं ६४ ६५ शिवाजालेन ६६ आत्मानुरूपां भार्यां विललाप

प्रजाः पुपुषतुः प्रीतौ दंपती पुत्रवत्सलौ शृण्वंतौ कूजितं तासां निर्वृतौ कलभाषितैः ५९ तासां पतत्रैः सुस्पर्शैः कू
जितैर्मुग्धचेष्टितैः प्रत्युद्गमैरदीनानां पितरौ मुदमापतुः ६० स्नेहानुबद्धहृदयावन्योऽन्यं विष्णुमायया वि
मोहितौ दीनधियौ शिशून्पुपुषतुः प्रजाः ६१ एकदा जग्मतुस्तासामन्नार्थौ तौ कुटुंबिनौ परितः कान-
नेतस्मिन्नर्थिनौ चेरतुश्चिरम् ६२ दृष्ट्वा तान् लुब्धकः कश्चिद्यदृच्छातो वनेचरः जगृहे जालमातत्य चर
तः स्वालयांतिके ६३ कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे सदोत्सुकौ गतौ पोषणमादाय स्वनीडमुपजग्म
तुः ६४ कपोती स्वात्मजान्वीक्ष्य बालकान् जालसंवृतान् तानभ्यधावत्क्रोशंती क्रोशतो भृशदुःखि
ता ६५ सासकृत्स्नेहगुणिता दीनचित्ताऽजमायया स्वयं चाबध्यत शिचाबद्धान्पश्यंत्यपस्मृतिः ६६
कपोतश्चात्मजान्बद्धानात्मनोऽप्यधिकान्प्रियान् भार्यां चात्मसमां दीनो विललापातिदुःखितः ६७
अहो मे पश्यतापायमल्पपुण्यस्य दुर्मतेः अतृप्तस्याकृतार्थस्य गृहस्त्रैवर्गिको हतः ६८ अनुरूपाऽ
नुकूला च यस्य मे पतिदेवता शून्ये गृहे मां संत्यज्य पुत्रैः स्वर्याति साधुभिः ६९ सोऽहं शून्ये गृहे दीनो मृ
तदारो मृतप्रजः जिजीविषे किमर्थं वा विधुरो दुःखजीवितः ७० तांस्तथैवावृतान्शिग्भिर्मृत्युग्र
स्तान्विचेष्टतः स्वयं च कृपणः शिक्षु पश्यन्नप्यबुधोऽपतत् ७१ तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमे
धिनम् कपोतकान्कपोतीं च सिद्धार्थः प्रययौ गृहम् ७२ एवं कुटुंब्यशांतात्मा द्वंद्वारामः पतत्रिवत्
पुष्णन्कुटुंबं कृपणः सानुबंधोऽवसीदति ७३

शुशोच ६७ विलापमाह त्रयेण अहो इति अतृप्तस्य दृष्टसुखे अकृतार्थस्य अदृष्टमसंपादितवतः ६८ ६९ ७० ता
नावृतान्पश्यन्नपि शिक्षुजालेषु ७१ ७२ दार्ष्टांतिके योजयति एवमिति ७३ ६ ६ २७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

गृहासक्तिस्तिरश्चामप्यनर्थहेतुः मनुष्यस्यत्वतिनिंदितेत्याह यःप्राप्येति ७४ इत्येकादशस्कंधेटीकायांसप्तमोध्यायः ७
अष्टमेऽजगरादिभ्योनवभ्यःशिक्षितंहरिः अवधूतगिराप्राहविवेकायोद्धवंप्रति १ प्रारब्धकर्मभोगस्यावश्यंभावित्वात्तद
र्थंधर्मेर्नायुर्व्ययोद्वथाकर्तव्यइत्यजगराच्छिक्षितमित्याह सुखमित्यादिना यदैंद्रियकंसुखंतत्स्वर्गेनरकेचभवत्येवयथा
दुःखंतस्माद्बुधःतन्नेच्छेत् १ शरीरनिर्वाहमात्रंतुयथालब्धेनकर्तव्यमित्याह ग्रासमिति आजगरःअजगरवृत्तिः अक्रि
यउदासीनः २ यदानापततितदाकिंकर्तव्यंतत्राह शयीतेति अनुपक्रमः निरुद्यमः दिष्टभुक्दैवमेवप्रापकमितिधैर्यवा
न् ३ ननुसमर्थोऽपिशयीतेवाकिंओमित्याह ओजइति ओजःइंद्रियबलंसहोमनोबलंबलंशारीरमेव तद्युक्तमपिदेहम

यःप्राप्यमानुषंलोकंमुक्तिद्वारमपावृतम् गृहेषुखगवत्सक्तस्तमारूढच्युतंविदुः ७४ इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेएकादशस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ ब्राह्मणउवाच सुखमैंद्रियकंराजन्स्व-
र्गेनरकएवच देहिनांयद्यथादुःखंतस्मान्नेच्छेततद्बुधः १ ग्रासंसुमृष्टंविरसंमहांतंस्तोकमेववा
यदृच्छयैवापतितंग्रसेदाजगरोऽक्रियः २ शयीताहानिभूरीणिनिराहारोऽनुपक्रमः यदिनोपन
मेद्ग्रासोमहाहिरिवदिष्टभुक् ३ ओजःसहोबलयुतंबिभ्रद्देहमकर्मकम् शयानोवीतनिद्रश्चने-
हेतेंद्रियवानपि ४ मुनिःप्रसन्नगंभीरोदुर्विगाह्योदुरत्ययः अनंतपारोह्यक्षोभ्यःस्तिमितोदइवा
र्णवः ५ समृद्धकामोहीनोवानारायणपरोमुनिः नोत्सर्पेतनशुष्येतसरिद्भिरिवसागरः ६

कर्मकमेवबिभ्रत् शयानएवभवेद्वीतनिद्रःस्वार्थदत्तदृष्टिश्चभवेत् नतुनरीहेत इंद्रियवानपीति दर्शनादिव्यापारमपिनिवा
रयति ४ समुद्राच्छिक्षितमाह मुनिरिति बहिःप्रसन्नश्चासौअंतर्गंभीरश्चदुर्विगाह्यः एवंभूतइतिपरिकलयितुमशक्यः
अलक्ष्याभिप्रायत्वाद्दुरत्ययःअनतिक्रमणीयःतेजस्वित्वात् अनंतपारः कालतोदेशतश्चापरिच्छेद्यःस्वरूपाविर्भावात्
अक्षोभ्यःअविकार्यःरागाद्यभावात्स्तिमितोदः निश्चलोदकोऽर्णवोयथातद्वदेतैर्गुणैर्भवेदित्यर्थः ५ किंच वर्षासुसरि-
द्भिःसमृद्धोऽपिसागरोयथानोत्सर्पेत ग्रीष्मेतद्विहीनोऽपिनशुष्येत तथासमृद्धकामस्तद्विहीनोवानहृष्येन्नशोचेदित्य
र्थः अत्रहेतुः नारायणपरःनतुविषयपरइति ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu TrustеGangotri

रूपगंधस्पर्शशब्दरसैः पंचाभिर्विषयैर्मोहिताः पतंगमधुकरगजहरिणमीनाहताः अतस्तेष्वनासक्तोपंचैवैतेगुरवः तदुक्तं प
तंगमातंगकुरंगभृंगमीनाहताःपंचाभिरेवपंच एकःप्रमादीसकथंनहन्यतेयःसेवतेपंचभिरेवपंचेति तत्ररूपविलासमो-
हितोनश्यतीतिपतंगाच्छिक्षितमाह दृष्ट्वेति तस्याभावैःप्रलोभितः ७ स्त्रियसुपलक्षणीकृत्यैतत्प्रपंचयति योषिदिति
मधुकराच्छिक्षितमाह स्तोकमिति गृहान्गृहस्थान् अहिंसन्नपीडयन् अयंभावः यथामधुकरोविशिष्टगंधलोभेनैक
स्मिन्नेवपद्मेवसन्नस्तमयसमयेमुकुलितेतस्मिन्बध्यते एवंमुनिरपिगुणलोभेनैवमेवगृहमाश्रितस्तन्मोहेनबध्यतइति

दृष्ट्वास्त्रियंदेवमायांतद्भावैरजितेंद्रियः प्रलोभितःपतत्यंधेतमस्यग्नौपतंगवत् ७ योषिद्धिरण्याभरणां
बरादिद्रव्येषुमायारचितेषुमूढः प्रलोभितात्मात्मुपभोगबुध्यापतंगवन्नश्यतिनष्टदृष्टिः ८ स्तोकं
स्तोकंग्रसेद्ग्रासंदेहोवर्तेतयावता गृहानहिंसन्नातिष्ठेद्वृत्तिंमाधुकरींमुनिः ९ अणुभ्यश्चमहद्भ्यश्च-
शास्त्रेभ्यःकुशलोनरः सर्वतःसारमादद्यात्पुष्पेभ्यइवषट्पदः १० सायंतनंश्वस्तनंवानसंगृण्हीतभि
क्षितम् पाणिपात्रोदरामत्रोमक्षिकेवनसंग्रही ११ सायंतनंश्वस्तनंवानसंगृण्हीतभिक्षुकः म-
क्षिकाइवसंगृण्हन्सहतेनविनश्यति १२ पदापियुवतींभिक्षुर्नस्पृशेद्दारवीमपि स्पृशन्करी
वबध्येतकरिण्याअंगसंगतः १३

८९ किंच अणुभ्यश्चेति १० द्विविधोमधुकृत् मधुकृंतति पुष्पादाच्छि
द्यगृण्हातीति मधुकृद्भ्रमरः मधुकरोति आहरत्वेनस्वरूपेणचेति मधुमक्षिकाच तत्रप्रथमाच्छिक्षितमुक्तंद्वितीया-
च्छिक्षितमाह सायमिदंभोक्ष्यामिश्वइदंभोक्ष्यामीति भिक्षितमन्नादिनसंगृण्हीत किंतु पाणिपात्रस्तन्मात्रग्राही य
द्वा उदरमेवामत्रंपात्रंयस्यसः एकभिक्षायामुदरमात्रग्राहीभवेत् संग्रहीतामक्षिकेवनभवति नजीवतीत्यर्थः ११ एत
द्विवृणोति पुनःसायंतनमिति १२ स्पर्शासक्तिर्नाशहेतुरितिगजाच्छिक्षितमित्याह पदाऽपीति पादेनापिदारवीं दारु
मयीमपि गजोहिकरिणींप्रदर्श्यनिरवातपिहितगर्त्तेनिपात्यबध्यते १३ ६७ ६८ २८

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच नाधिगच्छेदिति नोपगच्छेत् १४ त्यागभोगविहीनो धनसंचयः परगामीत्यत्र मधुहा गुरुरित्याह नदेयमिति तदन्यो बलवान्भुंक्ते तदप्यन्यस्तच्चान्यः मधुहा मक्षिकाभिः संचितं मधु यथा भुंक्ते तद्वत् ननु सुदुःखसंधनं कथमन्यो ज्ञास्यति हरिष्यति चेति तत्राह अर्थवित् लिंगैरर्थं तदुपायं च वेत्तीत्यर्थवित् यथा मधुहा तरुकोटरादिगतं मधु वेत्ति हरति च १५ स्वोद्यमं विनाऽपि भोगः संभवतीत्यत्रापि स एव गुरुरित्याह सुदुःखेति आशासानानामिति वक्तव्ये वर्णलोप आर्षः यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिनावुभौ तयोरन्नमदत्त्वा तु भुक्त्वा चांद्रायणं चरेदिति गृहिणामावश्यकत्वेन दानविधानात् १६

नाधिगच्छेत्स्त्रियं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्मनः बलाधिकैः स हन्येत गजैरन्यैर्गजो यथा १४ न देयं नोपभोग्यं च लुब्धैर्यद्दुःखसंचितम् भुंक्ते तदपि तच्चान्यो मधुहेवार्थविन्मधु १५ सुदुःखोपार्जितैर्वित्तैराशासानां गृहाशिषः मधुहेवाग्रतो भुंक्ते यतिर्वै गृहमेधिनाम् १६ ग्राम्यगीतं न शृणुयाद्यतिर्वनचरः क्वचित् शिक्षेत हरिणाद्बद्धान्मृगयोर्गीतमोहितात् १७ नृत्यवादित्रगीतानि जुषन्ग्राम्याणि योषिताम् आसां क्रीडनको वश्य ऋष्यशृंगो मृगीसुतः १८ जिह्वयातिप्रमाथिन्या जनो रसविमोहितः मृत्युमृच्छत्यसद्बुद्धिर्मीनस्तु बडिशैर्यथा १९ इंद्रियाणि जयंत्याशु निराहारा मनीषिणः वर्जयित्वा तु रसनं तन्निरन्नस्य वर्द्धते २० तावज्जितेंद्रियो न स्याद्विजितान्येंद्रियः पुमान् न जयेद्रसनं यावज्जितं सर्वं जिते रसे २१

हरिणाच्छिक्षितमाह ग्राम्येति भगवद्गीतं तु शृणुयादेव मृगयोर्लुब्धकस्य १७ हरिणशब्दादेव हरिणीसुत — ऋष्यशृंगोऽपि गुरुर्ज्ञातव्य इत्याह नृत्येति वश्यो बभूवेति शेषः १८ रसासक्तिर्नाशहेतुरिति मीनाच्छिक्षितमित्याह जिह्वयेति अतिप्रमाथिन्या अतिक्षोभिकया दुर्जयया ऋच्छति प्राप्नोति बडिशैः आमिषलिप्तैर्लोहकंटकैः १९ दुर्जयत्वमुपपादयति इंद्रियाणीति द्वाभ्यां अयं भावः यद्याहारस्त्यज्यते तर्हि अन्येंद्रियजयः केवलं भवति रसनेंद्रियं वर्द्धते यदि तु भुज्यते तर्हि पुनश्च रसासक्त्या सर्वेंद्रियक्षोभः स्यात् अतो रसासक्तिं परित्यज्यौषधवद्भुंजीत तेन प्राणधृत्यैव संतुष्येदित्यत्रोक्तमपि रसनस्यापि दुर्जयत्वज्ञापनायोच्यत इति विशेषः २१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पिंगलायानैराश्यंशिक्षितमितिवक्तुंनदाख्यानमाह पिंगलेत्यादिना मेमयाशिक्षितम् २२ स्वैरिणीकामचारिणीसंकेतेरतिस्थाने २३ तान्वित्तवतःसधनात् अतएवशुल्कदान्मूल्यदान् कांतान्सुरताहान् २४ अपि संभावनायांअन्योऽपिमामुपैष्यतीत्येवंदुराशये त्युत्तरेणान्वयः २५ द्वार्यवलंबमानापुनःप्रविशति पुनर्निर्गच्छति एवंकुर्वतीनिशीथमर्द्धरात्रं २६ निर्वेदोऽलंबुद्धिःवित्तचिंतेवहेतुर्यस्यसः २७ यथायथावत् ममभत्तःशृणु ननुकिंनिर्विण्णायागीतश्रवणेनतत्राह हियस्मात्पुरुषस्यआशापाशानांनिर्वेदोऽसिर्यथातथाच्छेत्तातत्रहेतुः नह्यांति अंगहेराजन् २८ अविजितात्मत्वेहेतुः याऽहंबालिशाविवेकशून्यातस्याः कुतः-

पिंगलानामवेश्यासीद्विदेहनगरेपुरा तस्यामेशिक्षितंकिंचिन्निबोधनृपनंदन २२ सास्वैरिण्येकदाकांतंसंकेतउपनेष्यती अभूत्कालेबहिर्द्वारि बिभ्रतीरूपमुत्तमम् २३ मार्गआगच्छतोवीक्ष्यपुरुषान्पुरुषर्षभ तान्शुल्कदान्वित्तवतःकांतान्मेनेऽर्थकामुका २४ आगतेष्वपयातेषुसासंकेतोपजीविनी अप्यन्योवित्तवान्कोपिमामुपैष्यतिभूरिदः २५ एवंदुराशयाध्वस्तनिद्राद्वार्यवलंबिनी निर्गच्छतीप्रविशतीनिशीथंसमपद्यत २६ तस्यावित्ताशयाशुष्यद्वक्त्रायादीनचेतसः निर्वेदःपरमोजज्ञेचिंताहेतुःसुखावहः २७ तस्यानिर्विण्णचित्तायागीतंशृणुयथामम निर्वेदआशापाशानांपुरुषस्ययथाह्यसिः नह्यंगाजातनिर्वेदोदेहबंधंजिहासति २८ पिंगलोवाच अहोमेमोहविततिंपश्यताविजितात्मनः याकांतादसतःकामंकामयेयेनबालिशा २९ संतंसमीपेरमणंरतिप्रदंवित्तप्रदंनित्यमिमंविहाय अकामदंदुःखभयादिशोकमोहप्रदंतुच्छमहंभजेज्ञा ३० अहोमयात्मापरितापितोवृथासांकेत्यवृत्त्याऽतिविगर्ह्यवार्त्तया स्त्रैणान्नराद्यार्थतृषोनुशोच्यात्क्रीतेनवित्तंरतिमात्मनेच्छती ३१

येनकारणेनअसतःतुच्छान्नरात् कामंकामये २९ बालिशत्वंप्रपंचयति संतामितिचतुर्भिः समीपेसंतमंतर्यामित्वात् इममपरोक्षमीश्वरम् ३० अतिविगर्ह्याविनिंद्या यावार्ताजीविकातयाकुतःसांकेत्येनयावृत्तिः तयाबहुव्रीहीणास्वविशेषणंवापरितापंप्रपंचयति स्त्रैणादितिस्त्रीलंपटात् अथच अर्थतृषःलुब्धात् अतएवानुशोच्यात्नरात् याऽहंवित्तंरतिंचेच्छती मयावृथात्मापरितापितःकेनावित्तमिच्छतीतितेननरेणक्रीतेन स्वयंविक्रीतेनात्मनादेहेन ३१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अहोधिङ्मांयाऽहमतिवीभस्तिनंभजामीत्याह यदिति वंशोनामस्थूणास्फनिहितस्तिर्यक्वेणुः वंशास्तस्मिन्नुभयतोनिहिताश्वेण वः अस्थिभिरेवनिर्मिता वंशादयोयस्मिन् तत्रपृष्ठेदीर्घमस्थियत् स वंशः पार्श्वस्थीनि वंश्यानि स्थूणाहस्तपादास्थीनि तथारोमभिर्नखैश्चपिनद्धंछादितंतथापिक्षरंतिनवद्वाराणियस्मिंस्तत् एवंभूतागाररूपंनृशरीरमेतत् मत्मत्तोऽन्याकावाकांतबुध्या उपैतिसेवते ३२ सत्संगतोसत्यामप्यहोममोहइत्याह विदे हानामिति याहमसतीअच्युतादन्यंकामंभोगमिच्छंतीसा ३३ एवंनिर्विण्णासतीअतःपरमेव करिष्यामीत्याह सुहृदिति अयमीश्वरः आत्मनेवआत्मानमेवनिवेद्यतंविक्रीयविशेषेणक्री

यदस्थिभिर्निर्मितवंशवंश्यस्थूणंत्वचारोमनखैःपिनद्धम् क्षरन्नवद्वारमगारमेतद्विण्मूत्रपूर्णंमदुपैतिकाऽन्या ३२ विदेहानांपुरेत्यस्मिन्नहमेकैवमूढधीः याऽन्यमिच्छत्यसत्यस्मादात्मदात्काममच्युतात् ३३ सुहृत्प्रेष्ठतमोनाथआत्माचायंशरीरिणाम् तंविक्रीयात्मनैवाहंरमेऽनेनयथारमा ३४ कियत्प्रियंतेव्यभजन्कामायेकामदानराः आद्यंतवंतोभार्यायादेवावाकालविद्रुताः ३५ नूनंमेभगवान्प्रीतोविष्णुःकेनापिकर्मणा निर्वेदोऽयंदुराशायायन्मेजातःसुखावहः ३६ मैवंस्युर्मंदभाग्यायाःक्लेशानिर्वेदहेतवः येनानुबंधंनिर्हृत्यपुरुषःशममृच्छति ३७ तेनोपकृतमादायशिरसाग्राम्यसंगताः त्यक्त्वादुराशाःशरणंव्रजामितमधीश्वरम् ३८ संतुष्टाश्रद्दधत्येतद्यथालाभेनजीवती विहराम्यमुनैवाहमात्मनारमणेनवै ३९

त्वा अनेनैवसहरमे रमालक्ष्मीर्यथा ३४ अन्यस्यासेव्यत्वंदर्शयति कियदिति आद्यंतवंतोये-कामाः विषयाः कामदानरावादेवावाकालकलिताः भार्यायाःकियत्प्रियं कृतवंतः नकिंचित् अतोनेहामुत्रचतद्व्यतिरिक्तः कोऽपिसेव्योस्तीत्यर्थः ३५ एवंनिश्चित्यस्वभाग्यमभिनंदति नूनमिति दुष्टाआशायस्यास्तस्यामे ३६ ननुधनाशयाक्लिष्टाऽसिकथंविष्णुःप्रीतस्तत्राह मैवमिति मंदभाग्यायाश्चेदहंस्यांतर्ह्येवंनिर्वेदहेतवः क्लेशानस्युरित्यर्थः येननिर्वेदेनअनुबंधंगृहादिकंनिर्हृत्यपरित्यज्य ३७ अतःतेनश्रीविष्णुनाउपकृतंकृतमुपकारंनिर्वेदलक्षणम् ग्राम्येषुनरेषुविषयेषुवासंगताः ३८ कथंव्रजसिनदाह संतुष्टेति ३९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुब्रह्मादीन्हित्वाअमुनैवेतिकोयंनियमस्तत्राह संसारेति मुषितेक्षणमुपहृतविवेकम् ४० तर्हिकिमात्मत्राणोपाधिनात्वंभजि
ष्यसि नतत्रसर्वतोनिर्विद्यभगवद्भजनेप्रवृत्तस्यात्मनएवसमर्थत्वादित्याह आत्मैवेति यदाएवंजगत् ततश्चाप्रमत्तःसन्नि-
खिलात्इहामुत्रचभोगात् निर्विद्येत तदाहि आत्मनैवात्मनोगोप्तेत्यन्वयः अतःकेवलंप्रेम्णैवभजामीतिभावः ४१ कांत
स्यतर्षोऽभिलाषस्ततोजाताम् ४२ फलितमाह आशाहीति ४३ इत्येकादशेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेकुररादि-
भ्योदेहतश्चोपरिक्षित् श्रुत्वायदुःकृतार्थोऽभूदितिकृष्णेनवर्णितम् १ कुरराच्छिक्षितमाहपरिग्रहोहीति यद्यत्प्रियतमंतस्य

संसारकूपेपतितंविषयैर्मुषितेक्षणम् ग्रस्तंकालाहिनात्मानंकोन्यस्त्रातुमधीश्वरः ४० आत्मैवह्यात्म
नोगोप्तानिर्विद्येतयदाखिलात् अप्रमत्तइदंपश्येद्ग्रस्तंकालाहिनाजगत् ४१ ब्राह्मणउवाच
एवंव्यवसितमतिर्दुराशांकांततर्षजाम् छित्त्वोपशममास्थायशय्यामुपविवेशसा ४२ आ
शाहिपरमंदुःखंनैराश्यंपरमंसुखम् यथासंछिद्यकांताशांसुखंसुष्वापपिंगला ४३ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेपिंगलोपाख्यानेअष्टमोऽध्यायः ८ ब्राह्मणउवाच परिग्रहो-
हिदुःखायययद्यत्प्रियतमंनृणाम् अनंतंसुखमाप्नोतितद्विद्वान्यस्त्वकिंचनः १ सामिषंकुररंजघ्नु
र्बलिनोयेनिरामिषाः तदामिषंपरित्यज्यससुखंसमविंदत २ नमेमानावमानौस्तोनचिंतागेहपु
त्रिणाम् आत्मक्रीडआत्मरतिर्विचरामीहबालवत् ३ द्वावेवचिंतयामुक्तौपरमानंदआप्लुतौ योवि
मुग्धोजडोबालोयोगुणेभ्यःपरंगतः ४ क्वचित्कुमारीत्वात्मानंवृणानान्गृहमागतान् स्वयंता-
नर्हयामाससक्वापियातेषुबंधुषु ५

परिग्रहःतद्विद्वान् परिग्रहोदुःखमितिविद्वान्सन्यस्त्वकिंचनःत्य
क्तपरिग्रहःनतुदरिद्रः १तदाह सामिषमिति २ अर्भकशिक्षामाह नेति गेहपुत्रिणांतद्वतांयाभवति चिंतासाचमेना
स्ति आत्मनैवक्रीडायस्य आत्मनिरतिर्प्रीतिर्यस्यसः ३ नन्वज्ञसर्वज्ञयोःकिंसादृश्यंनैश्चिंत्यंपरमसुखमित्याह॥ द्वावि-
ति विमुग्धःअज्ञःजडोऽनुद्यमः एवंभूतोयोबालःयश्चप्रकृतेःपरमीश्वरंप्राप्तः तौद्वौ ४ कुमार्याःशिक्षितंवक्तुमाख्या
यिकामाह क्वचिदित्यादिना वृणानान् स्ववरणायागतान् बंधुषुपित्रादिषु ५ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

शंखाः शंखवलयाः महद्यथाभवतितथास्वनंचक्रुः ६ सामहतीबुद्धिमती तत्स्वयंशाल्यवहननंजुगुप्सितंचदरिद्रताद्योतकं एकैक
शः क्रमेणेकमेकंबभंजकरादपसारितवती ७ निरभिदत्पृथक्कृतवती ‧ ननुकुमार्यास्तवचकथंसंगतिस्तत्राह लोकानिति ९ वास
इतिप्रथमांतपाठे कलहहेतुः वार्त्तागोष्ठीहेतुर्भवेदित्यर्थः १० चित्तैकाग्रताद्वैतास्फूर्तिलक्षणसमाधिहेतुरितिशरकाराच्छिक्षितमि-
त्याह मनइति तत्रोपायमाह जितेति आसनजयेश्वासजयः तस्यचजयेश्वासाधीनांमनोनिश्चलंभवति ननुलक्षणंनिश्चलंसदपि
मनोविषयवासनयायदिविक्षिप्येतस्रुषुप्ताविवसर्वथालीये तवातदाकिंतत्राह वैराग्येति वैराग्येणाविक्षिप्यमाणमभ्यासयोगेन
लक्ष्येधियमाणंस्थिरीक्रियमाणम् ११ एकत्रेतिकुत्रतदाह यस्मिन्निति यत्लयविक्षेपात्मकंमनः एतद्यस्मिन्परमानंदरूपेम-

तेषामभ्यवहारार्थंशालीन्रहसिपार्थिव अवघ्नंत्याः प्रकोष्ठस्थाश्चक्रुः शंखाः स्वनंमहत् ६ सात ज्जुगुप्सितं
मत्वामहतीव्रीडितातततः बभंजैकैकशः शंखान्द्वौद्वौपाण्योरशेषयत् ७ उभयोरप्यभूद्घोषोत्द्यवघ्नंत्याः स्म
शंखयोः तत्राप्येकंनिरभिददेकस्मान्नाभवत्ध्वनिः ८ अन्वशिक्षमिमंतस्याउपदेशमरिंदम लोकान
नुचरन्नेतान्लोकतत्वविवित्सया ९ वासेबहूनांकलहोभवेद्वार्त्ताद्वयोरपि एकएवचरेत्तस्मात्कुमार्याइ
वकंकणः १० मनएकत्रसंयुज्याज्जितश्वासोजितासनः वैराग्याभ्यासयोगेनधियमाणमतंद्रितः
११ यस्मिन्मनोलब्धपदंयदेतच्छनैःशनैर्मुंचतिकर्मरेणून् सत्वेनवृद्धेनरजस्तमश्चविधूयनिर्वाणमु
पैत्यनिंधनम् १२ तदेवमात्मन्यवरुद्धचित्तोनवेदकिंचिद्बहिरंतरं वा यथेषुकारोनृपतिंव्रजंतमिषौग-
तात्मानददर्शपार्श्वे १३

गवति लब्धास्पदंसत् कर्मरेणून् कर्मवासनाः मुंचतितस्मिन् ननुकर्मवासनात्यागेऽपिस्रुषुप्तिव-
ल्लयोदुर्वारः नसत्वेनेति वृद्धेनउपशमात्मकेन रजस्तमसोरभावेविक्षेपलयाभावान्निर्वाणमवृत्तिकम् ध्येयाकारेणावस्थानमुपे-
ति कुतः अनिंधनम् इंधनंगुणाः तत्कार्यंचतद्रहितम् तदुक्तंयोगशास्त्रे मनसोवृत्तिशून्यस्य ब्रह्माकारतयास्थितिः याऽसंप्रज्ञा
तनामासौसमाधिरभिधीयतइति १२ ततश्चनद्वैतस्फूर्तिरित्याह तदेति बहिर्दर्शनादिना अंतरंस्मृत्यादि इषौगतात्मातस्य ऋजूक
रणेदत्तचित्तः भेरीघोषैरंतिकेव्रजंतंनृपतिमपिनवेदतद्वत् १३ ॐ ॐ ॐ ॐ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सर्पाच्छिक्षितमाह एकचारीति योगिसंमर्दस्यापित्यागेकुमारीगुरुः जनसंगत्यागेसर्पः सयथाजनाच्छंकमानः एकाकीविचरतिनियत
निकेतरहितश्चसदाऽप्रमत्तश्च एकांतवासीच आचारैर्गतिभिः सविषोनिर्विषोवेतिनलक्ष्यतेच असहायश्चमितभाषीचतद्वत्तु
निर्वर्ततेत्यर्थः १४ किंच गृहारंभइति अध्रुवात्मनः नश्वरदेहस्यस्फुरवंयथाभवतितथावर्द्धते १५ कारकसामग्रीनिरपेक्षात्केव
लादीश्वराद्विश्वसृष्टि संहारावूर्णनाभिदृष्टांतेनमयासंभाविताविति वक्तुंप्रथमंसंहारप्रकारमाह एकइतिसार्द्धत्रयेण एकःका
रकनिरपेक्षःपूर्वसृष्टमिदंजगत् कालकलयाकालशक्त्यासंहृत्य १६ एकएवाद्वितीयःसजातीयविजातीयभेदशून्योऽभूत् कार
णभूतासुसत्वादिषुशक्तिष्वपिसाम्यंनीतासुसतीषु साम्यंगुणसाम्यंप्रधानम् तदुपाधिःपुरुषः तयोरीश्वरः १७ परावराणांप
रेब्रह्मादयःअवरेऽन्येचमुक्ताजीवास्तेषांपरमःप्राप्यआस्ते कुतः कैवल्यसंज्ञितः मोक्षशब्दाभिधेयः तत्रहेतुः केवलेति नि

एकचार्यनिकेतःस्यादप्रमत्तोगुहाशयः आलक्ष्यमाणआचारैर्मुनिरेकोऽल्पभाषणः १४ गृहारंभोतिदुःखा
यविफलश्चाध्रुवात्मनः सर्पःपरकृतंवेश्मप्रविश्यसुखमेधते १५ एकोनारायणोदेवःपूर्वसृष्टंस्वमाय
या संहृत्य कालकलया कल्पांतइदमीश्वरः १६ एकएवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः कालेना
त्मानुभावेनसाम्यंनीतासुशक्तिषु सत्त्वादिष्वादिपुरुषःप्रधानपुरुषेश्वरः १७ परावराणांपरमआ-
स्तेकैवल्यसंज्ञितः केवलानुभवानंदसंदोहोनिरुपाधिकः १८ केवलात्मानुभावेनस्वमायांत्रिगुणा
त्मिकाम् संक्षोभयन्सृजत्यादौतयासूत्रमरिंदम १९ तामाहुस्त्रिगुणव्यक्तिंसृजंतींविश्वतोमुखं
यस्मिन्प्रोतमिदंविश्वंयेनसंसरतेपुमान् २० विषयःस्वप्रकाशः आनंदानांसंदोहः समूहः परमानंदइत्यर्थः कुतःनि
रुपाधिकः १८ अतःकेवलादेवसृष्टिंदर्शयति केवलेनात्मानुभवेनकालेनसूत्रंक्रियाशक्तिप्रधानंमहत्तत्वंसृजति जीवसंसारहे
तुभूतेसूत्रेसृष्टेऽपित्वंमाभैरितिसंबोधयति अरिंदमअरीन्रागादीन् दमयितुंसमर्थ १९ सूत्रस्यैवव्यक्तिशब्देनोच्यमानस्यता
मितिस्त्रीलिंगेनपरामर्शः त्रिगुणव्यक्तिंत्रिगुणत्रयकार्यं अतएवविश्वतोमुखंनानाविधिंत्रिगुणात्मकंविश्वमहंकारद्वारेणसृ
जंतीम् त्रिगुणकार्यस्यसूत्रसंज्ञायांकारणमाह यस्मिन्निति कारणभूतेसमष्टिरूपेयस्मिन्निदंविश्वंप्रोतंग्रथितंवायुर्वैगौतमत ३१
नत्सूत्रंवायुनागौतमसूत्रेणायंचलोकःपरश्चलोकःसर्वाणिचभूतानिसंदृब्धानीतिश्रुतेः येनवाय्वात्मप्राणरूपेणजीवःसंस-
रति २०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवंशिक्षितमर्थमुक्त्वादृष्टांतमाह यथेति हृदयादूर्णांवक्त्रतः वक्त्रेणसंतत्यप्रसार्यविहृत्यक्रीडित्वा २१ भगवद्ध्यानपराणांतत्सारूप्यंनचित्रमितिपेशस्कृतोभ्रमरविशेषाज्ज्ञातमित्याह यत्रयत्रेति सकलमेकाग्रम् २२ कुड्यांप्रवेशितः निरुद्धः भयेनध्यायन् सात्मतांतत्सारूप्यंसाम्यतामितिपाठेत्वार्षता पूर्वरूपमसंत्यजन्नित्यस्यायमभिप्रायः यदातेनैवदेहेनाऽन्यसारूप्यंदृश्यते तदाकिंवक्तव्यंदेहांतरेणसारूप्यंघटतइति २३ स्वदेहादेवशिक्षितमाह स्वात्मेति स्वात्मनोदेहाच्छिक्षितम् २४ गुरुत्वेहेतुःविरक्तिविवेकयोर्हेतुः विरक्तिहेतुत्वमाह सत्वनिधनमुत्पत्तिविनाशौबिभ्रत्सः किंच सततमार्त्युदर्कंदुःखमेवोत्तरफलंबिभ्रत्

यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णांसंतत्यवक्त्रतः तयाविहृत्यभूयस्तांग्रसत्येवंमहेश्वरः २१ यत्रयत्रमनोदेही धारयेत्सकलंधिया स्नेहाद्द्वेषाद्भयाद्वापियातितत्तत्सरूपताम् २२ कीटःपेशस्कृतंध्यायन्कुड्यांतेनप्रवेशितः यातितत्सात्मतांराजन्पूर्वरूपमसंत्यजन् २३ एवंगुरुभ्यएतेभ्यएषामेशिक्षितामतिः स्वात्मोपशिक्षितांबुद्धिंशृणुमेवदतःप्रभो २४ देहोगुरुर्ममविरक्तिविवेकहेतुर्बिभ्रत्स्मसत्वनिधनंसततार्त्युदर्कम् तत्त्वान्यनेनविमृशामियथातथापिपारक्यमित्यवसितोविचराम्यसंगः २५ जायात्मजार्थपशुभृत्यगृहाप्तवर्गान्पुष्णातियत्प्रियचिकीरषयावितन्वन् स्वांतेसकृच्छ्रमवरुद्धधनःसदेहःसृष्ट्वाऽस्यबीजमवसीदतिवृक्षधर्मः २६

यद्वा सततार्त्तिरेवउदर्कउत्तरफलंयस्यतत्सत्वनिधनंबिभ्रत् विवेकहेतुत्वमाह तत्त्वानीति यथायथावत् एवमत्युपकारित्वेपिदेहेनैवास्थाकर्त्तव्येत्याह तथाऽपीति पारक्यंसृगलादिभक्ष्यमितिविनिश्चितवान् २५ सततार्त्युदर्कतांप्रपंचयति जायेतिद्वाभ्याम् यस्यदेहस्यप्रियचिकीर्षयाभोगसंपादनेच्छयाजायादिवर्गान्वितन्वन् पुष्णातिपुरुषःकथंभूतःसकृच्छ्रंयथाभवतितथाऽवरुद्धानिसंचितानिधनानियेनसः देहविशेषणंवा सदेहःस्वांतेस्वस्यायुषोंऽतेअवसीदतिनश्यति किंच देहनाशेऽपिनदुःखसमाप्तिरित्याह अस्यपुरुषस्यदेहांतरबीजंकर्मसृष्ट्वेति वृक्षस्येवधर्मोयस्यसः २६ ॥ ९ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच जिव्हेति अमुं देहं तदभिमानिनं पुरुषं वा एकतः रसं प्रति जिव्हा अपकर्षति आच्छिनत्ति कर्हिंकदाचित् तर्षा पिपासा ज
लं प्रति शिश्नो व्यवायं प्रति त्वक् स्पर्शं प्रति उदरमन्नमात्रं प्रति श्रवणं शब्दं प्रति घ्राणो गंधं प्रति चपलदृक् रूपं प्रति क्वचक्वचि-
त्स्वस्वविषयं प्रति कर्मशक्तिः अन्यदपि कर्मेंद्रियम् लुनंति त्रोटयंति २७ तदेवं देहो गुरुरित्यादि त्रिभिर्विरक्ति विवेकहेतुत्व
मुपपाद्येदानीमस्य देहस्यातिदुर्लभत्वं दर्शयन्नीश्वरनिष्ठां विधत्ते सृष्ट्वेति द्वाभ्यां पुराणि शरीराणि पुरुषं पुरुषदेहं ब्रह्मणोऽव
लोकाय आपरोक्ष्याय धिषणा बुद्धिर्यस्मिन् तम् तदुक्तम् तासां मे पौरुषी प्रियेति श्रुतिश्च पुरुषत्वे चाविस्तरामात्मेत्यादि ई
श्वरो हि करणाधिष्ठात्रीरग्न्यादिदेवताः वागादिभिः सह सृष्टवान् ताश्च तं प्रति भोगार्थं शरीरमयाचंत सच ताभ्यो गोशरीरम-

जिव्हैकतोऽमुमपकर्षति कर्हि तर्षा शिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक्
क्वच कर्मशक्तिर्बव्ह्यः सपत्न्य इव गेहपतिं लुनंति २७ सृष्ट्वा पुराणि विविधान्यजयात्मशक्त्या वृक्षान्
सरीसृपपशून्खगदंशमत्स्यान् तैस्तैरतुष्टहृदयः पुरुषं विधाय ब्रह्मावलोकधिषणं मुदमाप देवः २८
लब्ध्वा सुदुर्लभमिदं बहुसंभवांते मानुष्यमर्थदमनित्यमपीह धीरः तूर्णं यतेत न पतेदनुमृत्यु यावन्निः
श्रेयसाय विषयः खलु सर्वतः स्यात् २९ एवं संजातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि विचरामि मही
मेतां मुक्तसंगोनहंकृतिः ३०

श्वशरीरं पुरुषशरीरं यथाक्रममानीतवान् ततस्ता देवताः सोऽब्रवीद्यथायतनं चक्षुरा-
दिस्थानमस्मिन् देहे प्रविशतेति तदाह ताभ्य इत्यादि तथा ताभ्यो गामानयत्ता अब्रुवन् नवैनोऽयमलमिति ताभ्योऽश्वमानयत्ता अ
ब्रुवन्नवैनोयमलमिति ताभ्यः पुरुषमानयत्ता अब्रुवन्सुकृतं बतेति च २८ तस्माद्बहूनां संभवानां जन्मनामंते मानुष्यमनित्य
मप्यर्थदं पुरुषार्थप्रापकं दैवाल्लब्ध्वा इदमनुमृत्यु अन्वनु निरंतरं मृत्यवो यस्य तत् यावन्नपतेत्तावदेव तूर्णं शीघ्रं निःश्रेयसाय
यतेत विषयः पुनः सर्वतः पश्वादियोनिष्वपि स्यादेव २९ तदेवं हेयोपादेयविवेके बहुधा निरूप्येदानीं यदुक्तं त्वं तु कल्यः कवि
र्दक्ष इत्यादि तत्रोत्तरमाह एवमिति एवं बहुभ्यो गुरुभ्यः शिक्षितेन विशिष्टं ज्ञानमेव आलोकः प्रदीपो यस्य सः सप्तम्यं तं वा आत्म ३२
विशेषणम् आत्मनि स्थित एवं महीं विचरामि ३०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुकिंबहुभिर्गुरुभिः नहिश्वेतकेतुभृगुप्रमुखैर्बहवोगुरवआश्रितास्तत्राह नह्येकस्मादिति बहुधासप्रपंचनिष्प्रपंचभेदादिभिः अयंभावः नैतेपरमार्थोपदेशगुरवः किंत्वन्वयव्यतिरेकाभ्यामात्मन्यसंभावनादिमात्रनिवर्तकाः तेषांबहुत्वंयुक्तमेवेति ज्ञानप्रदंगुरुमेकमेववक्ष्यति मदभिज्ञंशांतमुपासीतेति उक्तंच तस्माद्गुरुंप्रपद्येतजिज्ञासुःश्रेयउत्तममिति ३१ विप्रोदत्तात्रेयः योगर्हिमापुरुभयीयदुर्हेहयाद्याद्युत्कृतत्वात् यथागतंतथैवयदृच्छयाययावित्यर्थः ३२ भगवान्स्वीयंब्रह्मवित्कुलमितिश्लाघते नःपूर्वेषांपूर्वज इति अत्रसंग्रहःश्लोकः कपोतमीनहरिणाकुमारीगजपन्नगाः पतंगःकुररश्चाष्टौहेयार्थेगुरवोत्तमाः १ मधुकृन्मधुहर्ताचपिंगलाचद्वयोस्त्रयः उपादेयार्थविज्ञानेशेषाःपृथ्व्यादयोमताः २ तदवांतरभेदश्चतत्रतत्रस्फुटीकृतः

नह्येकस्माद्गुरोर्ज्ञानंसुस्थिरंस्यात्सुपुष्कलम् ब्रह्मैतदद्वितीयंवैगीयतेबहुधर्षिभिः ३१ श्रीभगवानुवाच इत्युक्त्वासयदुंविप्रस्तमामंत्र्यगभीरधीः वंदितोऽभ्यर्थितोराज्ञाययौप्रीतोयथागतम् ३२ अवधूतवचःश्रुत्वापूर्वेषांनःसपूर्वजः सर्वसंगविनिर्मुक्तःसमचित्तोबभूवह ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेनवमोऽध्यायः ९ श्रीभगवानुवाच मयोदितेष्ववहितःस्वधर्मेषुमदाश्रयः वर्णाश्रमकुलाचारमकामात्मासमाचरेत् १ अन्वीक्षेतविशुद्धात्मादेहिनांविषयात्मनाम् गुणेषुतत्त्वध्यानेनसर्वारंभविपर्ययम् २

अध्यायत्रितयेचाष्टनवाष्टावीरिताःक्रमात् ३३ इत्येकादशेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ चतुर्विंशतिगुर्वाख्यालब्धसंभावनाफवः उद्धवस्यात्मतत्त्वास्त्यैसाधनोक्तिरतःपरैः १ दशमेदेहसंबंधात्संसृतिर्नात्मनःस्वतः इत्येतद्वर्णयामासमतांतरनिरासतः २ तदेवमन्वयव्यतिरेकाभ्यामुत्पन्नविवेकज्ञानस्यतत्त्वज्ञानायादितःआरभ्यसाधनान्युपदिशतिभगवान् मयेति मयापंचरात्राद्युक्तवैष्णवधर्मेष्ववहितःअप्रमत्तःसन् तदविरोधेनवर्णाद्याचारमनुतिष्ठेत् १ कथमकामात्मतासंभवतितत्राह अन्वीक्षेतेतिस्वधर्मैःविशुद्धचित्तःसन् देहिनांविषयेषुसत्यत्वाभिनिवेशेनयेसर्वेआरंभाः तेषांफलवैपरीत्यंपश्येत् एवंफलवैपरीत्याद्वकामःस्यात् २ ७ ७ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच काम्यविषयाणांमिथ्यात्वादपीत्याह ऋतस्येति विफलःअर्थशून्यः अत्रैवंप्रयोगः इंद्रियैर्याबहिर्नानाबुद्धिः साविफला नानात्मकत्वात् मनोजन्यस्वप्नमनोरथवदिति ३ मोक्षार्थीनप्रवर्त्तेततत्रकाम्यनिषिद्धयोःनित्यनैमित्तिकेकुर्यात्प्रत्यवायजिहासया इतिस्मृतिःअतःप्रवृत्तंकाम्यंकर्मत्यजेन्निवृत्तंनित्यनैमित्तिकमेवकुर्यात् आत्मविचारेतुसम्यक्प्रवृत्तोनिवृत्तकर्मचोदनामपिनाद्रियेत ४ किंच यमानहिंसादीन् अभीक्ष्णमादरेणसेवेत शौचादीस्तुनियमानुक्तविघ्नदाशक्तिस्तदाआत्मज्ञानाविरोधेन यमाद्यादशनियमांश्चैकोनविंशेऽध्यायेवक्ष्यति किंच यमंष्वप्यादरंपरित्यज्यगुरुमुपासीतेत्याह मदभिज्ञमिति मदात्मकंमद्रूपं ५ गुरुसेवकस्यधर्मानाह अमानीति दक्षःअनलसःनिर्ममःजायादिषुममताशून्यः गुरौतुदृढसौहृदःअसत्वरःअव्यग्रःअमोघवाक्

ऋतस्यविषयालोकोध्यायतोवामनोरथः नानात्मकत्वाद्विफलस्तथाभेदात्मधीर्गुणैः ३ निवृत्तंकर्मसेवेतप्रवृत्तंमत्परस्त्यजेत् जिज्ञासायांसंप्रवृत्तोनाद्रियेत्कर्मचोदनाम् ४ यमानभीक्ष्णंसेवेतनियमान्मत्परःक्वचित् मदभिज्ञंगुरुंशांतमुपासीतमदात्मकम् ५ अमान्यमत्सरोदक्षोनिर्ममोदृढसौहृदः असत्वरोऽर्थजिज्ञासुरनसूयुरमोघवाक् ६ जायापत्यगृहक्षेत्रस्वजनद्रविणादिषु उदासीनःसमंपश्यन्सर्वेष्वर्थमिवात्मनः ७ विलक्षणःस्थूलसूक्ष्माद्देहादात्मेक्षितास्वदृक् यथाग्निर्दारुणोदाह्याद्दाहकोऽन्यःप्रकाशकः ८

व्यर्थालापरहितः एतान्येवशिष्यस्यलक्षणानिज्ञेयानि ६ ननुस्वजायादिषुकथंनिर्ममःस्यात्तत्राह जायेति औदासीन्यहेतुंविवेकंदर्शयति आत्मनोऽर्थंप्रयोजनंसर्वत्रसममिवपश्यन्निति अयंभावः सर्वदेहेष्वात्मन एकत्वाज्जायादिदेहेऽस्मिंश्चदेहेआत्मनोऽर्थःसुखादिःसमएव केनविशेषेणतेष्वेवममताभिनिवेशइत्येवमुदासीनःसन्गुरुंप्रपद्येतेति ७ अहोकोऽसौदेहादिव्यतिरिक्तआत्मा यस्यैवयादर्थःसर्वेषुसमःस्यात्तमाह विलक्षणइति स्थूलसूक्ष्मदेहद्वयादात्मान्यः यतोविलक्षणः द्वेधावैलक्षण्यंदर्शयति ईक्षितास्वदृगिति द्रष्टाहिदृश्याद्विलक्षणः स्वप्रकाशश्च जडाद्विलक्षणः तयोरन्यत्वेदृष्टांतः यथाऽग्निर्दाहकःप्रकाशकश्च दाह्यात्प्रकाश्याच्चदारुणःकाष्ठादन्यस्तद्वदिति ८ ७ ७ ७ ७ ३३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अनेनैवदृष्टांतेननित्यत्वानादित्वविमुक्तत्वैकत्वादयोऽपिसिध्यंतीत्याह निरोधेति यथादारुष्वंतःप्रविष्टोऽग्निस्तत्कृतान्नाशादीन्प्रा
प्नोति नतुस्वतोनाशादिमान् एवंदेहगुणाननित्यत्वादीन्देहात्परोनित्यादिस्वरूपोऽप्यात्मानुभवति ततश्चनित्यत्वादिभिरपिवैल
क्षण्यादन्यत्वमितिभावः ९ नन्वग्नेदारुसंयोगात्तद्धर्मभाक्त्वंघटतेआत्मनस्त्वसंगत्वात्कथंदेहेनतद्धर्मैर्वासंबंधः संबंधेवाकुतस्त
न्निवृत्तिस्तत्राह योऽसाविति पुरुषस्येश्वरस्याधीनैर्मायागुणैःयोऽसौसूक्ष्मःअयंचस्थूलोदेहोविरचितःपुंसोजीवस्यायंसंसारःत
न्निबंधनस्तदध्यासकृतः हियस्मादेवंनस्मादात्मविद्यातन्निवर्तिकेत्याह आत्मनोविद्याविज्ञानंतस्यछिच्छेत्री आच्छिदितिवापद
च्छेदः १० यस्मादेवंतस्माज्जिज्ञासयाविचारेणआत्मस्थमात्मनिकार्यकारणसंघातएवस्थितंसम्यक्ज्ञात्वाएतत् एतस्मिन्देहादौव

निरोधोत्पत्त्यणुबृहन्नानात्वंतत्कृतान्गुणान् अंतःप्रविष्टआधत्तएवंदेहगुणान्परः ९ योऽसौगुणैर्विरचि
तोदेहोयंपुरुषस्यहि संसारस्तन्निबंधोयंपुंसोविद्याच्छिदात्मनः १० तस्माज्जिज्ञासयात्मानमात्मस्थंके
वलंपरम् संगम्यनिरसेदेतद्वस्तुबुद्धिंयथाक्रमम् ११ आचार्योऽरणिराद्यःस्यादंतेवास्युत्तराऽरणिः
तत्संधानंप्रवचनंविद्यासंधिःसुखावहः १२ वैशारदीसातिविशुद्धबुद्धिर्धुनोतिमायांगुणसंप्रसूतां
गुणांश्चसंदह्ययदात्ममेतत्स्वयंचशाम्यत्यसमिद्यथाऽग्निः १३

स्तुबुद्धिंस्थूलसूक्ष्मक्रमेणनिरसेत्त्यजेत् ११ गुरोर्लब्धा
विद्याअविद्यातत्कार्यनिरसनक्षमेतिस्फुटीकर्तुंविद्योत्पत्तिमग्न्युत्पत्तिरूपकेणनिरूपयति आचार्यइति आद्यःअधरःतत्संधानंतयो
र्मध्यमंमथनकाष्ठम् प्रवचनमुपदेशःविद्यानुसंधिःसंधौप्रवन्नग्निरिव तथाचश्रुतिः आचार्यःपूर्वरूपम् अंतेवास्युत्तररूपम्
विद्यासंधिःप्रवचनंसंधानमिति १२अग्निसादृश्यमेवाह वैशारदीति विशारदोऽतिनिपुणःतेनशिष्येणप्राप्तातेनगुरुणोपदिष्टा
वाअतिविशुद्धाबुद्धिःगुणकार्यरूपांमायांनिवर्तयति यदात्मकमेतद्विश्वंजीवस्यसंसृतिनिमित्तंतान्गुणांश्चदग्ध्वाअसमित्
निरंधनःतस्मात्कार्येणकारणेनविद्ययाचव्यवधानाभावात्साक्षात्परमानंदरूपोभवतीति १३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

एवंतावत्स्वप्रकाशज्ञानस्वरूपोनित्यएकएवात्मा कर्तृत्वादयश्चधर्मातस्यदेहोपाधिकाःतद्व्यतिरिक्तंसर्वमनित्यंमायामयंच अतःसर्वतो
विरक्तःसन्नात्मज्ञानेनमुच्यतइत्युक्तं विलक्षणःस्थूलसूक्ष्मादित्यादिना तदेवंश्रुतिसमन्वयेननिर्णीतेऽप्यर्थेमतांतरविरोधेनसंदेहो
माभूदितितन्मतंनिराकर्तुमुद्भावयति अथमन्यसएषांजीवात्मनांकर्मकर्तृणांसुखदुःखयोर्भोक्तृणांचनानात्वमितिएवंहिजै
मिनीयामन्यंते अहंप्रत्ययविज्ञेयएकआत्माप्रतिशरीरंभिन्नःकर्तृभोक्तृरूपश्चनतुनत्स्वरूपभूतोनिर्विकारएकःपरमात्माऽ
स्तीतियथाहुः अहंप्रत्ययविज्ञेयोज्ञातव्यःसर्वदैवहिइति तथावैराग्यंचनसंभवति तथाहि भोगस्थानानामनित्यत्वाद्वैराग्यंन
भवेत् भोगकालस्यवातदुपायकर्मबोधकागमस्यवाभोक्तुरात्मनोवा नत्वेनदस्तीत्याह अथनित्यत्वंलोककालागमात्मनांमन्य
सइति १४ नचभोग्यानांविच्छेदान्मायामयत्वाद्वावैराग्यंस्यादित्याह सर्वभावानांस्रक्चंदनादीनांसंस्थास्थितिःऔत्पत्तिकीप्र

अथैषांकर्मकर्तॄणांभोक्तॄणांसुखदुःखयोः नानात्वमथनित्यत्वंलोककालागमात्मनाम् १४ मन्य
सेसर्वभावानांसंस्थाह्यौत्पत्तिकीयथा तत्तदाकृतिभेदेनजायतेभिद्यतेचधीः १५ एवमप्यंगसर्वे
षांदेहिनांदेहयोगतः कालावयवतःसंतिभावाजन्मादयोऽसकृत् १६ ७ ७

वाहरूपेणनित्या तथाचवदंतिनकदाचिदनीदृशंजगदिति अतस्तत्कर्ताकश्चिदीश्वरोपिनास्तीतिभावः किंच यथायथावत् नतुमाया
मयीत्यर्थः नचात्मस्वरूपभूतंनित्यमेकंज्ञानमस्तीत्याह तत्तदिति घटपटाद्याकारभेदेनधीर्जायतेअतोनित्याभिद्यतेच अयंगूढोऽभि
प्रायः नहिनित्यज्ञानरूपआत्मा अपितुज्ञानपरिणामवान् नचाविकारित्वेनानित्यत्वप्रसंगः यथाहुःविक्रियाज्ञानरूपाऽस्यनानित्य
त्वेविरोत्स्यतइति अतोमुक्ताविंद्रियादिरहितस्यपरिणामासंभवाज्जडत्वेनतत्प्राप्तेरपुरुषार्थत्वात्प्रवृत्तिरेवश्रेयसीननिवृत्तिरि-
ति १५ तत्रतावदुक्तमंगीकृत्यवैराग्योपपादनाय प्रवृत्तिमार्गस्यानर्थहेतुत्वंप्रपंचयति एवमपीत्यादिना लोकानांलोकपालाना
मित्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन अंगहेउद्धव कालावयवतः संवत्सरादिरूपात् १६ ७ ७ ७ ३४

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri
Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अत्रापीति स्वातंत्र्यपक्षेदुष्कर्मणोदुःखभोगस्यवाऽसंभवादित्यर्थः १७ ननुयेसम्यक्कर्मकर्तुंजानंतितेसुखिनएवयेतुनजानंतितएव दुःखिनइतिचेत्तत्राह नेति विदुषामपिकश्चित्सुखंनविद्यते तथामूढानामपिदुःखंनविद्यते अतोवयंकर्मकुशलत्वात्सुखिनइति तेषांकेवलंवृथैवाहंकार इत्यर्थः १८ अंगीकृत्याह यदीति तंयोगमुपायंनविदुर्यथासाक्षान्मृत्युर्नप्रभवेत् १९ तथाऽपियावत् जीवंसुखंभविष्यतीतिचेत्नेत्याह कोन्विति यतःअंतिकेवर्त्तमानोमृत्युर्नतुष्टिंददाति आघातंवधस्थानंप्रति २० एवमस्मिल्लो केसुखंनास्तीत्युक्तम् लोकांतरेऽपितथैवेत्याह श्रुतमिति श्रुतंस्वर्गादितदपिदुष्टम् स्पर्द्धापरसुखासहनम् असूयापरगुणे

अत्रापिकर्मणांकर्तुरस्वातंत्र्यंचलक्ष्यते भोक्तुश्चदुःखसुखयोःकोन्वर्थोविवशंभजेत् १७ नदेहिनां सुखंकिंचिद्विद्यतेविदुषामपि तथाचदुःखंमूढानांवृथाऽहंकरणंपरम् १८ यदिप्राप्तिंविघातंचजा नंतिसुखदुःखयोः तेऽप्यद्धानविदुर्योगंमृत्युर्नप्रभवेद्यथा १९ कोऽन्वर्थःसुखयत्येनंकामोवामृत्युरं तिके आघातंनीयमानस्यवध्यस्येवनतुष्टिदः २० श्रुतंचदृष्टवद्दुष्टंस्पर्धाऽसूयाऽत्ययव्ययैः बह्वंतरा यकामत्वात्कृषिवच्चापिनिष्फलम् २१ अंतरायैरविहितोयदिधर्मःस्वनुष्ठितः तेनाऽपिनिर्जितंस्थानंय थागच्छतितच्छृणु २२ इष्ट्वेहदेवतायज्ञैःस्वर्लोकंयातियाज्ञिकः भुंजीतदेववत्तत्रभोगान्दिव्यान्नि जार्जितान् २३ स्वपुण्योपचितेशुभ्रेविमानउपगीयते गंधर्वैर्विहरन्मध्येदेवीनांहृद्यवेषधृक् २४ स्त्री भिःकामगयानेनकिंकिणीजालमालिना क्रीडन्नवेदात्मपातंसुराक्रीडेषुनिर्वृतः २५

दोषाविष्करणं अत्ययो- नाशः व्ययोपक्षयः तैर्दुष्टम् यद्वा व्ययोनाशःअत्ययोऽन्यस्यातिशयः तंदृष्ट्वानंदप्रासाद्दुःखमित्यर्थः किंच बहवोंऽतरायाविघ्न प्यादिरूपाविघ्नायस्मिन् कामेसुखेतस्यभाव स्तत्वंतस्मात् कृषिर्यथाबहुविघ्नातद्वत् बहुसुखत्वेनश्रुतमपिनिष्फलम् २१ वि घ्नवैगुण्याद्यभावमंगीकृत्यापिनाशदुःखंदुष्परिहरमित्याह अंतरायैरितिपंचभिः निर्जितंसाधितम् २२ यज्ञैर्देवताइंद्रादिरूपा इष्ट्वा २३ स्वपुण्येरुपचितेसर्वभोगसंपन्नेदेवीनांमध्येविहरन्गंधर्वैरुपगीयते २४ कामगेनइच्छयागच्छताविमानेन किंक णीजालमालिनाक्षुद्रघंटीकासमूहशोभिनासहसुरस्त्रीभिःसुराक्रीडेषुनंदनादिषुक्रीडनात्मपातंनवेद २५ ६७ ६७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कालेनचालितः पातितः २६ प्रवृत्तिर्द्विविधा विध्यनुसारेण काम्येकर्मणि वातल्लुंघनेनाधर्मेवा तत्रकाम्यप्रवृत्तेर्गतिरुक्ता अधर्मप्रवृत्तेर्गतिमाह यदीति यदिचेत्यन्वयः अजितेंद्रियत्वात्कामात्माअतः कृपणः अतोलुब्धोभोगतृष्णाकुलः अतःस्त्रैणःस्त्रीलंपटः तदर्थंभूतविहिंसकः २७ किंच दुष्टजनप्रलोभितोधनाद्यर्थंपशूनविधिनाहत्वातमःस्थावरतांयाति २८ एवंकर्मस्प्रवृत्तस्यनस्वनचनिवृत्तिरित्युपसंहरति कर्माणीति २९ तथाऽपिलोकानांनित्यत्वादमर्त्यधर्मत्वाच्चलोकपालानांस्वमस्तीतिचेत्तत्राह लोकानामिति द्वौपरार्द्धौपरमायुर्यस्यतस्यब्रह्मणोऽपि तथाचश्रुतिः भीषास्माद्वातःपवते भीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति अतःप्रवृत्तिमार्गस्यैवमनर्थहेतुत्वाद्दूरत्स्यातततोनिवृत्तिरेवयुक्तेतितात्पर्यार्थः ३० एतेनैव

तावत्समोदतेस्वर्गे यावत्पुण्यंसमाप्यते क्षीणपुण्यःपतत्यर्वागनिच्छन्कालचालितः २६ यद्यधर्मरतःसंगादसतांवाऽजितेंद्रियः कामात्माकृपणोलुब्धःस्त्रैणोभूतविहिंसकः २७ पशूनविधिनालभ्यप्रेतभूतगणान्यजन् नरकानवशोजंतुर्गत्वायात्युल्बणंतमः २८ कर्माणिदुःखोदर्काणिकुर्वन्देहेनतैःपुनः देहमाभजतेतत्रकिंसुखंमर्त्यधर्मिणः २९ लोकानांलोकपालानांमद्भयंकल्पजीविनाम् ब्रह्मणोऽपिभयंमत्तोद्विपरार्द्धपरायुषः ३० गुणाःसृजंतिकर्माणिगुणोनुसृजतेगुणान् जीवस्तुगुणसंयुक्तोभुंक्तेकर्मफलान्यसौ ३१ यावत्स्याद्गुणवैषम्यंतावन्नानात्वमात्मनः नानात्वमात्मनोयावत्पारतंत्र्यंतदेवहि ३२

स्वयमीश्वरत्वाविष्कारेणेश्वराभावांगीकारःपरित्यक्तःअन्यदपिप्रौढ्यापूर्वमंगीकृतंनिराकरोतिचतुर्भिः तत्रयदुक्तंकर्तृभोक्तृरूपएवात्मेतितन्निराकरोति गुणाइति गुणाइंद्रियाणि कर्माणिसृजंतिनत्वात्माआत्मेवेंद्रियाणिप्रवर्तयन्कर्माणिकरोतीतिचेत्तन्नेत्याह गुणइति गुणःसत्त्वादिःगुणान्इंद्रियाणिअनुसृजतेप्रवर्तयतिनत्वात्माअतःकर्तृत्वंतावन्नास्ति भोक्तृत्वमप्यौपाधिकमित्याह जीवस्त्विति गुणसंयुक्तइंद्रियादिसंयुक्तःकुतइत्यतआह असौतेषुअहंकारवानित्यर्थः ३१ यच्चोक्तमात्मनोनानात्वंतदप्यौपाधिकमित्याह यावत्स्यादिति गुणानांवैषम्यमहंकारादिकार्यरूपम् नन्वात्मनएकत्वेकथंपारतंत्र्यमुक्तंकथंवालोकपालादीनामपिमद्भयमित्युक्तंतत्राह नानात्वमिति ३२ ३५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यच्चगूढमभिप्रेतं प्रश्नंतिरेवश्रेयसीतितत्राह यएतदिति एतद्गुणवैषम्यंतत्कृतभोगंकर्मचेत्यर्थः उपासीरन् सेवेरन् तेलोकादीनाम
नित्यत्वाच्छुचाऽर्पिताः संतोमुह्यंति ३३ नकेवलमनित्यतामात्रंकिंतुमायामयत्वमपीत्याह कालइतिस्वभावोदेवत्वादिपरि
णामहेतुः धर्मस्तद्भोगकारणम् गुणव्यतिकरेमायासोभेसन्निमामेवप्राहुः नतुमद्व्यतिरिक्ताः संति ३४ ततोनिवृत्तिरेवमुक्तिहेतु
त्वाच्छ्रेयसीतिसिद्धम् एवंतावदेकएवात्मातस्यचगुणकार्यदेहसंबंधकृतः संसारः आत्मज्ञानाच्चमुक्तिरित्युक्तंविलक्षणः स्थू
लसूक्ष्मादित्यादिना तदेकत्वमतांतर निरासेनदृढीकृतम् अथैषामित्यादिना तत्रपृच्छति गुणेष्विति अयमर्थः गुणेष्वसत्सु

यावदस्यास्वतंत्रत्वंतावदीश्वरतोभयम् यएतत्समुपासीरंस्तेमुह्यंतिशुचार्पिताः ३३ कालआत्मा
गमोलोकः स्वभावोधर्मएवच इतिमांबहुधाप्राहुर्गुणव्यतिकरेसति ३४ उद्धवउवाच गुणेषु
वर्त्तमानोऽपिदेहजेष्वनपावृतः गुणैर्नबध्यतेदेहीबध्यतेवाकथंविभो ३५ कथंवर्त्तेतविहरेत्कैर्वाज्ञा
येतलक्षणैः किंभुंजीतोतविसृजेच्छयीतासीतयातिवा ३६ एतदच्युतमेब्रूहिप्रश्नंप्रश्नविदांवर
नित्यमुक्तोनित्यबद्धएकएवेतिमेभ्रमः ३७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधे
भगवदुद्धवसंवादेदशमोऽध्यायः १०

क्तिः सत्सुवा आद्येज्ञानसाधनाभावान्नमुक्तिः द्वितीयेचगुणेषुवर्त्तमानोऽपितत्कार्यदेहजेषुकर्मसुसुखादिषुचकथंनबद्धोनत
त्याऽपितैराकाशवदनावृतत्वान्नबध्यतइति चेत्तर्हिबंधोनसंभवतीत्याह अनपावृतः कथंबध्यतइति ३५ यदितुसत्स्वेवतद्देहा
कारेणबध्यतेतन्निवृत्त्याचमुच्यतइति मतंतर्हिकथंज्ञातव्यमितिपृच्छति बद्धोमुक्तोवाकथंवर्त्तेतेत्यादि किंभुंजीत कथंभुं
जीतेत्यर्थः ३६ एतत् एतद्विषयंप्रश्नम् किंच एकएवात्मा अनादिगुणसंबंधान्नित्यबद्धः मुक्तेर्जन्यत्वेअनित्यत्वप्रसंगान्नित्य
मुक्तइत्यप्यंगीकार्यंस्यात् तत्रमेभ्रमोभवतीत्याह नित्यबद्धइति ३७ इत्येकादशस्कंधेटीकायांदशमोऽध्यायः १०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एकादशेतुबद्धानांमुक्तानांचाथलक्षणम् साधूनांचतथाभक्तेर्लक्षणंहरिणेरितम् १ नित्यमुक्तोनित्यबद्ध एकएवेतिमेभ्रमः इतिय
दुक्तंतत्किंवस्तुतोविरोधःप्रतीतोवा नाद्यःबंधमोक्षयोर्वास्तवत्वाभावादित्याह बद्धोमुक्तइतिद्वाभ्यां आत्माबद्धोमुक्तश्चमेगुणतः
मदधीनसत्वादिगुणोपाधितः नतुवस्तुतः नन्वौपाधिकत्वेऽपितंडुलपाकादिवत्वास्तवत्वंकिंनस्यात्तत्राह गुणस्यमायामूल
त्वात् बंधनंनास्ति अतएवमोक्षश्चनास्ति ननुकथंसर्वशास्त्रविरुद्धमुच्यते तत्राह इतिमेव्याख्येति एवंमत्तःतोनिर्णयःअल
मतिकुतर्कैरित्यर्थः अथवैवमन्वयः आत्माबद्धोमुक्तइतियाव्याख्याउक्तिःसामेगुणतः मद्गुणपारतंत्र्यात् अत्रहेतुत्वेनगुण
नियंतरिस्वस्मिंस्तद्व्यतिरेकमाह अतएवनमेबंधनंमोक्षोवेति अन्यत्समानम् १ एवंकारणभूतगुणानांमायामयत्वात् तत्का

श्रीभगवानुवाच बद्धोमुक्तइतिव्याख्यागुणतोमेनवस्तुतः गुणस्यमायामूलत्वान्नमेमोक्षोनबंध
नम् १ शोकमोहौसुखंदुःखंदेहोत्पत्तिश्चमायया स्वप्नोयथात्मनःख्यातिःसंसृतिर्नतुवास्तवी २ वि
द्याविद्येममतनूविद्ध्युद्धवशरीरिणाम् मोक्षबंधकरीआद्येमाययामेविनिर्मिते ३

र्यसंसृतिर्मायामयेतिप्रपंचयति शोकमोहाविति यथास्वप्नःआत्मनःबुद्धेरेवख्यातिःविवर्त्तःतद्वत् २ अतोवस्तुविरोधस्तावं
नास्ति प्रतीतिस्त्वौपाधिकीघटतइत्याह विद्याविद्येइति तन्व्यतेमोक्षबंधावाभ्यामितितनूशक्तीकुतःमेमाययाविनिर्मिते माया
वृत्तिरूपत्वात् मोक्षबंधकरीत्येकवचनंद्विवचनार्थे ननुतत्कार्यत्वेबंधमोक्षयोरनादित्वनित्यत्वेनस्यातास् नआद्येअनादीअतो
यावदविद्यांप्रवर्त्तयामितावद्बंधःयदाविद्यांददामितदामोक्षःस्फुरतीत्यर्थः तथाचस्कंदपुराणे बंधकोभवपाशेनभवपा ३६
शाच्चमोचकः कैवल्यदःपरंब्रह्मविष्णुरेवसनातनइति

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्रशरीरिणामिति बहुवचननिर्देशाद्विषयभेदेनाविरोधउक्त इतिभ्रांतिंव्यावर्त्तयन् बंधमोक्षव्यवस्थामुपपादयति एकस्यैवेति
तर्हि किमात्माभेदात्तवाऽपिबंधः नहीत्याह अस्यजीवस्यैवेति नन्वात्माभेदे जीवोनामकोऽन्योऽस्तिपृथक् कथंचबंधमोक्षस
रवदुःखादिव्यवस्थातत्राह ममांशस्येति अयंभावः यथैकस्यापिचंद्रादेर्जलाद्युपाधिनाबिंबप्रतिबिंबरूपोभेदः तथाचजलहृताःकं
पादयः प्रतिबिंबस्यैव तथाच प्रतिबिंबानामप्युपाधिभेदेन भेदादेकस्मिन्नुदकुंभे भग्नेतद्गतप्रतिबिंबस्यैवबिंबैक्यंनान्य
गतस्य तथाऽविद्यायां प्रबिंबितस्यमदंशस्यजीवस्यैव तत्कृतोबंधः तस्यचोपाधितोभेदान्नाव्यवस्थेति तथाचाहुः यथैक
स्मिन् घटाकाशेरजोधूमादिभिर्युते नसर्वेसंप्रयुज्यंतेतथाजीवाः सुखादिभिरिति एतच्चातिरहस्यत्वबुध्यानिश्चेतव्यमि
तिसंबोधयति हेमहामते इतरोमोक्षः ४ तदेवंव्यवस्थामुपपाद्यकथंवर्त्ततेत्यादिवैलक्षण्यप्रश्नस्योत्तरमाह अथेति तच्चवै

एकस्यैवममांशस्यजीवस्यैवमहामते बंधोऽस्याविद्ययानादिर्विद्ययाचतथेतरः ४ अथबद्धस्यमु
क्तस्यवैलक्षण्यंवदामिते विरुद्धधर्मिणोस्तातस्थितयोरेकधर्मिणि ५ सुपर्णावेतौसदृशौसखायौयदृ
च्छयैतौकृतनीडौचवृक्षे एकस्तयोःखादतिपिप्पलान्नमन्योनिरन्नोऽपिबलेनभूयान् ६ ६५

लक्षण्यंद्विविधम् जीवेश्वरयोरेकंजीवानांचैकं तत्रजीवेश्वरयोर्वैलक्षण्यमाह विरुद्धधर्मिणोरितिसार्द्धद्वयेन शोकानंदधर्मि
वतो एकस्मिन्धर्मिणिशरीरेनियम्यनियंतृत्वेनस्थितयोः ५ सुपर्णौवृक्षासाक्षिणाविवदेहात्पृथक्भूतौसदृशौचिद्रूपत्वात्
सखायौअवियोगादेकमत्याच्चयदृच्छयाअनिरुक्तयामायया वृश्च्यतइतिवृक्षोदेहः ऊर्ध्वमूलमवाक्शाखंवृक्षं योवेदसंप्र
तीतिश्रुतेः ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थंप्राहुरव्ययम् छंदांसियस्य पर्णानि यस्तंवेदसवेदविदितिस्मृतेश्च तस्मिन्कृतंनीडं
निकेतनंहृदयरूपं याभ्यांतौ तयोर्मध्ये एकोजीवः पिप्पलान्नंपिप्पलोऽश्वत्थःदेहः तस्मिन्नदनीयं कर्मफलमित्यर्थः खाद
तिभक्षयति अन्यः ईश्वरः निरन्नः अभोक्तापिनिजानंदतृप्तो बलेन ज्ञानादिशक्त्याभूयान् अधिकः श्रुतिश्च द्वासुपर्णास
युजासखाया समानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीति ६ ६५ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

त्वाधिक्यमेवाह आत्मानमिति अतोयोऽविद्ययायुक्युक्तः सतुनित्यबद्धः अनादिबद्धः यस्तुविद्याप्रधानः सतुनित्यमुक्तः मायाया अनावरकत्वात् आश्रयाव्यामोहकत्वाच्च ७ इदानींबद्धमुक्तजीवानामेवमिथोवैलक्षण्यमाह देहस्थोऽपीतिद्वाभिः विद्वान् मुक्तसंस्कारवशेनदेहस्थोऽपि देहस्थोनभवति यथास्वप्नादुत्थितः स्मर्यमाणेस्वप्नदेहे स्थितोऽपितत्रस्थोनभवति तद्गतसुखदुःखाद्यभावात्तद्वत् तथान्यवस्तुतः अदेहस्थोऽपिकुमतिः अविद्वान् देहस्थः तन्निमित्तसुखदुःखभाक् यथास्वप्नदेहगतइति ८ अत्रहेतुत्वेनवैलक्षण्यांतरमाह द्वाभ्याम् इंद्रियैरिंद्रियार्थेषुगृह्यमाणेष्वपियस्तुविद्वान् सनाहंकुर्यात् अहंगृण्हामीतिमतिंनकुर्यादित्यर्थः कुतः गुणैर्गुणेषुगृह्यमाणेषु अतएवअविक्रियः रागादिशून्यः तदुक्तंगीतासु तत्त्ववित्तुमहाबाहोगुणकर्मविभागयोः गुणागुणेषुवर्त्तंतइतिमत्वानसज्जतेइति ९ अबुधस्तुपूर्वकर्माधीनेऽस्मिंश्छरीरेवर्त्तमानः गुणैरिंद्रियैर्भाव्येनक

आत्मानमन्यंचसवेदविद्वानपिप्पलादोनतुपिप्पलादः योऽविद्ययायुक्सतुनित्यबद्धोविद्यामयोयःसवुनित्यमुक्तः ७ देहस्थोपिनदेहस्थोविद्वान्स्वप्नाद्यथोत्थितः अदेहस्थोऽपिदेहस्थःकुमतिःस्वप्नदृग्यथा ८ इंद्रियैरिंद्रियार्थेषुगुणैरपिगुणेषुच गृह्यमाणेष्वहंकुर्यान्नविद्वान्यस्त्वविक्रियः ९ दैवाधीनेशरीरेस्मिन्गुणभाव्येनकर्मणा वर्त्तमानोबुधस्तत्रकर्त्तास्मीतिनिबध्यते १० एवंविरक्तःशयनआसनाटनमज्जने दर्शनस्पर्शनघ्राणभोजनश्रवणादिषु ११ नतथाबध्यतेविद्वांस्तत्रतत्रादयन्गुणान् प्रकृतिस्थोऽप्यसंसक्तोयथारवेसविताऽनिलः १२

र्मणातत्रदेहादौनिबध्यतेकुतः कर्ताऽस्मीत्यहंकारेण तदुक्तंतत्रैव प्रकृतेः क्रियमाणानिगुणैः कर्माणिसर्वशः अहंकारविमुढात्माकर्ताहमितिमन्यतइति एतैस्त्रिभिः श्लोकैः कथंवर्ततेत्यस्यप्रश्नस्यसुखदुःखशून्योनिरभिमानश्चदेहेवर्त्ततइत्युत्तरमुक्तंभवति १० वैलक्षण्यांतरंवदन् किंभुंजीतेत्यादिप्रश्नोत्तरमाह एवमितित्रिभिः अन्यगतमेवकर्मेमांबध्नातीत्येवंविरक्तोविद्वान्श्च तथाऽपिअविद्वानिवशयनासनादिषुनबध्यते कुतः तत्रतत्रविषयेषुगुणान् इंद्रियाणिआदयन् भोजयन् तत्साक्षित्वेनवर्तमानः नतुस्वयमदन् एतदेव कुतस्तत्राह प्रकृतिस्थोपीतिसार्द्धेन यथारवंसर्वत्रस्थितमपिनसज्जते यथासविताजलेप्रतिबिंबितोऽपि यथानिलः सर्वत्रसंचरन्नपितद्वत् १२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

असंगेनवैराग्येणशि तयातीक्ष्णयाछिन्नाः संशया असंभावनादयोयस्यसः नानात्वाद्देहादिप्रपंचात् १३ कथंविहरेदित्य
स्योत्तरत्वेनवैलक्षण्यांतरमाह यस्यस्युरिति तद्गुणैः देहगुणैः संकल्पशून्याभिः प्राणादिवृत्तिभिः विहरन्मुक्तइत्यर्थः १४
एवंतावद्बद्धमुक्तयोः स्वसंवेद्यमेववैलक्षण्यमुक्तम् इदानींकैर्वाज्ञायेतलक्षणैरित्यस्योत्तरतया परैरपिस्फुटंज्ञेयंवैलक्ष-
ण्यमाह यस्यात्मेतित्रिभिः हिंस्रैर्दुर्जनैः अन्यैर्वाप्राणिभिः यस्यात्मादेहः पीड्यतेयदृच्छयायेनकेनापि क्वचित् किंचित्
अर्च्यतेवा सबुधश्चेत्तत्रनव्यतिक्रियते नातिविक्रियतइत्यर्थः तदुक्तंयाज्ञवल्क्येन यःकंटकैर्वितुदतिचंदनैर्यश्चलिंपति
अक्रुद्धो ऽपरितुष्टश्चसमस्तस्यचतस्यचेति १५ किंचसाध्वसाधुवाकुर्वतोवदतोवाजनान्नस्तुवीतनचनिंदेत् योलौकिक

वैशारद्येक्षया ऽसंगशितयाछिन्नसंशयः प्रतिबुद्धइवस्वप्नान्नानात्वाद्विनिवर्त्तते १३ यस्यस्युर्वीत
संकल्पाः प्राणेंद्रियमनोधियाम् वृत्तयःसविनिर्मुक्तोदेहस्थोपिहितद्गुणैः १४ यस्यात्माहिंस्यतेहिं-
स्रैर्येनकिंचिद्यदृच्छया अर्च्यतेवाक्वचित्तत्रनव्यतिक्रियतेबुधः १५ नस्तुवीतननिंदेतकुर्वतःसाध्वसा
धुवा वदतोगुणदोषाभ्यांवर्जितःसमदृङ्मुनिः १६ नकुर्यान्नवदेत्किंचिन्नध्यायेत्साध्वसाधुवा आत्मारा
मोनयावृत्त्याविचरेज्जडवन्मुनिः १७ शब्दब्रह्मणिनिष्णातोननिष्णायात्परेयदि श्रमस्तस्यश्रमफलो
ह्यधेनुमिवरक्षतः १८ गांदुग्धदोहामसतींचभार्यांदेहंपराधीनमसत्प्रजांच वित्तंत्वतीर्थीकृतमंगवाचंहीं
नांमयारक्षतिदुःखदुःखी १९

व्यवहारेवि सुखः समुक्तइत्यर्थः १६ अपिचनकुर्यादिति योदैहिके ऽपिकर्मण्युदासीनः
समुक्तइतरोबद्धइत्यर्थः एतान्येवसर्वाणिमुमुक्षोः साधनानिज्ञातव्यानि १७ यस्तुकेवलंशब्दब्रह्मण्यभिज्ञः पांडित्यमात्रश्लाघी
नतुकैः साधनैस्तदर्थनिष्ठोभवेत् तंनिंदति शब्दब्रह्मणिनिष्णातः अर्थतःपारंगतो ऽपिपरेब्रह्मणिननिष्णायात् ध्याना-
द्यभियोगंनकुर्यात् तस्यशास्त्रश्रमः श्रमैकफलः नतुपुरुषार्थपर्यवसायी अधेनुंचिरप्रसूताम् १८ एतदेवान्यार्थनिदर्श-
नैः प्रपंचयति गामिति दुह्यतइतिदोहः पयः दुग्धोदोहोनोत्तरत्रदोग्ध्यो ऽस्तियस्यास्तामर्थशून्यामसतींभार्यांकामशून्यांदेहं
पराधीनं प्रतिक्षणंदुःखहेतुं असत्प्रजांदृष्टादृष्टसाधनशून्यंपुत्रम् अतीर्थीकृतमागतेपात्रे ऽदत्तंवित्तंदुष्कीर्तिदुरितापादकं
अंगहेउद्धव दुःखानंतरंदुःखमेवयस्यसः रक्षति १९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मयाहीनांवाचमित्युक्तमुविवृणोति यस्यांमेजगतःशोधकंचरित्रंनस्यात् किंतत् अस्यविश्वस्यस्थित्यादिरूपंतद्धेतुरित्य र्थः लीलावतारेषुईप्सितंजगतःप्रेमास्पदंश्रीरामकृष्णादिजन्मवानस्यात् तांनिष्फलांगिरंधीरोधीमान्नधारयेत् २०उक्तं ज्ञानमार्गमुपसंहरति एवंनिश्चित्यविचारेणात्मनिनानात्वभ्रमंदेहाद्यध्यासंनिरस्यनिर्मलंमनोमयिसर्वगेपरिपूर्णेसमर्प्यसं धार्यउपारमेत् नशास्त्रपांडित्यमात्रेणेत्यर्थः २१ यद्यनीशःअशक्तस्तर्हिआस्तामिदंमद्भक्त्यैवकृतार्थोभविष्यसीत्याह मयीति २२ मदर्पणेनकर्मभिर्विशुद्धसत्वस्यांतरंगांभक्तिमाह श्रद्धालुरितिद्वाभ्याम् अभिनयन् स्वयमनुकुर्वन् २३आच

यस्यांनमेपावनमंगकर्मस्थित्युद्भवप्राणनिरोधमस्य लीलावतारेप्सितजन्मवास्याद्वंध्यांगिरंतां बिभृयान्नधीरः २० एवंजिज्ञासयापोह्यनानात्वभ्रममात्मनि उपारमेतविरजंमनोमय्यर्प्यसर्वगे २१ यद्यनीशोधारयितुंमनोब्रह्मणिनिश्चलम् मयिसर्वाणिकर्माणिनिरपेक्षःसमाचर २२ श्रद्धालुर्मेक थाःशृण्वन्सुभद्रालोकपावनीः गायन्ननुस्मरन्कर्मजन्मचाभिनयन्मुहुः २३ मदर्थेधर्मकामार्थानाचरन्मदपाश्रयः लभतेनिश्चलांभक्तिंमय्युद्धवसनातने २४ सत्संगलब्धयाभक्त्यामयिमांसउपासिता सवैमेदर्शितंसद्भिरंजसाविंदतेपदम् २५ उद्धवउवाच साधुस्त्वयोत्तमश्लोकमतःकीदृग्विधःप्रभो भक्तिस्त्वय्युपयुज्येतकीदृशीसद्भिरादृता २६ एतन्मेपुरुषाध्यक्षलोकाध्यक्षजगत्प्रभो प्रणतायानुरक्तायप्रपन्नायचकथ्यताम् २७

रन्नुसेवमानः २४ ततश्चानेनप्रकारेणमयिसत्संगेन लब्धयाभक्त्यासभक्तःमामुपासिताध्याताभवति सचध्यानशीलः सद्भिर्दर्शितम् वैनिश्चितम् स्वरूपंनैवमेपदंस्वरूपंप्रा प्नोति २५ सत्संगलब्धयाभक्त्येत्युक्तंतत्रसतांभक्तेश्चविशेषंपृच्छति साधुरिति साधवःस्वस्वमतिकल्पिताःसंतिबहवः त्वत्तुकीदृशःसंमतःभक्तिरपिबहुविधालोकेकीदृशीपुनस्त्वय्युपयुज्येत सद्भिश्चनारदादिभिरादृता एतच्चकथ्यताम् २६ ३९ इदंचातिगुह्यंत्वयैववक्तव्यमित्यैश्वर्यमाविष्करोति हेपुरुषाध्यक्षेत्यादिना ब्रह्मादिनियंतः २७ छ छ

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अत्रहेतुः त्वमिति व्योमवदसंगः यतः प्रकृतेःपरः स्वेषांभक्तानामिच्छयाउपात्तंपृथक्परिमितंवपुर्येनसः २८ तत्रत्रिंश
ल्लक्षणैःसाधुंनिरूपयति कृपालुरितिपंचभिः कृपालुःपरदुःखासहिष्णुः सर्वदेहिनांकेषांचिदपि अकृतद्रोहः तितिक्षुः
क्षमावान् सत्यसारःस्थिरंबलंवायस्यसः अनवद्यात्मा असूयादिरहितः सुखदुःखयोःसमःयथाशक्तिसर्वेषामुपकारकः
२९ कामैरक्षुभितचित्तःदांतःसंयतबाह्येंद्रियः मृदुःअकठिनचित्तः शुचिःसदाचारःअकिंचनःअपरिग्रहोऽनीहःदृष्टक्रिया
शून्यः मितभुक्लघ्वाहारः शांतःनियतांतःकरणःस्थिरः स्वधर्मेमच्छरणः मदेकाश्रयः मुनिःमननशीलः ३० अप्रमत्तः
सावधानःगभीरात्मानिर्विकारः धृतिमान् विपद्यप्यकृपणः जितषड्गुणः क्षुत्पिपासेशोकमोहौजरामृत्यूषडूर्मयः एतेजि

त्वंब्रह्मपरमंव्योमपुरुषःप्रकृतेःपरः अवतीर्णोऽसिभगवन्स्वेच्छोपात्तपृथग्वपुः २८ श्रीभगवा
नुवाच कृपालुरकृतद्रोहस्तितिक्षुःसर्वदेहिनाम् सत्यसारोऽनवद्यात्मासमःसर्वोपकारकः२९
कामैरहतधीर्दांतोमृदुःशुचिरकिंचनः अनीहोमितभुक्शांतःस्थिरोमच्छरणोमुनिः ३० अप्रमत्तो
गभीरात्माधृतिमान्जितषड्गुणः अमानीमानदःकल्योमैत्रःकारुणिकःकविः ३१ आज्ञायैवंगुणा
न्दोषान्मयादिष्टानपिस्वकान् धर्मान्संत्यज्ययःसर्वान्मांभजेतससत्तमः ३२ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाऽथयेवै
मांयावान्यश्चास्मियादृशः भजंत्यनन्यभावेन तेमेभक्ततमामताः ३३

तायेनसः अमानीनमानाकांक्षी अन्येभ्योमानदः कल्यःपरबोधनेदक्षःमैत्रःअवंचकः कारुणिकःकरुणयैवप्रवर्त्तमानःन
तुदृष्टलोभेन कविःसम्यक्ज्ञानी ३१ किंच मयावेदरूपेणादिष्टानपिस्वधर्मान्संत्यज्ययोमांभजेतसोऽपि एवंपूर्वोक्त
वत् सत्तमः किमज्ञानान्नास्तिक्याद्वा नधर्माचरणेसत्वशुद्ध्यादीन्गुणान्विपक्षेदोषांश्च आज्ञायज्ञात्वाऽपिमद्ध्यान
विक्षेपकतयामद्भक्त्यैवसर्वंभविष्यंतीति दृढनिश्चयेनैवधर्मान्संत्यज्य यद्वा भक्तिदार्ढ्येन निवृत्ताधिकारतयासंत्य
ज्य अथवा विद्धैकादश्युपवासकृष्णैकादश्यनुपवासानिवेद्यश्राद्धादयोयेभक्तिविरुद्धाधर्मास्तान्संत्यज्येत्यर्थः
३२ किंच यावान्देशकालपरिच्छिन्नःयश्चसर्वात्मायादृशःसच्चिदानंदादिरूपःतंमांज्ञात्वाऽपि यद्वाविशेषतःपुनः
पुनर्ज्ञात्वा एकांतभावेनयेभजंतीति ३३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

साधुलक्षणमुक्तंभक्तेर्लक्षणमाह मल्लिंगेत्यष्टभिः लिंगानिप्रतिमादीनि३४सर्वलाभोपहरणंसर्वस्यलब्धस्यसमर्पणम् ३५
पर्वाणिजन्माष्टम्यादीनितदनुमोदनम् ३६ बलिविधानं पुष्पोपहारादिसमर्पणम् सर्ववार्षिकपर्वसुचातुर्मास्यैकादश्यादि
षुविशेषतः ३७ उद्यानादिकरणेसामर्थ्येसतिस्वतःअसतिचान्यैःसंभूयोद्यमःउद्यानंपुष्पप्रधानंउपवनंफलप्रधानंवनंआ
क्रीडंक्रीडास्थानं३८ संमार्जनंरजसोपाकरणम् उपलेपःगोमयादिभिरालेपनम् सेकःतैरेवप्रोक्षणम् मंडलवर्तनंसर्वतोभ
द्रादिकरणम् मह्यंमम ३९ स्वयमन्येनवानिवेदितंनस्वीकुर्यात् एतच्चसाधारणस्याधारविषयम् रागप्राप्तविषयंवा भ-

मल्लिंगमद्भक्तजनदर्शनस्पर्शनार्चनम् परिचर्यास्तुतिःप्रह्वगुणकर्मानुकीर्त्तनम् ३४ मत्कथाश्रव
णेश्रद्धा मदनुध्यानमुद्धव सर्वलाभोपहरणंदास्येनात्मनिवेदनम् ३५ मज्जन्मकर्मकथनंममपर्वानुमोद
नम् गीतताण्डववादित्रगोष्ठीभिर्मद्गृहोत्सवः ३६ यात्राबलिविधानंचसर्ववार्षिकपर्वसु वैदिकीतां-
त्रिकीदीक्षामदीयव्रतधारणम् ३७ ममार्चास्थापनेश्रद्धास्वतःसंहत्यचोद्यमः उद्यानोपवनाक्रीडपुर
मंदिरकर्मणि ३८ संमार्जनोपलेपाभ्यांसेकमंडलवर्त्तनैः गृहशुश्रूषणंमह्यंदासवद्यदमायया ३९ अ
मानित्वमदंभित्वंकृतस्यापरिकीर्त्तनम् अपिदीपावलोकंमेनोपयुंज्यान्निवेदितम् ४० यद्यदिष्टतमं
लोकेयच्चाऽतिप्रियमात्मनः तत्तन्निवेदयेन्मह्यंतदानंत्यायकल्पते ४१सूर्योऽग्निर्ब्राह्मणोगावोवैष्ण-
वःखंमरुज्जलम् भूरात्मासर्वभूतानिभद्रपूजापदानिमे ४२

क्त्यानुग्राह्यमेव षड्भिर्मासोपवासैस्तुयत्फलं
परिकीर्तितम् विष्णोर्नैवेद्यसिक्थेनपुण्यंतद्भुंजतांकलौ तादिरूपंसुखेनामनैवेद्यंसुदर्शहरेः पादोदकंचनिर्माल्यंमस्त-
केयस्यसोऽच्युतइत्यादिवचनेभ्यः यद्वा अन्यस्मैनिवेदितंमेनोपयुंज्यात् मह्यंननिवेदयेदित्यर्थः विष्णोर्निवेदितान्नेन
यष्टव्यंदेवतांतरम् पितृभ्यश्चैवतद्देयंतदानंत्यायकल्पते पितृशेषंतुयोदद्याद्धरयेपरमात्मने रेतोदाःपितरस्तस्यभवं ३९
तिक्लेशभागिनइत्यादिवचनेभ्यः ४० ४१ इदानीमेकादशपूजाधिष्ठानान्याह सूर्यइति हेभद्र ४२ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अधिष्ठानभेदेनपूजासाधनान्याह सूर्यइतित्रिभिः त्रय्याविद्ययासूक्तैरुपस्थानादिना अंगहेउद्धव यवसादिनातृणादिना ४३
बंधुसत्कृत्याबंधुवत्संमानेन हृदिखेहृदयाकाशे मुख्यधियाप्राणदृष्ट्या तोयेतोयादिभिर्द्रव्यैस्तर्पणादिना ४४ स्थंडिलेभ्यवि-
मंत्रहृदयैः रहस्यमंत्रन्यासैः ४५ सर्वाधिष्ठानेषुध्येयमाह धिष्ण्येष्विति इतिअनेनमंत्रप्रकारेणएषुधिष्ण्येषु ४६ उक्ता
याः भक्तेः फलमाह इष्टापूर्तेनेति सद्भक्तिं दृढांभक्तिम् अस्याभक्तेरंतरंगसाधनमाह इत्थंमत्स्मृतिः साधुसेवयाभवति यू
हृ स्मृतिर्ज्ञानम् ततश्चदृढभक्तिमतःपुंसः साधुसेवयामज्ज्ञानंभवतीत्यर्थः ४७ ज्ञानभक्तिमार्गौउक्तौतत्रज्ञानमार्गा

सूर्येतुविद्ययात्रय्याहविषाग्नौयजेतमाम् आतिथ्येनतुविप्राग्र्येगोष्वंगयवसादिना ४३ वैष्णवेबंधुस
त्कृत्याहृदिखेध्याननिष्ठया वायौमुख्यधियातोयेद्रव्यैस्तोयपुरस्कृतैः ४४ स्थंडिलेमंत्रहृदयैर्भोगैरा
त्मानमात्मनि क्षेत्रज्ञंसर्वभूतेषुसमत्वेनयजेतमाम् ४५ धिष्ण्येष्वेष्विति मद्रूपंशंखचक्रगदांबु
जैः युक्तंचतुर्भुजं शांतंध्यायन्नर्चेत्समाहितः ४६ इष्टापूर्तेनमामेवंयोयजेतसमाहितः लभते
मयिसद्भक्तिंमत्स्मृतिःसाधुसेवया ४७ प्रायेणभक्तियोगेनसत्संगेनविनोद्धव नोपायोविद्यतेसध्र्य
ङ्प्रायणंहिसतामहम् ४८ अथैतत्परमंगुह्यंशृण्वतोयदुनंदन सुगोप्यमपिवक्ष्यामित्वंमेभृत्यः
सुहृत्सखा ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेएकादशोऽध्या
यः ११

दपिभक्तिमार्गःश्रेष्ठइत्याह प्रायेणेति सत्संगेनयोभक्तियोगः तेनविनोपायःसंसारतरणेनविद्यते सत्संगेनेत्यत्रहेतुमाह
हियस्मात् सतामहं प्रायणं प्रकृष्टमयनमाश्रयःअतःसत्संगोमय्यंतरंगइत्यर्थः ४८ इदानींसांख्ययोगादीनिसाधनां
तरसापेक्षाणिसव्यभिचाराणिचसत्संगस्तुस्वतंत्रएवसमर्थः फलाव्यभिचारीचेतिवर्णयितुमाह अथेति एतद्वक्ष्य
माणंपरमंगुह्यमतःशृण्वित्यर्थः ४९ इतिएकादशस्कंधेटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

द्वादशेसाधुसंगस्यमहिमावर्णितःपुरा कर्मानुष्ठानतत्यागव्यवस्थाचननःपरम् १ नरोधयतिनवशीकरोतियोगःआसनप्राणायामादिः सांख्यंतत्वानांविवेकः धर्मःसामान्यतोहिंसादिःस्वाध्यायोवेदजपःतपःकृच्छ्रादिस्त्यागःसंन्यासःइष्टापूर्तमिष्टंच पूर्तंच तत्रेष्टमग्निहोत्रादिपूर्तंकूपारामादिनिर्माणं दक्षिणाशब्देनसामान्यतोदानंलक्ष्यते १ व्रतानिएकादश्युपवासादीनि यज्ञःदेवपूजा छंदांसिरहस्यमंत्राःअवरुंधेवशीकरोति २ यातुधानाराक्षसाः ३ ४ त्वाष्ट्रोवृत्रःकायाधवःप्रह्लादः ५ ऋक्षोजांबवान् गृध्रोजटायुः वणिक्पथःतुलाधारःव्याधःधर्मव्याधः यज्ञपत्न्यः दीक्षितनार्यः ६ तेषांसत्संगव्यतिरिक्तसाधनांतराभावमाह तइति नअधीताःश्रुतिगणायैःतदर्थंचनउपासितामहत्तमायैस्तेतथा किंच अव्रतानसततपसः नव्रतानियेषांनतप्तानितपांसि

श्रीभगवानुवाच नरोधयतिमांयोगोनसांख्यंधर्मएवच नस्वाध्यायस्तपस्त्यागोनेष्टापूर्तंनदक्षिणा १ व्रतानियज्ञश्छंदांसितीर्थानिनियमायमाः यथावरुंधेसत्संगःसर्वसंगापहोहिमाम् २ सत्संगेनहिदैतेयायातुधानामृगाःखगाः गंधर्वाप्सरसोनागाःसिद्धाश्चारणगुह्यकाः ३ विद्याधरामनुष्येषुवैश्याःशूद्राःस्त्रियोऽत्यजाः रजस्तमःप्रकृतयस्तस्मिंस्तस्मिन्युगेऽनघ ४ बहवोमत्पदंप्राप्तास्त्वाष्ट्रकायाधवादयः वृषपर्वाबलिर्बाणोमयश्चाथविभीषणः ५ सुग्रीवोहनुमानृक्षोगजोगृध्रोवणिक्पथः व्याधःकुब्जाव्रजेगोप्योयज्ञपत्न्यस्तथापरे ६ तेनाधीतश्रुतिगणानोपासितमहत्तमाः अव्रतातप्ततपसःसत्संगान्मामुपागताः ७ केवलेनहिभावेनगोप्योगावोनगामृगाः येऽन्येमूढधियोनागाःसिद्धामामीयुरंजसा ८

यैः तेचतेचतथा सत्संगादिति सद्भिःसंयोगोनाममयैवसंगइत्यभिप्रेत्योक्तं यद्वा स्वसंगस्यापिसत्संगत्वंविवक्ष्यते स्वस्यापिसत्वात् यद्वा मदीयसंगादित्यर्थः ७ ननुवृत्रादीनांभवतुनामकथंचित्साधनांतरंगोपीप्रभृतीनांतुनान्यदस्तीत्याह केवलेनेति सत्संगलब्धेनकेवलेनैवभावेनप्रीत्यानगाःयमलार्जुनादयःनागाःकपिलादयः यद्वा तदानींतनानांसर्वतरुगुल्मादीनामपिभगवतिभावोस्तीतिगम्यते तदुक्तंभगवतैव अहोअमीदेववरामार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणं नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोऽपहत्यैतरुजन्मयत्कृतमित्यादि सिद्धाःकृतार्थाः संतईयुःप्रापुः ८ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वप्राप्तेर्दुर्लभतामाह यन्नेति योगादिभिः कृतप्रयत्नोऽपियंनप्राप्नुयात्तंमामीयुरितिपूर्वेणान्वयः अत्रचप्रथमंयाःगोप्यः पश्चाद
योवाश्रीकृष्णेनसहसंगताःतेसंतःतत्संगोऽन्येषांसत्संगःतेनचतेषांभक्तिरितिज्ञातव्यम् ९ गोपीनांभावंप्रपंचयति रामेणेति
चतुर्भिःश्वाफल्किनाअक्रूरेणमयिप्रणीतेसति मेमत्तोऽन्यंस्फुरवायनदृष्टः कुतःवियोगेनतीव्रोदुःसहःआधिर्यासांताः
अत्रहेतुः मयिविगाढेनअतिदृढेनभावेनप्रेम्णाअनुरक्तानिचित्तानियासांताः १० तीव्राधित्वंव्यनक्ति तास्ताइति मयास
हयाएवक्षपाःरात्रयःक्षणार्द्धवन्नीतास्ताएवपुनः मयाहीनास्तासाम् कल्पसमाबभूवुः कथंभूताः तास्ताः वाचामगोचरा
इत्यर्थः ११ किंच एवंतीव्राधयस्ताः मोहमिषेणसमाधिंप्राप्ताइत्याह ताइति मयिअनुषंगेणआसक्त्याबद्धाधियोयाभि

येनयोगेनसांख्येनदानव्रततपोऽध्वरैः व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैःप्राप्नुयाद्यत्नवानपि ९ रामेणसा
र्द्धंमथुरांप्रणीतेश्वाफल्किनामय्यनुरक्तचित्ताः विगाढभावेननमेवियोगतीव्राधयोऽन्यंददृशुःसुखा
य १० तास्ताःक्षपाःप्रेष्ठतमेननीतामयैववृंदावनगोचरेण क्षणार्द्धवत्ताःपुनरंगतासांहीनामयाकल्प
समाबभूवुः ११ तानाविदन्मय्यनुषंगबद्धधियःस्वमात्मानमदस्तथेदं यथासमाधौमुनयोऽब्धितो
येनद्यःप्रविष्टाइवनामरूपे १२ मत्कामारमणंजारमस्वरूपविदोबलाः ब्रह्ममांपरमंप्रापुःसंगा
च्छतसहस्रशः १३ तस्मात्त्वमुद्धवोत्सृज्यचोदनांप्रतिचोदनाम् प्रवृत्तंचनिवृत्तंचश्रोतव्यंश्रुत
मेवच १४

स्ताः स्वमात्मानंस्वदेहमदः दूरस्थमिदंसन्निहितंचनाविदन् यद्वा स्वंपतिपुत्रादिममतास्पदम् आत्मानमहंका
रास्पदम् देहंअदःपरंलोकंइमंलोकंचनाविदन्निति यथामुनयःसमाधौनामरूपेनविदुःतद्वत् किंतु अब्धितोयेनद्यइव
प्रविष्टाइत्यन्वयः १२ एवंताअबलाः केवलंमत्कामाःअस्वरूपविदःस्वरूपंतुनजानंति तथाऽपिसत्संगात् जारंब्रह्मजा
रबुद्ध्या वेद्यमपिब्रह्मस्वरूपमेवमांपरमंप्रापुरित्यर्थः १३ यस्मादेवंभूतोमद्भजनप्रभावः तस्मात्त्वंचोदनांश्रुतिंप्रतिचोद
नांस्मृतिंच यद्वा विधिंचनिषेधंचउत्सृज्यमांशरणंयाहि १४ छ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मयैवाकुतोभयःस्याःभव १५ पूर्वंतावन्मयोदितेष्ववहितःस्वधर्मेष्वित्यादिनाकर्मकर्तव्यमित्युक्तम् इदानींतुसर्वंसंत्यज्यमामेकंशरणं
याहीत्युच्यते तत्रकिमात्मनःकर्तृत्वाद्यस्तिनास्तीवेत्यात्मस्थःआत्मविषयःसंशयोननिवर्तते यद्वा कर्मकार्यंत्याज्यंवेत्यात्मस्थः
हृदिस्थःसंशयोननिवर्ततइतिपृच्छति संशयइति येनसंशयेन १६ उत्तरंसएषइत्यष्टभिः अयंभावः ईश्वरस्तावत्त्वमा
यावशात्प्रपंचात्मनाभाति तत्प्रपंचाध्यासाच्चजीवानामनाद्यविद्यया कर्तृत्वादिततोविधिप्रतिषेधाधिकारः तदानींसत्वशु
द्ध्यर्थंकर्माणिकुर्वित्युक्तम् सत्त्वेनशुद्धेपुनःकर्मजाड्यपरिहारायभक्तिविक्षेपककर्मादरंपरित्यज्यदृढविश्वासेनभजेत्युक्तं
जातायांतुविद्यायांनकिंचित्कर्तव्यमस्तीति तत्रतावदीश्वराद्वागादींद्रियद्वाराजीवसंसृतिकारणभूतंप्रपंचोद्गममाह सा
र्द्धैश्चतुर्भिः सएषःअपरोक्षःजीवयतीतिजीवःपरमेश्वरःअपरोक्षत्वेहेतुःविवरेषु आधारादिचक्रेषुप्रसूतिरिवप्रसूतिरभिव्य

मामेकमेवशरणमात्मानंसर्वदेहिनाम् याहिसर्वात्मभावेनमयास्याह्यकुतोभयः १५ उद्धवउवा
च संशयःशृण्वतोवाचंतवयोगेश्वरेश्वर ननिवर्ततआत्मस्थोयेनभ्राम्यतिमेमनः १६ श्री
भगवानुवाच सएषजीवोविवरप्रसूतिःप्राणेनघोषेणगुहांप्रविष्टः मनोमयंसूक्ष्ममुपेत्यरू
पंमात्रास्वरोवर्णइतिस्थविष्ठः १७

क्तिर्यस्यसः तामेवाभिव्यक्तिमाह घोषेणेति घोषेणपराख्येननादवताप्राणेन
सह गुहामाधारचक्रंप्रविष्टःसन् मनोमयंसूक्ष्मंरूपंपश्यंत्याख्यंमध्यमाख्यंचमणिपूरचक्रेविशुद्धिचक्रेचउपेत्यप्राप्यव
क्त्रेमात्राह्रस्वादिःस्वरउदात्तादिर्वर्णअकारादिरित्येवंवैखर्याख्यःस्थविष्ठःअतिस्थूलोनानावेदशाखात्मकोभवति तथा
चश्रुतिः चत्वारिवाक्परिमितापदानितानिविदुर्ब्राह्मणायेमनीषिणः गुहात्रीणिनिहितानेंगयंतितुरीयंवाचोमनुष्यावद
दंतिइति अभियुक्तश्लोकश्च यासामित्रावरुणसदनादुच्चरंतीत्रिषष्टिवर्णानंतःप्रकटकरणैःप्राणसंगात्प्रसूतेतांप-
श्यंतीप्रथममुदितांमध्यमांबुद्धिसंस्थांवाचंवक्त्रेकरणविशदांवैखरींचप्रपद्यइति १७ ७ ७ ४१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अव्यक्तस्यसतः सूक्ष्ममध्यमक्रमेणाभिव्यक्तौदृष्टांतः यथेति यथा ऽग्निः स्वेच्छयाअव्यक्तोऽग्निरूपः दारुणिअधिकंमथ्यमानःअनिलसहायःसन् अणुःसूक्ष्मोविस्फुलिंगादिरूपोभवति पुनःप्रवृद्धोजातोहविषासंवर्द्धते तथैवेयंवाणीममाभिव्यक्तिः १८ उक्तां वाग्वृत्तिमुपसंहरन्नितरेंद्रियवृत्तिं ध्यातिदिशति एवंगदिर्गदनंभाषणंमेव्यक्तिरित्युपसंहारः कर्महस्तयोर्वृत्तिःगतिःपादयोः विसर्गःपायूपस्थयोरितिकर्मेंद्रियाणांघ्राणःअवघ्राणम् रसोरसनम् दृक्दर्शनम् स्पर्शःस्पर्शनंश्रुतिःश्रवणमितिज्ञानेंद्रियाणाम् संकल्पोमनसःविज्ञानंबुद्धिचित्तयोःअभिमानोऽहंकारस्य सूत्रंप्रधानस्य सत्वरजस्तमसांविकारोऽधिदैवादिस्त्रिविधःप्रपंचोमेव्यक्तिरितिपूर्वेणान्वयः १९ तस्मादीश्वराभिव्यक्तिरूपःप्रपंचोनेश्वराद्भिन्नोऽस्तीत्याह अयमिति अयंजीवईश्वरः आदावव्यक्तएकएव वयसाकालेनविश्लिष्टाविभक्तावागादींद्रियरूपाःशक्तयोयस्य यद्वा विशेषेणाश्लिष्टाआलिंगितामाया

यथाऽनलःखेऽनिलबंधुरूष्माबलेनदारुण्यधिमथ्यमानः अणुःप्रजातोहविषासमिध्यतेतथैवमे व्यक्तिरियंहिवाणी १८ एवंगदिःकर्मगतिर्विसर्गोघ्राणोरसोदृक्स्पर्शःश्रुतिश्च संकल्पविज्ञानमथाभिमानःसूत्रंरजःसत्त्वतमोविकारः १९ अयंहिजीवस्त्रिवृदब्जयोनिरव्यक्तएकोवयसासआद्यः विश्लिष्टशक्तिर्बहुधेवभातिबीजानियोनिंप्रतिपद्ययद्वत् २० यस्मिन्निदंप्रोतमशेषमोतंपटोयथा तंतुवितानसंस्थः यएषसंसारतरुःपुराणःकर्मात्मकःपुष्पफलेप्रसूते २१

शक्तिर्येनसः बहुप्रकारइवाभाति यःसएवआद्यः त्रिवृत्त्रिगुणाश्रयः अब्जयोनिर्लोकपद्मस्यकारणभूतःएकस्यबहुधाभानेदृष्टांतः योनिंक्षेत्रंप्रतिपद्यप्राप्यबीजानियद्वदिति २० तस्मात्तन्मायाविलसितत्वात्तदाश्रयमिदंजगन्नततःपृथगितिसदृष्टांतमाह यस्मिन्निति तंतुवितानेसंस्थास्थितिर्यस्यसः पटोयथातथा यस्मिन्निदंविश्वमोतंदीर्घतंतुषुपटइवप्रोततिर्यक्तंतुष्विव एवंभूतंसमष्टिव्यष्ट्यात्मकम् विश्वमविद्ययाऽन्यथास्तंवृक्षरूपंजीवस्यकर्तृत्वादिसंसारहेतुः अतस्तद्विवेकज्ञानेनकर्मादिसर्वंत्याज्यमित्युक्तमित्याशयेनाह एषइतिसार्द्धैस्त्रिभिःपुराणःअनादिः कर्मात्मकःप्रवृत्तिस्वभावःपुष्पफलेभोगापवर्गौकर्मतत्फलेवा प्रसूतेजनयति २१ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वृक्षरूपकंप्रपंचयति द्वेइति द्वेपुण्यपापेअस्यबीजेसच्चशतमूलःशतमपरिमिताःवासनाःमूलानियस्य त्रयोगुणाःनालानिप्रकां डायस्य पंचभूतानिस्कंधायस्य पंचरसाःशब्दादिविषयास्तेषांप्रसूतिर्यस्मात् दशचएकाचशाखाइंद्रियाणियस्य द्वयोःसुपर्ण योर्जीवपरमात्मनोर्नीडंयस्मिन् त्रीणिवल्कलानित्वचोवातपित्तश्लेष्माणोयस्य द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः अर्कंप्रविष्टःसूर्यमं डलपर्यंतंव्याप्तः तन्निर्भिद्यगतस्यसंसाराभावात् २२ तत्फलभोक्तॄनाह गृध्यंतीतिगृध्राःकामिनःग्रामेचराःगृहस्थाःअस्यवृ क्षस्यैकंफलंदुःखमदंति परिणामतःस्वर्गादेरपिदुःखस्वरूपत्वात् हंसाविवेकिनःअरण्यवासाःसन्यासिनःएकंफलंसुखम दंति एकंपरमात्मानंमायामयमेवबहुरूपमिज्येःगुरुभिःकृत्वायोवेदसवेदंवेदतत्त्वार्थवेद् २३ त्वंचैवंज्ञात्वाकृतकृत्यःसर्वसा धनंत्यजेत्याह एवमिति एकांतभक्त्याशितेनतीक्ष्णेनज्ञानकुठारेणस्वतंत्रतावाद्रूयोज्ञानभक्त्योःजीवोपाधिंत्रिगुणात्मकं

द्वेअस्यबीजेशतमूलस्त्रिनालःपंचःस्कंधःपंचरसप्रसूतिः दशैकशाखोद्विसुपर्णनीडस्त्रिवल्कलोद्विफलो ऽर्कंप्रविष्टः २२ अदंतिचैकंफलमस्यगृध्राग्रामेचराएकमरण्यवासाः हंसायएकंबहुरूपमिज्यैर्मायाम यंवेदसवेदवेदम् २३ एवंगुरूपासनयैकभक्त्याविद्याकुठारेणशितेनधीरः विवृश्च्यजीवाशयमप्रम- त्तःसंपद्यचात्मानमथत्यजास्त्रं २४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेभगवदुद्धवसं वादेद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीभगवानुवाच सत्वंरजस्तमइतिगुणाबुद्धेर्नचात्मनः सत्त्वे नान्यतमौहन्यात्सत्त्वंसत्त्वेननचैवहि १

लिंगशरीरंविवृश्च्यछित्वापरमात्मानंचसंपद्यप्राप्यअथास्त्रंसाधनंत्यजेति २४ इत्येकादशेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशेऽथसत्वस्यवृध्द्याविद्योदयक्रमः हंसेतिहासतश्चित्तगुणविश्ले षवर्णनम् १ विद्याकुठारेणजीवाशयंविवृश्च्यसाधनंत्यजेत्युक्तम् ननुतत्रतमआदिगुणत्रयवृत्तिप्रतिबंधेसतिकथंविद्योत्प त्तिरित्याशंक्यतन्निवृत्त्याविद्योत्पत्तिप्रकारमाह सत्वमितिसप्तभिः तत्रयद्यानंदादिवदात्मधर्मागुणाःस्युःतर्हितत्स्वरूपत्वात्ते षांनिवृत्त्याविद्योत्पत्तिर्नस्यात् नत्वेतदस्तीत्याह बुद्धेःप्रकृतेरेतेगुणाःनत्वात्मनइति अतःसत्वेनसत्ववृद्ध्याऽन्यतमौहन्यात् रजस्तमोवृत्तीर्जयेदित्यर्थः सत्वंचसत्यदयादिवृत्तिरूपमुपशमात्मकेनसत्त्वेनैवहन्यात् १ ७ ७ ४२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुगुणत्रयवृत्तीनांपरस्परोपमर्दनरूपत्वात्कथंसत्ववृद्ध्यैवेतरवृत्त्योर्नियमेनहननंत्यात्तत्राह सत्वादिति मद्भक्तिंलक्षयतियोध
र्मःसःमद्भक्तिरूपएववासत्त्वमेव कथंवर्द्धतेतत्राह सात्विकानांपदार्थानामुपासयासेवयासत्त्वंवृद्धंभवतीत्यर्थः २ सचधर्मोरजस्तम
श्चहन्यात्कुतःनविद्यतेउत्तमोयस्मात्सःसर्वोत्तमःयतःसत्त्ववृद्धिःसत्वस्यवृद्धिर्यस्मिन्तत्कारणंवासअतएवतत्कार्योऽधर्मप्रक्षिबंधोऽ
पिनास्तीत्याह तस्मिन्नुभयस्मिन्हते तन्मूलःतेरजस्तमसीरागद्वेषादिनाप्रमादालस्यादिनाचमूलंयस्यसः ३ सात्विकोपास
नयासत्वंवर्धतइत्युक्तंतानेवसत्ववृद्धिहेतून्दर्शयितुंसामान्यतोगुणत्रयवृद्धिहेतूनाह आगमःशास्त्रं अपःआपःक्वचिदागमो
ऽर्थइतिपाठः ४ एषांसात्विकादिनिर्णयमाह एषामेवमध्येप्रचक्षतेप्रशंसंति यच्चनिंदंतितत्तत् यत्तुनैवद्वैरुपेक्षितंनस्तुतंन
चनिंदितंतद्राजसंस्मृतम् ५ सात्विकान्येवेति निवृत्तिशास्त्राण्येवसेवेतनप्रवृत्तिपाखंडशास्त्राणि तीर्थापएवनगंधोद

सत्वाद्धर्मोभवेद्वृद्धात्पुंसोमद्भक्तिलक्षणः सात्विकोपासयासत्त्वंततोधर्मःप्रवर्तते २ धर्मोरजस्तमोहन्या
त्सत्त्ववृद्धिरनुत्तमः आशुनश्यतितन्मूलोह्यधर्मउभयेहते ३ आगमोपःप्रजादेशःकालःकर्मचजन्म
च ध्यानंमंत्रोथसंस्कारोदशैतेगुणहेतवः ४ तत्तत्सात्विकमेवैषांयद्यद्वृद्धाःप्रचक्षते निंदंतितामसंत
त्तद्राजसंतदुपेक्षितम् ५ सात्विकान्येवसेवेतपुमान्सत्वविवृद्धये ततोधर्मस्ततोज्ञानंयावत्स्मृतिरपो
हनम् ६ वेणुसंघर्षजोवह्निर्दग्ध्वाशाम्यतितद्वनं एवंगुणव्यत्ययजोदेहःशाम्यतितत्क्रियः ७

कस्तूराद्याःप्रजाःजनाःनिवृत्तान्जनान्नप्रवृत्तदुराचारान् विविक्तदेशंनरथ्याद्यूतदेशान् कालंब्राह्ममुहूर्तादिकंध्यानादौनप्र
दोषनिशीथादौ कर्मचनित्यंनकाम्याभिचारादीनिजन्मचवैष्णवशैव दीक्षालक्षणम् नशाक्तक्षुद्रदीक्षारूपम् ध्यानंश्रीविष्णोः
नकामिनीविद्विषाम् मंत्रंप्रणवादिकंनकाम्यक्षुद्रादीन्संस्कारमात्मनःशोधकंनतु केवलंदेहगृहादीनाम् ननुज्ञानंमहावा
क्यश्रवणादेवोत्पद्यतेकिंतत्रसत्त्ववृद्ध्याधर्मेणवाअतआह यावत्स्मृतिःआत्मापारोक्ष्यम् यावच्चदेहद्वयतत्कारणभूतगु
णापोहः तावत्पर्यंतंज्ञानंभवतीत्यर्थः ६ ननुगुणव्यतिकराज्जातोदेहःकथंस्वाश्रयभूतान्गुणान्स्वतएवोत्पन्नयाविद्य
याऽपोह्यस्वयमप्युपरमेत्तत्राह वेणूनांसंघर्षणाज्जातोऽग्निर्यथास्वतएवोत्पन्नाभिर्ज्वालाभिस्तद्वनंसर्वंदग्ध्वापश्चात्स्वयं
शाम्यति एवंदेहोऽपितत्क्रियःतस्याग्नेरिवक्रियाव्यापारोयस्यसः ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुनियतेंद्रियतयासात्विकसेवायामियानस्तिपुरुषार्थः तथाऽपिराजसादीन्विषयान्दुःखमितिं जानंतोऽपिकथंसेवंतइतिपृच्छ
निविंदंतीति पदंस्थानम् श्वानोयथाभर्त्स्यमानाअपि खरायथापद्भ्यांताड्यमानाअपिखरीमनुधावंतः अजायथानिर्लज्जाः
हंतुमानीताअपितद्वत् ८ मिथ्याभिनिवेशेनभंजतइतिसहेतुकमाह अहमितित्रिभिः प्रमत्तस्याविवेकशून्यस्यदेहादावह
मितिमिथ्याबुद्धिर्हृदियथोत्सर्पति ततोऽहंबुद्धेर्वैकारिकंसत्त्वप्रधानमपिमनःप्रतिघोरंदुःखात्मकंरजः उत्सर्पतिमनोव्या
मोतीत्यर्थः ९ इदमेवमिदमेवंभोग्यमितिसविकल्पः संकल्पःस्यात् ततश्चअहोरूपमहोभावइतिगुणाभिध्यानात् दुर्धरः

उद्धवउवाच विदंतिमर्त्याःप्रायेणविषयान्पदमापदां तथाऽपिभुंजतेकृष्णतत्कथंश्वखरा
जवत् ८ श्रीभगवानुवाच अहमित्यन्यथाबुद्धिःप्रमत्तस्ययथाहृदि उत्सर्पतिरजोघोरंततोवैका
रिकंमनः ९ रजोयुक्तस्यमनसःसंकल्पःसविकल्पकः ततःकामोगुणध्यानाद्दुःसहःस्याद्धिदुर्मतेः
१० करोतिकामवशगःकर्माण्यविजितेंद्रियः दुःखोदर्काणिसंपश्यन्रजोवेगविमोहितः ११ रज
स्तमोभ्यांयदपिविद्वान्विक्षिप्तधीःपुनः अतंद्रितोमनोयुंजन्दोषदृष्टिर्नसज्जते १२ अप्रमत्तोऽनु
युंजीतमनोमय्यर्पयंश्छनैः अनिर्विण्णोयथाकालंजितश्वासोजितासनः १३ एतावान्योगआ
दिष्टोमच्छिष्यैःसनकादिभिः सर्वतोमनआकृष्यमय्यद्धावेश्यतेयथा १४

कामःस्यात् १० ततोविषयान्भोक्तुंकर्माणिकरोति ११ एवंत्वेन्नकस्यापिदुःखनिवृत्तिःस्यादित्याशंक्याह यदपियद्यपिरज
स्तमोभ्यांविक्षिप्तधीर्मूढधीश्च तथाऽपिविद्वान्विवेकीपुनर्मनोनिरुंधन्नसज्जते १२ विषयदोषदृष्ट्याऽपिमनोनिरोधाश
क्तौसरवंतन्निरोधोपायमाह अप्रमत्तइति अनिर्विण्णःअनलसः यथाकालंत्रिषवणम् मयिपरमानंदरूपेअर्पयन् समाद
ध्यात् १३ विषयैःसंप्रमथितस्यमनसस्तद्धियोगेनेश्वरनिष्ठत्वमसंभावितंमन्यमानंप्रतितन्निरूपणायेतिहासमुपक्षिपति
एतावानिति यथायथावन्मय्यावेश्यतएतावानित्यर्थः १४ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मच्छिष्यैरित्युक्ते तेषामतिज्यायसामनेनरूपेणनिरूपणासंभवात्पृच्छति यदेति तंकालंतदेतद्रूपंवेदितुमिच्छामितत्कथयेति १५मा
नसाःपुत्राःसूक्ष्मांदुर्ज्ञेयाम् ऐकांतिकींगतिंपरांकाष्ठाम् १६ तदेवाह गुणेष्विति विषयेषुस्वभावतोरागादिवशाच्चेतःप्रविशति तेच
अनुभूताविषयावासनारूपेणचेतसिप्रविशंति अतितितीर्षोःविषयानतिक्रमितुमिच्छोः १७ एवमिति महान्देवोऽपिस्वयंभू
रपिभूतानांस्रष्टाऽपिध्यायमानःविचारयन्नपिप्रश्नस्यबीजंयदज्ञानादयंप्रश्नःतन्नाविंदत् यतःकर्मविक्षिप्तधीः १८ प्रश्नस्यपा
रमुत्तरमभिप्रायोवातस्यतितीर्षयाजिज्ञासयाहंसरूपेणेति यथाहंसोनीरंक्षीरंचपृथक्कर्त्तुंशक्तःएवमहंगुणांश्चेतश्चेतितद्यो

उद्धवउवाच यदात्वंसनकादिभ्योयेनरूपेणकेशव योगमादिष्टवानेतद्रूपमिच्छामिवेदितुम् १५ श्री
भगवानुवाच पुत्राहिरण्यगर्भस्यमानसाःसनकादयः पप्रच्छुःपितरंसूक्ष्मांयोगस्यैकांतिकींगतिम् १६
सनकादयऊचुः गुणेष्वाविशतेचेतोगुणाश्चेतसिचप्रभो कथमन्योऽन्यसंत्यागोमुमुक्षोरतितितीर्षोः १७
श्रीभगवानुवाच एवंपृष्टोमहादेवःस्वयंभूर्भूतभावनः ध्यायमानःप्रश्नबीजंनाभ्यपद्यतकर्मधीः १८ स
मामचिंतयद्देवःप्रश्नपारतितीर्षया तस्याहंहंसरूपेणसकाशमगमंतदा १९ दृष्ट्वामांतउपव्रज्यकृत्वापा
दाभिवंदनं ब्रह्माणमग्रतःकृत्वापप्रच्छुःकोभवानिति २० इत्यहंमुनिभिःपृष्टस्तत्वजिज्ञासुभिस्तदा य
दवोचमहंतेभ्यस्तदुद्धवनिबोधमे २१ वस्तुनोयद्यनानात्वआत्मनःप्रश्नईदृशः कथंघटेतवोविप्राव-
क्तुर्वामेकआश्रयः २२

तथित्वंहंसरूपेणगतोऽस्मीति १९ २० इत्यहंमुनिभिःपृष्टइतिपृथग्वाक्यम् यदवो
चमितिचपृथक् अतोऽस्मच्छब्दावृत्तिरदोषः तेभ्योयदवोचंतन्मेवचनंनिबोध २१ देहादिविविक्तात्मज्ञानेसति तन्निष्ठ-
स्यरागाद्यसंभवात्स्वयमेवविषयचेतसोर्विश्लेषोभवतीतिवक्तुंप्रश्नखंडनमिषेणैवतावदात्मानात्मविवेकमाह वस्तु
न इति त्रिभिः किमात्मनोऽयंप्रश्नः तदुपाधेर्भूतसंघस्यवा यद्यात्मनः तर्हितस्यवस्तुनःपरमार्थरूपस्यअनानात्वेसति
हेविप्राः वःयुष्माभिःकृतःप्रश्नःईदृशःबहुमुनिर्धारणरूपःकथंघटेत वक्तुरुत्तरदातुर्वामेममकआश्रयःअविशेषेआ
त्मनिकंजातिगुणादिविशेषमाश्रित्योत्तरंवक्ष्यामीत्यर्थः २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भूतसंघविषयत्वेऽपिअयंभावः प्रश्नः वाचारंभः वाङ्मात्रेणारब्धः यतोनर्थकः कुतः भूतेषु देवमनुष्यादिदेहेषुपंचभूतात्मकेषुअ
तःसमानेषुअभिन्नेषुपुनश्चवस्तुतः परमकारणात्मना अभिन्नेषु वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमितिश्रुतेः२३न
नपंचात्मकत्वंप्रत्यक्षादिसिद्धमेवेतिपरमकारणाभेदमेवोपपादयति मनसेति मनआदिभिर्यद्यद्गृह्यतेतत्तदहमेवेत्यर्थः अं
जसा तत्त्वविचारेण एतेनैवसर्वात्मकोऽहमित्यंजसाऽप्युत्तरमुक्तंभवति २४ एवंप्रश्नखंडनमिषेणैवात्मस्वरूपंसामान्यतो-
निरूप्य ब्रह्मणोऽपिदुष्परिहरंयत्पृष्टं तत्रोत्तरमाह गुणेष्वित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति अयमभिप्रायः यदिकर्तृत्वभोक्तृ
त्वादिरूपतया विषयैःसंग्रथितंचित्तंबुद्ध्यादिशब्दवाच्यमेवजीवस्यस्वरूपंभवेत् ततःवियोगोनघटेत नस्यात्तुस्वरूपमहंब्र
ह्मैवचित्ताध्यासेनतुतत्स्वभावतयाविषयैःसंग्रथितम् अतःस्वस्यब्रह्मत्वभावनयाविषयाणांचमिथ्यात्वानुसंधानेनसर्वतो-

पंचात्मकेषुभूतेषुसमानेषुचवस्तुतः कोभवानितिवःप्रश्नोवाचारंभोह्यनर्थकः२३मनसावचसादृष्ट्या
गृह्यतेन्यैरपीन्द्रियैः अहमेवनमत्तोऽन्यदितिबुध्यध्वमंजसा २४ गुणेष्वाविशतेचेतोगुणाश्चेतसिचप्रजाः
जीवस्यदेहउभयंगुणाश्चेतोमदात्मनः२५गुणेषुचाविशच्चित्तमभीक्ष्णंगुणसेवया गुणाश्चचित्तप्रभवाम
द्रूपउभयंत्यजेत्२६जाग्रत्स्वप्नःसुषुप्तंचगुणतोबुद्धिवृत्तयः तासांविलक्षणोजीवःसाक्षित्वेनविनिश्चितः२७

निर्विघ्नंभगवंतंभजतोभवत्येवपरिपूर्णस्वरूपावस्थानमिति हेप्रजाःपुत्रकाःसत्यम्गुणेषुचेतआविशतिगुणाश्चचेतसि एवं
गुणाश्चेतश्चोभयंग्रथितंमदात्मनोब्रह्मस्वरूपस्यजीवस्यदेहःअध्यस्तउपाधिःनतुस्वरूपम् २५तस्मात्अभीक्ष्णंपुनःपुनर्गुण
सेवयातत्संस्कारेणगुणेष्वाविशच्चितंतेचपुनर्वासनारूपेणचित्तेप्रकर्षेणभवंतीतितथातेगुणाश्च एवंयदुभयंतन्मद्रूपःस
न्त्यजेत् २६ ननुजाग्रदाद्यवस्थावतःकुतःकूटस्थत्वद्रूप तातत्राह जाग्रत्जागरःस्वप्नःस्वप्नःसुषुप्तंचेतिबुद्धेरेतावृत्तयः ताश्च
नस्वाभाविक्यः किंतु सत्वाज्जागरणंविद्यात्रजसास्वप्नमादिशेत् प्रस्वापंतमसाजंतोस्तुरीयंत्रिषुसंततमितिवक्ष्यमाण ४४
क्रमेणगुणतएव जीवस्तुविलक्षणः तदवस्थारहितएवविनिश्चितः कुतः तासांसाक्षित्वेन २७ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननु तर्हि कथमहं जागमीत्यादिप्रतीतिस्तत्राह यर्हीति यस्मात् असम्यक्सृतिः सरणमनयेति संसृतिर्बुद्धिः तया बंधोऽयमात्मनो गुण
वृत्तीर्ददाति तस्मान्मयि तुर्ये स्थितः सन्निमं संसृतिबंधं जह्यात् तत्तदा गुणचेतसां गुणानां चेतसश्चान्योऽन्यं त्यागो भवति २८ कथं सं
सृत्या बंधः कथं च तं जह्यात्तदाह अहंकारेण कृतं बंधमात्मनः अर्थविपर्ययमानंदाद्यावरणेनानर्थहेतुं विद्वान् जानन् सन् निर्विद्य
दुःखमेतदिति ज्ञात्वा तुर्ये स्थितो भूत्वा संसारचिंतां संसारोऽबुद्धिः तस्मिन् चिंतामभिमानं तत्कृतां भोगचिंतां च त्यजेदिति २९ यावदेवं न
त्यजेत् तावत्तस्य कर्मज्ञानादि सर्वं व्यर्थमित्याह यावदिति यद्यपि जागर्त्ति कर्मादिषु तथाऽपि स्वपन् स्वप्नान् पश्यन्निव भवति यतोऽ
ज्ञः असम्यक्दर्शी अज्ञजागरस्य स्वप्नतुल्यत्वे दृष्टांतः स्वप्न इति ३० ननु कथं वेदप्रमितवर्णाश्रमकर्मादिना नार्थो निर्वर्त्तेत तत्राह अस
त्वादिति भावानां देहादीनां तत्कृता भिदा वर्णाश्रमादिरूपा गतयः स्वर्गादिफलानि हेतवः कर्माणि चास्यात्मनो मृषा अविद्यावहिष

यर्हि संसृतिबंधोऽयमात्मनो गुणवृत्तिदः मयि तुर्ये स्थितो जह्यात्त्यागस्तद्गुणचेतसाम् २८ अहंकारकृतं बंधमा
त्मनोऽर्थविपर्ययम् विद्वान्निर्विद्य संसारचिंतां तुर्ये स्थितस्त्यजेत् २९ यावन्नानाऽर्थधीः पुंसो न निवर्त्तेत यु
क्तिभिः जागर्त्यपि स्वपन्नज्ञः स्वप्ने जागरणं यथा ३० असत्वादात्मनोऽन्येषां भावानां तत्कृता भिदा गतयो
हेतवश्चास्य मृषा स्वप्नदृशो यथा ३१ यो जागरे बहिरनुक्षणधर्मिणोऽर्थान् भुंक्ते समस्तकरणैर्हृदि तत्सदृ
क्षान् स्वप्ने सुषुप्त उपसंहरते स एकः स्मृत्यन्वयात्त्रिगुणवृत्तिदृगिंद्रियेशः ३२

योवेद इति भावः ३१ युक्तिभि
रित्युक्तं ता एव युक्तीराह य इति अर्थान् स्थूलान् देहादीन् समस्तकरणैः चक्षुरादिभिः भुंक्ते कथंभूतान् अनुक्षणधर्मिणः
क्षणिकबाल्यतारुण्यादिधर्मवतः यश्च स्वप्ने हृदि जागरदृष्टसदृशान् वासनामयान् भुंक्ते यश्च सुषुप्ते तान् सर्वानुपसंहर
ति स एकः कुतः त्रिगुणवृत्तिदृक् अवस्थात्रय द्रष्टा ननु जाग्रदवस्थां सर्वेंद्रियाणि पश्यंति स्वप्नं मनः सुषुप्तिं तत्संस्कारशेषा
बुद्धिः कथमात्मा तद्द्रष्टा तत्राह इंद्रियेशः ननु इंद्रियेशा अपि विश्वतैजसप्राज्ञा भिन्नाः न कुतः स्मृत्या प्रतिसंधानेन सर्वाव
स्थास्वन्वयात् यः स्वप्नानद्राक्षं यश्च तदनंतरं न किंचिदवेदिषम् स एव तर्हि जागर्मीति उपाधिभेदेन विश्वादिव्यवहार
इति भावः एतेन बाल्याद्यवस्थास्वपि प्रतिसंधानेनात्मैक्यं द्रष्टव्यम् ३२ ॰ ॰ ॰

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततः किमत आह एवमिति गुणतो या एता मनसस्त्र्यवस्थास्ताः मदीयया मयि कृता न तत्त्वतः सन्तीति निश्चित आत्मरूपोऽर्थो यैः ते यूयमखिलसंशयानामाधिम् आधीयन्तेऽस्मिन्नित्याधिरहंकारः तं संछिद्य हार्दं हृदि स्थितं मां भजत केन छित्वा तदाह अनुमानैः सदुक्तिभिः सतामुपदेशैः श्रुतिभिश्च तीक्ष्णेन ज्ञानखड्गेन ३३ अनुमानान्निदर्शयति ईक्षेतेति इदं जगद्विभ्रममीक्षेत तत्र हेतवः मनोविजृंभितत्वाद्दृष्टत्वाद्विनाशित्वाच्च स्वप्नवत् अतिचंचलत्वाच्च अलातचक्रवत् ननु भ्रमोऽपि निर्विषयः कथं स्यात्तत्राह विज्ञानमिति निगमनम् तस्मात्त्रिधा योऽयं गुणपरिणामकृतो विकल्पो भेदः स मायेति ३४ तस्मात्ततो दृश्याद्दृष्टिं प्रतिनिवर्त्य निजसुखानु-

एवं विमृश्य गुणतो मनसस्त्र्यवस्था मन्मायया मयि कृता इति निश्चितार्थाः संछिद्य हार्दमनुमानसदुक्तितीक्ष्णज्ञानासिना भजत माऽखिलसंशयाधिम् ३३ ईक्षेत विभ्रममिदं मनसो विलासं दृष्टं विनष्टमतिलोलमलातचक्रम् विज्ञानमेकमुरुधेव विभाति माया स्वप्नस्त्रिधा गुणविसर्गकृतो विकल्पः ३४ दृष्टिं ततः प्रतिनिवर्त्य निवृत्ततृष्णस्तूष्णीं भवेन्निजसुखानुभवो निरीहः संदृश्यते क्व च यदीदमवस्तुबुद्ध्या त्यक्तं भ्रमाय न भवेत्स्मृतिरानिपातात् ३५ देहं च नश्वरमवस्थितमुत्थितं वा सिद्धो न पश्यति यतोऽध्यगमत्स्वरूपम् दैवादपेतमुत दैववशादुपेतं वासो यथा परिकृतं मदिरामदांधः ३६

भवो भवेत् तन्नेच्छल्यार्थं च निवृत्ततृष्णस्तूष्णीं निरीहश्च भवेत् मनोवाक्कायव्यापाररहित इत्यर्थः ननु देहवतः सर्वथा द्वैतदृष्टिप्रतिनिवर्तनायोगात् पुनः संसारः स्यादेव तत्राह संदृश्यत इति क्वचिदावश्यकाहारादिषु यद्यपीदं संदृश्यते तथापि यत्त्यक्तं तत्पुनर्मोहाय न भवेदेव किंतु देहपातपर्यंतं स्मृतिः संस्कारमात्रेणावभासो भवेदित्यर्थः ३५ एतदेवोपपादयति देहमिति आसनादुत्थितमुत्थाय तत्रैवस्थितं ततः क्वचिदपेतं निर्गतं पुनस्तत्रैवोपेतं वा देहमपि नानुसंधत्ते कुतोऽन्यत् यतः येन देहेन स्वरूपमध्यगमत् ज्ञातवान् तं देहम् यतः कारणादिति वा परिकृतं परिहितं वासो गतं स्थितं वा यथा न वेत्ति तद्वत् ३६ ४५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नन्वेवं चयः परिपाल्यमानोऽपि सुसूर्षतितं चेन्न पश्यति तर्हि पतेदेवनेत्याह देहोऽपीति देहो दैववशेन गच्छन् स्वारंभकं कर्म-
यावदस्ति तावत्पर्यंतं प्रतिसमीक्षत एव जीवत्येव सासुः प्राणेंद्रियसहितः नहिं तस्मिन्कदाचिदासज्जेतापि नेत्याह तमिति स्वा
प्रस्वप्नतुल्यम् अधिरूढः प्राप्तः समाधिपर्यंतो योगो येन अत एव प्रतिबुद्धं ज्ञातं परमार्थं वस्तु येन सः तथाच श्रुतिः तस्य तावदेव
चिरं यावन्न विमोक्षे अथ संपत्स्यत इति ३७ उक्तार्थे तेषां विश्वासार्थं स्वस्वरूपमाह मयेति सांख्यमात्मानात्मविवेकः योगोऽष्टांगः त
योर्गुह्यं रहस्यम् यज्ञः विष्णुः युष्मद्धर्मविवक्षयेत्यनेन धर्मा अप्युपदिष्टा इति ज्ञेयम् ३८ अत एव यत्तेन हंसरूपेण ब्रह्मणोऽभ्यासमाध

देहोऽपि दैववशगः खलु कर्म यावत्स्वारंभकं प्रतिसमीक्षत एव सासुः तं सप्रपंचमधिरूढसमाधियोगः स्वाप्नं
पुनर्न भजते प्रतिबुद्धवस्तुः ३७ मयैतदुक्तं वो विप्रा गुह्यं यत्सांख्ययोगयोः जानीत मागतं यज्ञं युष्मद्धर्मवि
वक्षया ३८ अहं योगस्य सांख्यस्य सत्यस्यर्तस्य तेजसः परायणं द्विजश्रेष्ठाः श्रियः कीर्तेर्दमस्य च ३९ मां भजंति
गुणाः सर्वे निर्गुणं निरपेक्षकम् सुहृदं प्रियमात्मानं साम्यासंगादयोऽगुणाः ४० इति मे छिन्नसंदेहा मुनयः स
नकादयः सभाजयित्वा परया भक्त्यागृणत संस्तवैः ४१ तैरहं पूजितः सम्यक् संस्तुतः परमर्षिभिः प्रत्ये
याय स्वकं धाम पश्यतः परमेष्ठिनः ४२ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः
१३ उद्धव उवाच वदंति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मवादिनः तेषां विकल्पप्राधान्यमुताहो एकमुख्यता १

वेत्यनुवादो भविष्यति ऋतं प्रमीयमाणो धर्मः सत्यमनुष्ठीयमानो धर्मः तेजः प्रभावः एतेषां परमयनम् ३९ किंच मामिति
कथंभूताः अगुणाः गुणपरिणामरूपा न भवंति किंतु नित्या इत्यर्थः ४० मे मया अगृणत मां तुष्टुवुः ४१ प्रत्येयाय प्रत्यागतो
ऽस्मि ४२ इत्येकादशे टीकायां त्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशे परं श्रेयो भक्तिरेव न चेतरत् इत्येतद्वर्ण्यते ध्यान
योगश्च सह साधनैः १ एवं तावद्भगवतो भक्त्या मोक्ष इत्युक्तम् अन्ये चान्यानि साधनानि वदंति तत्र विशेषनिर्धारणाय पृच्छ
ति श्रेयांसि श्रेयःसाधनानि किं विकल्पेन प्राधान्यमुताहो किं वा एकस्यैव मुख्यता १ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एकमुख्यतापक्षेऽस्थानेकारणंभवतीति अनपेक्षितः नअपेक्षितमपेक्षायस्मिन्सः अहैतुकः अयमर्थः भवतायोभक्तियोगउक्तः अ
न्येचयानिश्रेयःसाधनानिवदंतितेषांकिंसाक्षात् फलसाधनत्वेनप्राधान्यमेवसर्वेषाम् उतांगांगित्वम् प्राधान्येऽपिकिंविकल्पेनसर्वे
षांतुल्यफलत्वम् यद्वा कश्चिदस्तिविशेषइति २ तत्रभक्तिरेवमहाफलत्वेनमुख्याअन्यानितुस्वस्वप्रकृत्यनुसारेणपुष्पस्थानीय
स्वर्गादिफलबुद्धिभिःप्राणिभिःप्राधान्येनपरिकल्पितानिक्षुद्रकफलानीतिविवेक्तुंप्रकृत्यनुसारेणबहुधावेदार्थप्रतिपत्तिमाह
कालेनेति सप्तभिःमदात्मकःमय्येवात्माचित्तंयेनसः ३ भृग्वादयः भृगुश्चमरीचिरत्र्यंगिरसौपुलस्त्यःपुलहः क्रतुरित्येतेसप्त ब्रह्मणः

भवतोदाहृतःस्वामिन्भक्तियोगोऽनपेक्षितः निरस्यसर्वतःसंगंयेनत्वय्याविशेन्मनः२ श्रीभगवानुवा
च कालेननष्टाप्रलयेवाणीयंवेदसंज्ञिता मयादौब्रह्मणेप्रोक्ताधर्मोयस्यांमदात्मकः ३ तेनप्रोक्ताचपु
त्रायमनवेपूर्वजायसा ततोभृग्वादयोऽगृण्हन्सप्तब्रह्ममहर्षयः ४ तेभ्यःपितृभ्यस्तत्पुत्रादेवदानवगुह्य
काः मनुष्याःसिद्धगंधर्वाःसविद्याधरचारणाः ५ किंदेवाःकिन्नरानागारक्षःकिंपुरुषादयः बह्व्यस्तेषांप्र
कृतयोरजःसत्त्वतमोभुवः ६ याभिर्भूतानिभिद्यंतेभूतानांमतयस्तथा यथाप्रकृतिसर्वेषांचित्रावाचःस्र
वंतिहि ७ एवंप्रकृतिवैचित्र्याद्भिद्यंतेमतयोनृणाम् पारंपर्येणकेषांचित्पाखंडमतयोऽपरे ८ मन्मायामो
हितधियःपुरुषाःपुरुषर्षभ श्रेयोवदंत्यनेकांतंयथाकर्मयथारुचि ९

प्रजापतयः तेचतेमहर्षयश्च ४ ५ किंदेवाःक्षु
मस्वेददौर्गंध्यादिराहित्येन किंदेवाःमनुष्यावेतिसंदेहास्पदभूताद्वीपांतरमनुष्याः एवंकिन्नराः किंचिन्नराइवमुखतःशरीरतोवा
किंपुरुषाःकिंचित्पुरुषाइववानरादयःप्रकृतयःवासनाः बह्व्यः कुतःरजःसत्वतमांसिभुवःजन्मस्थानानियासांताः ६ भूतानिदे
वासुरमनुष्यादीनि चित्रावाचः वेदार्थव्याख्यानविषयाः ७ एवमित्युक्तोपसंहारः केषांचिदध्ययनादिशून्यानामणुपदेश-
पारंपर्येण अपरेपाखंडमतयः वेदविरुद्धार्थमतयः ८ तत्प्रकृतीनांमायागुणमूलत्वान्मन्मायामोहितधियःअनेकांतंनानाविध
म् ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवाह धर्ममितिसार्द्धेन धर्मंकर्ममीमांसकाः यदुक्तम् मोक्षार्थीनप्रवर्तेत तत्र काम्यनिषिद्धयोः नित्यनैमित्तिकेकुर्यात्सत्यं वा यन्
जिहासयेत्यादि यशः काव्यालंकारकृतः यथाहुः यावत्कीर्तिर्मनुष्यस्यपुण्यालोकेषुगीयते तावद्वर्षसहस्राणिस्वर्गेलोकेमहीयत
इति कामंवात्स्यायनादयः सत्यंदमंशमंचयोगशास्त्रकृतः अन्येदृष्टार्थवादिनोदंडनीतिकृतः वैप्रसिद्धम् ऐश्वर्यमेवस्वार्थंपुरुषार्थं
वदंति अतः सामाद्युपायाएवश्रेयःसाधनमितितेषांमतम् तथैवत्यागंभोजनंचलोकायतिकाः यज्ञतपोदानंयज्ञोदेवतानांपूजनं
तपश्चदानंच १० तेषांतुच्छफलत्वमाह आद्यंतवंतइति एषांलोकाः एतैःसाध्यानिफलानि तमोनिष्ठामोहावसानाः भोगकालेऽ

धर्ममेकेयशश्चान्येकामंसत्यंदमंशमम् अन्येवदंतिस्वार्थंवाऐश्वर्यंत्यागभोजनम् केचिद्यज्ञंतपोदानंव्रता
निनियमान्यमान् १० आद्यंतवंतएवैषांलोकाःकर्मविनिर्मिताः दुःखोदर्कास्तमोनिष्ठाःक्षुद्रानंदाःशुचाऽ
र्पिताः ११ मय्यर्पितात्मनःसभ्यनिरपेक्षस्यसर्वतः मयात्मनासुखंयत्तत्कुतःस्याद्विषयात्मनाम् १२ अकिं
चनस्यदांतस्यशांतस्यसमचेतसः मयासंतुष्टमनसःसर्वाःसुखमयादिशः १३ नपारमेष्ठ्यंनमहेंद्रधि
ष्ण्यंनसार्वभौमंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवामय्यर्पितात्मेच्छतिमद्विनाऽन्यत् १४ नतथा
मेप्रियतमआत्मयोनिर्नशंकरः नचसंकर्षणोनश्रीर्नैवात्माचयथाभवान् १५ निरपेक्षंमुनिंशांतंनिर्वै
रंसमदर्शनम् अनुव्रजाम्यहंनित्यंपूयेयेत्यंघ्रिरेणुभिः १६

प्यसूयादिभिःशुचाऽर्पिताः व्याप्ताः ११ भक्तेर्मुख्यत्वमाह
मयातियावत्समाप्तिहेसभ्य मयापरमानंदरूपेणआत्मनास्वरूपत्वेनस्फुरता १२ किंच अन्येषांतत्तल्लोकादिपरिच्छिन्नंसु
खं भक्तस्यतुपरिपूर्णमित्याह अकिंचनस्येति १३ परिपूर्णतामेवाह नपारमेष्ठ्यमिति रसाधिपत्यम् पातालादिस्वाम्यम् अ
पुनर्भवंमोक्षमपिमद्विनामांहित्वाअन्यन्नेच्छति अहमेवतस्यप्रेष्ठइत्यर्थः १४ ममापिसएवप्रेष्ठइत्याह नतथेतिद्वाभ्याम्
आत्मयोनिर्ब्रह्मापुत्रोऽपि शंकरोमत्स्वरूपभूतोऽपि संकर्षणःभ्राताऽपि श्रीर्भार्याऽपि आत्मामूर्त्तिरपि यथाभक्तइति वक्त
व्येऽतिहर्षेणाह भवानिति १५ पूयेयमदंतर्वर्त्तिब्रह्मांडानिपवित्रीकुर्यामितिभावेनेत्यर्थः १६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच मद्भक्तानांसुखमेतावदेवंभूतमिति वाकोवक्तुंसमर्थः यतस्तत्स्वसंवेद्यंनिरुपममित्याह निष्किंचनाइति महांतःनिरभिमा
नाः अनालब्धधियः अस्पृष्टचित्ताः निष्किंचनत्वादीनांयथेष्टंहेतुहेतुमद्भावः एवंभूताः ममसदीयाः यत्सुखंजुषंतिसेवंतेतत्सुख
तएवविदुःलभंते नान्येकुतः नैरपेक्ष्यंनास्ति अपेक्षणीयंयेषांतेनिरपेक्षाः नैरेवलभ्यम् ननुमोक्षापेक्षैरपीत्यर्थः यद्वा एवंभूताः
संतोयेममामित्यर्थः जुषंतेप्रीणंते॰ तएववयन्नैरपेक्ष्यंसुखंतद्विदुर्नान्यइत्यर्थः१७ अपिच आस्तांतावदुत्तमभक्तकथायतःप्रा
कृतोऽपिभक्तःकृतार्थएवेत्याह बाध्यमानइतिद्वाभ्याम् विषयैराकृष्यमाणोऽपि प्रगल्भयासमर्थया१८पाकाद्यर्थंप्रज्वालितोऽ

निष्किंचनामय्यनुरक्तचेतसःशांतामहांतोऽखिलजीववत्सलाः कामैरनालब्धधियोजुषंतियत्तन्नैरपेक्ष्यं
नविदुःसुखंमम १७ बाध्यमानोऽपिमद्भक्तोविषयैरजितेंद्रियः प्रायःप्रगल्भयाभक्त्याविषयैर्नाभिभूय
ते१८ यथाऽग्निःसुसमृद्धार्चिःकरोत्येधांसिभस्मसात् तथामद्विषयाभक्तिरुद्धवैनांसिकृत्स्नशः १९ न
साधयतिमांयोगोनसांख्यंधर्मउद्धव नस्वाध्यायस्तपस्त्यागोयथाभक्तिर्ममोर्जिता २० भक्त्याऽहमेक
याग्राह्यःश्रद्धयात्माप्रियःसताम् भक्तिःपुनातिमन्निष्ठाश्वपाकानपिसंभवात् २१ धर्मःसत्यदयोपे
तोविद्यावातपसान्विता मद्भक्त्यापेतमात्मानंनसम्यक्प्रपुनातिहि २२ कथंविनारोमहर्षंद्रवता
चेतसाविना विनानंदाश्रुकलयाशुध्येद्भक्त्याविनाशयः २३ वाग्गद्गदाद्रवतेयस्यचित्तंरुदत्यभी
क्ष्णंहसतिक्वचिच्च विलज्जउद्गायतिनृत्यतेचमद्भक्तियुक्तोभुवनंपुनाति २४

ऽग्निर्यथा काष्ठानिभ
स्मीकरोति तथारागादिनाऽपिकथंचिन्मद्विषयासतीभक्तिः समस्तपापानीति भगवानपिस्वभक्तिमहिमाऽश्चर्ये
णसंबोधयति अहोउद्धवविस्मयंशृण्विति १९ अतएवंभूतंश्रेयोनान्यदस्तीत्याह नसाधयतीतिद्वाभ्याम् २० श्रद्धया
याभक्तिस्तया संभवात् जातिदोषादपीत्यर्थः २१ भक्त्यभावेन्यत्साधनंव्यर्थमित्याह द्वाभ्याम् धर्मइति २२ रोमहर्षादि
कंविनाकथंभक्तिर्गम्यते भक्त्याविनाचकथमाशयः शुध्येदिति २३ किंच भक्तिःस्वाश्रयंशोधयतीतिकिंवक्तव्यम् य
तोगद्गदवागादिलक्षणोमद्भक्तियुक्तोलोकंसर्वंपुनातीत्याह वागिति २४ छ छ छ ४७

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अपिच भक्त्यैवात्मशुद्धिर्नान्यतइतिसदृष्टांतमाह यथेति यथाग्निनाध्मातंतापितमेवहेमसुवर्णमंतर्मलंजहाति नक्षालनादि-
भिः स्वंनिजंरूपंच भजते कर्मानुशयंकर्मवासनाम् मांभजतेमद्रूपतामापद्यते २५ ननुब्रह्मविदाप्नोतिपरंतमेवविदित्वाऽतिमृ-
त्युमेतीत्यादिश्रुतिभ्योज्ञानादेवाविद्यानिवृत्त्यात्मस्वाप्तिरवगम्यते कुतोभक्तियोगेनेत्युच्यतेतत्राह यथायथेति आत्मावि-
त्तंपरिमृज्यतेशोध्यते मत्पुण्यकथानांश्रवणैरभिधानैश्चभक्तेरेवावांतरव्यापारोज्ञानंनपृथगित्यर्थः २६ किंच ज्ञानंनामवि-
त्तस्यमदाकारपरिणामः सचमांभजतः स्वभावतएवभवति नचयत्नांतरमपेक्षतइतिसदृष्टांतमाह विषयानिति २७ यस्मा-
दन्यसाधनंतत्फलंचस्वप्नमनोरथवदसदभिध्यानमात्रंतस्मात्तद्धित्वामय्येवमनः समाहितंकुर्वितिप्रकरणार्थमुपसंहर

यथाग्निनाहेममलंजहातिध्मातंपुनः स्वंभजतेस्वरूपम् आत्माचकर्मानुशयंविधूयमद्भक्तियोगेनभ-
जत्यथोमाम् २५ यथायथात्मापरिमृज्यतेसौमत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधानैः तथातथापश्यतिवस्तु-
सूक्ष्मंचक्षुर्यथैवांजनसंप्रयुक्तम् २६ विषयान्ध्यायतश्चित्तंविषयेषुविषज्जते मामनुस्मरतश्चि-
त्तंमय्येवप्रविलीयते २७ तस्मादसदभिध्यानंयथास्वप्नमनोरथम् हित्वामयिसमाधत्स्वमनो-
मद्भावभावितम् २८ स्त्रीणांस्त्रीसंगिनांसंगंत्यक्त्वादूरतआत्मवान् क्षेमेविविक्तआसीनश्चिंतये-
न्मामतंद्रितः ३० नतथास्यभवेत्क्लेशोबंधश्चान्यप्रसंगतः योषित्संगाद्यथापुंसोयथातत्संगिसंगतः
३० उद्धवउवाच यथात्वामरविंदाक्षयादृशंवायदात्मकम् ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मेध्यानंमेवक्तुमर्ह-
सि ३१

ति तस्मादिति मद्भावभावितंमद्भावेनभजनेनैवशोधितम् २८ विशेषतोवात्स्यायनाद्युक्तकाममार्गाः
परित्याज्याइत्याह स्त्रीणामिति आत्मवान्धीरः सन्क्षेमेनिर्भयेदेशेविविक्तेविजने २९ एतदुपपादयति नतथेति अस्यपुं-
सः यथातत्संगिसंगतः क्लेशोभवेत् यथाचबंधोयोषित्संगतः तथान्यप्रसंगतोनभवेदिति ३० मांचिंतयेदित्युक्तंतत्प्रका-
रंपृच्छति यथेतिध्यानांगप्रश्नः यादृशमिति ध्येयविशेषणप्रश्नः यदात्मकमितियस्यतानिविशेषणानितत्स्वरूपप्रश्नः
एतन्मेध्यानंमेवक्तुमर्हसीतिपाठः तत्रायमर्थः मुमुक्षुस्त्वांयथाध्यायेत्तन्मेवक्तुमर्हसीतिजिज्ञासोः कथनायमेपुनरेतत्त्व-
द्धास्यमेवपुरुषार्थः ननुध्यानेनकृत्यमस्तीतितदुक्तंत्वयोपभुक्तस्रग्गंधेत्यादित्वंवक्तुमर्हसीतिपाठः सुगमः ३१ ६७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्रध्यानांगत्वेनासनप्राणायामप्रकारमाह समइतिचतुर्भिः समेनास्फाच्छिन्नेनातिनीचैआसनेकंबलादोसमकायःअ
न्यथासुखमासीनइतिनास्तिस्वस्तिकादिनियमइत्युक्तम् नासाग्रनिरीक्षणंचचित्तस्थैर्यायअंतर्लक्ष्योबहिर्दृष्टिःस्थि
रचित्तःसुसंयतइतियोगशास्त्रोक्तेः ३२ विपर्ययेणरेचकपूरककुंभकक्रमेणापि यद्वा वामनाड्यापूरितंदक्षिणयात्य
जेत् तयावापूरितंवामयेत्येवंविपर्ययेण यथोक्तंयोगे इडयापूरयेद्वायुंत्यजेत्पिंगलयाततइति निर्जितेंद्रियइति प्र-
त्याहारउक्तः ३३ प्राणायामोद्विविधःसगर्भोगर्भश्चेतितत्रश्रेष्ठत्वात्प्रणवगर्भमाह हृदीति द्वाभ्याम् मूलाधारादा
रभ्यअविच्छिन्नंसंततं घंटानादतुल्यमोंकारंहृदिसंततंप्राणेनउदीर्यऊर्ध्वंद्वादशांतपर्यंतंनीत्वा कथंबिसोर्णवत् कम
लनालतंतुवत् तत्रमात्रातीतेस्वरंपंचदशांबिंदुंसंवेशयेत् अथपुनरित्यस्यतंचबिंदुशिरस्कंकुर्यादित्यर्थः यद्वा मूला-

श्रीभगवानुवाच समआसनआसीनःसमकायोयथासुखम् हस्तावुत्संगआधायस्वनासाग्रकृतेक्षणः
३२ प्राणस्यशोधयेन्मार्गंपूरकुंभकरेचकैः विपर्ययेणापिशनैरभ्यसेन्निर्जितेंद्रियः ३३ हृद्यविच्छिन्न
मोंकारंघंटानादंबिसोर्णवत् प्राणेनोदीर्यतत्राथपुनःसंवेशयेत्स्वरम् ३४ एवंप्रणवसंयुक्तंप्राणमेव-
समभ्यसेत् दशकृत्वस्त्रिषवणंमासादर्वाग्जितानिलः ३५ हृत्पुंडरीकमंतस्थमूर्ध्वनालमधोमुख
म् ध्यात्वोर्ध्वमुखमुन्निद्रमष्टपत्रंसकर्णिकम् ३६ कर्णिकायांन्यसेत्सूर्यसोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् वन्हि
मध्येस्मरेद्रूपंममैतद्ध्यानमंगलम् ३७ समंप्रशांतंसुमुखंदीर्घचारुचतुर्भुजम् सुचारुसुंदरग्रीवं-
सुकपोलंशुचिस्मितम् ३८

धारादारभ्यमूर्धांतपर्यंतंबिसतंतुवत्सूक्ष्ममविच्छिन्नंसंतंहृदिमनसिप्राणेनोदी-
र्याभिव्यज्य अथपुनस्तत्रोंकारे घंटानादतुल्यंस्वरमुदात्तंनादंस्थिरीकुर्यादिति ३४ मासादर्वाग्जितानिलोभवति ३५ ए
वंध्यानांगमुक्त्वायादृशमित्यस्योत्तरंवक्तुंध्येयपीठमाह हृत्पुंडरीकमिति सार्धेन अंतस्थंदेहांतर्वर्ति ऊर्ध्वनालमधो-
मुखम् मुकुलितंचकदलीपुष्पसंकाशंयदस्तितद्विपरीतंध्यात्वेत्यर्थः न्यसेत् चिंतयेत् सविशेषणंध्यानमाह वन्हिमध्यइति- ४८
षड्भिः ध्यानमंगलंध्यानस्यशुभंविषयम् ३७ सममनुरूपावयवम् दीर्घाश्चारवःचत्वारोभुजायस्मिन्तत् सुचारुअतिरम्यं
३८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

समानयोः कर्णयोर्विन्यस्ते स्फुरती मकराकारे कुंडले यस्मिन्तत् श्रीवत्सश्रियोर्निकेतनं वक्षसि दक्षिणवामतस्ताभ्यां युक्तमि त्यर्थः ३९ ४० द्युमद्भिः किरीटादिभिः आसमंताद्धृतमलंकृतम् प्रसादेन शोभनं मुखमीक्षणं यस्मिन्तत् ४१ सुकुमारमतिकोमलं सविशेषणं ध्यानमुपसंहरति इंद्रियाणीति प्रकर्षेण नयेत् सर्वतः सर्वांगयुक्ते ४२ यो दृशमित्यस्योत्तरत्वेन सविशेषणमुक्त्वा यदात्मकमित्यस्योत्तरतया शनैर्विशेषणत्यागेन ध्यानमेव समाधिपर्यंतमाह तदितित्रिभिः एकत्रांगे अन्यान्यंगानि न चिंतयेत् एकत्रेति यदुक्तं तदेवांगं दर्शयति सुस्मितमिति ४३ व्योम्नि सर्वकारणरूपे नत्त्व

समानकर्णविन्यस्तस्फुरन्मकरकुंडलम् हेमांबरं घनश्यामं श्रीवत्सश्रीनिकेतनम् ३९ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितम् नूपुरैर्विलसत्पादं कौस्तुभप्रभया युतम् ४० द्युमत्किरीटकटककटिसूत्रांगदायुतम् सर्वांगसुंदरं हृद्यं प्रसादसुमुखेक्षणम् ४१ सुकुमारमभिध्यायेत्सर्वांगेषु मनो दधत् इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यो मनसाकृष्य तन्मनः ४२ बुद्ध्या सारथिना धीरः प्रणयेन्मयि सर्वतः ४२ तत्सर्वव्यापकं चित्तमाकृष्यैकत्र धारयेत् नान्यानि चिंतयेद्भूयः सुस्मितं भावयेन्मुखम् ४३ तत्र लब्धपदं चित्तमाकृष्य व्योम्नि धारयेत् तच्च त्यक्त्वा मदारोहो न किंचिदपि चिंतयेत् ४४ एवं समाहितमतिर्मामेवात्मानमात्मनि विचष्टे मयि सर्वात्मन् ज्योतिर्ज्योतिषि संयुतम् ४५ ध्यानेनेत्थं सुतीव्रेण युंजतो योगिनो मनः संयास्यत्याशु निर्वाणं द्रव्यज्ञानक्रियाभ्रमः ४६ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे भगवदुद्धवसंवादे चतुर्दशोऽध्यायः १४

कारणत्वमपि त्यक्त्वा मदारोहः मयि शुद्धे ब्रह्मणि आरूढः सन् न किंचित्त्या तृध्येयविभागमपि न चिंतयेत् ४४ मामेवात्मनि विचष्टे आत्मानं च सर्वात्मनि मयि संयुतं विचष्टे ज्योतिर्ज्योतिषि संयुक्तमिवेत्यन्वयः ४५ एवंभूतसमाधिपर्यंतध्यानस्य फलमाह ध्यानेनेति मनो युंजतः समादधतः द्रव्यज्ञानक्रियाभ्रमः अधिभूताधिदैवाध्यात्मरूपः दृश्यद्रष्टृदर्शनरूपो वा भ्रमः निर्वाणं शांतिं सम्यग्यास्यतीति ४६

इत्येकादशे टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः १४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततः पंचदशप्रोक्ताः सिद्धयो धारणानुगाः श्रीविष्णुपदसंप्राप्तावन्तरायतया मताः १ एवं मनो युंजतः योगिनां नराविर्भवंत्यः सिद्धयोऽन्तरायप्राया एव अतस्ताः परित्यज्य परमेश्वरपर एव भवेदिति वक्तुं सिद्धीराह जितेंद्रियस्येति युक्तस्य स्थिरचित्तस्य १ स्विदिति वितर्के कास्वित् किंनामा कथंस्वित् कीदृशी वा धारणा च कतीति प्रश्नांतरे वाशब्दः त्वमेवैतज्ज्ञानासि नान्य इत्याशयेनाह योगिनामिति २ धारणा च अष्टादशेत्यनुषंगः योगपारगैरिति त्रिकालज्ञत्वादिक्षुद्रसिद्धीरन्ये ऽपि जानंतीति भावः अहमेव प्रधानं मुख्यः स्वभावेन आश्रयो यासां ताः मत्सारूप्यं प्राप्तेषु किंचिन्न्यूना भवंतीति भावः गुणहेतवः सत्त्वोत्कर्षहेतुकाः ३ ताः स्वरूपेणोपदिशति अणिमेति सार्धैः पंचभिः अणिमा महिमा लघिमा च मूर्तेर्देहस्येति तिस्रः सिद्धयः

श्रीभगवानुवाच जितेंद्रियस्य युक्तस्य जितश्वासस्य योगिनः मयि धारयतश्चेत उपतिष्ठंति सिद्धयः १ उद्धव उवाच कया धारणया कास्वित् कथं वा सिद्धिरच्युत कति वा सिद्धयो ब्रूहि योगिनां सिद्धिदो भवान् २ श्रीभगवानुवाच सिद्धयोऽष्टादश प्रोक्ता धारणा योगपारगैः तासामष्टौ मत्प्रधाना दशैव गुणहेतवः ३ अणिमा महिमा मूर्तेर्लघिमा प्राप्तिरिंद्रियैः प्राकाश्यं श्रुतदृष्टेषु शक्तिप्रेरणमीशिता ४ गुणेष्वसंगो वशिता यत्कामस्तदवस्यति एता मे सिद्धयः सौम्य अष्टावौत्पत्तिका मताः ५ अनूर्मिमत्त्वं देहेऽस्मिन् दूरश्रवणदर्शनम् मनोजवः कामरूपं परकायप्रवेशनम् ६

प्राप्तिर्नाम सिद्धिः सर्वप्राणिनामिंद्रियैः सह तत्तदधिष्ठातृदेवतारूपेण संबंध इत्यर्थः श्रुतेषु पारलौकिकेषु दृष्टेषु दर्शनयोग्येष्वपि सर्वेषु भूविवरादिपिहितेष्वपि प्राकाश्यं भोगदर्शनसामर्थ्यं सिद्धिः शक्तीनां मायातदंशभूतानां प्रेरणम् तत्रेश्वरे मायायाः अन्येषु तदंशानां प्रेरणमीशिता नाम सिद्धिः ४ विषयभोगेष्वसंगो वशिता सिद्धिः यत्कामः यद्यत्सुखं कामयते तत्तदवस्यति तस्य तस्य सीमानं प्राप्नोतीति सिद्धिः औत्पत्तिकाः स्वाभाविक्यो निरतिशयाश्चेत्यर्थः ५ गुणहेतुसिद्धीराह अनूर्मिमत्त्वं क्षुत्पिपासादिरहितत्वम् दूरे श्रवणं दर्शनं चेति द्वे सिद्धी मनोवेगेन देहस्य गतिः कामितरूपप्राप्तिः परकायप्रवेशः ६ ४९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्वेच्छामृत्युः अप्सरोभिःसहदेवानांयाःक्रीडास्तासामनुदर्शनंप्राप्तिः संकल्पानुरूपप्राप्तिः अप्रतिहताआसमंताद्गतिर्यस्याः
सा आज्ञाचेत्येतादश ७ क्षुद्रसिद्धीश्चपंचाह त्रिकालज्ञत्वमिति अद्वंद्वंशीतोष्णाद्यनभिभवः अग्न्यादीनांसंस्तंभनं ८ तत्तद्धा
रणाभिःसहविशेषतोनिरूपयति ययेतियावत्समाप्ति ९ भूतसूक्ष्मोपाधौमयितन्मात्रंभूतसूक्ष्माकारम् सःतन्मात्रोपासकः
ममदीयमणिमानम् १० ज्ञानशक्तिमहत्तत्वोपाधौमयि यथासंख्यंमहत्तत्वाकारम् भूतानांचेति आकाशादिभूतोपाधौच
मयिमनोधारयन्तत्तद्भूतमहिमानंप्राप्नोतीत्यर्थः ११ वाय्वादिभूतानांयेपरमाणवःतन्मयेतदुपाधौचित्तंमयिरंजयन् योगीका

स्वच्छंदमृत्युर्देवानांसहक्रीडानुदर्शनम् यथासंकल्पसंसिद्धिराज्ञाप्रतिहतागतिः ७ त्रिकालज्ञत्वम
द्वंद्वंपरचित्ताद्यभिज्ञता अग्न्यर्काम्बुविषादीनांप्रतिष्टंभोपराजयः ८ एताश्चोद्देशतःप्रोक्तायोग
धारणासिद्धयः ययाधारणयायास्याद्यथावास्यान्निबोधमे ९ भूतसूक्ष्मात्मनिमयितन्मात्रंधारये
न्मनः अणिमानमवाप्नोतितन्मात्रोपासकोमम १० महत्यात्मन्मयिपरेयथासंस्थंमनोदधत् म
हिमानमवाप्नोतिभूतानांचपृथक्पृथक् ११ परमाणुमयेचित्तंभूतानांमयिरंजयन् कालसू
क्ष्मार्थतांयोगीलघिमानमवाप्नुयात् १२ धारयन्मय्यहंतत्वेमनोवैकारिकेऽखिलम् सर्वेंद्रियो
णामात्मत्वंप्राप्तिंप्राप्नोतिमन्मनाः १३ महत्यात्मनियःसूत्रेधारयेन्मयिमानसम् प्राकाश्यंपा
रमेष्ठ्यंमेविंदतेव्यक्तजन्मनः १४

लसूक्ष्मार्थतांकालपरमाणूपाधिरूपतामितिलघुत्वविवरणम् तदुक्तंसकालःपर
माणुर्वैयोभुंक्तेपरमाणुतामिति १२ वैकारिकाहंकारोपाधौमयि अखिलमेकाग्रम् आत्मत्वमधिष्ठातृत्वं तत्रहेतुः मन्मनामयि
मनोधारणप्रभावादेवंभवति नात्रातीवहेतुरनुसंधेयइतिभावः एवमद्धारणानुभावेनमद्योगबलमाश्रयइत्यादिषुद्रष्टव्यं
१३ क्रियाशक्तिप्रधानंमहत्तत्वमेवंसूत्रंतदुपाधौमयि समेपारमेष्ठ्यंसर्वोत्कृष्टंप्राकाश्यंविंदते कथंभूतस्य अव्यक्ताज्जन्मयस्य
तस्यसूत्रस्यतदुपाधेर्ममेत्यर्थः १४ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अधीश्वरे त्रिगुणमायानियंतरि अत एव कालविग्रहे कलयितृरूपे अंतर्यामिणि ईशित्वं वशित्वं क्षेत्रज्ञानां जीवानां क्षेत्राणां तदुपाधीनां च चोदनां प्रेरणं न तु विश्वसृष्ट्यादिकर्तृलक्षणमित्यर्थः १५ तुरीयाख्ये विराड्हिरण्यगर्भश्च कारणं चेत्युपाधयः ईशस्य यैस्त्रिभिर्हीनं तुरीयं तत्सदं विदुरित्येवंलक्षणे ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीरणा तदिति भगवच्छब्दशब्दिते १६ यत्र परमानंदरूपे सर्वोऽपि कामस्तदंशभूतो ऽवसीयते समाप्यते तम् १७ अतः परं गुणहेतुकाः सिद्धीराह शुद्धे सत्वात्मके श्वेतत्वं शुद्धरूपताम् १८ आकाशमात्मा यः प्राणः समष्टिरूपस्तद्रूपे मयि मनसा घोषं नादं चिंतयन् असौ हंसो जीवः तत्र आकाशे उपलब्धा ज्ञाता सन् तत्रस्थाः विचित्राः वाचः शृणोति यद्वा तत्रोकाशे उपलब्धा

विष्णौ त्र्यधीश्वरे चित्तं धारयेत्कालविग्रहे स ईशित्वमवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञचोदनाम् १५ नारायणे तुरीयाख्ये भगवच्छब्दशब्दिते मनो मय्यादधद्योगी मद्धर्मा वशितामियात् १६ निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन्विशदं मनः परमानंदमाप्नोति यत्र कामो ऽवसीयते १७ श्वेतद्वीपपतौ चित्तं शुद्धे धर्ममये मयि धारयन् श्वेततां याति षडूर्मिरहितो नरः १८ मय्याकाशात्मनि प्राणे मनसा घोषमुद्वहन् तत्रोपलब्धा भूतानां हंसो वाचः शृणोत्यसौ १९ चक्षुस्त्वष्टरि संयोज्य त्वष्टारमपि चक्षुषि मां तत्र मनसा ध्यायन्विश्वं पश्यति सूक्ष्मदृक् २० मनो मयि सुसंयोज्य देहं तदनुवायुना मद्धारणानुभावेन तत्रात्मा यत्र वै मनः २१ यदा मन उपादाय यद्यद्रूपं बुभूषति तत्तद्भवेन्मनोरूपं मद्योगबलमाश्रयः २२

अभिव्यक्ता या भूतानां वाचः स्ता दूरतः शृणोतीति १९ त्वष्टा आदित्यः तस्मिन्नपरिच्छिन्ने चक्षुः संयोज्य तं च चक्षुषि संयोज्य तत्रोभयसंयोगे मां ध्यायन् विश्वं दूरतः पश्यति २० मनो देहं च तदनुवर्तिना वायुना सह मयि सुसंयोज्य या मद्धारणा क्रियते तस्याः प्रभावेन यत्र मनो याति तत्रात्मा देहो यातीत्यर्थः यद्वा मनः कर्तृ आत्मानं वायुना सह देहं च मयि सुसंयोज्य यत्र याति तदनु तत्र देहो यातीति २१ मनः उपादाय उपादानकारणं कृत्वा यद्यद्देवादिरूपं भवितुमिच्छति तत्तन्मनोरूपं मनसोऽभीष्टरूपं योगी भवेत् कुतः यतो मद्योगबलं यो हमचिंत्यशक्तिर्नानाकारस्तस्मिन्मयि मनसो योगधारणा तस्य बलं प्रभावः स एवाश्रयः कारणं २२ ५०
७

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यत्रप्रविविक्षति तत्रात्मानंचिंतयेत् ततः पिंडंस्वदेहं हित्वाप्राणः प्राणप्रधानलिंगशरीरोपाधिः वायुभूतः प्रविष्टस्तेनमार्गेणे-
त्यर्थः षडंघ्रिवत् भृंगोयथापुष्पात्पुष्पांतरमनायासेनप्रविशतितद्वत् ३१ पिंडंहित्वेत्युक्तंतत्प्रकारंकथयन्स्वच्छंदमृत्युमाह
पार्ष्ण्यापार्ष्णिनागुदंनिरुध्यप्राणंप्राणोपाधिमात्मानंब्रह्मरंध्रेणमूर्धद्वारेण ब्रह्मेत्युपलक्षणं ब्रह्मवाअन्यद्वाअपेक्षितंस्थानं
मनसानीत्वा २४ मत्स्थंमन्मूर्तिरूपंशुद्धंसत्वंचिंतयेत् तदासत्ववृत्तयः सत्वांशभूताः २५ यदावाअकालेपि यथावेति पाठे
यथावायेनकेनापिप्रकारेणबुध्यासंकल्पयेत् तत्तथायथावत्प्राप्नोतीत्यर्थः यद्वा यथासंकल्पयेत् यथावामत्परोमयिवि-

परकायंविशन्सिद्धआत्मानंतत्रभावयेत् पिंडंहित्वाविशेत्प्राणोवायुभूतःषडंघ्रिवत् २३ पार्ष्ण्यापीड्य
गुदंप्राणंहृदुरःकंठमूर्धसु आरोप्यब्रह्मरंध्रेणब्रह्मनीत्वोत्सृजेत्तनुम् २४ विहरिष्यन्सुराक्रीडेमत्स्थंस
त्वंविभावयेत् विमानेनोपतिष्ठंतिसत्ववृत्तीःसुरस्त्रियः २५ यथासंकल्पयेद्बुध्यायदावामत्परःपुमा
न् मयिसत्येमनोयुंजन्तथातत्समुपाश्नुते २६ योवैमद्भावमापन्नईशितुर्वशितुःपुमान् कुतश्चिन्नवि
हन्येततस्यचाज्ञायथामम २७ मद्भक्त्याशुद्धसत्वस्ययोगिनोधारणाविदः तस्यत्रैकालिकीबुद्धिर्जन्म
मृत्यूपबृंहिता २८ अग्न्यादिभिर्नहन्येतमुनेर्योगमयंवपुः मद्योगश्रांतचित्तस्ययादसामुदकंयथा २९
मद्विभूतिभिरध्यायञ्छ्रीवत्सास्त्रविभूषिताः ध्वजातपत्रव्यजनैःसभवेदपराजितः ३०

श्वासवान्भवतितथा
तदनुरूपंसर्वमाप्नोतीत्यर्थः किंकुर्वन् सत्यसंकल्पेमयिमनोयुंजन् २६ मदिनिष्ठथकुपदंममेत्यर्थः ईशितुःसर्वनियंतुः वशितुः-
स्वतंत्रस्यममभावस्वभावंप्राप्तः एतागुणहेतवः २७ अतःपरंक्षुद्राःधारणाविदइति त्रिकालज्ञेश्वरधारणासूचिता त्रैकालि-
कीत्रिकालवस्तुविषया स्वजन्ममृत्युभ्यामुपबृंहितातत्सहिता अनयेवपरचित्ताद्यभिज्ञताऽपिव्याख्याता २८ अग्न्यादिस
र्वोपघातशून्योभगवानित्येवंभूतयोगमयम् तेर्नाभिभूयेत अत्रहेतुः मद्योगेति यादसामुदकंयथाभिघातकंनभवति तथा
तस्यवपुषोऽग्न्यादयइत्यर्थः अनयैवाहंद्रुतापिव्याख्याता २९ मद्विभूतीर्ममावतारान् ध्वजादिभिःसह ३० ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उपसंहरति उपासकस्येति एवंपृथक्धारणादिभिः ३१ यद्वा किंनानाधारणाप्रयासेनएकयैवसर्वाःसिद्धयोभवंती-
त्याह जितेंद्रियस्येति मद्धारणांनारायणतुरीयाख्यइत्यन्तोक्तां सुदुर्लभास्याक्कानकाचिदित्यर्थः ३२ यद्यप्येवंतथापिनप्रा
र्थ्याइत्याह अंतरायानिति ३३ तस्माद्देहेतुकीइयमेवधारणाकार्यानान्याःकाम्याइत्याह जन्मेति जन्मनैव काश्चित्सिद्धयोभवंति
यथादेवानाम् यथाचयादसामुदकस्तंभः पक्ष्यादीनांखेचरत्वादि तदुक्तंपातंजले जन्मौषधितपोमंत्रयोगजाःसिद्धयइति यो
गेनमद्धारणाभिर्युक्तेमयोगतिंमत्सारूप्यादिरूपाम् ३४ कुतइत्यतआह सर्वासामित्यर्थेन प्रभुत्वोपपादनंहेतुःकारणं

उपासकस्यमामेवंयोगधारणयामुनेः सिद्धयःपूर्वकथिताउपतिष्ठंत्यशेषतः ३१ जितेंद्रियस्य
दांतस्यजितश्वासात्मनोमुनेः मद्धारणांधारयतःकासासिद्धिःसुदुर्लभा ३२ अंतरायान्वदंत्येता
युंजतोयोगमुत्तमम् मयासंपद्यमानस्यकालक्षपणहेतवः ३३ जन्मौषधितपोमंत्रैर्यावतीरिहसिद्ध
यः योगेनाप्नोतिताःसर्वाःनान्यैर्योगगतिंव्रजेत् ३४ सर्वासामपिसिद्धीनांहेतुःपतिरहंप्रभुः अहं
योगस्यसांख्यस्यधर्मस्यब्रह्मवादिनाम् ३५ अहमात्मांतरोबाह्योऽनावृतःसर्वदेहिनाम् यथाभू-
तानिभूतेषुबहिरंतःस्वयंतथा ३६ इतिश्रीभाग॰ स्कंधेभगवदुद्धवसंवादेपंचदशोऽध्यायः १५

पतिःपालयितावेति किंच नकेवलंसिद्धीनामेवप्रभुः अपितुमोक्षादीनामपीत्याह अहमिति योगोमोक्षः सांख्यंतत्साधनंज्ञानं
धर्मस्यतदुपदेष्टृणांब्रह्मवादिनांच ३५ कुतस्तत्राह अहमिति सर्वदेहिनांजीवानामात्मा यतःआंतरःअंतर्यामी एषतआत्मां-
ऽतर्याम्यमृतइतिश्रुतेः तर्हिकिमंतर्वर्तित्वात्परिछिन्नःनबाह्यश्चव्यापकइत्यर्थः तत्रहेतुः अनावृतः एतत्सदृष्टांतमाह भूते- ५१
षुचतुर्विधेषुमहाभूतानियथाबहिश्चांतश्चभवंतिस्वयमहमपितथेत्यर्थः ३६ इत्येकादशेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

षोडशे तु हरेराविर्भावयुक्ता विभूतयः ज्ञानवीर्यप्रभावादिविशेषेणोपवर्णिताः १ अंतश्चित्तेन यस्थानमशक्यमकृतात्मनाम् अ
नस्तद्योग्यतापत्त्यै विभूत्यादिनिरूपणम् २ एवं तावन्नवाध्यायामष्टप्रश्ना निरूपिताः ब्रह्मत्वसंभवे तावत्सप्तमादि चतुष्टये बंध
मुक्त्योस्तु निर्धारे सद्भक्तयोश्च ततःपरे द्वादशे नंतरं कर्मकृतित्यागव्यवस्थितौ हंसेतिहासतो योगनिष्ठायांच त्रयोदशे श्रेयःसाध
ननिर्धारे ध्यानेचैव चतुर्दशे धारणासिद्धिभेदेच प्रसंगेन निरंतरे उद्धवप्रश्नतो दत्तमुत्तरं हरिणोचितम् षोडशे भूतिविस्तारे द्वयो
र्वर्णाश्रमव्रते ज्ञानादिनिर्णयेचातो यमादीनांच निर्णये योगत्रयाधिकारेतु त्रिंशे च तदनंतरे तत्वसंख्याविवादेच पुंप्रकृत्योर्विवेच
ने जन्ममृत्युप्रकारेच द्वाविंशे दत्तमुत्तरम् परापराधसहनेचतुर्भि स्तदनंतरैः सप्तविंशे क्रियायोगप्रश्ने तदुपवर्णनम् अष्टाविंशे

उद्धवउवाच त्वंब्रह्मपरमंसाक्षादनाद्यंतमपावृतम् सर्वेषामपिभावानांत्राणस्थित्यप्ययोद्भवः
१ उच्चावचेषुभूतेषुदुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः उपासतेत्वांभगवन्याथातथ्येनब्राह्मणाः २ येषुयेषुच
भावेषुभक्त्यात्वांपरमर्षयः उपासीनाःप्रपद्यंतेसंसिद्धिंतद्वदस्वमे ३

ततः प्रोक्ता ज्ञानयोगोपसंहृतिः संसारो
संभव प्रश्ने तन्मध्ये दत्तमुत्तरं तदशक्त्या पुनः प्रश्ने भक्तियोगोपसंहृतिः एवं प्रश्नोत्तराण्यत्र क्रमेणैतानि विंशतिः अहमात्मांतरो बा
ह्योऽनावृतः सर्वदेहिनाम् यथा भूतानि भूतेषु बहिरंतः स्वयं तथेत्युक्तम् तत्र भूतानि यथा क्वचित्केन चिद्गुणविशेषेणोद्रिक्तानि वर्तंते
क्वचित्सामान्यरूपेणैव तथात्वमपि क्व कथं वर्तस इति विभूतीः प्रष्टुं प्रथमं तावदुक्तमेव सर्वात्मकत्वमनुवदति त्वंब्रह्मेति अपावृतं नि
रावरणं स्वतंत्रं वा अत एव सर्वेषामपि त्राणं रक्षणं स्थितिर्जीवनं त्राणस्थितिसहितौ अप्ययोद्भवौ यस्मात् सत्वमुपादानकारणमित्य
र्थः १ अत्र सदाचारं प्रमाणमाह याथातथ्येन यथार्थत्वेन सर्वभूतकारणं त्वाम् ब्राह्मणा वेदतात्पर्यविदः २ एवं कारणत्वेन सर्वा
त्मत्वमनूद्य विभूतीः पृच्छति येष्विति उपासीनाः सेवमानाः संतः ३ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust eGangotri

दुर्ज्ञेयत्वमेवाह गूढः अस्फुटः भूतानां प्राणिनां मध्ये अत्र हेतुः भूतानामात्मा अंतर्यामी अत्रापि हेतुः हे भूतभावनेति तेत्वया ४ ता एव साकल्येन पृच्छति हे महाविभूते याः काश्चिद्भूम्यादिषु ते विभूतयः रसायां रसातले अनुभाविताः त्वयैव केनचिच्छक्ति विशेषेण संयोजिताः तीर्थानां पदं च तदंघ्रिपद्मं च ५ नरावतार भूतार्जुन प्रश्न संवादित्वात्तवायं प्रश्नः साधीयानिति तावदनुमो दते एवमिति त्रिभिः प्रश्नं प्रष्टव्यं सपत्नैर्योद्धुमिच्छता विनशने कुरुक्षेत्रे ६ युयुत्सोर्विभूतिप्रश्ने कः प्रसंगस्तत्राह ज्ञात्वेति लौकि कः प्राकृतमतिः सन् ७ स च यदा ततो ज्ञातिवधान्निवृत्तः तदा मया प्रतिबोधितः सन् यथा त्वमभिभाषसे एवं संग्राममुखे माम भ्यभाषत तद्वदेव त्वत्तापि कथयिष्यामीति भावः ८ ताः विभूतीः कथयति अहमिति अस्मच्छब्द समानाधिकरणाः प्रथमांता हि इती

गूढश्चरसि भूतात्मा भूतानां भूतभावन न त्वां पश्यंति भूतानि पश्यंतं मोहितानि ते ४ याः काश्च भूमौ दिवि वै रसायां विभूतयो दिक्षु महाविभूते तास्मह्यमाख्याह्यनुभावितास्ते न मामि ते तीर्थपदांघ्रिपद्मम् ५ श्रीभगवानुवाच एवमेतदहं पृष्टः प्रश्नं प्रश्नविदां वर युयुत्सुना विनशने सपत्नैरर्जुनेन वै ६ ज्ञात्वा ज्ञातिवधं गर्ह्यमधर्मं राज्यहेतुकं ततो निवृत्तो हंताहं हतोऽयमिति लौकिकः ७ स तदा पुरुषव्याघ्रो युक्त्या मे प्रतिबोधितः अभ्यभाषत मामेवं यथा त्वं रणमूर्द्धनि ८ अहमात्मोद्धवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवाप्ययः ९ अहं गतिर्गतिमतां कालः कलयतामहम् गुणानां चाप्यहं साम्यं गुणिन्यौत्पत्तिको गुणः १० गुणिनामप्यहं सूत्रं महतां च महानहम् सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्जयानामहं मनः ११

यां ताश्च सर्वा विभूतयः तास्ताश्चोपासनार्थं कथ्यंते षष्ठी च क्वचिन्निर्धारणे संबंधे च क्वचिद्यथायोग्यं द्रष्टव्या ततश्चामीषां भूताना मात्मेति सुहृदिति ईश्वर इति च सामान्येनाहमुपास्य इत्यर्थः एवं सर्वत्र तेषां स्थित्युद्भवाप्ययः तत्तद्धेतुरित्यर्थः ९ विशेषतो विभूती राह कलयतां वशीकुर्वतां मध्ये गुणानां मध्ये साम्यं गुणिनि धर्मिणि औत्पत्तिकः स्वाभाविको यो गुणः सोऽहं १० सूत्रं प्रथमकार्यम् महानुमहत्तत्त्व म् सूक्ष्मोपाधित्वात् दुर्ज्ञेयत्वाच्च जीवस्य सूक्ष्मत्वम् बुद्धेर्गुणेनात्मगुणेन चैव वालाग्रमात्रो ह्यवरोपि दृष्ट इति श्रुतेः ११ ५२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वेदानांसंबंधीतेषामध्यापकः पदानित्रिपदागायत्रीत्यर्थः १२ १३ हविर्धानीकामधेनुः १४ १५ नक्षत्रौषधीनांप्रभुंसोमम् यक्षरक्ष
सांप्रभुम् १६ यादसांप्रभुम् तपतांतापयतांद्युमतांचमध्ये १७ संयमतांदंडयतामित्यर्थः १८ शृंगिणांदंष्ट्रिणांचमध्येतेषांप्रभु
र्वातुर्यःसंन्यासः १९ प्रथमोब्राह्मणः २० स्रोतसांप्रवाहाणांच सरसांस्थिरोदकाशयानां २० धिष्ण्यानांनिवासस्थानानां गहनानां
दुर्गमानाम् २१ ब्रह्मिष्ठानांवेदार्थनिष्ठानां सेनान्यांचभूपतीनां अग्रण्यांसन्मार्गप्रवर्तकानाम् अजः ब्रह्मा २२ शुचीनांशोधका

हिरण्यगर्भोवेदानांमंत्राणांप्रणवस्त्रिवृत् अक्षराणामकारोऽस्मिपदानिच्छंदसामहम् १२ इंद्रोऽहंसर्वदेवा
नांवसूनामस्मिहव्यवाट् आदित्यानामहंविष्णुरुद्राणांनीललोहितः १३ ब्रह्मर्षीणांभृगुरहंराजर्षीणामहं
मनुः देवर्षीणांनारदोऽहंहविर्धान्यस्मिधेनुषु १४ सिद्धेश्वराणांकपिलःसुपर्णोहंपतत्रिणाम् प्रजापतीनां
दक्षोऽहंपितॄणामहमर्यमा १५ मांविद्ध्यसुरदैत्यानांप्रह्लादमसुरेश्वरम् सोमंनक्षत्रौषधीनांधनेशंय-
क्षरक्षसाम् १६ ऐरावतंगजेंद्राणांयादसांवरुणंप्रभुम् तपतांद्युमतांसूर्यंमनुष्याणांचभूपतिम् १७ उ
च्चैःश्रवास्तुरंगाणांधातूनामस्मिकांचनम् यमःसंयमतांचाहंसर्पाणामस्मिवासुकिः १८ नागेंद्राणामनंतो
ऽहंमृगेंद्रःशृंगिदंष्ट्रिणाम् आश्रमाणामहंतुर्योवर्णानांप्रथमोऽनघ १९ तीर्थानांस्रोतसांगंगासमुद्रःसरसा
महम् आयुधानांधनुरहंत्रिपुरघ्नोधनुष्मताम् २० धिष्ण्यानामस्म्यहंमेरुर्गहनानांहिमालयः वनस्पती
नामश्वत्थओषधीनामहंयवः २१ पुरोधसांवसिष्ठोऽहंब्रह्मिष्ठानांबृहस्पतिः स्कंदोऽहंसर्वसेनान्यामग्र-
ण्यांभगवानजः २२ यज्ञानांब्रह्मयज्ञोहंव्रतानामविहिंसनम् वाय्वग्न्यर्कांबुवागात्माशुचीनामप्यहंशु-
चिः २३ योगानामात्मसंरोधोमंत्रोऽस्मिविजिगीषताम् आन्वीक्षिकीकौशलानांविकल्पःख्यातिवादिनां २४

नामपिमार्जनतक्षणघर्षणादीनांमध्येवाय्वादिरूपःशोधकोऽहम् २३ योगानांयोगांगानामष्टानांमध्येआत्मसंरोधःसमाधिर
हम् मंत्रोनीतिःकौशलानांविवेकादिनैपुणानांमध्ये आन्वीक्षिकीआत्मानात्मविवेकविद्याआत्मख्यात्यन्यथाख्यातिशून्यख्या
त्यसत्ख्यात्यनिर्वचनीयख्यातिवादिनामेवमिदमेवंवेतियोदुरंतोविकल्पःसोऽहं २४ ५ ५ ५

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कुमारः सनत्कुमारः २५ संन्यासः भूताभयदानम् क्षेमाणामभयस्थानानां मध्ये अबहिर्मतिः अंतर्निष्ठा सूनृतं प्रियवचनम् मौनं च नहि प्रियभाषणे मौनेन पुरुषस्याभिप्रायो ज्ञायते अजः प्रजापतिः यस्य देहार्धाभ्यां मिथुनमभूत् स एव मुख्यं मिथुनम् अर्द्धो ह वा एष आत्मनो यत्पत्नीति श्रुतेः २६ अनिमिषाम् अनिमिषाणामप्रमत्तानाम् मधुमाधवौ वसंत इत्यर्थः अभिजित् उत्तराषाढाचतुर्थपादः श्रवणप्रथमपादश्च तथा च श्रुतिः अभिजिन्नाम नक्षत्रमुपरिष्टादषाढानामधस्ताच्छ्रोणायाः इत्यादि २७ कृतं कृतयुगम् देवलः असितश्च व्यासानां वेदविभागकर्तॄणाम् कवीनां विदुषां काव्यः शुक्रः २८ भगवताम् उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिम् वेत्ति विद्या मविद्यां च

स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं पुंसां स्वायंभुवो मनुः नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम् २५ धर्माणामस्मि संन्यासः क्षेमाणामबहिर्मतिः गुह्यानां सूनृतं मौनं मिथुनानामजस्त्वहम् २६ संवत्सरोऽस्म्यनिमिषामृतूनां मधुमाधवौ मासानां मार्गशीर्षोऽहं नक्षत्राणां तथाऽभिजित् २७ अहं युगानां च कृतं धीराणां देवलोऽसितः द्वैपायनोऽस्मि व्यासानां कवीनां काव्य आत्मवान् २८ वासुदेवो भगवतां त्वं तु भागवतेष्वहम् किंपुरुषाणां हनुमान् विद्याध्राणां सुदर्शनः २९ रत्नानां पद्मरागोऽस्मि पद्मकोशः सुपेशसाम् कुशोऽस्मि दर्भजातीनां गव्यमाज्यं हविष्वहम् ३० व्यवसायिनामहं लक्ष्मीः कितवानां छलग्रहः तितिक्षाऽस्मि तितिक्षूणां सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ३१ ओजः सहो बलवतां कर्माहं विद्धि सात्वताम् सात्वतां नवमूर्तीनामादिमूर्तिरहं परः ३२ विश्वावसुः पूर्वचित्तिर्गंधर्वाप्सरसामहम् भूधराणामहं स्थैर्यं गंधमात्रमहं भुवः ३३

स वाच्यो भगवानित्येवं लक्षणानाम् २९ सुपेशसां सुंदराणाम् दर्भजातीनां काशदूर्वादीनाम् हविष्षु चरुपुरोडाशादिषु घृतेषु वा ३० लक्ष्मीः धनादिसंपत् ३१ बलवतामोजश्च सहश्च सात्वतां भागवतानां भक्त्याकृतं कर्माहमित्यर्थः तेषामेव नवव्यूहार्चने वासुदेव संकर्षण प्रद्युम्नानिरुद्ध नारायण हयग्रीव वराह नृसिंह ब्रह्माण इति या नवमूर्तयस्तासां मध्ये वासुदेवाख्या ३२ गंधर्वाणां विश्वावसुः अप्सरसां पूर्वचित्तिः गंधमात्रमविकृतं ३३ ५१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

परमः मधुरः परः पराख्यः शब्दः ३४ अर्जुनः पार्थः भूतानां प्राणिनां प्रतिसंक्रमः प्रलयः ३५ गत्यादयः पंचकर्मेंद्रियव्यापाराः-
स्पर्शादयोज्ञानेंद्रियव्यापाराः तत्रलक्षणंदर्शनम् सर्वेंद्रियाणामिंद्रियंतत्तदर्थग्रहणशक्तिरध्यहम् ३६ नदेवंतत्रतत्रनिर्धारणे
नतथसंबंधेनचविशेषतोविभूतीर्निरूप्येदानींसामान्यतःसर्वाअपिनिरूपयति पृथ्वीतिसार्धद्वयेन पृथिव्यादिशब्दैस्तन्मात्रा
णिविवक्षितानि अहमहंकारः महान्महत्तत्वम् एताःसप्तप्रकृतिविकृतयः विकारःपंचमहाभूतानि एकादशेंद्रियाणिचेत्येवंषो
डशसंख्याकःपुरुषोजीवः अव्यक्तंप्रकृतिः एवंपंचविंशतितत्वानि तदुक्तम् मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयःसप्त
षोडशकश्चविकारोनप्रकृतिर्नविकृतिःपुरुषइति किंच रजःसत्वंतमइतिप्रकृतेर्गुणाश्चपरंब्रह्मचतदेवंतत्सर्वमहमेव किंच ए

अपांरसश्चपरमस्तेजिष्ठानांविभावसुः प्रभासूर्येंदुताराणांशब्दोहंनभसःपरः ३४ ब्रह्मण्यानांबलिरहं
वीराणामहमर्जुनः भूतानांस्थितिरुत्पत्तिरहंवैप्रतिसंक्रमः ३५ गत्युक्त्युत्सर्गोपादानमानंदस्पर्शलक्ष-
णम् आस्वादश्रुत्यवघ्राणमहंसर्वेंद्रियेंद्रियम् ३६ पृथिवीवायुराकाशआपोज्योतिरहंमहान् विका
रःपुरुषोव्यक्तंरजःसत्वंतमःपरम् ३७ अहमेतत्प्रसंख्यानंज्ञानंतत्वविनिश्चयः मयेश्वरेणजीवेनगु
णेनगुणिनाविना सर्वात्मनापिसर्वेणनभावोविद्यतेक्वचित् ३८ संख्यानंपरमाणूनांकालेनक्रियते
मया नतथामेविभूतीनांसृजतोंडानिकोटिशः ३९

तत्प्रसंख्यानमेतेषांपरिगणनमेतेषांलक्षणतोज्ञानंचतत्फलंत
त्वविनिश्चयश्चाहमेव एतदेवसंक्षिप्याह मयेति जीवेश्वररूपोद्विविधोयोभावः यश्चगुणिगुणरूपः यश्चक्षेत्रक्षेत्रज्ञरूपःसःसर्वोपिम
याविनामद्व्यतिरेकेणनास्ति अहमेवसर्वमित्यर्थः ३८ ननुसामान्यतःकिमेवंसंक्षिप्य कथयसि पूर्ववन्निर्धारणसंबंधाभ्यांवि
शेषतःसर्वाःकथयेतिचेत्तत्राह संख्यानंपृथिव्यादि परमाणूनांकालेनमहतातदपिमयैवक्रियते कर्तुंचवक्तुंशक्यते तथामे
विभूतीनांसंख्यानंकर्तुंनशक्यते कुतइत्यतआह सृजतोंडानीति यदामयासृज्यमानानांब्रह्मांडानामेवतावत्संख्यानास्ति
तदातत्स्थानांविभूतीनांसंख्येत्यर्थः ३९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नथापिविशेषतएवसर्वाअपिसंक्षेपतः कथयामीत्याह तेजः प्रभावःश्रीसंपत् सौभगंमनोनयनाल्हादकत्वम् भगःभाग्यं वीर्यंबलं अंशकःविभूतिः ४० उपसंहरति एताइति एतेचविभूतिभेदामयिचित्तावतारायकल्पिताः अतोनात्रातीवाभिनिवेशः कर्तव्यइत्याह मनोविकाराएवनतुपरमार्थाः यथाकिंचित्खपुष्पादिवाङ्मात्रेणाभिधीयते तत्तुल्याः ४१ तस्माद्वागादीन्नियच्छआत्मानंबुद्धिम् आत्मनासत्वसंपन्नयातयैवनियच्छ अध्वनेसंसारमार्गाय ४२ असंयमनेदोषमाह य इति असंयच्छन् नसंयच्छति ४३ परिसमाप्यतेकृतकृत्योभवतीत्यर्थः ४४ इतिएकादशस्कंधेटीकायांषोडशोऽध्यायः

तेजःश्रीःकीर्तिरैश्वर्यंह्रीस्त्यागःसौभगंभगः वीर्यंतितिक्षाविज्ञानंयत्रयत्रसमेंशकः ४० एतास्तेकीर्तिताःसर्वाःसंक्षेपेणविभूतयः मनोविकाराएवैतेयथावाचाभिधीयते ४१ वाचंयच्छमनोयच्छप्राणान्यच्छेंद्रियाणिच आत्मानमात्मनायच्छनभूयःकल्पसेध्वने ४२ योवैवाङ्मनसीसम्यगसंयच्छन्धियायतिः तस्यव्रतंतपोज्ञानंस्रवत्यामघटांबुवत् ४३ तस्मान्मनोवचःप्राणान्नियच्छेन्मत्परायणः मद्भक्तियुक्तयाबुद्ध्याततःपरिसमाप्यते ४४ इतिश्रीभा॰एकादश॰ षोडशोध्यायः १६ उद्धवउवाच यस्त्वयाभिहितःपूर्वंधर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः वर्णाश्रमाचारवतांसर्वेषांद्विपदामपि १ यथानुष्ठीयमानेनत्वयिभक्तिर्नृणांभवेत् स्वधर्मेणारविंदाक्षतत्समाख्यातुमर्हसि २ पुराकिलमहाबाहोधर्मंपरमकंप्रभो यत्तेनहंसरूपेणब्रह्मणेभ्यात्थमाधव ३

ततःसप्तदशेपृष्टेस्वधर्मेभक्तिलक्षणे हंसोक्तंधर्ममन्वाह ब्रह्मचारिगृहस्थयोः १ कर्माहंविद्धिसात्वतामित्यत्रभक्त्याकृतंमोक्षसाधनंमद्विभूतिरित्युक्तम् भक्तिसाधनत्वंचकर्मणांमयोदितेष्ववहितः स्वधर्मेष्वित्यादिनातत्रतत्रोक्तम् नचकर्मानुष्ठातॄणांनियमेनभक्तिर्दृश्यते अतः पृच्छति यस्त्वयेतिसप्तभिः पूर्वंकल्यादौत्वद्भक्तिलक्षणः तज्ज्ञापकः तत्साधनमित्यर्थः वर्णाश्रमहीनानामपिद्विपदांनराणाम् १ यथायेनप्रकारेणानुष्ठीयमानेनस्वधर्मेण २ ननुसंप्रदायादेवज्ञास्यतेकिंपुनर्वर्णनेनतत्राह पुरेति परमकंपरमश्वासो- ५४
कंसस्वरूपश्वतम् यत्यम् हंसरूपेणधर्मोप्युक्तएवनतुयोगमात्रम् जानीतमागतंयज्ञंयुष्मद्धर्मविवक्षयेत्युक्तत्वात् ३ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

प्रागनुशासितोपिनभवितानभविष्यति ४ अत्रहेतुमाह वक्तेतिद्वाभ्याम् नेत्वत्तोन्यःकलावेदाद्याः ५ ६ तत्तस्मात् नःअस्माकंमनुष्याणांमध्येयस्ययथाविधीयते ७ धर्म्योधर्मादनपेतःकुतोनैःश्रेयसकरोभक्तिजनकः अतोमेमत्तःतंधर्मंनिबोध ८ तत्रादौमदुपासनालक्षणएवमुख्योधर्मआसीत् आचारलक्षणस्तुपश्चात्प्रवृत्तः सचैवमनुष्ठितोभक्तिहेतुरितिवर्णयितुमाह आदाविति कल्यादौयत्कृतयुगंतस्मिन् तेचतदामामुपासतएवकेवलंनान्यत्कुर्वंतीतियत्कृतंकृतयुगंनामनिरुक्तिमाह कृ

सइदानींसुमहताकालेनामित्रकर्शन नप्रायोभवितामर्त्यलोकेप्रागनुशासितः ४ वक्ताकर्ताऽवितानान्योधर्मस्याच्युततेभुवि सभायामपिवैरिंच्यांयत्रमूर्तिधराःकलाः ५ कर्त्राविस्त्राप्रवक्त्राचभवतामधुसूदन त्यक्तेमहीतलेदेवविनष्टंकःप्रवक्ष्यति ६ तत्त्वंनःसर्वधर्मज्ञधर्मस्त्वद्भक्तिलक्षणः यथायस्यविधीयेततथावर्णयमेप्रभो ७ श्रीभगवानुवाच धर्म्यएषतवप्रश्नोनैःश्रेयसकरोनृणाम् वर्णाश्रमाचारवतांतमुद्धवनिबोधमे ८ आदौकृतयुगेवर्णोनृणांहंसइतिस्मृतः कृतकृत्याःप्रजाजात्यातस्मात्कृतयुगंविदुः ९ वेदःप्रणवएवाग्रेधर्मोहंवृषरूपधृक् उपासतेतपोनिष्ठाहंसंमांमुक्तकिल्बिषाः १० त्रेतामुखेमहाभागप्राणान्मेहृदयात्त्रयी विद्याप्रादुरभूत्तस्याअहमासंत्रिवृन्मखः ११ विप्रक्षत्रियविट्शूद्रामुखबाहूरुपादजाः वैराजात्पुरुषाज्जातायआत्माचारलक्षणाः १२

तत्कृत्याइति जात्याजन्मनैव ९ किंच विधायकाभावादपितदानींनान्यत्कर्मास्तीत्याह वेदइति धर्मश्चमनोविषयोहमेव वृषरूपधृक् चतुष्पात् नक्रियाविशेषोयज्ञादिः अतःतपोनिष्ठाः मनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यपरमंतपइतिवचनात् एकाग्रतयाहंसंशुद्धंमांध्यायंतीत्यर्थः १० पश्चात्त्रेतायुगप्रवेशेमेवैराजरूपस्यप्राणान्निमित्तात् हृदयात्सकाशात् तस्यास्त्रय्याःसकाशात् हौत्राध्वर्यवौद्गात्रैःत्रिवृत्त्रिरूपःयज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः ११ वर्णानामाश्रमाणांचधर्मान्वक्तुंतेषामुत्पत्तिमाह विप्रेतिद्वाभ्याम् आत्माचारःस्वधर्मएवलक्षणम् ज्ञापकोयेषांते १२ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ममवैराजरूपस्यत्हृदः वक्षसोऽधस्ताद्ब्रह्मचर्यमितिनैष्ठिकाभिप्रायम् १३ तेषामधिकारिविशेषणस्वभावानाह वर्णानामितिपं
चभिः जन्मस्थानानुसारिण्यः नीचैरित्यव्ययम् अतोयमर्थः मंदाभिर्जन्मभूमिभिर्मंदाःउत्तमाभिरुत्तमाश्चेति १४ तपःआलो
चनम् १५ तेजःप्रतापः एतेरेवाश्रमस्वभावाअपिज्ञेयाः १६ १७ १८ तद्व्याख्यानांस्वभावानाह अशौचमिति शुष्कविग्रहःनिर्मू
लकलहः तर्षःतृष्णा १९ तत्रतावत्सर्वसाधारणंधर्ममाह २० अहिंसेति वर्णग्रहणमुपलक्षणार्थम् वर्णधर्मान्गृहस्थप्रकरणे

गृहाश्रमोजघनतोब्रह्मचर्यंहृदोमम वक्षस्थलाद्वनेवासोन्यासःशीर्षणिसंस्थितः १३ वर्णानामाश्र
माणांचजन्मभूम्यनुसारिणीः आसन्प्रकृतयोनृणांनीचैर्नीचोत्तमोत्तमैः १४ शमोदमस्तपःशौचं
संतोषःक्षांतिरार्जवम् मद्भक्तिश्चदयासत्यं ब्रह्मप्रकृतयस्त्विमाः १५ तेजोबलंधृतिःशौर्यंतितिक्षोदा
र्यमुद्यमः स्थैर्यंब्रह्मण्यमैश्वर्यंक्षत्रप्रकृतयस्त्विमाः १६ आस्तिक्यंदाननिष्ठाचअदंभोब्रह्मसेवन
म् अतुष्टिरर्थोपचयेवैश्यप्रकृतयस्त्विमाः १७ शुश्रूषणंद्विजगवांदेवानांचाप्यमायया तत्रल
ब्धेनसंतोषःशूद्रप्रकृतयस्त्विमाः १८ अशौचमनृतंस्तेयंनास्तिक्यंशुष्कविग्रहः कामःक्रोधश्चत
र्षश्चस्वभावोंत्यवसायिनाम् १९ अहिंसासत्यमस्तेयमकामक्रोधलोभता भूतप्रियहितेहाचधः
र्मोयंसार्ववर्णिकः २० द्वितीयंप्राप्यानुपूर्व्याज्जन्मोपनयनंद्विजः वसन्गुरुकुलेदांतोब्रह्माधीयी
तचाहूतः २१ मेखलाजिनदंडाक्षब्रह्मसूत्रकमंडलून् जटिलोधौतदद्वासोरक्तपीठःकुशान्दधत् २२

वक्ष्यति २० प्रथमंतावदाश्रमेषुब्रह्मचारिणोधर्माविवर्ण्यंते सचद्विविधःउपकुर्वाणकोनैष्ठिकश्च तत्रउपकुर्वाणकस्यधर्मानाह
द्वितीयमितिनवभिः द्विजःत्रैवर्णिकः आनुपूर्व्यात्गर्भाधानादिसंस्कारक्रमेण द्वितीयमुपनयनाख्यंजन्मप्राप्याचार्येणाहूतो
ब्रह्मवेदमधीयीत चकारात्तदर्थंचविचारयेत् २१ किंच मेखलादीन्कुशांश्चदधत् तत्राक्षशब्देनाक्षमाला कथंभूतःजटिलः
अनभ्यंगादिनाजातजटः तथाअधौतदद्वासोरक्तपीठः दंताश्चवासश्चदद्वासांसि नधौतानितानियस्यसः अधौतदद्वासाः ५५
सचासावरक्तपीठश्च नकौतुकादिनारक्तंपीठमासनंयस्यसः २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

जपश्चउच्चारोमूत्रपुरीषोत्सर्गः जपोच्चारंतस्मिन् वाग्यतःमौनीभवेत् १३ रेतोबुद्धिपूर्वंनावकिरेत् नोत्सृजेत् ब्रह्मव्रतधरःअगृहस्थः स्वयमेवकथंचिदवकीर्णेअवगाह्यस्नात्वायतासुः कृतप्राणायामः त्रिपदींगायत्रींजपेत् २४ संध्येचद्वेयतवाक्जपन्नुपासीतमध्यान्हेसंध्यानिमित्तंमौनंनास्तीतिद्विवचनम् २५ २६ अन्यदपियत्संप्राप्तंतच्चनिवेदयेत् तेनानुज्ञातंतुसंयतः सन्नुपभुंजीतइत्यर्थः २७ यानशय्यासनस्थाने : यांतंस्वष्ठतोयानेन निद्रितमप्रमत्ततयासमीपशयनेन विश्रांतंपादसंवाहनादिभिः समीपासनेनआसीनंकृताजलिर्नियोगप्रतीक्षयानातिदूरेवस्थानेनेत्यर्थः २८ एवंभूतंवृत्तंयस्यसः २९ एव

स्नानभोजनहोमेषुजपोच्चारेचवाग्यतः नच्छिंद्यान्नखरोमाणिकक्षोपस्थगतान्यपि २३ रेतोनावकिरेज्जातुब्रह्मव्रतधरःस्वयम् अवकीर्णेवगाह्याप्सुयतासुस्त्रिपदींजपेत् २४ अग्न्यर्काचार्यगोविप्रगुरुवृद्धसुरान्शुचिः समाहितउपासीतसंध्येचयतवाक्जपन् २५ आचार्यंमांविजानीयान्नावमन्येतकर्हिचित् नमर्त्यबुध्यासूयेतसर्वदेवमयोगुरुः २६ सायंप्रातरुपानीयभैक्ष्यंतस्मैनिवेदयेत् यच्चान्यदप्यनुज्ञातमुपभुंजीतसंयतः २७ शुश्रूषमाणआचार्यंसदोपासीतनीचवत् यानशय्यासनस्थानैर्नातिदूरेकृतांजलिः २८ एवंवृत्तोगुरुकुलेवसेद्भोगविवर्जितः विद्यासमाप्यतेयावद्बिभ्रद्व्रतमखंडितम् २९ यद्यसौछंदसांलोकमारोक्ष्यन्ब्रह्मविष्टपम् गुरवेविन्यसेद्देहंस्वाध्यायार्थंबृहद्व्रतः ३० अग्नौगुरावात्मनिचसर्वभूतेषुमांपरम् अपृथग्धीरुपासीतब्रह्मवर्चस्व्यकल्मषः ३१ स्त्रीणांनिरीक्षणस्पर्शसंलापक्ष्वेलनादिकम् प्राणिनोमिथुनीभूतानगृहस्थोग्रतस्त्यजेत् ३२

मुपकुर्वाणकस्यधर्मानुक्त्वानैष्ठिकस्यविशेषधर्मानाह यदीतिषड्भिः असौब्रह्मचारीयदिछंदसांलोकंमहर्लोकंततोब्रह्मलोकंचारोक्ष्यन्आरोढुमिच्छतीत्यर्थः यद्वाछंदसांलोकमिति ब्रह्मलोकविशेषणम् यत्रमूर्तिधराःकालइत्युक्तत्वात् तर्हिबृहद्व्रतःसन् बृहत्नैष्ठिकंव्रतंयस्यसः विन्यसेत् समर्पयेत् अधिकस्वाध्यायार्थमधीतानिष्क्रयार्थंच ३० ब्रह्मवर्चः वेदाभ्यासजंतेजः तद्वान् ३१ तस्यैववनस्थयतिसाधारणधर्मानाह स्त्रीणामिति निरीक्षणंभावगर्भम् क्ष्वेलनंपरिहासः एवमादिकंत्यजेत् मिथुनीभूतानग्रतस्त्यजेत् नपश्येदित्यर्थः ३२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तस्यैवसर्वाश्रमसाधारणंधर्ममाह शौचमिति द्वाभ्याम् ३३ ३४ निष्कामनैष्ठिकस्यमोक्षफलमाह एवमिति अमलःनिष्कामश्चे
त् दग्धःकर्माशयोंतःकरणंयस्यतथाभूतःसन् भक्तोभवति ३५ उपकुर्वाणस्यसमावर्तनक्रममाह अथेति अनंतरंद्वितीयाश्र
ममावेक्षन् प्रवेष्टुमिच्छन् यथायथावद्विचारितवेदार्थस्नायात् अभ्यंगादिकंकृत्वासमावर्तेतेत्यर्थः ३६ तस्याधिकाराद्गुरू
पमाश्रमविकल्पसमुच्चयावाह गृहमिति सकामश्चेद्गृह अंतःकरणशुद्ध्यादिकामश्चेद्वनंप्रविशेत् शुद्धांतःकरण सच
द्विजोत्तमः ब्राह्मणश्चेत्प्रव्रजेदित्यर्थः यद्वा आश्रमादाश्रमांतरंगच्छेत् अन्यथाअनाश्रमीप्रतिलोमंवनाचरेदित्यर्थः अ-

शौचमाचमनंस्नानंसंध्योपासनमार्जवम् तीर्थसेवाजपोस्पृश्याभक्ष्यासंभाष्यवर्जनम् ३३ सर्वाश्रम
प्रयुक्तोयंनियमःकुलनंदन मद्भावःसर्वभूतेषुमनोवाक्कायसंयमः ३४ एवंबृहद्व्रतधरोब्राह्मणोग्नि
रिवज्वलन् मद्भक्तस्तीव्रतपसादग्धकर्माशयोमलः ३५ अथानंतरमावेक्षन्यथाजिज्ञासितागमः गुर
वेदक्षिणांदत्वास्नायाद्गुर्वनुमोदितः ३६ गृहंवनंवोपविशेत्प्रव्रजेद्वाद्विजोत्तमः आश्रमादाश्रमंगच्छे
न्नान्यथामत्परश्चरेत् ३७ गृहार्थीसदृशींभार्यामुद्वहेदजुगुप्सिताम् यवीयसींतुवयसायांसवर्णा-
मनुक्रमात् ३८ इज्याध्ययनदानानिसर्वेषांचद्विजन्मनाम् प्रतिग्रहोध्यापनंचब्राह्मणस्यैवयाजनम्
३९ प्रतिग्रहंमन्यमानस्तपस्तेजोयशोनुदम् अन्याभ्यामेवजीवेतशिलैर्वादोषदृक्तयोः ४० १७

मत्परइतिवाच्छेदः स्वभक्तस्याश्रमनियमाभावस्यवक्ष्यमाणत्वात् ३७ विवाहनियमपूर्वकंवर्णधर्मैःसहगृहस्थधर्मानाह गृहार्थीति सदृशींसवर्णांअजुगुप्सितांकुलतोलक्षणतश्चानिंदिताम् कामतस्तुयामन्यामुद्वहेत् तांसवर्णामनुतस्याअनंतरम् तत्रापिवर्णक्रमेणोद्वहेत्इत्यर्थः तिस्रोवर्णानुपूर्व्येणद्वेतथैकायथाक्रमम् ब्राह्मणक्षत्रियविशांभार्यास्वाःशूद्रजन्मनइतिस्मृतेः ३८ ईज्यादयस्त्रैवर्णिकानामावश्यकाधर्माः ३९ प्रतिग्रहादित्रयंतुवृत्तिःसाचब्राह्मणस्यैव तत्रापिमुख्यां ५६
मुख्यतमांचान्यांवृत्तिमाह प्रतिग्रहमिति तयोर्याजनाध्यापनयोरपि कार्पण्यादिदोषंपश्यन् शिलैःस्वामित्यक्तैःक्षेत्रपतितैःकणिशैः ४० १७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंचवृत्तिकार्श्यंब्राह्मणेनसोढव्यमित्याह ब्राह्मणस्येति उंछवृत्तिर्नामविपणादिपतितकणोपादानंतांशिलवृत्त्यैकीकृत्यतया
तुष्टचित्तस्यमोक्षफलमाह शिलोंछेति महांतमातिथ्यादिलक्षणम् ४२ एवमधनस्यमहत्फलमुक्त्वासाधनानामप्याहत्रिभिः
समुद्धरंतिदारिद्र्यादुत्तारयंति विप्रमित्युपलक्षणंमत्परायणंयंकमपि ४३ राज्ञस्त्वावश्यकमेतदित्याह सर्वाइति ४४ ४५ सर्वे
षामापद्वृत्तीराह सीदन्निति त्रिभिः पण्यैर्विक्रयार्हैः नतुसुरालवणाद्यैः तत्राप्यापदाक्रांतश्चेत् खड्गेनक्षत्रियवृत्त्यावा यद्यपि
गौतमोनंतरांपापीयसींवृत्तिमातिष्ठेदितिस्मरन् खड्गधारणंपण्यविक्रयात् श्रेष्ठंमन्यते तथापिहिंसातोवणिक्वृत्तिरेवश्रेष्ठे

ब्राह्मणस्यतुदेहोयंक्षुद्रकामायनेष्यते कृच्छ्रायतपसेचेहप्रेत्यानंतसुखायच ४१ शिलोंछवृत्त्यापरि
तुष्टचित्तोधर्मंमहांतंविरजंजुषाणः मय्यर्पितात्मागृहएवतिष्ठन्नातिप्रसक्तःसमुपैतिशांतिम् ४२
समुद्धरंतियेविप्रंसीदंतंमत्परायणम् तानुद्धरिष्येनचिरादापद्भ्योनौरिवार्णवात् ४३ सर्वाःसमुद्धरे-
द्राजापितेवव्यसनात्प्रजाः आत्मानमात्मनाधीरोयथागजपतिर्गजान् ४४ एवंविधोनरपतिर्विमा-
नेनार्कवर्चसा विधूयेहाशुभंकृत्स्नमिंद्रेणसहमोदते ४५ सीदन्विप्रोवणिग्वृत्त्यापण्यैरेवापदंतरे
त् खड्गेनवाऽऽपदाक्रांतोनश्ववृत्त्याकथंचन ४६ वैश्यवृत्त्यातुराजन्योजीवेन्मृगययापदि चरेद्वावि
प्ररूपेणनश्ववृत्त्याकथंचन ४७ शूद्रवृत्तिंभजेद्वैश्यःशूद्रःकारुकटक्रियाम् कृच्छ्रान्मुक्तोनगर्ह्येणवृ
त्तिंलिप्सेतकर्मणा ४८ वेदाध्यायस्वधास्वाहाबल्यन्नाद्यैर्यथोदयम् देवर्षिपितृभूतानिमद्रूपाण्यन्व
हंयजेत् ४९

तिभगवतोमतं नतुश्ववृत्त्यानीचसेवया ४६ तत्राप्यापदिमृगयया विप्ररूपेणवाअध्यापनादिना ४७ कारवः
प्रतिलोमजाविशेषाः बुरुडादयः तेषांवृत्तिंकटादिक्रियाम् आपदुत्तीर्णस्तनानुकल्पेनवर्ततेत्याह कृच्छ्रादिति ४८ तदेवंवृत्तिव्यव
स्थामुक्त्वापुनर्गृहस्थस्यावश्यकान्पंचयज्ञानाह वेदाध्ययनंब्रह्मयज्ञः तेनऋषीन्स्वधाकारेणपितॄन्स्वाहाकारेणदेवान्बलिह
रणेनभूतानि अन्नाद्यैर्अन्नोदकादिभिर्मनुष्यानितिज्ञातव्यम् यथोदयंविभवानुसारतः तेषांश्वरदृष्ट्यैवधत्तेमद्रूपाणीति ४९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आवश्यकंधर्ममुक्त्वाशक्त्यनुसारंधर्ममाह यदृच्छयाउद्यमंविनाउपार्जितेनवाशुक्लेनसद्वृत्त्यालब्धेनशुद्धेनवाधनेनभृत्यान्
पोष्यान् ५० गृहस्थस्यापिनिवृत्तिनिष्ठामेवाह कुटुंबेष्विति त्रिभिः नप्रमाद्येत् ईश्वरनिष्ठायांप्रमत्तोनभवेत् ननुदृष्टादृष्टार्थक
र्मासक्तस्यकथमप्रमादः विचारेणेत्याह विपश्चिदिति ५१ तत्रापिदृष्टेष्वासक्तेरधिकत्वात्तेषांनश्वरतांप्रपंचयति पुत्रादीनां
एकत्रसंगमः पांथानांप्रपायांसंगमइव तत्रहेतुः अनुदेहंप्रतिदेहमेतेवियंतिनश्यंति निद्रानुवर्तीस्वप्नोनिद्रापायेयथाइति ५२
अतिथिवत् उदासीनः ५३ अस्याप्याश्रमविकल्पमाह कर्मभिरिति गृहाश्रमएवतिष्ठेत् यदिप्रजावान् तर्हिप्रव्रजेद्वा ५४

यदृच्छयोपपन्नेनशुक्लेनोपार्जितेनवा धनेनापीडयन्भृत्यान्न्यायेनैवाहरेत्क्रतून् ५० कुटुंबेषुनस-
ज्जेतनप्रमाद्येत्कुटुंब्यपि विपश्चिन्नश्वरंपश्येददृष्टमपिदृष्टवत् ५१ पुत्रदाराप्तबंधूनांसंगमःपांथ
संगमः अनुदेहंवियंत्येतेस्वप्नोनिद्रानुगोयथा ५२ इत्थंपरिमृशन्मुक्तोगृहेष्वतिथिवद्वसन् नगृहै
रनुबध्येतनिर्ममोनिरहंकृतः ५३ कर्मभिर्गृहमेधीयैरिष्ट्वामामेवभक्तिमान् तिष्ठेद्वनंवोपविशे
त्प्रजावान्वापरिव्रजेत् ५४ यस्त्वासक्तमतिर्गेहेपुत्रवित्तैषणातुरः स्त्रैणः कृपणधीर्मूढोममाह-
मितिबध्यते ५५ अहोमेपितरौवृद्धौभार्याबालात्मजात्मजाः अनाथामामृतेदीनाः कथंजीवंति
दुःखिताः ५६ एवंगृहाशयाक्षिप्तहृदयोमूढधीरयम् अतृप्तस्ताननुध्यायन्मृतोंधंविशतेतमः
५७ इतिश्रीभाग॰एकादश॰सप्तदशोध्यायः १७ श्रीभगवानुवाच वनंविवि-
क्षुःपुत्रेषुभार्यांन्यस्यसहैववा वनएववसेच्छांतस्तृतीयंभागमायुषः १ कंदमूलफलैर्वन्यैर्मे
ध्यैर्वृत्तिंप्रकल्पयेत् वसीतवल्कलंवासस्तृणपर्णाजिनानिच २ गृहाद्यासंगेदोषमाह यस्त्विति त्रि-
भिः ५५ बंधमेवाभिनयेनदर्शयति अहोइति बालाआत्मजायस्याःसा आत्मजाश्चमांविनाअनाथाःसंतःकथंजीवि
ष्यंतीति ५६ गृहेयआशयोवासनातेनआसर्वतःक्षिप्तंहृदयंयस्यसः अंधंतमः अतिनामसींयोनिं ५७ इत्येकादशेटीका
यांसप्तदशोध्यायः १७ अष्टादशेवदद्धर्मंवनस्थयतिगोचरम् अधिकारविशेषेणविशेषंचापितद्गतम् १ क्रमप्राप्ता-
न्वनस्थधर्मानाह वनमिति आयुषस्तृतीयंभागंपंचसप्ततिवर्षपर्यंतं ततःपरंक्षीणेंद्रियस्यैषद्विरागेऽपिसन्यासाधिकारः
स्यादितिभावः १ वसीतपरिदधीत २

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दतः दंतान् नधावेत् नशोधयेत् त्रिकालमप्सु मज्जेत सुशलवत् स्नायात् स्थंडिलेशयः भूमिशायी ३ तप्येत पंचाग्नीन् सूर्येण सह
चतुर्दिशमग्नीन्निधायात्मानं तापयेदित्यर्थः आसारषाट् आसारं धारासंपातं सहत इति तथा अभ्रावकाशं नाम व्रतं चरेत् जले
आकंठमग्नः उदकवासं नाम व्रतं चरेत् ४ उलूखलेन वाऽश्मना वा कुट्टयति कंडयतीति तथा दंता एवोलूखलं यस्य स तथा ५ सं-
चिनुयात् आहरेत् अन्यदा कालांतरे आहृतं कालांतरेनाददीत लब्धेन वेन वेऽन्नाद्येपुराणं तु परित्यजेदिति नारदोक्तेः ६ कालनो
दितान् आग्रयणादीन् ७ किंच अग्निहोत्रमिति मुनेश्च नैगमैर्वेदवादिभिः ८ अस्य निष्कामस्य फलमाह एवमिति धमनीभिः

केशरोमनखश्मश्रुमलानि बिभृयाद्दतः नधावेदप्सु मज्जेत त्रिकालं स्थंडिलेशयः ३ ग्रीष्मे तप्येत पंचाग्नी
न्वर्षास्वासारषाड् जले आकंठमग्नः शिशिर एवंवृत्तस्तपश्चरेत् ४ अग्निपक्वं समश्नीयात्कालपक्वमथा
पि वा उलूखलाश्मकुट्टो वा दंतोलूखल एव वा ५ स्वयं संचिनुयात्सर्वमात्मनो वृत्तिकारणं देशकालब-
लाभिज्ञो नाददीतान्यदाहृतं ६ वन्यैश्चरुपुरोडाशैर्निर्वपेत्कालनोदितान् नतु श्रौतेन पशुना मां यजेत
वनाश्रमी ७ अग्निहोत्रं च दर्शश्च पूर्णमासश्च पूर्ववत् चातुर्मास्यानि च मुनेराम्नातानि च नैगमैः ८ एवं
चीर्णेन तपसा मुनिर्धमनिसंततः मां तपोमयमाराध्य ऋषिलोकादुपैति माम् ९ यस्त्वेतत्कृच्छ्रतश्चीर्णं
तपो निःश्रेयसं महत् १० कामायाल्पीयसे युंज्याद्बालिशः कोऽपरस्ततः १० यदासौ नियमेऽकल्पो जरया
जातवेपथुः आत्मन्यग्नीन्समारोप्य मच्चित्तोऽग्निं समाविशेत् ११

शिराभिः संततः व्याप्तः यावज्जीवं कृतेन तपसा ऋ
षि(?)मांस इत्यर्थः ऋषिलोकात् महर्लोकादिक्रमेण अयंभावः अंतःकरणशुद्धिभक्तिद्वाराऽत्रैव तावन्मुच्येत प्रतिबंधकबाहुल्ये त्व
नेन क्रमेण मुच्यत इति ९ तं सकामं निंदति यस्त्वेति निःश्रेयसं मोक्षफलं अल्पीयसे आविरिंच्यादल्पमेव तस्मै १० एवं याव
ज्जीवं वर्तमानस्य मोक्षः तृतीयभागावसाने तु मंदविरागेऽपि संन्यासाधिकारः यदि तु ततो र्वागेव धर्माशक्तो भवेत् तदाऽ
पि सम्यग्विरक्तः विरक्तो वा तत्राविरक्तस्य कृत्यमाह यदेति जातो वेपथुः कंपो देहे यस्य सः ११ ८९ ८९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भा॰ए॰टी ५८

विरक्तंप्रत्याह यदेति १२ तत्रादौकृत्यमाह इष्ट्वेति यथोपदेशंश्राद्धाष्टकपूर्वकंप्राजापत्येष्ट्यामाभिष्ट्वा स्वेप्राणेआत्मनि १३ सं
न्यासेविघ्नाभवंति तानविगणय्यसंन्यसेदेवेत्याशयेनाह विप्रस्येति केनाभिप्रायेणकुर्वंतितमाह अयमिति परंपरंब्रह्म१४ ए
वंप्रव्रजितस्यधर्मानाह बिभृयाच्चेदिति परंकौपीनादन्यद्वासोयदिधारयितुमिच्छति तर्हिकौपीनमाच्छाद्यतेयावतातावन्मात्रं
धारयेदित्यर्थः त्यक्तंप्रेषोच्चारात्पूर्वमेवअतोन्यत्किंचिदपिनबिभृयात् दंडपात्राभ्यामित्यावश्यकजलपात्रादेरुपलक्षणम् १५ म
नःपूतंमनसासम्यग्विचार्ययत्कुर्हंतदाचरेत् १६ मौनंवाचोदंडः अनीहाकाम्यकर्मत्यागः देहस्य प्राणायामश्चेतसः एतेअंतस्थ

यदाकर्मविपाकेषुलोकेषुनिरयात्मसु विरागोजायतेसम्यक्न्यस्ताग्निःप्रव्रजेत्ततः १२ इष्ट्वायथोपदेशंमां
दत्वासर्वस्वमृत्विजे अग्नीन्स्वप्राणआवेश्यनिरपेक्षःपरिव्रजेत् १३ विप्रस्यवैसंन्यसतोदेवादारादिरूपि
णः विघ्नान्कुर्वंत्ययंह्यस्मानाक्रम्यसमियात्परं १४ बिभृयाच्चेन्मुनिर्वासःकौपीनाच्छादनंपरम् त्यक्तंन
दंडपात्राभ्यामन्यत्किंचिदनापदि १५ दृष्टिपूतंन्यसेत्पादंवस्त्रपूतंपिबेज्जलम् सत्यपूतांवदेद्वाचंमनः
पूतंसमाचरेत् १६ मौनानीहानिलायामादंडावाग्देहचेतसाम् नह्येतेयस्यसंत्यंगवेणुभिर्नभवेद्यतिः
१७ भिक्षांचतुर्षुवर्णेषुविगर्ह्यान्वर्जयंश्चरेत् सप्तागारानसंक्लृप्तांस्तुष्येल्लब्धेनतावता १८ बहिर्ज
लाशयंगत्वातत्रोपस्पृश्यवाग्यतः विभज्यपावितंशेषंभुंजीताशेषमाहृतम् १९

योदंडायस्यनसंति अंगहेउद्धव अंगेधृतैर्वेणुभिरितिवा १७ चतुर्ष्विति ब्राम्हणेष्वेववृत्तिभेदेनचतुर्विधेषुपूर्वपूर्वासंभवेच वि
गर्ह्यान् अभिशस्तपतितान् असंक्लृप्तान् अत्रायंलाभोभविष्यतीतिपूर्वमनुद्दिष्टान् १८ बहिर्ग्रामात् पावितंप्रोक्षणादिभिः
शोधितम् विभज्यविष्णुब्रह्मार्कभूतेभ्यः अशेषमित्यधिकाहरणंनिरस्तम् याचितमितिपाठेमाधुकरेणयाचितमन्नंचेत्तर्
हिविभज्यभुंजीत नत्वयाचितादिभैक्ष्यंचतुष्टयमित्यर्थः माधुकरेतुनैवेद्यंभैक्ष्येनान्येषुविद्यते नैवेद्यंकंक्षिपेदप्सुत्रितयं
भौतिकंबहिरितिस्मृतेः यद्वा तदानींकेनापियाचितंचेत्तन्मध्येतस्मैकिंचिद्दिभ्यज्यदद्यादित्यर्थः १९ ॥ ॥ ५८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच एकश्चरेदिति आत्मन्येवक्रीडाकौतुकंयस्यसः आत्मन्येवचरतस्तुष्टः आत्मवान्धीरः २० विविक्तंविजनंक्षेमंनिर्भयंशरणं स्थानंयस्यसः मयिभावेनविमलआशयोयस्यसः २१ बंधंमोक्षंचकेनबंधःकेनवामोक्षइतितावाह बंधइति २२ २३ पुराणिहट्टादिमंति ग्रामास्तद्रहिताःव्रजाःगोष्ठानितान्सार्थान् यात्रिकजनसमूहान् २४ यतःशिलवृत्त्याप्राप्तेनतदीयेनांधसाअन्नेनशुद्धसत्वःसन्निवृत्तमोहःसंसिद्ध्यतिमुच्यते २५ ननुमिष्टान्नंविहायकथंशिलान्नेप्रवृत्तिःस्यादतआह नैतादि

एकश्चरेन्महीमेतांनिःसंगःसंयतेंद्रियः आत्मक्रीडआत्मरतआत्मवान्समदर्शनः २० विविक्तक्षेमशरणो मद्भावविमलाशयः आत्मानंचिंतयेदेकमभेदेनमयामुनिः २१ अन्वीक्षेतात्मनोबंधंमोक्षंचज्ञाननिष्ठया बंधइंद्रियविक्षेपोमोक्षएषांचसंयमः २२ तस्मान्नियम्यषड्वर्गंमद्भावेनचरेन्मुनिः विरक्तःक्षुल्लकामेभ्योलब्ध्वात्मनिसुखंमहत् २३ पुरग्रामव्रजान्सार्थान्भिक्षाऽर्थंप्रविशंश्चरेत् पुण्यदेशसरिच्छैलवनाश्रमवतींमहीम् २४ वानप्रस्थाश्रमपदेष्वभीक्ष्णंभैक्ष्यमाचरेत् संसिध्यत्याश्वसंमोहःशुद्धसत्वःशिलांधसा २५ नैतद्वस्तुतयापश्येत्दृश्यमानंविनश्यति असक्तचित्तोविरमेदिहामुत्रचिकीर्षितात् २६ यदेतदात्मनिजगन्मनोवाक्प्राणसंहृतं सर्वंमायेतितर्केणस्वस्थस्त्यक्त्वानतत्स्मरेत् २७

ति एतत्दृश्यमानंमिष्टान्नादिवस्तुतयानपश्येत् यतोविनश्यति अतइहामुत्रचलोकेअसक्तचित्तःसन्चिकीर्षितात् तदर्थकृत्याद्विरमेत् २६ ननुतथाऽपियावद्विनाशंसुखहेतुत्वात् तच्चिंतावतःकुतोविरागःस्यात्तत्राह यदेतदिति एतत्जगत् ममतास्पदंमनोवाक्प्राणैःसंहतंसहितमहंकारास्पदंशरीरंचसर्वंतज्जन्यंसुखंचआत्मनिमायामात्रमितितर्केणस्वभावादिदृष्टांतेनत्यक्त्वास्वस्थःआत्मनिष्ठःसन्तत्नस्मरेत् नचिंतयेत् २७ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंबहूदकादिधर्मानुक्त्वापरमहंसधर्मानाह ज्ञाननिष्ठइतिसार्धैर्दशभिः बहिर्विरक्तोमुमुक्षुःसन्ज्ञाननिष्ठोवा मोक्षेऽप्यनपेक्षोमद्भक्तोवा सलिंगान्त्रिदंडादिसहितान् आश्रमान्तद्धर्मांस्त्यक्त्वातदासक्तिंत्यक्त्वायथोचितंधर्मंचरेदित्यर्थः नपुनरत्यंतत्यागएवविवक्षितःपुनर्धर्मविधानात् अक्रियस्योत्तराध्यायेवक्ष्यमाणत्वाच्च तर्हिपूर्वस्मात्कोविशेषस्तमाह अविधिगोचरःविधिकिंकरोनस्यादिति एतदेवस्फुटीकरिष्यति शौचमाचमनंस्नानंनतुचोदनयाचरेदित्यादिना २८ कथंचरेत्तदाह बुधःविवेकवानपिबालकवत् मानावमानविवेकशून्यःकुशलःनिपुणोऽपिजडवत् फलानुसंधानाभावेनविद्वान् पंडितोऽपि

ज्ञाननिष्ठोविरक्तोवामद्भक्तोवानपेक्षकः सलिंगानाश्रमांस्त्यक्त्वाचरेदविधिगोचरः २८ बुधोबालकवत् क्रीडेत्कुशलोजडवच्चरेत् वदेदुन्मत्तवद्विद्वान्गोचर्यांनैगमश्चरेत् २९ वेदवादरतोनस्यान्नपाषंडीनहैतुकः शुष्कवादविवादेनकंचित्पक्षंसमाश्रयेत् ३० नोद्विजेत्जनाद्धीरोजनंचोद्वेजयेन्नतु अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन ३१ देहमुद्दिश्यपशुवद्वैरंकुर्यान्नकेनचित् एकएवपरोह्यात्माभूतेष्वात्मन्यवस्थितः यथेंदुरुदपात्रेषुभूतान्येकात्मकानिच ३२ अलब्ध्वानविषीदेतकालेकालेशनंक्वचित् लब्ध्वानहृष्येद्धृतिमानुभयंदैवतंत्रितम् ३३ आहारार्थंसमीहेतयुक्तंतत्प्राणधारणं तत्त्वंविमृश्यतेतेनतद्विज्ञायविमुच्यते ३४ यदृच्छयोपपन्नान्नमद्याच्छ्रेष्ठमुतापरम् तथावासस्तथाशय्यांप्राप्तंप्राप्तंभजेन्मुनिः ३५

उन्मत्तवत्लोकरंजनाभावेननैगमःवेदार्थनिष्ठोऽपिगोचर्यामनियताचारमिव २९ वेदवादरतःकर्मकांडव्याख्यानादिनिष्ठःहैतुकःकेवलतर्कनिष्ठःशुष्कवादेनिष्प्रयोजनगोष्ठ्यांयोविवादस्तस्मिन् ३० अतिवादान्दुरुक्तानि ३१ आत्मदृष्ट्यातावद्वैरकारणंनास्तीत्युक्तं एकएवेति देहदृष्ट्याऽपिनास्तीत्याह भूतानिचदेहाअपिकारणरूपेणैकात्मकानि ३२ दैवतंत्रितंदैवाधीनंयतः ३३ अलंतर्हिभिक्षाप्रयत्नेनापितत्राह आहारमात्रार्थंसमीहेतैव यतःतस्यप्राणधारणंयुक्तंसम्यक् कथम् तेनप्राणधारणेनतत्त्वंविचार्यते किंतेनापितदाह तद्विज्ञायेति ३४ तर्हिकिंमिष्टान्नादिकमग्राह्यमेवकिंनेवमुक्तमित्याह यदृच्छयेति ३५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

यथाहमीश्वरो लीलयाचरामि तथा ज्ञानी ज्ञाननिष्ठः अनासक्तः कुर्यात् ननु विधिकिंकरत्वेन तस्य ज्ञाननिष्ठाविरोधादित्यर्थः ३६
कुतो विधिकिंकरत्वाभावस्तस्य तत्राह नहि तस्य विकल्पाख्या भेदप्रतीतिः नन्वस्ति सा सत्यम् या चासीत्सापि मद्वीक्षया ज्ञा
नेन हता ननु न हता पुनर्दृश्यमानत्वात्तत्राह आदेहांतात्क्वचित्कदाचिद्बाधितेव ख्यातिर्भवति ३७ तदेवं विरक्तस्य परोक्ष
ज्ञानवतः संन्यासं तद्धर्मांश्चोक्त्वा केवलवैराग्यवतो विविदिषुं प्रत्याह दुःखोदर्केष्विति न जिज्ञासितो मद्धर्मो मत्प्राप्तिसाधनं

शौचमाचमनं स्नानं न तु चोदनया चरेत् अन्यांश्च नियमाञ्ज्ञानी यथाहं लीलयेश्वरः ३६ न हि तस्य वि
कल्पाख्या या च मद्वीक्षया हता आदेहांतात्क्वचित्ख्यातिस्ततः संपद्यते मया ३७ दुःखोदर्केषु कामेषु जा
तनिर्वेद आत्मवान् अजिज्ञासितमद्धर्मो गुरुं मुनिमुपाव्रजेत् ३८ तावत्परिचरेद्भक्तः श्रद्धावाननसूय
कः यावद्ब्रह्म विजानीयान्मामेव गुरुमादृतः ३९ यस्त्वसंयतषड्वर्गः प्रचंडेंद्रियसारथिः ज्ञानवैराग्य
रहितस्त्रिदंडमुपजीवति ४० सुरानात्मानमात्मस्थं निह्नुते मां च धर्महा अविपक्वकषायोऽस्मादमुष्मा
च्च विहीयते ४१ भिक्षोर्धर्मः शमोऽहिंसा तप ईक्षा वनौकसः गृहिणो भूतरक्षेज्या द्विजस्याचार्यसेव
नम् ४२ ब्रह्मचर्यं तपः शौचं संतोषो भूतसौहृदम् गृहस्थस्याप्यृतौ गंतुः सर्वेषां मदुपासनम् ४३
इति मां यः स्वधर्मेण भजन्नित्यमनन्यभाक् सर्वभूतेषु मद्भावो मद्भक्तिं विंदतेऽचिरात् ४४

येन सः मामेव मद्दृष्ट्यैव गुरुं परिचरेत् ततः परमेकश्चरेदित्यादिधर्मैर्वर्तेतेति भावः ३९ अनधिकारिणः संन्यासं निंदति द्वाभ्यां
यस्त्विति प्रचंडो व्यासक्त इंद्रियसारथिर्बुद्धिर्यस्य सः ४० सुरान्यष्टव्यान्देवान् आत्मानं च स्वात्मानमात्मस्थं मां च निह्नुते नि
ह्नवफलमाह अस्मादिति ४१ चतुर्णां प्रधानधर्मानाह भिक्षोरिति ४२ अन्यधर्मान्कांश्चिद्गृहस्थस्याप्यतिदिशति ब्रह्मच
र्यमिति शौचं रागादिराहित्यं च तस्य ब्रह्मचर्यप्रकारमाह ऋतौ गंतुरिति ४३ एवंभूतवर्णाश्रमधर्मफलमाह इमामिति दृढां म
द्भक्तिं विंदते ४४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततःकिमतआह भक्त्येति महेश्वरस्यैहेतुः सर्वोसत्यप्ययं सर्वस्योसत्यप्ययौयस्मात् अतएवतत्कारणम् मामांब्रह्मरूपंवैकुंठेनिवासिनं यद्वा ब्रह्मणोवेदस्यकारणंमासुपयाति सामीप्येनप्राप्नोति ४५ ततश्चासौमुक्तएवेत्याह इतिएवंभूतेनस्वधर्मेणनिर्णिक्तं शुद्धंसत्वं यस्यसः अतएवनिर्ज्ञातामममगतिरैश्वर्यंयेन ४६ उक्तमर्थंसंक्षिप्याह यएषआचारलक्षणःपितृलोकप्राप्तिफलःसएवमद्भक्तियुतः मदर्पणेनकृतः ४७ प्रकरणार्थमुपसंहरति एतच्चतेभिहितंयथाभक्तोभूत्वामांपरंसंप्राप्नुयादिति ४८ इत्येकादशेटीकायामष्टादशोध्यायः १८ ज्ञानादेर्निर्णयःपूर्वंकृतोत्राश्रमधर्मतः अत्रोनविंशतितमेज्ञानादेस्त्यागउच्यते १ तदेवंतर्कतोबाधितोपिदेहादिप्रपंचोयावदपरोक्षानुभवेनदिङ्मोहादिरिवनलीयतेतावत् ज्ञानाभ्यासस्ततोमुक्तिरित्युक्तम् आदेहांताक्वचित्ख्यातिस्ततःसं

भक्त्योद्धवानपायिन्यासर्वलोकमहेश्वरम् सर्वोसत्यप्ययंब्रह्मकारणंमोपयातिसः ४५ इतिस्वधर्मनिर्णिक्तसत्वोनिर्ज्ञातमद्गतिः ज्ञानविज्ञानसंपन्नोनचिरात्समुपैतिमाम् ४६ वर्णाश्रमवतांधर्मएषआचारलक्षणः सएवमद्भक्तियुतोनिःश्रेयसकरःपरः ४७ एतत्तेभिहितंसाधोभवान्पृच्छतियच्चमां यथास्वधर्मसंयुक्तोभक्तोमांसमियात्परम् ४८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेअष्टादशोध्यायः १८ श्रीभगवानुवाच योविद्याश्रुतसंपन्नआत्मवान्नानुमानिकः मायामात्रमिदंज्ञात्वाज्ञानंचमयिसंन्यसेत् १ ज्ञानिनस्त्वहमेवेष्टःस्वार्थोहेतुश्चसंमतः स्वर्गश्चैवापवर्गश्चनान्योर्थोमदृतेप्रियः २

पद्यतेमयेत्यादिना यस्यत्वपरोक्षानुभवेनप्रपंचोलीनप्रायस्तस्यनकिंचित्कृत्यमस्तीत्याह यइति विद्याअनुभवःतत्पर्यंतेनश्रुतेनसंपन्नः अतएवात्मवान् प्राप्तात्मतत्वः नानुमानिकः केवलपरोक्षज्ञानवान्नभवति अतकारणात्प्राकृश्रुत्यनुकूलतर्कतोनिर्णीतार्थइत्यर्थः सएतद्वैतंतन्निवृत्तिसाधनंचमयिमायामात्रमिति ज्ञात्वाज्ञानंचतत्साधनंसंन्यसेत् अयमेवविद्वत्संन्यासोनाम १ अत्रहेतुमाह ज्ञानिनस्त्विति यस्मादहमेवतस्येष्टः अपेक्षितःस्वार्थः फलंहेतुः तत्साधनंचसंमतःस्वर्गोभ्युदयश्च अपवर्गःसंसारनिवृत्तिश्च अतस्तस्यनप्राप्यंकृत्यंवाकिंचिदस्तीत्यर्थः २ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अत्रविद्वदनुभवंप्रमाणयति ज्ञानेति यथोक्तंज्ञानिनमभिनंदंति ज्ञानीति यतोसौज्ञानेनमांधारयति ३ तस्यज्ञानंस्तौति तपइति अलमस्यर्थं ज्ञानस्यकलयालेशेन ४ ज्ञानेनसहितंतत्पर्यंतंयथाभवतितथाज्ञात्वातत्संपन्नःसन्मामेवभज अन्यत्सर्वंत्यजेत्य र्थः ५ तस्यप्रत्ययार्थंपूर्वेषांवृत्तमाह ज्ञानेति मामेवसंसिद्धिंप्राप्ताः ६ तदेवज्ञानंसंक्षेपतउपदिशति त्वयीति त्रिविधः आध्या त्मिकादिविकारः देहादिःसः मायानतुपरमार्थः यत्यस्मात् अंतरामध्यएवापतति रज्जौसर्पमालादिवत् नाद्यपवर्गयोःन त्वादावंतेचास्तिअतःयत्यदा अस्यविकारस्यामीजन्मादयःस्युःतदातस्यतवाधिष्ठानभूतस्यकिंनकिंचिदित्यर्थः ननुतस्या

ज्ञानविज्ञानसंसिद्धाःपदंश्रेष्ठंविदुर्मम ज्ञानीप्रियतमोतोमेज्ञानेनासौबिभर्तिमाम् ३ तपस्तीर्थंजपोदा नंपवित्राणीतराणिच नालंकुर्वंतितांसिद्धिंयाज्ञानकलयाकृता ४ तस्माज्ज्ञानेनसहितंज्ञात्वास्वा त्मानमुद्धव ज्ञानविज्ञानसंपन्नोभजमांभक्तिभावितः ५ ज्ञानविज्ञानयज्ञेनमामिष्ट्वात्मानमात्मनि सर्व यज्ञपतिंमांवैसंसिद्धिंमुनयोगमन् ६ त्वय्युद्धवाश्रयतियस्त्रिविधोविकारोमायांतरापततिनाद्यपव र्गयोर्यत् जन्मादयोस्ययदमीतवतस्यकिंस्युराद्यंतयोर्यदसतोस्तितदेवमध्ये ७ उद्धवउवाच ज्ञा नंविशुद्धंविमलंयथैतद्वैराग्यविज्ञानयुतंपुराणम् आख्याहिविश्वेश्वरविश्वमूर्तेत्वद्भक्तियोगंचम हद्विमृग्यम् ८ तापत्रयेणाभिहतस्यघोरेसंतप्यमानस्यभवाध्वनीश पश्यामिनान्यच्छरणंतवां घ्रिद्वंद्वातपत्रादमृताभिवर्षात् ९

पिवस्तुतोनसंतितस्यासत्वादित्याह आद्यंतयोरिति असतःस र्पादेःआद्यंतयोर्यदस्तिरज्वादितदेवमध्येपिनतुसर्पादितद्वद्यंविकारोनास्तीत्यर्थः यद्वाआद्यंतयोर्यदस्तितन्मध्येप्यस्त्ये वनतस्यजन्मादयःसंतिअतस्त्वंनिर्विकारंब्रह्मेति ७ ज्ञानादेर्विशेषजिज्ञासुःपृच्छति ज्ञानमिति विशुद्धमेतत् ज्ञानंविपु लंयथाभवतितथाकथयेति महद्भिर्ब्रह्मादिभिर्मृग्यम् ८ महद्भिमृग्यत्वमभिनयेनाह तापत्रयेणेति तापत्रयेणअध्यात्मा दिनाअभिहतस्यअतःसंतप्यमानस्य अंघ्रिद्वंद्वमेवातपत्रंतस्मात्केवलमातपत्रात्त्रातुःकिंतुअमृतमप्यभितोवर्षतिय तस्मात् ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतिकृपामुत्पादयन्नाह दष्टमिति अस्मिन्बिले संसारकूपे पतितम् तत्रच कालाहिना दष्टमेवमपि क्षुद्रसुखेष्वेवउरुस्तर्षस्तृष्णा यस्य तम् दह्यमानः कथं समुद्धरणीय इति चेत्तत्राह आपवर्ग्यैः अपवर्गबोधकैः वागमृतैरासिंचेति १० तद्विश्वासार्थं विद्वत्सभायां निर्णीतमहं वक्ष्यामीत्याह इत्थमिति ११ १२ ज्ञानादिभिरुपबृंहितान् तत्सहितानित्यर्थः १३ तत्रज्ञानं कथयति नवेति प्रकृतिपुरुषमहदहंकारपंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानित्रयोगुणाः एतान्भावानष्टाविंशतितत्त्वानिभूतेषु ब्रह्मादिस्थावरांतेषु कार्येषु अनुगतानियेनज्ञानेनेक्षेत अथ एष्वपिभावेषु एकं परमात्मतत्त्वमनुगतं येनेक्षेत कार्यकारणात्मकं जगत्परमकारणात्मकमेवैतत् नतुततः पृथगिति येनपश्यतितज्ज्ञानमित्यर्थः १४

दष्टंजनंसंपतितंबिलेस्मिन्कालाहिनाक्षुद्रसुखोरुतर्षम् समुद्धरैनंकृपयापवर्ग्यैर्वचोभिरासिंचमहानुभाव १० श्रीभगवानुवाच इत्थमेतत्पुराराजाभीष्मंधर्मभृतांवरम् अजातशत्रुःपप्रच्छसर्वेषांनोनुशृण्वताम् ११ निवृत्तेभारतेयुद्धेसुहृन्निधनविह्वलः श्रुत्वाधर्मान्बहून्पश्चान्मोक्षधर्मानपृच्छत १२ तानहंतेभिधास्यामिदेवव्रतमुखाच्छ्रुतान् ज्ञानवैराग्यविज्ञानश्रद्धाभक्त्युपबृंहितान् १३ नवैकादशपंचत्रीन्भावान्भूतेषुयेनवै ईक्षेताथैकमप्येषुतज्ज्ञानंममनिश्चितम् १४ एतदेवहिविज्ञानंनतथैकेनयेनयत् स्थित्युत्पत्त्यप्ययान्पश्येद्भावानांत्रिगुणात्मनाम् १५

विज्ञानमाह एतदेवेति श्लोकार्धेन यत् यदा येनैकेनानुगतानेकात्मकान् भावान्पूर्वमीक्षेत तान्तथापूर्ववन्नेक्षेत किंतु तदेकं परमकारणं ब्रह्मैव तदा एतदेव विज्ञानमुच्यते एतदुक्तं भवति परोक्षज्ञानेनापरोक्षभ्रमस्य दिङ्मोहादिष्विवानिवृत्त्यभावात् तदात्मकं जगत्पश्यंस्तथात्मनः पृथक्सदिति मन्यते अपरोक्षज्ञाने तु बाधितमेव जीवन्मुक्तः संस्कारशेषं पश्यति अतः परोक्षापरोक्षज्ञाने ज्ञानविज्ञानशब्दाभ्यामुच्येते इति एकेन सर्वकार्याणामनुगतिं कार्याणां कारणात्पृथगसत्त्वं चोपपादयति सार्धेन तत्र यदि न कदाचिदनीदृशं जगदित्यादिमतेनैतेषां भावानामुत्पत्त्यादयो नस्युः तर्हि कारणस्यैकस्याभावादेकात्मतामिथ्यात्वं च न स्यात् अतस्तेषामुत्पत्त्यादीन्साधयति स्थित्येति त्रिगुणात्मनां सावयवानामित्यर्थः विमताभावा उत्पत्त्यादिमंतः सावयवत्वात् घटादिवदिति पश्येत् १५ ७ ६१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततआदौउत्पत्तौ अंतेपरिणामांतरापत्तौचकारणत्वेन मध्येचाश्रयत्वेन सृज्यात्सृज्यंकार्यात्कार्यांतरंप्रतियदन्वियात् अनुग
च्छेत् तत् प्रतिसंक्रामेतेषांप्रलयेचयदवशिष्येततदेवसदितिपश्येदित्यर्थः १६ वैराग्यमाह श्रुतिरितिद्वाभ्याम् श्रुतिः नेहनाना
स्तिकिंचनेत्यादि प्रत्यक्षंपटादिकार्यम् तंत्वादिव्यतिरेकेणनदृश्यतेचैतन्यव्यतिरेकेणचनकिंचिद्दृश्यतइति ऐतिह्यमहाजनप्र-
सिद्धिः अनुमानं विमतंमिथ्यादृश्यत्वात् शुक्तिरजतादिवदित्यादि एवंप्रमाणचतुष्टयम् एतेष्वनवस्थानात् एतैर्बाधितत्वात् स
एवंसर्वानुगतंसत्यमात्मतत्त्वंपश्यन् विकल्पस्यचमिथ्यात्वात्ततोविरज्यतेविरक्तोभवतीत्यर्थः १७ नचवेदोक्तस्वर्गादिसुखा

आदावंतेचमध्येचसृज्यात्सृज्यंयदन्वियात् पुनस्तत्प्रतिसंक्रामेयच्छिष्येततदेवसत् १६ श्रुतिः प्रत्य
क्षमैतिह्यमनुमानंचतुष्टयम् प्रमाणेष्वनवस्थानाद्विकल्पात्सविरज्यते १७ कर्मणांपरिणामित्वादावि
रिंच्यादमंगलम् विपश्चिन्नश्वरंपश्येददृष्टमपिदृष्टवत् १८ भक्तियोगः पुरैवोक्तः प्रीयमाणायतेन
घ पुनश्चकथयिष्यामिमद्भक्तेः कारणंपरम् १९ श्रद्धामृतकथायांमेशश्वन्मदनुकीर्त्तनम् परिनिष्ठा
चपूजायांस्तुतिभिः स्तवनंमम २० आदरः परिचर्यायांसर्वांगैरभिवंदनम् मद्भक्तपूजाऽभ्यधिकास
र्वभूतेषुमन्मतिः २१ मदर्थेष्वंगचेष्टाचवचसामद्गुणेरणम् मय्यर्पणंचमनसः सर्वकामविवर्जनम् २२
मदर्थेऽर्थपरित्यागोभोगस्यचसुखस्यच इष्टंदत्तंहुतंजप्तंमदर्थंयद्व्रतंतपः २३

शयानविरज्येतेत्याहकर्मणामिति आविरिंच्यात् ब्रह्मलोकपर्यंतमदृष्टमपिसुखममंगलंदुःखरूपंनश्वरंचपश्येत् १८ भक्ति
योगंसकारणमाह भक्तियोगः पूर्वमुक्तएवतथाऽपितस्मिन् प्रीतिंप्राप्नुवतेतुभ्यंपुनश्चकथयिष्यामि १९ श्रद्धाश्रवणादरः श
श्वदितिसर्वत्रानुषज्जते मदनुकीर्त्तनश्रवणानंतरंमत्कथाव्याख्यानमित्यर्थः २० २१ अंगचेष्टालौकिकीक्रियावचसालौ
किकेनापिमद्गुणानामीरणंकथनम् २२ मदर्थंमद्भजनार्थंतद्विरोधिनोऽर्थस्यपरित्यागः भोगस्यतत्साधनस्यचंदनादेः-
सुखस्यपुत्रोपलालनादेः इष्टादिवैदिकम् यत्कर्मतदपिमदर्थंकृतंभक्तेः कारणमित्यर्थः २३ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भक्तिःप्रेमलक्षणासंजायते अस्यभक्तस्य अन्यःकोऽर्थःसाधनरूपःसाध्यरूपोवाऽवशिष्यते सर्वोऽपिस्वतएवभवतीत्यर्थः
२४नदेवाह किंबहुनाचित्तमेवांतर्बहिर्निष्ठमर्थानर्थयोःकारणमित्याह यदात्मनीतिद्वाभ्याम् यदाआत्मनिमयीश्वरेचित्तम-
र्पितंतदापुमान् धर्मादीन्प्राप्नोत्येव २५ एतदेवव्यतिरेकेणद्रढयति यत्यदातच्चित्तंविकल्पेदेहगृहादावर्पितंसत्परिधावति तदा
धिकंरजस्वलमसन्निष्ठंचभवति तत्श्चविपर्ययमधर्मादिकंविद्धि २६ स्वाभिप्रेतान्धर्मादीन्व्याचष्टे धर्मोमद्भक्तिकृत् सएव

एवंधर्मैर्मनुष्याणामुद्धवात्मनिवेदिनाम् मयिसंजायतेभक्तिःकोऽन्योऽर्थोस्यावशिष्यते २४ यदात्मन्य
र्पितंचित्तंशांतंसत्त्वोपबृंहितम् धर्मंज्ञानंसवैराग्यमैश्वर्यंचाभिपद्यते २५ यदर्पितंतद्विकल्पइंद्रियैःप
रिधावति रजस्वलंचासन्निष्ठंचित्तंविद्धिविपर्ययम् २६ धर्मोमद्भक्तिकृत्प्रोक्तोज्ञानंचैकात्म्यदर्शनम् गु
णेष्वसंगोवैराग्यमैश्वर्यंचाणिमादयः २७ उद्धवउवाच यमःकतिविधःप्रोक्तोनियमोवारिकर्षनकः
शमःकोदमःकृष्णकातितिक्षाधृतिःप्रभो २८ किंदानंकिंतपःशौर्यंकिंसत्यमृतमुच्यते कस्त्यागःकिंध
नंचेष्टंकोयज्ञःकाचदक्षिणा २९ पुंसःकिंस्विद्बलंश्रीमन्भगोलाभश्चकेशव काविद्याह्रीःपराकाश्रीः
किंसुखंदुःखमेवच ३० कःपंडितःकश्चमूर्खःकःपंथाउत्पथश्चकः कःस्वर्गोनरकःकःस्वित्कोबंधुरु
तकिंगृहम् ३१ कआढ्यःकोदरिद्रोवाकृपणःकःकईश्वरः एतान्प्रश्नान्ममब्रूहिविपरीतांश्चसत्पते ३२
श्रीभगवानुवाच अहिंसासत्यमस्तेयमसंगोह्रीरसंचयः आस्तिक्यंब्रह्मचर्यंचमौनंस्थैर्यंक्षमाभ
यम् ३३ शौचंजपस्तपोहोमःश्रद्धातिथ्यंमदर्चनम् तीर्थाटनंपरार्थेहातुष्टिराचार्यसेवनम् ३४

प्रोक्तःप्रकृष्टउक्तःशास्त्रेषु २७ धर्मादीनांमहाजनप्रसिद्धानामन्यथाव्याख्यानात्साधमादिष्वपिसंख्यातःस्वरूपतोवा-
किंचिद्वैलक्षण्यंस्यादितिएवंसंभावनयातद्विशेषंजिज्ञासुःपृच्छतियमइतिपंचभिः २८ इष्टमभ्यर्हितंधनंचकिं २९ परेतिवि
द्यादीनांविशेषणम् श्रीर्मंडनम् ३० ३१ प्रश्नान्एतानर्थान् विपरीतान् अशमादीन् ३२ यमनियमानाह अहिंसेतित्रिभिःअस्ते
यमनसापिपरस्वाग्रहणम् आस्तिक्यंधर्मेविश्वासः ३३ शौचंबाह्यमाभ्यंतरम् चेतिद्वयम् अतोद्वादशनियमाः श्रद्धाधर्मादरः ६२
३४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उभयोः श्लोकयोर्यैस्मृताः तेयमानियमाश्च यद्वा उभयोः प्रवृत्तनिवृत्तयोः मुमुक्षोर्यमामुख्याः सकामस्यनियमामुख्याः स्मृताइ
त्यर्थः अत्रहेतुमाह हियस्मात् उपासिताः सेविताः संतः पुंसांप्रवृत्तानांनिवृत्तानांचयथाकामंकामानुसारेणमोक्षमप्यु दयंचदुहं
तीति ३५ मुमुक्षोरुपादेयान् शमादीन् हेयांश्चदुःखादीन्महाजनप्रसिद्धेभ्योविलक्षणानाह शमइत्यादिनायावत्समाप्ति एतैर्नै
वतद्विपरीता अशमादयोऽप्युन्नेयाः शमोमन्निष्ठताबुद्धेः नतुशांतिमात्रं दमः इंद्रियसंयमः नचोरादिदमनं तितिक्षाविहितदुःख
स्यसंमर्षः सहनम् नप्रहारादेः जिह्वोपस्थयोर्जयोवेगधारणंधृतिः नतुअनुद्वेगमात्रं ३६ दंडोभूतद्रोहः नस्यत्यागोदानं नधनार्पण
म् कामत्यागः भोगापेक्षातपः नकृच्छ्रादिस्वभावोवासनानास्यजयः प्रतिबंधः शौर्यंनविक्रांतिः समंब्रह्मनस्यदर्शनमालोचनंस

एतेयमाः सनियमाउभयोर्द्वादशस्मृताः पुंसामुपासितास्तातयथाकामंदुहंतिहि ३५ शमोमन्निष्ठता
बुद्धेर्दमइंद्रियसंयमः तितिक्षादुःखसंमर्षोजिह्वोपस्थजयोधृतिः ३६ दंडन्यासः परंदानंकामत्याग
स्तपः स्मृतम् स्वभावविजयः शौर्यंसत्यंचसमदर्शनम् ३७ ऋतंचसूनृतावाणीकविभिः परिकीर्त्ति
ता कर्मस्वसंगमः शौचंत्यागः संन्यासउच्यते ३८ धर्मइष्टंधनंनृणांयज्ञोऽहंभगवत्तमः दक्षि-
णाज्ञानसंदेशः प्राणायामः परंबलम् ३९

त्यविषयत्वात्सत्यम् नयथाऽर्थभाषणमात्रम् ३७ अन्यच्चऋतंसूनृतासत्याप्रियाचवाक् एवंचऋतसत्ययोः स्फुटएवविवे
कः ऋमप्राप्तंत्यागव्याख्यातुमादौततोऽर्थभेदेनशौचंव्याचष्टे तस्यापिमलत्यागरूपत्वेनत्यागादभेदप्रतीतेः कर्मसुअसंग
मः अनासक्तिः शौचम् त्यागस्तुसन्यासइतितयोर्भेदइत्यर्थः ३८ नृणामिष्टंधनंधर्मः नपश्वादिसाधारणम् भगवत्तमः परमे
श्वरोहमेवयज्ञः मद्भुत्स्यायज्ञोऽनुष्ठेयः नक्रियामुख्येत्यर्थः यज्ञार्थदानंदक्षिणासाचज्ञानोपदेशः नहिरण्यादिदानंनेनहियज्ञ-
रूपोविष्णुः प्राप्यतेदुर्दमनंबलम् तच्चमनोदमनहेतुत्वात् प्राणायामइति ३९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भा॰ए॰टी॰ लाभंव्याचिख्यासुःप्रथमंभगंततोभेदेनव्याचष्टे लोकेतयोरभेदप्रसिद्धेः भगोभाग्यंतच्चमेऐश्वरोभावोमदीयमैश्वर्यादिषाड्गुण्यमित्य
६२ र्थः उत्तमोलाभस्तुमद्भक्तिःनपुत्रादिःविद्याचात्मनिप्रतीतस्यभेदस्यबाधःनज्ञानमात्रम् अकर्मसुजुगुप्साहेयत्वदर्शनंह्रीःनलज्जा
मात्रम् ४० गुणाएवश्रीर्मंडनम् नकिरीटादिःसुखदुःखयोरत्ययःअतिक्रमः अननुसंधानंसुखंनभोगःविषयभोगापेक्षैवदुःखं
नाग्निदाहादिबंधंमोक्षंद्वयंचयोवेत्तिसपंडितः नविद्वन्मात्रम् ४१ अहंबुद्धिरित्युपलक्षणम् देहगेहादिष्वहंममेत्यभिमानवान्
मूर्खइत्यर्थः मन्निगमःमान्निगमयतिप्रापयतियोनिवृत्तिमार्गः सतुपंथाः सन्मार्गःनकंटकादिशून्यः चित्तविक्षेपःप्रवृ-

भगोमऐश्वरोभावोलाभोमद्भक्तिरुत्तमः विद्यात्मनिभिदाबाधोजुगुप्साह्रीरकर्मसु ४० श्रीर्गुणा
नैरपेक्ष्याद्याःसुखंदुःखसुखात्ययःदुःखंकामसुखापेक्षापंडितोबंधमोक्षवित् ४१ मूर्खोदेहा-
द्यहंबुद्धिःपंथामन्निगमःस्मृतःउत्पथश्चित्तविक्षेपः स्वर्गःसत्त्वगुणोदयः ४२ नरकस्तमउन्नाहो
बंधुर्गुरुरहंसखे गृहंशरीरंमानुष्यंगुणाढ्योह्याढ्यउच्यते ४३ दरिद्रोयस्त्वसंतुष्टःकृपणोयोजि
तेंद्रियः गुणेष्वसक्तधीरीशोगुणसंगोविपर्ययः ४४

त्तिमार्गःसउत्पथःकुमार्गःनतुचौराद्याकुलःसत्त्वगुणस्योदयःउद्रेकःस्वर्गःनेंद्रादिलोकः ४२ तमसउन्नाहउद्रेकःसनर
कःनतामिस्रादिःगुरुरेवबंधुःनभ्रात्रादिःसचाहमेव यथाहंजगद्गुरुःएकएवपरोबंधुर्विषमेसमुपस्थिते गुरुःसकलध
र्मात्मायत्राकिंचनगोहरिरितिससाधनम् भोगायतनम् गृहंतच्चमानुष्यंमानुषरूपंशरीरमेवनहर्म्यादि गुणैःसंपन्नआढ्य
उच्यते नधनी ४३ असंतुष्टोयःसदरिद्रःननिःस्वःयोजितेंद्रियःसकृपणःशोच्यःनदीनःविषयेष्वनासक्तधीर्यःसईशः ६२
स्वतंत्रःनराजादिःगुणसंगःगुणेषुसंगोयस्यसःविपर्ययःअनीशःएतच्चशमादिविपर्ययोपलक्षणार्थम् ४४ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

उपसंहरति एतइति साधुमोक्षोपयोगितया एतच्चसर्वंगुणदोषयोर्विवेकायोद्धवेनपृष्टमितितयोःसंक्षेपतोलक्षणमाह किंबहुनावर्णितेनगुणदोषयोर्लक्षणमेतावदेव तदाह गुणदोषयोर्दृशिर्दर्शनंदोषःगुणस्तुतदुभयदर्शनवर्जितस्वभावइति ४५ इत्येकादशेएकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेयोगत्रयंप्रोक्तंभक्तिज्ञानक्रियात्मकं गुणदोषव्यवस्थाऽर्थमधिकारिविभागतः १ गुणदोषदृशिर्दोषोगुणस्तूभयवर्जितइत्युक्तंतदाक्षिपति विधिश्चेतिपञ्चभिः विधिश्चप्रतिषेधश्चेश्वरस्यतवनिगमआज्ञारूपोवेदःसचविधेयानांप्रतिषेध्यानांचकर्मणांगुणदोषंपुण्यपापफलरूपमवेक्षते उत्तमाधमभावेनतदधिकारिणांवर्णानामाश्रमाणांविकल्पंभेदंचगुणदोषरूपमवेक्षते प्रतिलोमानुलोमजंचगुणदोषं तथैवावेक्षते प्रतिलोमजाःउत्तमवर्णासुस्त्रीषुहीनवर्णेभ्यःपुरुषेभ्योजाताःसूतवैदेहकादयःअनुलोमजास्तूत्तमवर्णेभ्यःपुरुषेभ्योहीनवर्णासुस्त्रीषुजाताः

एतउद्धवतेप्रश्नाःसर्वेसाधुनिरूपिताः किंवर्णितेनबहुनालक्षणंगुणदोषयोः गुणदोषदृशिर्दोषोगुणस्तूभयवर्जितः ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेएकोनविंशोऽध्यायः १९ उद्धवउवाच विधिश्चप्रतिषेधश्चनिगमोहीश्वरस्यते अवेक्षतेरविंदाक्षगुणदोषंचकर्मणाम् १ वर्णाश्रमविकल्पंचप्रतिलोमानुलोमजम् द्रव्यदेशवयःकालान्स्वर्गंनरकमेवच २ गुणदोषभिदादृष्टिमंतरेणवचस्तव निःश्रेयसंकथंनॄणांनिषेधविधिलक्षणम् ३

मूर्द्धावसिक्ताम्बष्ठादयःतेषांचअसंसक्तविज्ञेयाःप्रतिलोमानुलोमजाइतिगुणदोषौद्रव्यादीन्कर्मार्हत्वानर्हत्वाभ्यांस्वर्गंनरकंचतत्फलतयागुणदोषरूपमेवावेक्षते एतच्चोत्तराध्यायेप्रपंचयिष्यते १ २ तथापिप्रस्तुतेकिमायातमतआह गुणदोषेति गुणदोषदृशिर्दोषइतिनिराकृतत्वात्गुणदोषभिदादृष्टिमंतरेणतांविनानिषेधविधिलक्षणंतववचःकथं तच्चवचोंतरेणनॄणांनिःश्रेयसंकथंस्यात् तत्रापिश्रोतव्योमंतव्यइत्यादिसाधनविधेः नानुध्यायेद्बहूञ्छब्दान्वाचोविग्लापनंहितदित्यादि निषेधस्यचावश्यकत्वादितिभावः यद्वागुणदोषभिदादृष्टिमंतरेणनिषेधविधिलक्षणंतववचोविनेतिसामानाधिकरण्यमेवास्तु यद्वा गुणदोषभिदादृष्टिमंतरेणनिषेधविधिलक्षणमपिवचः कथंनुतत्त्वमस्यादिवाक्यवत्निःश्रेयसपरंस्यात् सर्वस्यवेदस्यतत्परत्वांगीकारादित्यर्थः ३ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुपितरोदेवाश्चसर्वज्ञाः प्रत्यक्षतोद्रष्टारःमनुष्येभ्यः कथयिष्यंतिनेत्याह पित्रादीनांसर्वेषांतवत्वद्वाक्यरूपोवेदएवतुश्रेयःश्रेष्ठंचक्षुः प्रमापकम् कअनुपलब्धे ऽर्थेमोक्षेस्वर्गादौच तथासाध्यसाधनयोःइदमस्यसाध्यमिदमस्यसाधनमित्यत्रापि तदेवंगुणदोषद्दष्ट्यभावे निःश्रेयसंनघटेत ४ किंच शास्त्रेणैर्वाविहितांभेददृष्टिंतस्मिन्नेवविषयेशास्त्रेकथंनिवर्तयेदित्याह तेनिगमलात् लदाज्ञारूपाद्वेदादेवनहित्वत्तः यस्मादर्थप्राप्तत्वेनानिवर्तेत हस्फुटंभ्रमोभवतितन्निवर्तयेतिशेषः ५ विषयाभेदेप्यधिकारिभेदेना विरोधंवक्तुंप्रथमंयोगत्रयमाह योगाइति योगाउपायाः ब्रह्मकर्मदेवताकांडैःप्रोक्ताकर्मंचनिष्कामं श्रेयोविधित्सयामोक्ष साधनेच्छयाअन्यउपायोनास्तीतिकाम्यकर्मादिकंव्यावर्तयति तथाचोत्तराध्यायेस्फुटीकरिष्यति यएतानित्यादिना ६

पितृदेवमनुष्याणांवेदश्चक्षुस्तवेश्वर श्रेयस्त्वनुपलब्धेऽर्थेसाध्यसाधनयोरपि ४ गुणदोषभिदादृष्टिर्निगमात्तेनहित्वतः निगमेनापवादश्चभिदायाइतिहभ्रमः ५ श्रीभगवानुवाच योगास्त्रयोमयाप्रोक्तानृणांश्रेयोविधित्सया ज्ञानंकर्मचभक्तिश्चनोपायोऽन्योऽस्तिकुत्रचित् ६ निर्विण्णानांज्ञानयोगोन्यासिनामिहकर्मसु तेष्वनिर्विण्णचित्तानांकर्मयोगस्तुकामिनाम् ७ यदृच्छयामत्कथादौजातश्रद्धस्तुयःपुमान् ननिर्विण्णोनातिसक्तोभक्तियोगोस्यसिद्धिदः ८ तावत्कर्माणिकुर्वीतननिर्विद्येतयावता मत्कथाश्रवणादौवाश्रद्धायावन्नजायते ९

तेष्वधिकारिभेदमाह निर्विण्णानामितिद्वाभ्याम् इहएषांमध्येकर्मसुनिर्विण्णानांदुःखबुद्ध्यातत्फलेषुविरक्तानामतएवसाधनभूतकर्मसन्यासिनांज्ञानयोगःसिद्धिदइत्युत्तरेणान्वयः अनिर्विण्णचित्तानांदुःखबुद्धिशून्यानाम् अतःकामिनांतत्फलेष्वविरक्तानामित्यर्थः ७ यदृच्छयाकेनापिभाग्योदयेन तत्रकाम्यकर्मसुप्रवर्तमानस्यसर्वात्मनाविधिप्रतिषेधाधिकारइत्युत्तराध्यायेवक्ष्यति निष्कामकर्मयोगाधिकारिणस्तुयथाशक्तिसत्वज्ञानभक्तियोगाधिकारात्प्रागेवतदधिकृतयोस्तुस्वल्पःताभ्यांसिद्धीनांतुनकिंचिदिति ८ ६४
सावधिंकर्मयोगमाह तावदितिनवभिः कर्माणिनित्यनैमित्तिकानि यावतायावत् ९ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कर्मयोगिनो ज्ञानभक्तिभूमिकारोहप्रकारमाह स्वधर्मस्थ इति अनाशीःकामः अफलकामः अन्यत् निषिद्धं नरकयानं हि दुष्टैव विहितातिक्रमाद्वा निषिद्धाचरणाद्वा अतः स्वधर्मस्थत्वात् निषिद्धवर्जनाच्च नरकं न याति अफलकामत्वान्न स्वर्गमपीत्यर्थः १० किंतु अस्मिंल्लोके अस्मिन्नेव देहे अनघः निषिद्धत्यागी अतः शुचिः निवृत्तरागादिमलः यदृच्छयेति केवलज्ञानादपि भक्तेर्दुर्लभतां द्योतयति ११ अनेकप्रकारेण ज्ञानभक्तिसाधनत्वात् नरदेहं स्तौति स्वर्गिणोपीति निरयिण इति दृष्टांतत्वेनोक्ते ज्ञानभक्तिभ्यां ज्ञानभक्त्योः तदुभयं स्वर्गिनारकिशरीरम् १२ अतो नरः स्वर्गतिं न कांक्षेत नारकीमिति दृष्टांतः यद्वा स्वर्गं नरकसाधनकर्माणि न कुर्या

स्वधर्मस्थो यजन्यज्ञैरनाशीःकाम उद्धव न याति स्वर्गनरकौ यद्यन्यन्न समाचरेत् १० अस्मिंल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्थोऽनघः शुचिः ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिं वा यदृच्छया ११ स्वर्गिणोऽप्येनमिच्छंति लोकं निरयिणस्तथा साधकं ज्ञानभक्तिभ्यामुभयं तदसाधकम् १२ न नरः स्वर्गतिं कांक्षेन्नारकीं वा विचक्षणः नेमं लोकं च कांक्षेत देहावेशात्प्रमाद्यति १३ एतद्विद्वान्पुरा मृत्योरभवाय घटेत सः अप्रमत्त इदं ज्ञात्वा मर्त्यमप्यर्थसिद्धिदं १४ छिद्यमानं यमैरेतैः कृतनीडं वनस्पतिम् खगः स्वकेतमुत्सृज्य क्षेमं याति ह्यलंपटः १५ अहोरात्रैश्छिद्यमानं बुद्ध्वायुर्भयवेपथुः मुक्तसंगः परं बुद्ध्वा निरीह उपशाम्यति १६

दित्यर्थः अस्यापि श्रेष्ठत्वात्पुनरपि मनुष्यो भवेयमित्यपि न कांक्षेत यतो देहावेशात् देहासक्त्या स्वार्थे प्रमाद्यति अवधानशून्यो भवति १३ अपि तु एतद्देहं साधकमिति विद्वान् तत्स्वार्थसिद्धिदमपि मर्त्यं ज्ञात्वा अप्रमत्तः अनलसः सन् मृत्योः पूर्वमेव मोक्षाय घटेत प्रयत्नं कुर्यात् १४ अप्रमत्तो मुक्तसंगः सन् स्वं प्राप्नोतीत्यत्र दृष्टांतः छिद्यमानमिति यमैः यमवद्भिर्निर्दयैः पुरुषैः कृतं नीडं यस्मिन् तं स्वकेतं स्वस्याश्रयम् अलंपटः अनासक्तः १५ दार्ष्टांतिकमाह अहोरात्रैश्छिद्यमानमायुर्बुद्ध्वा भयेन वेपथुः कंपो यस्य सः १६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवमप्रयतमानं प्रमत्तं निंदति नृदेहं पूर्वं नावं प्राप्येत्यध्याहारः यो भवाब्धिं न तरेत्स आत्महा तत्र हेतवः आद्यं सर्वफलानां मूलं ए तदुपार्जितकर्मभिः सर्वप्राप्तेः किंच सुदुर्लभम् उद्यमकोटिभिरपि प्राप्तुमशक्यं तथाऽपि तु सुलभम् यदृच्छया लब्धत्वात् तं च सुकल्पं पटुतरम् किंच गुरुः संश्रितमात्र एव कर्णधारो नेता यस्य तम् मयाच स्मृतमात्रेणानुकूलमारुतेन प्रेरितम् १७ एवं तावद्विरक्तस्य वैराग्यद्वारा ज्ञानभक्तिसाधकं कर्मयोगमुक्त्वेदानीं सम्यग्विरक्तस्य ज्ञानयोगं तस्य च ज्ञानप्राप्तेः पूर्वं विक्षेपत्वं वर्जनीयं चाह सार्द्धैर्नवभिः यदा तु आरंभेषु कर्मसु निर्विण्णः दुःखदर्शनेनोद्विग्नः तत्फलेषु विरक्तश्च तदा संयतेंद्रियः सन् आत्मनोऽभ्यासेन आत्मविषयवृत्तिसंतत्या अचलं यथा भवति तथा मनो धारयेत् १८ तत्र प्रथममेवाख्यं तधारणासंभवा

नृदेहमाद्यं सुलभं सुदुर्लभं प्लवं सुकल्पं गुरुकर्णधारम् मयाऽनुकूलेन नभस्वतेरितं पुमान्भवाब्धिं न तरे त्स आत्महा १७ यदारंभेषु निर्विण्णो विरक्तः संयतेंद्रियः अभ्यासेनात्मनो योगी धारयेदचलं मनः १८ धा र्यमाणं मनो यर्हि भ्राम्यदाश्वनवस्थितम् अतंद्रितोऽनुरोधेन मार्गेणात्मवशं नयेत् १९ मनोगतिं न विसृ जेज्जितप्राणो जितेंद्रियः सत्वसंपन्नया बुद्ध्या मन आत्मवशं नयेत् २० एष वै परमो योगो मनसः संग्र हः स्मृतः हृदयज्ञत्वमन्विच्छन् दम्यस्येवार्वतो मुहुः २१ सांख्येन सर्वभावानां प्रतिलोमानुलोमतः भवाप्ययावनुध्यायेन्मनो यावत्प्रसीदति २२

त्तत्स्वभावानुसारेण वशीकरणमाह यर्हि आशु भ्राम्यत् सरिभ्रमद नवस्थितं भवति तदा अनुरोधेन किंचिदपेक्षापूरणद्वारेण १९ ननु तर्हि यथापूर्वमेव स्यात्तत्राह मनोगतिं तु न विसृजेत् नोपेक्षेत किंतु अप्रमत्तः सन् लक्षयेदित्यर्थः २० अनुरोधमार्गे सदृष्टांतं स्तौति एषः अनुवृत्तिमार्गेण मनसः संग्रहः परमो योगः तत्सा धनत्वात् उपचारेण स्तुतिः यथा अदांतस्य दमनीयस्य अर्वतः अश्वस्य हृदयज्ञत्वं स्वाभिप्रायेण गतिमिच्छन् अपेक्ष माणः अश्वधारकः प्रथमं किंचित्तद्गतिमनुवर्तते तदा च रश्मिना तं धृत्वैव गच्छति न तूपेक्षते तद्वदित्यर्थः २१ एवमीषद्व शीकृतस्य मनसोऽत्यंतनैश्चल्योपायानाह सांख्येनेति त्रिभिः सांख्येन तत्त्वविवेकेन सर्वभावानां महदादिदेहांतानां अनुलोमतः प्रकृत्यादिक्रमेण भवम् प्रतिलोमतः पृथिव्यादिक्रमेणाप्ययं च अन्वनुध्यायेत्प्रसीदति निश्चलं भवति २२ ६५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततश्चागमापायिषु तेष्वधिभूतात्मदर्शनात्तदविवेकापन्नसंसारे निर्विण्णस्य अतोविरक्तस्य ततश्चोक्तवेदिनः गुरूपदिष्टार्था-
लोचकस्य ततोगुरूपदिष्टस्यैवचिंतितस्यपुनःपुनरनुचिंतयादौरात्म्यंदेहाद्यभिमानंत्यजति २३ किंच यमादिभिर्योगमार्गैः आ-
न्वीक्षिक्यापदार्थद्वयशोधनेनममार्चया ध्यानादिभिर्वा वाशब्देनास्यपक्षस्यस्वातंत्र्यंदर्शयति एतैरुपायैर्योग्यंपरमात्मानंमनः
स्मरेत् नान्यैः अतोऽन्यन्नकुर्यादित्यर्थः २४ ननुपापापत्तौप्रायश्चित्तंकार्यमेवतत्राह यदीति योगेनज्ञानाभ्यासेनैव एतच्चभक्त-
स्यापिनामकीर्तनाद्युपलक्षणार्थंनान्यत्कृच्छ्रादि २५ ननुनित्यनैमित्तिककर्मसत्वशोधकत्वाद्गुणः हिंसादिकंतुकाम्यंदुःखहेतुत्वाद्दोषः त-
त्रचतन्निवर्तकत्वात्कृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंगुणइति विधिप्रतिषेधाभ्यामुक्तत्वात् प्रायश्चित्तंविनायोगेनैवकथंपापंदहेत्तत्राह स्वेस्वेइति

निर्विण्णस्यविरक्तस्यपुरुषस्योक्तवेदिनः मनस्त्यजतिदौरात्म्यंचिंतितस्यानुचिंतया २३ यमादिभिर्यो-
गपथैरान्वीक्षिक्याचविद्यया ममार्चोपासनाभिर्वानान्यैर्योग्यंस्मरेन्मनः २४ यदिकुर्यात्प्रमादेनयो-
गीकर्मविगर्हितम् योगेनैवदहेदंहोनान्यत्तत्रकदाचन॥ २५॥ स्वेस्वेऽधिकारेयानिष्ठासगुणःपरिकीर्ति-
तः कर्मणांजात्यशुद्धानामनेननियमःकृतः २६ गुणदोषविधानेनसंगानांत्याजनेच्छया २६ जातश्रद्धोम-
त्कथासुनिर्विण्णःसर्वकर्मसु वेददुःखात्मकान्कामान्परित्यागेऽप्यनीश्वरः २७

सार्द्धेन सएवगुणः नेतरःतदु-
पपादयति यस्माद्विधिप्रतिषेधाभ्यामनेनगुणदोषविधानेनकर्मणांनियमःसंकोचःकृतःकुतइत्यत आहजात्याउत्पत्त्यैवाशुद्धा-
नां सचप्राप्तानांसंगानांत्याजनेच्छया अयंभावः पुरुषस्याशुद्धिर्नामनप्रवृत्तेरन्याऽस्तिस्वाभाविकप्रवृत्त्यैवतस्यमलिनत्वात् नच
सहसासर्वतोनिवृत्तिःकर्तुंशक्यते अतइदंनकर्तव्यमिदमेवकर्तव्यमित्येवंस्वाभाविकप्रवृत्तिसंकोचद्वारेणनिवृत्तिरेव क्रियतेय-
थाचनप्रवृत्तिपरोवेदस्तथोत्तराध्यायेवक्ष्यामःउत्पत्त्यैवहिकामेष्वित्यादिना अतोयोगिनः स्वाभाविकप्रवृत्त्यभावान्नप्रायश्चित्ता-
द्विविधिगोचरत्वमिति २६ भक्त्यधिकारिणोभक्तियोगमाह जातश्रद्धइतिनवभिः मत्कथासुजातश्रद्धः अतएवान्येषुकर्मसुउद्विग्नःन
तुतत्फलेषुविरक्तः तदाह वेदेति यद्यपिवेदतथापितत्परित्यागेअनीश्वरः अशक्तः २७ ७ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust eGangotri

एवंभूतो यः श्रद्धालुः सन् भक्त्यैव सर्वं भविष्यतीति दृढनिश्चयः सन् ततः तदनंतरं मां प्रीत्या भजेत विषयांस्तु सेवमानोऽपि तेषु प्रीतिं न कुर्यादित्याह गर्हयन्निति २८ कथं भजेत किंवा ततो भवति तदाह प्रोक्तेनेति द्वाभ्याम् श्रद्धामृतकथायां मे शश्वन्मदनुकीर्तनमित्यादिना तत्र तत्रोक्तेन मामसकृन्नित्यं भजतः हृदय्याः हृद्गताः कामा नश्यंति २९ हृदयमेव ग्रंथिरहंकारः तत्पूर्वकाश्च सर्वे संशयाः असंभावनादयः कर्माण्यनारब्धफलानि संसारहेतुभूतानि ३० तदेवं व्यवस्थयाऽधिकारत्रयमुक्तं तत्र च भक्तेरन्यनिरपेक्षत्वादन्यस्य च तत्सापेक्षत्वात् भक्तियोग एव श्रेष्ठ इत्युपसंहरति तस्मादिति त्रिभिः मदात्मनः मयि आत्मा चित्तं यस्य तस्य श्रेयः श्रेयःसाध

ततो भजेत मां प्रीतः श्रद्धालुर्दृढनिश्चयः जुषमाणश्च तान्कामान्दुःखोदर्कांश्च गर्हयन् २८ प्रोक्तेन भक्तियोगेन भजतो मासकृन्मुनेः कामा हृदय्या नश्यंति सर्वे मयि हृदि स्थिते २९ भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः क्षीयंते चास्य कर्माणि मयि दृष्टेऽखिलात्मनि ३० तस्मान्मद्भक्तियुक्तस्य योगिनो वै मदात्मनः न ज्ञानं न च वैराग्यं प्रायः श्रेयो भवेदिह ३१ यत्कर्मभिर्यत्तपसा ज्ञानवैराग्यतश्च यत् योगेन दानधर्मेण श्रेयोभिरितरैरपि ३२ सर्वं मद्भक्तियोगेन मद्भक्तो लभतेऽजसा स्वर्गापवर्गं मद्धाम कथंचिद्यदि वांछति ३३ न किंचित्साधवो धीरा भक्ता ह्येकांतिनो मम वांछंत्यपि मया दत्तं कैवल्यमपुनर्भवम् ३४ नैरपेक्ष्यं परं प्राहुर्निःश्रेयसमनल्पकम् तस्मान्निराशिषो भक्तिर्निरपेक्षस्य मे भवेत् ३५

नं ३१ तत्र हेतुः यत्कर्मभिरित्यादि इतरैरपि तीर्थयात्रादिभिः श्रेयःसाधनैर्यद्यद्भाव्यं सत्वशुद्ध्यादि तत्सर्वं अंजसा अनायासेनैव स्वर्गमपवर्गं मद्धाम वैकुंठं लभत एव वांछा तु नास्तीत्युक्तं यदि वांछतीति ३२ तत्र हेतुमाह न किंचिदिति धीराः धीमंतः यतो मम एकांतिनः मय्येव प्रीतियुक्ताः अतो मया दत्तमपि न गृण्हंति किं वक्तव्यं न वांछंतीत्यर्थः अपुनर्भवमात्यंतिकमपि कैवल्यं ३४ तदुपपादयति नैरपेक्ष्यमेव परमुत्कृष्टमनल्पकम् महत् निःश्रेयसं फलम् तत्साधनं च प्राहुः मे भक्तिः निराशिषः प्रार्थनाशून्यस्य निरपेक्षस्य प्रार्थनाकारणभूतापेक्षारहितस्य पुंसो भवेत् यद्वा मे निरपेक्षस्य या भक्तिः सा निराशिषो भवेदित्यर्थः ३५ ५ ५ ५ ५ ६६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अनेन प्रकारेण सिद्धानां न गुणदोषा इति विरोधपरिहारमुपसंहरति नमय्येति गुणदोषैर्विहितप्रतिषिद्धैरुद्भवो येषां ते गुणाः पुण्यपापादयः साधूनां निरस्तरागादीनामतः समचित्तानामत एव बुद्धेः परमीश्वरमुपागतानाम् ३६ काम्यकर्मनिष्ठान्निंदिष्यन्नेतांमुक्तिमार्गानुपसंहरति एवमिति मे पथः मत्प्राप्त्युपायान् ये अनुतिष्ठंति ते क्षेमं कालमायादिरहितं मम लोकं विंदंति यत्परं ब्रह्म तं च विदुः ३७ इत्येकादशे टीकायां विंशतितमोऽध्यायः २० जयति स्वपरानंदः परानंदनृकेसरी यत्कृपालवलेशेन श्रीधरः सत्कृतिः कृती १ ईक्षंतामिच्छया संतः क्षमंतां मम साहसम् मयाहि स्वीयबोधाय कृतमेतन्न सर्वतः २ एकविंशे क्रियाज्ञानभक्तिष्वनधिकारिणाम् कामिनां द्रव्यदेशादिगुणदोषाः प्रपंचिताः ३ तदेवं गुणदोषव्यवस्थार्थं योगत्रयमुक्तम् तत्र ज्ञानभक्तिसिद्धानां न किंचि-

नमय्येकांतभक्तानां गुणदोषोद्भवा गुणाः साधूनां समचित्तानां बुद्धेः परमुपेयुषां ३६ एवमेतान्मयादिष्टाननुतिष्ठंति मे पथः क्षेमं विंदंति मत्स्थानं यद्ब्रह्म परमं विदुः ३७ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे विंशतितमोऽध्यायः २० श्रीभगवानुवाच य एतान्मत्पथो हित्वा भक्तिज्ञानक्रियात्मकान् क्षुद्रान्कामांश्चलैः प्राणैर्जुषंतः संसरंति ते १

द्गुणदोषौ साधकानां तु प्रथमतो निवृत्तकर्मनिष्ठानां यथाशक्ति नित्यनैमित्तिकं कर्म सत्वशोधकत्वाद्गुणः तदकरणं निषिद्धकरणं च तन्मलीमसकरणत्वाद्दोषः तन्निवर्तकत्वाच्च प्रायश्चित्तं गुणः विशुद्धसत्त्वानां तु ज्ञाननिष्ठानां ज्ञानाभ्यास एव सिद्धिहेतुत्वाद्गुणः भक्तिनिष्ठानां पुनः श्रवणकीर्तनादिभक्तिरेव गुणः तद्विरुद्धं सर्वमपि तेषां दोष इत्युक्तम् इदानीं ये तु न सिद्धा नापि साधकाः किंतु केवलं काम्यकर्मप्रधानाः तेषां सकलगुणदोषान्प्रपंचयिष्यन्नादौ तान् निंदति बहिर्मुखान्निंदति य एतानिति मत्पथः मदुक्तमार्गान् क्षुद्रान् तुच्छान् चलैः अस्थिरैः प्राणैर्देहवायुभिरिंद्रियैर्वा जुषंतः सेवमानाः भवंति ते संसरंति निखिलगुणदोषभाक्त्वेन नानायोनीः प्राप्नुवंतीत्यर्थः १ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Nara, Varanasi

ननु तैरेव कर्मभिः केचिद्गुणदोषभाजः केचिन्नेति कुतो वैषम्यं न ह्यग्निना केचिद्दह्यन्ते केचिन्नेति संभवति तत्राह स्वे स्व इति अधिकारभेदेन कल्पितौ गुणदोषौ न वस्तुनिष्ठाविति भावः २ तदाह शुद्ध्यशुद्धी इति विचिकित्सार्थं योग्यमयोग्यं वेति संदेहद्वारा स्वाभाविकप्रवृत्ति प्रतिबंधार्थमित्यर्थः तत्र शुद्ध्यशुद्धी योग्यत्वायोग्यत्वे गुणदोषौ तन्निमित्तोपादेयत्वानुपादेयत्वे शुभाशुभौ तन्निमित्तावर्थानर्थौ ३ तत्र शुद्ध्यशुद्धी धर्मार्थं शुद्धेन धर्मः अशुद्धेनाधर्म इति गुणदोषौ व्यवहारार्थं अशुद्धावपि राजादीनां व्यवहारदर्शनाद्यकृपादेयं नान्यदिति शुभाशुभौ यात्रार्थं दोषत्वेऽप्यापत्सु शरीरनिर्वाहमात्रोपादानेन पापं अधिकोपादाने तु पापमिति मया मन्वादिरूपेण धर्मरूपां धुरं भारं कर्मजडानामित्यर्थः ४ शुद्ध्यशुद्धी प्रपंचयिष्यन् वेदोक्तत्वेन तदभिनिवेशो मा भूदिति समाने

स्वे स्वेऽधिकारे या निष्ठा स गुणः परिकीर्तितः विपर्ययस्तु दोषः स्यादुभयोरेष निश्चयः २ शुद्ध्यशुद्धी विधीयेते समानेष्वपि वस्तुषु द्रव्यस्य विचिकित्सार्थं गुणदोषौ शुभाशुभौ ३ धर्मार्थं व्यवहारार्थं यात्रार्थमिति चानघ दर्शितोऽयं मयाचारो धर्ममुद्वहतां धुरम् ४ भूम्यम्ब्वग्न्यनिलाकाशा भूतानां पंच धातवः आब्रह्मस्थावरादीनां शारीरा आत्मसंयुताः ५ वेदेन नामरूपाणि विषमाणि समेष्वपि धातुषूद्धव कल्प्यंत एतेषां स्वार्थसिद्धये ६ देशकालादिभावानां वस्तूनां मम सत्तम गुणदोषौ विधीयेते नियमार्थं हि कर्मणाम् ७

ष्वपि वस्तुष्विति यदुक्तं तत्प्रपंचयति भूमीति त्रिभिः भूतानां प्राणिनां धारयंतीति धातवः कारणानि शारीराः शरीरारंभकाः देहतः साम्यमुक्तं जीवतोऽप्याह आत्मसंयुता इति ५ धातुषु देहेषु नामरूपाणि वर्णाश्रमादीनि कल्पनायाः प्रयोजनमाह एतेषां प्राणिनां स्वार्थसिद्धये प्रवृत्तिनियमद्वारा धर्मादिपुरुषार्थसिद्धये ६ न केवलं देहेष्वेव अपि तु देशकालादिभावानामपि आदिशब्देनानुपादेयानां फलनिमित्ताधिकारिणां ग्रहणम् वस्तूनामुपादेयानां व्रीह्यादीनामपि मम मया नियमार्थं संकोचार्थमित्यर्थः ७

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंगुणदोषविषयं परिशोध्य नयो शल्यशुद्धिमूलत्वात् शल्यशुद्धिं प्रपंचयति अकृष्णसार इत्यष्टभिः देशानां मध्ये कृष्णहरिणर
हितो ऽशुचिः तत्रापि अब्रह्मण्यः ब्राह्मणभक्तिशून्यः अत्यंतमशुचिः कृष्णसारो ऽपि कृष्णेन मृगेण सारः श्रेष्ठो यः सोपि असौवीरः कीक
टः सौवीराः सत्पुरुषाः तद्वान्सौवीरः कीकटो ऽपि अशुचिः तदुक्तम् सर्वे पुण्यतमो देशः सत्पात्रं यत्र लभ्यत इति तद्वर्जितो यः कीकटः अं
गवंगकलिंगादिः असंस्कृतः संमार्जनादिशून्यः म्लेच्छबहुलो वा ईरिणम् ऊषरम् एकवद्भावः तत्र अशुचि तदन्यः शुचिरित्यर्थादुक्तं
भवति ८ कालस्य शुद्ध्यशुद्धी दर्शयति कर्मण्य इति द्रव्यतः द्रव्यसंपत्त्या स्वतो वा पूर्वाह्णादिर्यः कर्मण्यः कर्मार्हः स कालस्तस्मिन्कर्मणि
गुणवान् यतः यस्मिन्द्रव्यालाभेन वा राष्ट्रविप्लवादिना वा कर्म निवर्तते यश्च सूतकादौ दशाहादिलक्षणो ऽकर्मकः कर्मानर्हः स्मृतः
स कालो दोषः अशुद्ध इत्यर्थः ९ वस्तुशब्दोपात्तानां द्रव्याणां शुद्ध्यशुद्धी दर्शयति द्रव्यस्येति चतुर्भिः द्रव्येण तोयादिना शुद्धिः मूत्रा
दिना त्वशुद्धिः वचनेन शुद्धमशुद्धं चेति संदेहे शुद्धमित्येवंरूपेण वचनेन शुद्धिः विपरीतेन अशुद्धिः संस्कारेण प्रोक्षणादिना पुष्पा

अकृष्णसारो देशानामब्रह्मण्यो ऽशुचिर्भवेत् कृष्णसारो ऽप्यसौवीरकीकटासंस्कृतेरिणम् ८ कर्मण्यो गुण
वान्कालो द्रव्यतः स्वत एव वा यतो निवर्तते कर्म स दोषो ऽकर्मकः स्मृतः ९ द्रव्यस्य शुद्ध्यशुद्धी च द्रव्येण
वचनेन च संस्कारेणाथ कालेन महत्त्वाल्पतया ऽथवा १० शक्त्या ऽशक्त्या ऽथवा बुद्ध्या समृद्ध्या च यदा
त्मने अघं कुर्वंति हि यथा देशावस्था ऽनुसारतः ११

देः शुद्धिश्च घ्राणादिना त्वशुद्धिः कालेन दशाहादिना नवोदकादेः शु
द्धिः काले मेघोदकं ग्राह्यं वर्ज्यं तु त्र्यहमेव हि अकाले दशरात्रं स्यात्ततः शुद्धिर्विधीयते पर्युषितान्नादेः अशुद्धिः अंत्यजाद्युपहतानां तडागाद्यु
दकानां महत्त्वाल्पत्वाभ्यां शुद्ध्यशुद्धी १० शक्त्या ऽशक्त्या सूर्योपरागादिसूतकान्नादेः शक्तात्मनि अशुद्धिः अशक्तात्मनि शुद्धिः बुद्ध्या पुत्र
जन्मादौ दशाहाद्बहिर्ज्ञानेन शुद्धिः अंतर्ज्ञानेनाशुद्धिः समृद्ध्या जीर्णमलवद्वस्त्रादेः समृद्धं प्रत्यशुद्धिः दरिद्रं प्रति शुद्धिः तत्रापि विशेषमा
ह यदिति एते च द्रव्यवचनादयो द्रव्याशुद्धिद्वारा आत्मने यदघं कुर्वंति तद्देशावस्थानुसारत एव यथायथा वक्तुर्वंति न सर्वतः त
थाहि निर्भय एव देशे कुर्वंति न तु चौराद्याकुले तथा रोगादिव्यतिरिक्तयुवाद्यवस्थायामेव कुर्वंति न बाल्यरोगाद्यवस्थायामिति तथा
च स्मृतिः देशकालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् उपपत्तिमवस्थां च ज्ञात्वा शौचं प्रकल्पयेदिति ११ ❀ ❀

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इत्यादिभिर्द्रव्यस्यशुद्धिरित्युक्तम् तत्रवचनादिशुद्धिरेकरूपैवद्रव्यतस्तुशुद्धिर्बहुरूपेतितांप्रपंचयति धान्येतिदारुलौकिकंग्रहणं
मसारिच अस्थिगजदंतादिरसास्तैलघृतादयः तैजसाः सुवर्णादयः तेषांपार्थिवानांचरथ्याकर्दमघटेष्टकादीनांयथायथंकालादिभिः
शुद्धिः तत्रापिकाकांत्यजाद्युपघाततारतम्येनदेशकालावस्थाद्यनुसारेणैव एतैरन्यैश्चयुतायुतैर्मिलितैः केवलैश्चकालस्यपुनर्ग्रह
णंस्तुतलप्रदर्शनार्थं १२अस्पृश्यस्पर्शेशुद्धिमुक्त्वालेपविषयेऽप्याह यस्मिन्पात्रवस्त्रादियेनतक्षणक्षाराम्लोदकादिनागंधलेपंचव्य
पोहतित्यजति स्वगतंचमलंत्यक्त्वाप्रकृतिंस्वमेवरूपंभजते तस्यतत् शौचंशोधकं यावतावततक्षणादिनाव्यपोहतितावत्प्रमाणं
स्वरूपतआवृत्तितोवातत्कर्तव्यमिष्यते १३ एवंतावत्द्रव्यशुद्धिरुक्ता इदानींकर्तृशुद्धिमाह स्नानेनेति अवस्थाकौमारादिः वीर्यं

धान्यदार्वस्थितंतूनांरसतैजसचर्मणां कालवाय्वग्निमृत्तोयैःपार्थिवानांयुतायुतैः १२ अमेध्यलिप्तंयद्येन
गंधलेपंव्यपोहति भजतेप्रकृतिंतस्यतच्छौचंतावदिष्यते १३ स्नानदानतपोवस्थावीर्यसंस्कारकर्मभिः
मत्स्मृत्याचात्मनःशौचंशुद्धःकर्माचरेद्द्विजः १४ मंत्रस्यचपरिज्ञानंकर्मशुद्धिर्मदर्पणम् धर्मःसंपद्यते
षड्भिरधर्मस्तुविपर्ययः १५ क्वचिद्गुणोऽपिदोषःस्याद्दोषोऽपिविधिनागुणः गुणदोषार्थनियमस्तद्भि
दामेवबाधते १६

शक्तिःसंस्कारःउपनयनादिःकर्मसंध्योपासनदीक्षादिलक्षणंआत्मनःसाहंकारस्यकर्तुः एतैःस्नानादि
भिर्यथायथंतत्कार्यानुसारिणीशुद्धिः इयंचशुद्धिर्नव्यवहारार्थाकिंतुविहितकर्मार्थेत्याह शुद्धइति द्विजइत्युपलक्षणम् शूद्रा-
देरपि १४ मंत्रशुद्धिमाह सद्गुरुमुखाद्यथावत्परिज्ञानंमंत्रस्यशुद्धिः कर्मशुद्धिमाह ईश्वरार्पणम् कर्मणःशुद्धिःधर्माद्यर्थंशुद्ध्य
शुद्धीप्रपंचतःप्रदर्श्योपसंहरति धर्मइति देशकालद्रव्यकर्तृमंत्रकर्मभिःषड्भिःशुद्धैःधर्मःसंपद्यते एतेषांयोविपर्ययः सोऽधर्मस्त
द्धेतुरित्यर्थः १५ अयंचगुणदोषविभागोनवास्तवइत्याह क्वचिदिति आपदिप्रतिग्रहोगुणोऽप्यनापदिनिषिद्धत्वात्दोषः परध
र्मश्चपरस्यगुणोऽपि अस्यदोषःदोषोपिकुटुंबत्यागादिविरक्तादेर्नदोषः अपितुविधिबलेनगुणः एवंयोयंगुणदोषयोरेकस्मिन्न
र्थेनियमःगुणदोषार्थंवायोनियमःनियामकंशास्त्रंसतयोर्भेदमेवबाधते १६ ६८ ६८ ६८ ६८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

दोषस्य क्वचिद्दोषत्वाभावं गुणत्वं चोदाहरणं दर्शयति समानेति यतस्तस्यैव कर्मणः सुरापानादेराचरणम् पतितानां पतनहेतुरपि जात्या कर्मणा वा पतितानां पुनः पातकमधिकारभ्रंशकं न भवति पूर्वमेव पतितत्वात् अतो ऽत्र दोषस्यापि दोषता नास्तीत्यर्थः तथा संगो ऽपि
यो ऽयं तद्दोषः स गृहस्थस्यौत्पत्तिकः पूर्वं स्वीकृतो न दोषः अपि तु गुणः ऋतौ भार्यामुपेयादिति विधानात् उभयत्र दृष्टान्तः पूर्वमेवाधः
शयानो यथा न पततीति १७ अतो गुणदोषनियमविधानां प्रवृत्तिसंकोचद्वारा निवृत्तावेव तात्पर्यमित्यभिप्रेत्याह यतो यत इ
ति १८ यथाश्रुतप्रवृत्तिपरतां वेदस्य निराकर्तुं प्रवृत्तिमार्गस्यानर्थहेतुतां दर्शयति विषयेष्विति चतुर्भिः संगः आसक्तिः तत्र
तेषु विषयेषु येन प्रतिहन्यते कामः तेन सह कामादेव कलिः कलहो भवति १९ दुर्विषहः तीव्रः तमः संमोहः तं क्रोधम् चेतना

समानकर्माचरणं पतितानां न पातकम् औत्पत्तिको गुणः संगो न शयानः पतत्यधः १७ यतो यतो निव
र्तेत विमुच्येत ततस्ततः एष धर्मो नृणां क्षेमः शोकमोहभयापहः १८ विषयेषु गुणाध्यासात्पुंसः संग-
स्ततो भवेत् संगात्तत्र भवेत्कामः कामादेव कलिर्नृणाम् १९ कलेर्दुर्विषहः क्रोधस्तमस्तमनुवर्तते त
मसा ग्रस्यते पुंसश्चेतना व्यापिनी द्रुतम् २० तया विरहितः साधो जन्तुः शून्याय कल्पते ततो ऽस्य स्वार्थ
विभ्रंशो मूर्छितस्य मृतस्य च २१ विषयाभिनिवेशेन नात्मानं वेद नापरं वृक्षजीविकया जीवन् व्यर्थं
भस्त्रेव यः श्वसन् २२ फलश्रुतिरियं नृणां न श्रेयो रोचनं परं श्रेयोविवक्षया प्रोक्तं यथा भैषज्यरोचनं २३

कार्याकार्यस्मृतिः द्रुतं शीघ्रं २० शून्याय कल्पते असत्तुल्यो भवतीत्यर्थः स्वार्थविभ्रंशः पुरुषार्थहानिः मूर्छितस्य मृततुल्यस्य
२१ तत्तुल्यत्वं प्रपञ्चयति विषयेति व्यर्थं वृक्षजीविकयैव यो जीवन्वर्तते स मूर्छिततुल्यः अतएव यो भस्त्रेव श्वसन् वर्तते स मृत
तुल्यः अतः स्वार्थनाश इत्यर्थः २२ ननु प्रवृत्तस्य स्वर्गादिफलश्रवणात्कुतः स्वार्थभ्रंशस्तत्राह इयं फलश्रुतिः न श्रेयः परमपु
रुषार्थपरा न भवतीत्यर्थः किंतु बहिर्मुखानां नृणां मोक्षविवक्षया अवान्तरफलैः कर्मसु रुच्युत्पादनमात्रम् यथा भैषज्ये औ
षधे रोचनं रुच्युत्पादनं तथा हि पिब निंबं प्रदास्यामि खलु ते खंडलड्डुकान् पित्रैवमुक्तः पिबति न फलं तावदेव तु २३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नुकर्मकांडेमोक्षस्यनामापिनश्रूयते कुतएवंव्याख्यायतेयथाश्रुतस्याघटनादित्याह उत्पत्त्येतिद्वाभ्याम् उत्पत्त्यास्वभावतएवकामे
षुपश्वादिषुप्राणेषु आयुरिंद्रियबलवीर्यादिषु स्वजनेषुपुत्रादिषु अनर्थहेतुषुपरिपाकतोदुःखहेतुषु २४ अतस्तान्स्वार्थंपर
मंवर्त्मनिदेवादियोनिषुभ्राम्यतःततःपुनःतमःवृक्षादियोनिंविशतःपशूकामइति आयुरिंद्रियादिकामइतिचपुत्रादिकामइतिच
कथंपुनस्तेष्वेवकामेषुस्वयंबुधोवेदोयुंज्यात् प्रवर्तयेत् तथासत्यनाप्तःस्यादितिभावः २५ कथंतर्हिकर्ममीमांसकाःफलप

उत्पत्त्यैवहिकामेषुप्राणेषुस्वजनेषुच आसक्तमनसोमर्त्याआत्मनोऽनर्थहेतुषु २४ नतानविदुषःस्वा
र्थंभ्राम्यतोवृजिनाध्वनि कथंयुंज्यात्पुनस्तेषुतांस्तमोविशतोबुधः २५ एवंव्यवसितंकेचिदविज्ञा
यकुबुद्धयः फलश्रुतिंकुसुमितांनवेदज्ञावदंतिहि २६ कामिनःकृपणालुब्धाःपुष्पेषुफलबुद्ध
यः अग्निमुग्धाधूमतांतास्वं लोकंनविदंतिते २७

स्तांवदंति तत्राह एवमितिव्यवसितंवेदस्याभिप्रायम् कुसुमितामवांतरफलप्ररोचनयारमणीयांपरमफलश्रुतिंवदंति कुतःतेकु
बुद्धयः तदाह हियस्माद्वेदज्ञाःव्यासादयस्तथानवदंतीति २६ कुबुद्धितांप्रपंचयति कामिनइत्यष्टभिः कामित्वात्कृपणाः ततो
लुब्धाः तृष्णाकुलाःअतःपुष्पेषुअवांतरफलेषुपरमफलबुद्धयःअतएवअग्निमुग्धाःअग्निसाध्यकर्माभिनिवेशेनलुप्तविवे
काःततश्चधूमतांताःधूमताधूममार्गोनतेयेषांते स्वंलोकमात्मतत्त्वं तथाचश्रुतिः कश्चिद्वाअस्माल्लोकात्प्रेत्यआत्मानंवेद
अयमहमस्मीति कश्चित्स्वं लोकंनप्रतिजानाति अग्निमुग्धोहैवधूमतांतइति २७ ६९ ६९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कोसौस्वलोकस्तमाह हृदिस्थमात्मानंमांस्वलोकम् ननुहृदिस्थमहंकारास्पदं जानंत्येव सत्यम् परात्मानंतुनजानंतीत्याह यइदंयद्व्यतिरिक्तंजगन्नास्तिकुतः तइदंजगज्ज्ञानंकुतोनजानंति हियस्मात् उक्थंकर्मैवशस्त्रंशस्यंकथनीयंपशुहिंसासाधनंयायेषांतेअतः केवलमसुतृपः प्राणतर्पणपराः नीहारंतमः तेनव्याप्तानिचक्षूंषियेषांतेयथासन्निहितमपिनजानंतितद्वत् तथाचश्रुतिः नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंती ति २८ वेदतात्पर्याज्ञानाच्चान्यान्यजंतीत्याह तेपरोक्षमस्फुटंमेमतमविज्ञाय देवादीन्यजंतइत्युत्तरेणान्वयः स्वमतमेवाह हिंसायांमांसभक्षणार्थंनतुफलार्थंचयदिरागःस्यात्तर्हियज्ञएवेत्यभ्यनुज्ञानाद्वारापरिसंख्येयंनत्ववश्यकत्वेनचोदनेत्येवंरूपम्

नतेमामंगजानंतिहृदिस्थंयइदंयतः उक्थशस्त्राह्यसुतृपोयथानीहारचक्षुषः २८ तेमेमतमविज्ञायपरोक्षंविषयात्मकाः हिंसायांयदिरागःस्याद्यज्ञएवनचोदना २९ हिंसाविहाराह्यालब्धैःपशुभिः स्वसुखेच्छया यजंतेदेवतायज्ञैःपितृभूतपतीन्खलाः ३० स्वप्नोपममसुंलोकमसंतंश्रवणप्रियम् आशिषोहृदिसंकल्प्यत्यजंत्यर्थान्यथावणिक् ३१

यद्यपिनित्यनैमित्तिकयोः कामविशेषानुबंधोनास्तितथापिकर्मणापितृलोकइतिश्रुतेःसामान्यतःपितृलोककामनास्त्येव अंतःकरणशुद्धिकामनाचेतिभावः तदुक्तम् नाकामस्यक्रियाकाचिद्दृश्यतेचेहकर्हिचित् यद्यद्धिकुरुतेजंतुस्तत्तत्कामस्यचेष्टितमिति २९अज्ञत्वादेवहिंसयाविहारःक्रीडायेषांते ३० किंचतेतिमंदबुद्धयइत्याह स्वप्नोपममिति अमुंपरलोकंआशिषश्चास्मिन्लोकेसंकल्प्यनतुनिश्चित्यविघ्नबाहुल्यात्त्यजंति कर्मसुविनियोजयंति यथाकश्चिद्वणिक् दुस्तरसमुद्रादिलंघनेनबहुधनार्जनेच्छयासिद्धंधनंत्यजन्उभयभ्रष्टोभवतितद्वदित्यर्थः ३१ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतोरजःसत्वतमोनिष्ठास्तेरजःसत्वतमोजुषःस्वानुरूपानिंद्रादीनेवोपासतेनतुमाम् यद्यपींद्रादीनामपिमदंशत्वान्मदुपासनमेवतत् तथापियथावन्नोपासने भेददर्शित्वादित्यर्थः ३२ इष्ट्वेदिसंकल्प्यइत्युक्तम् तमेवसंकल्पंदर्शयति इष्ट्वेति तस्यभोगस्यअंतेमहाशालामहागृहस्थाः ३३ ततःकिमित्यतआह एवमिति अतोमत्प्रवणत्वाभावान्नित्यंसंसारिणोभवंतीतिभावः ३४ तदेवंवेदानांप्रवृत्तिपरत्वंनिराकृत्यप्रकृतंनिवृत्तिपरत्वमेवोपसंहरति वेदाइति कर्मब्रह्मदेवताकांडविषयाइमेवेदाः ब्रह्मात्मविषयाः ब्रह्मैवात्मानसंसारीत्येतत्पराः तत्परत्वाप्रतीतौचफलश्रुतिरियंनृणांनश्रेयोरोचनंपरम् श्रेयोविवक्षयाप्रोक्तंयथाभैषज्यरोचनमित्युक्तमेवकारणमनुस्मारयति परोक्षेति ऋषयोमंत्राः तद्द्रष्टारोवातत्किमिति यतः परोक्षमेवममचप्रियम् अयंभावः शुद्धांतःकरणैरेवावबोद्धव्यम् नान्यैरनधिकारिभिः वृथाकर्मत्यागेनभ्रंशप्रसंगादिति ३५ ननुवेदज्ञाअपिजैमिन्यादयः किमितितथानवर्णयंतिमाविनात्वत्तोवेदंतदर्थंवानकोपिवेदेत्याशयेनाह शब्दब्रह्मेतियावत्समाप्तिस्वरूपतोर्थतश्चदुर्विज्ञेयंतच्चसूक्ष्मंस्थूलंचेतिद्विविधम् तत्रसूक्ष्मतावत्स्वरूपतोपिदुर्ज्ञेयमित्याह प्राणेंद्रियमनोमयम् प्रथमंप्राणमयंपराख्यं ततोमनोमयम् पश्यंत्याख्यम् ततःइंद्रियमयंमध्यमाख्यम् तस्यवाग्व्यंजकत्वेनवागिंद्रियप्रधानत्वात् किंच अनंतपारंसमष्टिप्राणादिमयस्यनिर्विशेषस्यचतस्य कालतोदेशतश्चापरिच्छेदात् अर्थतोपिदुर्ज्ञेयत्वमाह गंभीरंनिगूढार्थम् अतोदुर्विगाह्यंमतिप्रवेशानर्हं तथाचश्रुतिः चत्वारिवाक्परिमितापदानितानिविदुर्ब्राह्मणायेमनीषिणः गुहात्रीणिनिहितानेंगयंतितुरीयंवाचोमनुष्यावदंति ३६ ७०

रजःसत्वतमोनिष्ठारजःसत्वतमोजुषः उपासतेइंद्रमुख्यान्देवादीन्नतथैवमाम् ३२ इष्ट्वेहदेवतायज्ञैर्गत्वारंस्यामहेदिवि तस्यांतइहभूयास्ममहाशालामहाकुलाः ३३ एवंपुष्पितयावाचाव्याक्षिप्तमनसांनृणाम् मानिनांचातिस्तब्धानांमद्वार्तापिनरोचते ३४ वेदाब्रह्मात्मविषयास्त्रिकांडविषयाइमे परोक्षवादाऋषयःपरोक्षंममचप्रियम् ३५ शब्दब्रह्मसुदुर्बोधंप्राणेंद्रियमनोमयम् अनंतपारंगंभीरंदुर्विगाह्यंसमुद्रवत् ३६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तत्रमनीषिभिरेवज्ञेयंसूक्ष्मंरूपंदर्शयति मयेति मयांतर्यामिणोपबृंहितमधिष्ठितम् अंतस्थत्वेऽप्यपरिच्छेदमाह भूम्नेति अधिष्ठातृत्वेऽप्यविकारित्वमाह ब्रह्मणेति अविकृतस्यापिनियंतृत्वंघटयति अनंतशक्तिनाइति भूतेषुसर्वप्राणिषुघोषरूपेणनादरूपेणलक्ष्यतेमनीषिभिः अतःसूक्ष्मत्वेनदर्शनेदृष्टांतः बिसेषुऊर्णातंतुरिवेति ३७ ततोवैखर्याख्यायाबृहत्यावाचउत्पत्तिप्रकारंसदृष्टांतमाह यथेतित्रिभिः हृदयात्सकाशात्मुखाद्वारात् उद्गमतेबहिःप्रकटयति दार्ष्टांतिकेयोजयति आकाशादिति प्राणःतदुपाधिःहिरण्यगर्भरूपःप्रभुर्भगवान् तेनरूपेण ३८ छंदोमयोवेदमूर्तिःस्वतत्त्वमृतमयःघोषवान्नादोपादानवान् मनसानिमित्तभूतेन निमित्ततामेवदर्शयति स्पर्शादीन्वर्णान्रूपयतिसंकल्पयतीति

मयोपबृंहितंभूम्नाब्रह्मणानंतशक्तिना भूतेषुघोषरूपेणबिसेषूर्णेवलक्ष्यते ३७ यथोर्णनाभिर्हृदयादूर्णामुद्वमतेमुखात् आकाशाद्घोषवान्प्राणोमनसास्पर्शरूपिणा ३८ छंदोमयोमृतमयःसहस्रपदवींप्रभुः ओंकाराद्व्यंजितस्पर्शस्वरोष्मांतस्थभूषिताम् ३९ विचित्रभाषावितताछंदोभिश्चतुरक्षरैः अनंतपारांबृहतींसृजत्याक्षिपतेस्वयम् ४०

स्पर्शरूपिणेन स्पर्शग्रहणमुपलक्षणम् हृदयाकाशाद्बृहतींसृजतीति तृतीयेनान्वयः बृहतीशब्दार्थव्याख्यानायविशेषणानि सहस्रपदवींबहुमार्गाम् तदेवाह ॐकारात् उरःकंठादिसंगेनव्यंजितैःस्पर्शादिभिर्भूषिताम् ओंकारश्चात्रस्वकृतःसूक्ष्मोभिप्रेतः नत्वकारादिवर्णरूपः तस्यव्यंग्यकोटित्वात् तत्रस्पर्शाःकादिपंचवर्गाः स्वराअकारादयःषोडशऊष्माणःशषसहाः अंतस्थायरलवाः तैरुपलक्षिताम् ३९ एवंविचित्राभिर्वैदिकलौकिकभाषाभिर्विततताम् यथोत्तरंचत्वारिचत्वार्यक्षराणिउत्तराणिअधिकानियेषांतैः छंदोभिरुपलक्षिताम् एवमनंतपारांसृजतिस्वयमेवाक्षिपतेउपसंहरति ४०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तेषु कतिचिच्छंदांसि दर्शयति गायत्रीति तत्र चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री ततश्चतुरक्षरवृद्ध्योष्णिगादिच्छंदांसि अष्टाविंशत्यक्षरा उष्णिक् एवं सर्वाणि चतुरुत्तराणि छंदांसि अत्यष्टिः अतिजगती अतिविराडित्यर्थः एतैश्छंदोभिरुपलक्षितामिति पूर्वेणान्वयः अतो बृहत्य पिसाकल्येन स्वरूपतो दुर्ज्ञेया इत्युक्तम् ४१ अर्थतोपि दुर्ज्ञेयत्वमाह किमिति कर्मकांडे विधिवाक्यैः किं विधत्ते देवताकांडे मंत्रवाक्यैः किमाचष्टे प्रकाशयति ज्ञानकांडे वा मनूद्य विकल्पयेत् निषेधार्थमित्येवमस्याः हृदयं तात्पर्यं मत्तोन्यः कश्चिदपि न वेद ४२ ननु तर्हि त्वं मत्कृपया कथय ओमिति कथयति मामेव यज्ञरूपं विधत्ते मामेव तत्तद्देवतारूपमभिधत्ते न मत्तः पृथक् यच्च आकाशादिप्रपंचजातम् तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूत इत्यादिना विकल्प्यापोद्यते नि-

गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पंक्तिरेव च त्रिष्टुब्जगत्यतिच्छंदो ह्यत्यष्ट्यतिजगद्विराट् ४१ किं विधत्ते किमाचष्टे किमनूद्य विकल्पयेत् इत्यस्या हृदयं लोके नान्यो मद्वेद कश्चन ४२ मां विधत्तेभिधत्ते मां विकल्प्यापोह्यते त्वहम् एतावान्सर्ववेदार्थः शब्द आस्थाय मां भिदाम् ४३ मायामात्रमनूद्यांते प्रतिषिध्य प्रसीदति ४३ इति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे एकविंशोध्यायः २१

राक्रियते तदप्यहमेव न मत्तः पृथगस्ति कुत इत्यपेक्षायां सर्व वेदार्थं संक्षेपतः कथयति एतावानेव सर्वेषां वेदानामर्थः तमेवाह शब्दो वेदः मां परमार्थरूपमाश्रित्य भिदां मायामात्रमित्यनूद्य नेह नानास्ति किंचनेति प्रतिषिध्य प्रसीदति निवृत्तव्यापारो भवति अयं भावः यथा त्वंकुरेयोरसः स एव तद्विस्तारभूत नानाकांडशाखास्वपि तथैव प्रणवस्य योर्थः परमेश्वरः स एव तद्विस्तारभूतानां सर्ववेदकांडशाखानामपि संगच्छते नान्य इति नित्यमुक्तः स्वतः सर्ववेदकृत् सर्ववेदवित् स्वपरज्ञानदाता यस्तं वेदगुरुमीश्वरम् ४३ इत्येकादशे टीकायां एकविंशोध्यायः २१ ॥ ॥ ॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

द्वाविंशे तत्त्वसंख्यानामविरोधविधोच्यते पुंप्रकृत्योर्विवेकश्च जन्ममृत्युविधादि च १ तदेवं वेदादीनां प्रवृत्तिपरत्वं निराकृत्य मोक्षपरत्वं निर्णीतं सति च मोक्षपरत्वेऽपि तदवांतरविवादाः तथाहि केचित्तत्त्वसंख्यासु विवदंति तत्रापि वाक्यार्थे सदसत्त्वे आत्मत्वेऽप्येकत्वनानात्वादिषु तत्र किं सत्यमिति जिज्ञासया पृच्छति कतीति ऋषिभिः आगमेषु बहुधा संख्यातानि तेषु कति युक्तानीत्यर्थः भगवन्मतानुवादपूर्वकं बहुधा संख्यानं प्रपंचयति नवेति त्रिभिः त्वं तावदष्टविंशति तत्त्वान्यात्थ तानि च वयं शुश्रुम श्रुतवंतः १२ एतावतां भाव एतावत्त्वं नानात्वमित्यर्थः यद्विवक्षया यत्प्रयोजनमभिप्रेत्य च गायंति आयुष्मन्नि- त्यमूर्ते ३ विवक्षाभेदेन सर्वं युक्तमेव मायया च किं नाम न युक्तमित्याह युक्तय इति यथा ब्राह्मणा भाषंते तद्युक्तं न च वस्तुतः यस्मा

उद्धव उवाच कति तत्त्वानि विश्वेश संख्यातान्यृषिभिः प्रभो नवैकादश पंच त्रीण्यात्थ त्वमिह शुश्रुम १ केचित्षड्विंशतिं प्राहुरपरे पंचविंशतिम् सप्तैके नव षट् केचिच्चत्वार्येकादशापरे २ केचित्सप्तदश प्राहुः षोडशैके त्रयोदश एतावत्त्वं हि संख्यानामृषयो यद्विवक्षया ३ गायंति पृथगायुष्मन्निदं नो वक्तुमर्हसि ३ श्रीभगवानुवाच युक्तयः संति सर्वत्र भाषंते ब्राह्मणा यथा मायां मदीयामुद्गृह्य वदतां किंनु दुर्घटम् ४ नैतदेवं यथात्थ त्वं यदहं वच्मि तत्तथा एवं विवदतां हेतुं शक्तयो मे दुरत्ययाः ५ यासां व्यतिकरादासीद्विकल्पो वदतां पदम् प्राप्ते शमदमेऽप्येति वादस्तमनु शाम्यति ६

त्संति सर्वेषां तत्प्रभूतानि सर्वाणि तत्त्वानि किंच मायामिति असत्त्वेऽपि मायाश्रयत्वात् घटत एवेत्यर्थः उद्गृह्य स्वीकृत्य न हि मरीचिजलपरिमाणादिविवादे किंचिदघटितमिव भवति ४ ननु यदि सर्वमपि युक्तं तर्हि कुतो विवादः यदि च मायैवा- लंबनं तर्हि कुतो हेतुं प्रति विवादस्तत्राह नैतदेवमिति हेतुं प्रति विवदमानानां मदीया दुरतिक्रमाः शक्तयः अंतःकरण वृत्तिविशेषरूपेण परिणताः सत्त्वाद्या एव हेतुरित्यर्थः ५ तासां विवादहेतुत्वमुपपादयति यासामिति यासां व्यतिक- रात् क्षोभाद्वदतां पदं विषयो विकल्पो भेदः आसीदंतः करणवृत्तिविकल्पो वा तन्मूलभूतः एतदेव व्यतिकरेण द्रढयति शमदमयोर्द्वैक्यं तस्मिन्न्यासे विकल्पोऽप्येति लीयते तं च विकल्पनाशमनु वादः शाम्यतीति ६ ७ ८

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

संतिसर्वत्रइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति परस्परेतिद्वाभ्याम् अन्योऽन्यस्मिन्ननुप्रवेशाद्वक्तुर्यथाविवक्षितंतथापूर्वंकारणमपरंकार्यंका
र्यकारणभावेनप्रसंख्यानंभवति यद्वा पूर्वंअल्पसंख्याऽपराधिकसंख्यातयोर्भावः पौर्वापर्यंतेनप्रसंख्यानंगणनमिति ७ अ
नुप्रवेशंदर्शयति एकस्मिन्नपीति पूर्वस्मिन्कारणभूतेतत्त्वेकार्यतत्त्वानिसूक्ष्मरूपेणप्रविष्टानीतिमृदिघटवत् अपरस्मिन्का
र्यतत्त्वेकारणतत्त्वान्यनुगतत्वेनप्रविष्टानिघटेमृद्वत् ८ अविरोधमुपसंहरति अतोमीषांतत्त्वानांपौर्वापर्यंतत्कारणकार्यत्वंप्र
संख्यानंचन्यूनाधिकमभीप्सतांवादिनांमध्येयथाविवक्षयायद्वक्तृयस्यमुखंप्रवर्ततेतत्सर्वंविविक्तंनिश्चितंवयंगृह्णीमः उक्त
न्यायेनसर्वत्रयुक्तेःसंभवात् ९ ननुकार्यकारणतत्त्वानांपृथक्त्वापृथक्त्वविवक्षयाभवतुनामसंख्याभेदः जीवेश्वरयोस्तुकथंभे

परस्परानुप्रवेशात्तत्त्वानांपुरुषर्षभ पौर्वापर्यप्रसंख्यानंयथावक्तुर्विवक्षितम् ७ एकस्मिन्नपिदृश्यंते
प्रविष्टानीतराणिच पूर्वस्मिन्वापरस्मिन्वातत्त्वेतत्त्वानिसर्वशः ८ पौर्वापर्यमतोऽमीषांप्रसंख्यानमभी
प्सताम् यथाविविक्तंयद्वक्त्रंगृह्णीमोयुक्तिसंभवात् ९ अनाद्यविद्यायुक्तस्यपुरुषस्यात्मवेदनम् स्व
तोनसंभवादन्यस्तत्त्वज्ञोज्ञानदोभवेत् १० पुरुषेश्वरयोरत्रनवैलक्षण्यमण्वपि तदन्यकल्पनापा
र्थाज्ञानंचप्रकृतेर्गुणः ११ प्रकृतिर्गुणसाम्यंवैप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः सत्त्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहे
तवः १२

दाभेदविवक्षयाषड्विंशतिपंचविंशतिपक्षौप्रवृत्तौअतआह अनादीति स्वतोनसंभवति अन्यतस्तुसंभवात्
स्वतःसर्वज्ञःपरमेश्वरोऽन्योभवितव्यइतिषड्विंशतिपक्षाभिप्रायइत्यर्थः १० कथंतर्हिपंचविंशतिपक्षस्तत्राह पुरुषेति वैल
क्षण्यंविसदृशत्वंनास्तिद्वयोरपिचिद्रूपत्वादतस्तयोरत्यंतमन्यत्वकल्पनाअपार्थाव्यर्था एवंपंचविंशतिपक्षःप्रवृत्तइत्यर्थः
नन्वेवमपीश्वरप्रसादलभ्यज्ञानस्यपृथक्त्वात्पक्षद्वयमपिनघटते अतआह ज्ञानंचेति सत्त्वगुणवृत्तित्वात्तदंतर्भूतमित्यर्थः
११ ननुज्ञानंजीवधर्मः कथंप्रकृतेर्गुणःस्यादतआह प्रकृतिरिति गुणसाम्यंहिप्रकृतिरतस्तद्विशेषरूपाःगुणास्तस्याएवन
त्वात्मनोजीवस्याकर्तृत्वात्तस्यस्थित्यादिहेतुभूतगुणाश्रयत्वानुपपत्तेः १२ ७ ८ ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतःसत्त्वंसत्त्वमयंज्ञानंप्रकृतेर्गुणइतिपूर्वेणैवान्वयः ननुतन्निवर्त्यंकर्माज्ञानंचतत्त्वांतरंस्यात् नरजःकर्मरजसोवृत्तिः अज्ञानंचतमसः अतःकर्माज्ञानयोःरजस्तमोद्वाराप्रकृतावेवांतर्भावइतिभावः तथाऽपिकालस्वभावयोस्तत्त्वांतरतास्यात् नगुणव्यतिकरइतिगुणानांव्यतिकरोयस्मात्सईश्वरएवकालोनाम स्वभावोनामसूत्रंमहत्तत्त्वमेवतस्यसर्वशक्तिमत्त्वात् तदेवंज्ञानादीनांयथायथमंतर्भावान्नपक्षद्वयेऽपितत्त्ववृद्धिरेतच्चपक्षांतरेष्वपिज्ञेयम् स्वमतेतुगुणानामागमापायित्वात्प्रकृतेर्भेदोविवक्षितः अतोगुणास्त्रीणितत्त्वानिअपराणिपंचविंशतितत्त्वानिपूर्वोक्तपक्षद्वयसाधारणानि १३ तत्रनवदर्शयति पुरुषइतिसार्द्धद्वाभ्याम् व्यक्तंमहत्तत्त्वंनभआदीनिपंचतन्मात्राणिमेमया १४ एकादशदर्शयति श्रोत्रमिति दर्शनंच

सत्त्वंज्ञानंरजःकर्मतमोऽज्ञानमिहोच्यते गुणव्यतिकरःकालःस्वभावःसूत्रमेवच १३ पुरुषःप्रकृतिर्व्यक्तमहंकारोनभोऽनिलः ज्योतिरापःक्षितिरितितत्त्वान्युक्तानिमेनव १४ श्रोत्रंत्वग्दर्शनंघ्राणोजिह्वेतिज्ञानशक्तयः वाक्पाण्युपस्थपाय्वंघ्रिःकर्माण्यंगोभयंमनः १५ शब्दस्पर्शोरसोगंधोरूपंचेत्यर्थजातयः गत्युक्त्युत्सर्गशिल्पानिकर्मायतनसिद्धयः १६ सर्गादौप्रकृतिर्ह्यस्यकार्यकारणरूपिणी सत्त्वादिभिर्गुणैर्धत्तेपुरुषोऽव्यक्तईक्षते १७

क्षुः ज्ञानशक्तयः ज्ञानेंद्रियाणि पंचवागादिपाय्वंतानिद्वंद्वैक्येनोक्तानिचत्वारि अंघ्रिश्चइति कर्माणिकर्मेंद्रियाणिपंच उभयात्मकंमनः अंगहेउद्धव एवमेतान्येकादश १५ पंचदर्शयतिशब्दइति शब्दादीनिविषयतयापरिणतानिपंचभूतानि ननुगत्यादिभिस्तत्त्वाधिक्यंपक्षत्रयेऽपिस्यान्नेत्याह गतीति गतिश्चउक्तिश्चउत्सर्गश्चशिल्पंचतानिकर्मायतनानांकर्मेंद्रियाणां सिद्धयःफलानिनतत्त्वांतराणीत्यर्थः १६ तदेवंमतत्रयेऽपितत्त्वसंख्याभेदंनिरूप्ययद्विवक्षयागायंतीतियदुक्तंतत्रअन्यच्चात्यर्यंदर्शयति सर्गादाविति कार्याणिषोडशविकाराः कारणानिमहदादीनिसप्ततद्रूपिणीसतीप्रकृतिरस्यविश्वस्यसर्गादौगुणैःसृज्याद्यवस्थांधत्ते उपादानकारणत्वात् पुरुषस्तुअव्यक्तोऽपरिणामिनिमित्तभूतःकेवलमीक्षते अतःपरिणामिन्याःप्रकृतेःपुरुषोभिन्नइति १७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

नत्वैराख्यकार्यस्यतदंतर्भावमभिप्रेत्याह व्यक्तादयइति व्यक्तादयोमहदादयः प्रकृतेरुपन्नायेधातवस्तेविकुर्वाणाःपुरुषेक्षणेनलब्धवीर्याःसंहताअंडंसृजंति प्रकृतेर्बलात्तामाश्रित्येत्यर्थः १८ एवंस्वमतंउपसंहृत्यमतांतरेष्वपिसामान्यतोनिरूपितानांघटनांविशेषतःसत्तासर्यांदर्शयति सप्तैवेति ज्ञानंजानातीतिद्रष्टाजीवःउभयोर्द्रष्टृदृश्ययोराधारः आत्माचेतिसप्त तत्रप्रकृतीनांकारणत्वेनखादिष्वंतर्भावः उत्तरेषामंतर्भावार्थमाह ततस्तेभ्यःसप्तभ्यः देहेंद्रियासवःसर्वकार्याणिजायंते १९ षडितिमतेऽपिभौतिकस्यभूतांतर्भावंजीवस्यचपरमात्मांतर्भावमाह तैर्युक्तइति २० अन्नंपृथ्वीआत्मनोजातानिआत्मनासहचत्वारि-अंतर्भावार्थमाह तैरिति अवयविनःकार्यस्य २१ भूतानिचमात्राणिच इंद्रियाणिचपंचपंचएकेनमनसासहआत्मासप्त

व्यक्तादयोविकुर्वाणाधातवःपुरुषेक्षया लब्धवीर्याःसृजंत्यंडंसंहताःप्रकृतेर्बलात् १८ सप्तैवधातवइतितत्रार्थाःपंचखादयः ज्ञानमात्मोभयाधारस्ततोदेहेंद्रियासवः १९ षडित्यत्रापिभूतानिपंचषष्ठःपरःपुमान् तैर्युक्तआत्मसंभूतैःसृष्ट्वेदंसमुपाविशत् २० चत्वार्येवेतितत्रापितेजआपोऽन्नमात्मनःजातानितैरिदंजातंजन्मावयविनःखलु २१ संख्यानेसप्तदशकेभूतमात्रेंद्रियाणिच पंचपंचैकमनसाआत्मासप्तदशःस्मृतः २२ तद्वत्षोडशसंख्यानेआत्मैवमनउच्यते भूतेंद्रियाणिपंचैवमनआत्मात्रयोदश २३ एकादशत्वआत्मासौमहाभूतेंद्रियाणिच अष्टौप्रकृतयश्चैवपुरुषश्चनवेत्यथ २४ इतिनानाप्रसंख्यानंतत्त्वानामृषिभिःकृतम् सर्वंन्याय्यंयुक्तिमत्त्वाद्विदुषांकिमशोभनम् २५ उद्धवउवाच प्रकृतिःपुरुषश्चोभौयद्यप्यात्मविलक्षणौ अन्योन्यापाश्रयात्कृष्णदृश्यतेनभिदातयोः २६

दशः २२ आत्मैवसंकल्पयन्मनउच्यते त्रयोदशपक्षेभूतानितन्मात्रैरेकीकृतानिपंचैव इंद्रियाणितत्प्रकाशकानिपंचैवमनश्चैकमिंद्रियाधिष्ठाताआत्माचद्विविधः एवंत्रयोदश २३ एकादशपक्षेपंचभूतानिपंचेंद्रियाणि जीवमनसोश्चांतर्भावेनैतान्येवएकादश नवपक्षेअष्टौप्रकृतयः पुरुषश्चविकाराणामंतर्भावः २४ उपसंहरति इतीति एभिःप्रकारैःप्रकृतिपुरुषभेदज्ञापयेत्यर्थः २५ तत्रउद्धवःपृच्छति प्रकृतिरिति आत्मनाजडाजडस्वभावेनविलक्षणौअन्योन्यापाश्रयात् परस्परपरिहारेणाप्रतीतेरित्यर्थः २६

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवव्यनक्ति प्रकृतौतत्कार्येदेहेप्रकृतिश्चात्मनितेनविनातस्याअप्रतीतेः अहमित्यभेदप्रतीतेर्नदेहात्मनोर्भेदोलक्ष्यतइ
त्यर्थः हृदिवर्तमानंसंशयंनयेनयुक्त्यानैपुण्यंप्रावीण्यंयेषांतैः २७अर्हसीत्युक्तंतत्रहेतुमाह हियस्मात्त्वत्तः त्वत्प्रसादादेवअ
त्रज्ञानेप्रमोषः भ्रंशश्चत्वेशक्तितः मायातः ननुस्वप्रकाशस्यात्मनः कथंप्रमोषः ज्ञानदानतत्प्रमोषेवाममकिंप्रयोजनंतत्रा
हत्वमेवेति २८विकाराविकाराभ्यांनानात्वैकत्वाभ्यांसापेक्षनिरपेक्षप्रकाशाभ्यांचात्यंतंभेदंवक्तुमाह प्रकृतिःपुरुषश्चेतिवि

प्रकृतौलक्ष्यतेह्यात्माप्रकृतिश्चतथात्मनि एवंमेपुंडरीकाक्षमहांतंसंशयंहृदि छेत्तुमर्हसिसर्व-
ज्ञवचोभिर्नयनैपुणैः २७ त्वत्तोज्ञानंहिजीवानांप्रमोषस्तेत्रशक्तितः त्वमेवह्यात्ममायायागतिं
वेत्थनचापरः २८ श्रीभगवानुवाच प्रकृतिःपुरुषश्चेतिविकल्पःपुरुषर्षभ एषवैकारि-
कःसर्गोगुणव्यतिकरात्मकः २९ ममांगमायागुणमय्यनेकधाविकल्पबुद्धीश्चगुणैर्विधत्ते वै
कारिकस्त्रिविधोध्यात्ममेकमथाधिदैवमधिभूतमन्यत् ३०

कल्पोत्यंतभेदएव कुतइत्यपेक्षायांप्रकृतिशब्दोक्तदेहादिसंघातस्यविकारित्वंतावद्दर्शयति एषइतिद्वाभ्याम् एषःस-
र्गः सृज्यतइतिसर्गोदेहादिसंघातः वैकारिकः विकारवान् अत्रहेतुः गुणव्यतिकरात्मकः गुणक्षोभकृतः २९ नानात्व-
माह ममेति विकल्पभेदंतद्बुद्धीश्च अनेकत्वंप्रपंचयति वैकारिकअनेकविकारवानपिस्थूलेनमार्गेणतावत्त्रिधा
त्रैविध्यमाह अध्यात्ममिति एकंरूपम् ३०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तानिरूपाणिदर्शयति दृक्अध्यात्मम् रूपमधिभूतम् अत्ररंध्रेचक्षुर्गोलके प्रविष्टमार्कंवपुरंशोधिदैव मिति सापेक्षप्रकाश
तामाह परस्परमिति चक्षुषारूपंज्ञायतेतदन्यथाऽनुपपत्याचक्षुःतद्वदृत्यंन्यथानुपपत्यातदधिष्ठात्रीदेवतानतश्चचक्षु
षः प्रवृत्तिस्ततोरूपज्ञानमित्येवमेतत्त्रयंपरस्परंसिध्यति अत्ररंध्रइतिविशेषणंव्यावर्त्यमाह दृष्टांतोपयोगित्वायस्तु
खेआकाशेअर्कोवर्त्ततेमंडलात्मासतुस्वतःसिध्यति चक्षुर्विषयत्वेपिप्रतियोग्यपेक्षाभावमात्रेणास्वतइत्युक्तम् इदानीं
मात्मनोविकारित्वाद्यभावेनभेदमाह यद्यस्मात् आत्माएषामध्यात्मादीनामाद्यः कारणमतः एकरूपोभिन्नश्चतस्मादे-
नेभ्योपरोभिन्नः स्वप्रकाशत्वादपीत्याह स्वयानुभूत्यास्वतःसिद्धप्रकाशेनाखिलानांसिद्धानांपरस्परप्रकाशकानामपिप्र-

दृग्रूपमार्कंवपुरत्ररंध्रेपरस्परंसिध्यतियःस्वतःखे आत्मायदेषामपरोयआद्यःस्वयाऽनुभूत्याऽखि
लसिद्धसिद्धिः एवंत्वगादिश्रवणादिचक्षुर्जिह्वादिनासादिचचित्तयुक्तम् ३१ योऽसौगुणक्षोभकृ
तोविकारःप्रधानमूलान्महतःप्रसूतः अहंत्रिवृन्मोहविकल्पहेतुर्वैकारिकस्तामसऐंद्रियश्च ३२

काशकःसर्वेषामपिसामान्यतःचित्प्रकाशविषयत्वादतएवस्वप्रकाशत्वंसिध्दं चक्षुषिदर्शितंत्रैविध्यमिंद्रियांतरेष्वतिदिशति
एवमिति यथाचक्षुरेवंत्वगाद्यपिइत्यर्थः त्वक्स्पर्शोवायुरितिश्रवणशब्दोदिशइतिजिव्हारसोवरुणइतिनासागंधोश्विना
विति चित्तेनयुक्तमंतःकरणांतरमपितत्रचित्तंचेतयितव्यंवासुदेवइतिमनोमंतव्यंचंद्रइतिबुद्धिर्बोद्धव्यंब्रह्मेति अहंकारो
हंकर्तव्यंरुद्रइत्येवंत्रिविधमित्यर्थः ननुपुनरपिवैलक्षण्यमात्रमेवोक्तंत्रिविधप्रपंचव्यतिरिक्तात्मप्राप्तिस्तुकुतःस्यादहंका
रनिवृत्त्यातत्कुतः त्रिविधविकल्पनिवृत्त्येत्याशयेनाह योसावहमहंकारः तमेवाह गुणक्षोभंकरोतीतितथाततःपरमेश्वरा
त्कालनिमित्तात्प्रधानंमूलमुपादानंयस्यतस्मान्महतःप्रसूतोविकारःसत्रिवृत्त्रिविधःमोहमयस्यविकल्पस्यहेतुःत्रिवृत्त्वमे ७४
वाह वैकारिकइति ३२

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सकृत्तोनिवर्तते आत्माज्ञानविलसितत्वात्तस्तानेनेत्याशयेनाह आत्मापरिज्ञानमयइति ननुकथंमोहमयत्वंविकल्पस्याहं
कारस्यवाकैश्चित्सत्यत्वांगीकारात्तत्राह विवादइति अयंभिदार्थनिष्ठोविवादोपिआत्मापरिज्ञानमयइति अन्वयः यद्वा
विवादःसर्वोपिभिदार्थनिष्ठएवनतुवस्तुमात्रनिष्ठः अतःपरस्परंयुक्तिभिरेवभेदस्यनिराकृतत्वान्मोहमयत्वंसिद्धमिति
नन्वयमहंकारोविकल्पश्चनास्तिअलंतर्हितन्निवृत्तिप्रयासेनतत्राह व्यर्थोऽपिअर्थरहितोपिस्वरूपभूतान्मत्तोबहि
र्मुखानांनैवोपरमेत् प्रत्युततत्कृतैःकर्मभिरुच्चनीचदेहेषुतेसंसरंति ३३ तत्रपृच्छति त्वत्तइति व्यापकस्यात्मनोदेहा

आत्मापरिज्ञानमयोविवादोह्यस्तीतिनास्तीतिभिदार्थनिष्ठः व्यर्थोपिनैवोपरमेतपुंसांमत्तःपरावृ
त्तधियांस्वलोकात् ३३ उद्धवउवाच त्वत्तःपरावृत्तधियःस्वकृतैःकर्मभिःप्रभो उच्चावचान्य
थादेहान्गृण्हंतिविसृजंतिच ३४ तन्ममाख्याहिगोविंददुर्विभाव्यमनात्मभिः नह्येतत्प्रायशो
लोकेविद्वांसःसंतिवंचिताः ३५ श्रीभगवानुवाच मनःकर्ममयंनृणामिंद्रियैःपंचभिर्युतम्
लोकाल्लोकंप्रयात्यन्यआत्मातदनुवर्त्तते ३६ ध्यायन्मनोनुविषयान्दृष्टान्वानुश्रुतानथ उद्यत्सी
दत्कर्मतंत्रंस्मृतिस्तदनुशाम्यति ३७

देहांतरगमनम् अकर्तुःकर्माणिनित्यस्यचजन्ममरणादीनिकथमितिभा
वः ३४ एतद्विद्वांसोनसंतिहियस्मान्माययावंचितामोहिताः ३५ लिंगशरीराध्यासेनसर्वंघटतइत्युत्तरमाह मनइति
प्रधानत्वेनपंचभिरितिनिर्देशोऽन्येषामप्युपलक्षणार्थंदेहाद्देहांतरंप्रतियातितदन्यएवात्मातन्मनोऽनुवर्त्तते अहं
कारेणानुगच्छति ३६ ननुमनसोपिपूर्वदेहवियोगोदेहांतरयोगश्चकथंभवतीतिचेत्स्मृतिवियोगयोगाभ्यामिति
वक्तुंतयोःकारणमाह ध्यायन्निति कर्मतंत्रत्वात्कर्मोपस्थापितान्दृष्टान्वाअनुश्रुतान्वेदोक्तान्विषयाननुध्यायन् अ
थानंतरंध्यायमानेषुउद्यदाविर्भवत्पूर्वविषयेषुचसीदत् लीयमानंभवतितदनंतरंतस्यस्मृतिःपूर्वापरानुसंधानंनश्य
ति ३७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततः किमत आह विषयेति कर्मोपस्थापितदेवादिदेहात्यंताभिनिवेशेनात्मानं पूर्वदेहं पुनः न स्मरेत इतियत् तस्यैवयातनादेहाभिनिवेशेनभयशोकादेर्देवाभिनिवेनवाहर्षलर्षादेर्हेतोः पूर्वदेहेत्यंतविस्मृतिः अहंकारनिवृत्तेस्तदभिमानिनोजंतोर्जीवस्य मृत्युरुच्यतेनतुदेहवत्नाशः ३८ जन्मतुविषयस्यदेहस्यआत्मतयास्वीकृतिमभिमानंप्राहुः नतुदेहवदुत्पत्तिः नचपुत्रादिदेहवत्प्रीत्यतिशयमात्रेण किंतुसर्वभावेनाभेदेनाभिमानेमात्रेणउत्पत्तिमरणेदृष्टांतद्वयम् यथास्वप्नश्चमनोरथश्चेत्यर्थः ३९ दृष्टांतौविवृणोति स्वप्नमिति तत्रवर्तमानेस्वप्नादौपूर्वंचेत् अपूर्वमेवेतिवान्वयः पूर्वसिद्धमप्यात्मानमपूर्वमिवाद्यजातमिवपश्यतीत्यर्थः ४० उपसंहरति इंद्रियाणामयनंमनः तस्यदेहांतराभिनिवेशेनयासृष्टिरुत्पत्तिस्तयावस्तूनिआत्मनितदभि

विषयाभिनिवेशेननात्मानंयत्स्मरेत्पुनः जंतोर्वैकस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः ३८ जन्मत्वात्मतया
पुंसः सर्वभावेनभूरिद विषयस्वीकृतिंप्राहुर्यथास्वप्नमनोरथः ३९ स्वप्नंमनोरथंचेत्थंप्राक्तनंनस्म
रत्यसौ तत्रपूर्वमिवात्मानमपूर्वंचानुपश्यति ४० इंद्रियायनसृष्ट्येदंत्रैविध्यंभातिवस्तुनि बहिरंत
र्भिदाहेतुर्जनोऽसज्जनकृद्यथा ४१ नित्यदाह्यंगभूतानिभवंतिनभवंतिच कालेनालक्ष्यवेगेनसू
क्ष्मत्वात्तन्नदृश्यते ४२

मानेनेदंत्रैविध्यमुत्तममध्यमनीचत्वमसदेवभातीत्यन्वयः एवंभूतआत्माबाह्याभ्यंतरभेदहेतुश्चभवति बाह्यविषयान् आंतरान्सुखादींश्चपश्यतीत्यर्थः यथाजनोजीवः स्वप्नेबहूनसतोजनान् देहान् कुर्वन्पश्यन् बहुरूपोभातितद्वत् यद्वा इदंत्रैविध्यमध्यात्मादिरूपंभाति असज्जनकृत् दुष्टपुत्रोत्पादकः जनः पितास्वयंसमोपिपुत्राभिमानस्तदरिमित्रादिषुयथाभेदहेतुर्भवति नित्यदातद्वदितिअन्यत्समानं ४१ तदेवलोकप्रसिद्धोजन्ममृत्यूनिरूप्यसूक्ष्मावस्थावपितोवैराग्यायनिरूपयति नित्यदाप्रतिक्षणंभूतानिशरीराणिउत्पद्यंतेनश्यंतिच कालस्यातिसूक्ष्मत्वात्तत्कृतंभवनमभवनंवाविवेकिभिर्नलक्ष्यते ४२ ७५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सतोर्जन्ममरणयोरज्ञानेकारणमेतद्भवेत्सत्वमेवतयोः कुतइत्याशंक्यानुमानेनसाधयति यथेति अर्चिषांपरिणामादिभिः स्रोत
सांगत्यादिभिः फलानांरूपादिभिः यथावस्थाविशेषाः कृताः कालेनेति पूर्वस्यानुषंगः आदिशब्देनतेजोबलकामकौशलादीनामु
पादानं विमतंप्रतिक्षणोत्पत्तिविनाशवत् अवस्थाभेदवत्वाद्दीपज्वालादिवदित्यनुमानम् ४३ कथंतर्हिप्रत्यभिज्ञातद्देवसादृ
श्यावलंबिनीत्याह सोयमिति सादृश्यादर्चिषामेवयथा सोयंदीपइतिप्रत्यभिज्ञा यथाच स्रोतसांप्रवाहजलानामेवतदिदंज
लमिति तथासोयंपुमानिति धीर्गीश्चमृषा नृणांबहूनांशरीरीणां मृषाव्यर्थमायुर्येषामविवेकिनांतेषांभवति ४४ ननुकथंदेहा
ध्यासवतः पुंसः कर्मजन्ममरणानिसंतिनान्यस्येतिव्यवस्थानहिघटते घटस्यपुरुषभेदेनसमत्वमसत्वं चेतिन अज्ञस्यापिव

यथार्चिषांस्रोतसांचफलानांवावनस्पतेः तथैवसर्वभूतानांवयोवस्थादयः कृताः ४३ सोयंदीपोर्चिषांय
द्वत्स्रोतसांतदिदंजलम् सोयंपुमानितिनृणांमृषागीर्धीर्मृषायुषाम् ४४ मास्वस्यकर्मबीजेनजायते
सोप्ययंपुमान् म्रियतेवामरोभ्रांत्यायथाग्निर्दारुसंयुतः ४५ निषेकगर्भजन्मानिबाल्यकौमारयौव
नम् वयोमध्यंजरामृत्युरित्यवस्थातनोर्नव ४६ एतामनोरथमयीर्ह्यन्यस्योच्चावचास्तनूः गुणसंगा
दुपादत्तेक्वचित्कश्चिज्जहातिच ४७

कृतः तदभावादित्याह मास्वस्यनैवात्मनः कर्मणाबीजभूतेनसोपिपुमान् जायते
म्रियतेवा किंतु अयंभ्रांत्याजन्मापिजायतइव अमरोपिम्रियतइव यथामहाभूततेजोरूपोग्निराकल्पांतमवस्थितोपिदारुयोग
वियोगाभ्यांजन्मनाशौप्राप्नोतितद्वत् ४५ सिद्धवत्कृत्योक्तावयोवस्थाः प्रपंचयति निषेकोजठरेप्रवेशः गर्भस्तन्मध्येवृद्धिः बा
ल्यंशिशुत्वंआपंचमाब्दात् कौमारंआषोडशाद्वर्षात्ततोयौवनं पंचाशत् ततोवयोमध्यमाषष्टिवर्षात् ४६ देहसंबंधाज्ज
न्ममरणादीत्युपपादितमर्थमुपसंहरति एताइति हिस्फुटम् अन्यस्यदेहस्यतनूः अवस्थागुणसंगात् प्रकृत्यविवेकात् क
श्चित्परमेश्वरानुग्रहतः कश्चित्कथंचिज्जहाति अवस्थावतः देहस्यद्रष्टानासाववस्थावानितिविवेकज्ञानेन ४७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुतदानींमूर्छितत्वेनजन्ममरणवान्देहोनदृश्यतेतत्राह आत्मनइति पितृदेहस्योर्ध्वदेहिकंकुर्वतोऽप्ययदर्शनात् पुत्रदेहस्य-
चजातकर्मणिजन्मदर्शनादात्मनःस्वस्यदेहस्यापिभवाप्ययावनुमेयौ एवंचदृश्यत्वेसतिभवाप्ययवतांवस्तूनांदेहानामभिज्ञो-
द्रष्टाद्वयलक्षणःभवाप्ययधर्मकोनभवति ४८ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति तरोरिति तरुशब्दोनउद्भिज्जमात्रस्योपलक्षणंकिंतुफ-
लपाकांतस्यव्रीह्यादेरित्यर्थः यद्वा तरोर्योऽस्यःपरिणामोविपाकः बीजाज्जन्मविपाकात्संयमंनाशंचविद्वान् ४९ अविवेकिनः
संसारंप्रपंचयति प्रकृतेरितिपंचभिः तत्वेनतत्वतोविविच्यतत्वमदृष्ट्वास्पर्शेषुविषयेषुसंमूढइतिवा ५० गुणभेदेनत्रिविधंत

आत्मनःपितृपुत्राभ्यामनुमेयौभवाप्ययौ नभवाप्ययवस्तूनामभिज्ञोद्वयलक्षणः ४८ तरोर्बीजविपाकाभ्यां
योविद्वान्जन्मसंयमौ तयोर्विलक्षणोद्रष्टाएवंद्रष्टातनोःपृथक् ४९ प्रकृतेरेवमात्मानमविविच्याबुधःपु-
मान् तत्वेनस्पर्शसंमूढःसंसारंप्रतिपद्यते ५० सत्वसंगादृषीन्देवान्रजसासुरमानुषान् तमसाभूतति-
र्यक्त्वंभ्रामितोयातिकर्मभिः ५१ नृत्यतोगायतःपश्यन्यथैवानुकरोतितान् एवंबुद्धिगुणान्पश्यन्ननीहो-
ऽप्यनुकार्यते ५२ यथांभसाप्रचलतातरवोपिचलाइव चक्षुषाभ्राम्यमाणेनदृश्यतेभ्रमतीवभूः ५३

त्रापिचतारतम्येनैकैकत्राद्विविधंसंसारमाह सत्वेति ५१ ननुअकर्तुरात्मनःकुतःकर्मभिर्भ्रमणंतत्राह नृत्यतोगायतोजनान्पश्य-
न्ननुकरोति तद्गतस्वरतालादिगतिशृंगारकरुणादिरसंचमनस्यनुवर्तयतीत्यर्थः एवमनुकार्यतेगुणैर्बलादित्यर्थः अनेनदृष्टांतेन-
दृश्यधर्मोद्रष्टरिस्फुरतीतिदर्शितम् ५२ उपाधिधर्माश्चोपहितेऽवभासंतेइत्यत्रदृष्टांतमाह यथांभसेति तटस्थास्तरवोधावंत
इवेतिदृश्यंतेजलेप्रतिबिंबितावाचंचलाइवेति विषयग्राहकेणमनसापरिकल्पिताएवतेषुलावण्यादयोगुणानवस्तुतःसंति
अतोमनोनिबंधनएवसंसारइत्यभिप्रेत्यग्राहकगुणाग्राह्येऽवभासंतइत्यत्रदृष्टांतमाह चक्षुषेति ५३ ७ ७६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भोगस्यापिमिथ्यात्वेदृष्टांतद्वयमाह यथेति यथाएताः प्रसिद्धामनोरथधियः स्वप्नदृष्टाश्चधियोयथामृषाएवमात्मनोविषयानु
भवःसंसारोमृषा ५४ ननुयदिमृषातर्हिकिंतन्निवृत्तिश्रमेणअतआह अर्थेहीति अस्यात्मनः ५५ अतोभोगोद्यमोनकर्तव्यइ
त्याह तस्मादिति ५६ दुःखप्रतीकारोद्यममपिपरित्यज्यपरमेश्वरनिष्ठेनैवभाव्यमित्याह क्षिप्तइतिद्वाभ्याम् क्षिप्तः आक्षिप्तः
नुन्नइतिवा प्रलब्धउपहसितः ५७ निष्ठितः निष्ठीवनविषयीकृतः मूत्रितः मूत्रेणार्द्रीकृतः प्रकंपितः परमेश्वरनिष्ठातःप्रच्या

यथामनोरथधियोविषयानुभवोमृषा स्वप्नदृष्टाश्चदाशार्हतथासंसारआत्मनः ५४ अर्थेह्यविद्यमाने
ऽपिसंसृतिर्ननिवर्तते ध्यायतोविषयानस्यस्वप्नेनर्थागमोयथा ५५ तस्मादुद्धवमाभुंक्ष्वविषयानसदिंद्रियैः
आत्माग्रहणनिर्भातंपश्यवैकल्पिकंभ्रमम् ५६ क्षिप्तोवमानितोसद्भिः प्रलब्धोऽसूयितोथवा ताडितःस
न्निबद्धोवावृत्त्यावापरिहापितः ५७ निष्ठितोमूत्रितोवाज्ञैर्बहुधैवंप्रकंपितः श्रेयस्कामः कृच्छ्रगतआ-
त्मनात्मानमुद्धरेत् ५८ उद्धवउवाच यथैवमनुबुध्येयंवदनोवदतांवर सुदुःसहमिमंमन्येआत्मन्यस
दतिक्रमम् ५९ विदुषामपिविश्वात्मन्प्रकृतिर्हिबलीयसी ऋतेत्वद्धर्मनिरतान्शांतांस्तेचरणालयान् ६०
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेद्वाविंशोऽध्यायः २२ ॐ ॐ

वितोपिकृच्छ्रगतः कृच्छ्रंप्राप्तोपि ५८ एवंत्वदुक्तंयथाचअनुबुध्येयंतथानःअस्मान्प्रतिवद ५९ त्वद्धर्मनिरतान् ऋतेविदुषा
मपि असद्भिः कृतमतिक्रमममपराधंसुदुःसहंमन्यइत्यन्वयः प्रकृतिः स्वभावः निरस्यसर्वसंदेहमेकीकृत्यसुदर्शनम् प्रका
शितरहस्यंतंभजस्वगुरुमीश्वरम् ६० इत्येकादशेस्कंधेटीकायांद्वाविंशोध्यायः २२ ॐ ॐ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

त्रयोविंशे तिरस्कारसहनोपाय ईर्यते भिक्षुगीतप्रकारेण मनसः संयमोधिया १ दुर्जनोपद्रवो नूनं दुःसहो हि महीयसाम् अत श्चतुर्भिरध्यायैः सहनोपायवर्णनम् २ तत्र तावदस्मिन्नध्याये भिक्षुगीतया मनोविजयः उत्तरस्मिन्प्रकृतिपुरुषविवेकः तदु त्तरस्मिन् गुणवृत्तिविजयः ततः परस्मिन्नैलगीतया विषयसंगत्यागेन सत्संग इति क्रमेणोपाया भगवता वर्ण्यन्ते आशंसितः प्रार्थितः भृत्यस्य वचः सत्कुर्वंस्तं भृत्यं प्रति आबभाषे १ तत्र तावदंगीकुर्वंस्तं हर्षः संपूजयति द्वाभ्याम् हे बार्हस्पत्य बृहस्पतेः शिष्य अत्र लोके स साधुर्नास्ति यो दुर्जनोक्तैर्भिन्नं क्षुभितं मनः शमयितुमीश्वरः स्यात् २ कुत इत्यत आह नेति यथा मर्म

बादरायणिरुवाच सएवमाशंसितउद्धवेनभागवतमुख्येनदशार्हमुख्यः सभाजयन्भृत्यवचोमुकुंदस्तमाबभाषेश्रवणीयवीर्यः १ श्रीभगवानुवाच बार्हस्पत्यसवैनात्रसाधुर्वैदुर्जनेरितैः दुरुक्तैर्भिन्नमात्मानंयःसमाधातुमीश्वरः २ नतथातप्यतेविद्धःपुमान्बाणैःसुमर्मगैः यथातुदंतिमर्मस्थाह्यसतांपुरुषेषवः ३ कथयंतिमहत्पुण्यमितिहासमिहोद्धव तमहंवर्णयिष्यामिनिबोधसुसमाहितः ४ केनचिद्भिक्षुणागीतंपरिभूतेनदुर्जनैः स्मरताधृतियुक्तेनविपाकंनिजकर्मणाम् ५ अवंतिषुद्विजःकश्चिदासीदाढ्यतमःश्रिया वार्तावृत्तिःकदर्यस्तुकामीलुब्धोतिकोपनः ६

स्थाः मर्मस्वेव नित्यं स्थिताः परुषोक्तिरूपा इषवः तुदंति व्यथयंति तथा इतरे बाणा न तुदंति अतस्तैस्तथा न तप्यत इत्यर्थः ३ तथापि मया वक्ष्यमाणे रुपायैः सर्वं सोढुं शक्यमित्यभिप्रायेणेतिहासं प्रस्तौति महद्यथा भवति तथा पुण्यमितिहासं गाथां कथयंति ४ ५ स भिक्षुः पूर्वं धनाढ्यः कष्टार्जितस्य धनस्य नाशेन संतप्यमानो निर्विण्णः सन् प्रव्रज्या भिक्षामटन् दुर्जनैरुपद्रुतः प्रस्तुतोपयोगिनीं गाथामगायत् इति वक्तुं तस्य चरितमाह अवंतिष्वित्यादिना अवंतिषु मालवेषु वार्ता कृषिवाणिज्यादिरूपा वृत्तिर्यस्य कदर्यश्च कदर्यस्तु ७७
स्मृतावुक्तः आत्मानं धर्मकृत्यं च पुत्रदारांश्च पीडयन् देवतातिथिभृत्यांश्च स कदर्य इति स्मृत इति ६ ७ ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

ज्ञातयोऽतिथयस्तस्य वाङ्मात्रेणापि नार्चिताः शून्यावसथ आत्मापि काले कामैरनर्चितः ७ दुःशील
स्य कदर्यस्य द्रुह्यन्ते पुत्रबांधवाः दारा दुहितरो भृत्या विषण्णा नाचरन्प्रियम् ८ तस्यैवं यक्षवित्तस्य
च्युतस्योभयलोकतः धर्मकामविहीनस्य चुक्रुधुः पंचभागिनः ९ तदवध्यानविस्रस्तपुण्यस्कंधस्य
भूरिद अर्थोऽप्यगच्छन्निधनं बह्वायासपरिश्रमः १० ज्ञातयो जगृहुः किंचित्किंचिद्दस्यव उद्धव दै
वतः कालतः किंचिद्ब्रह्मबंधोर्नृपार्थिवात् ११ स एवं द्रविणे नष्टे धर्मकामविवर्जितः उपेक्षितश्च स्वजनैश्चिं
तामापदुरत्ययाम् १२ तस्यैवं ध्यायतो दीर्घं नष्टरायस्तपस्विनः खिद्यतो बाष्पकंठस्य निर्वेदः सुमहान-
भूत् १३ स चाहेदमहो कष्टं वृथात्मा मेऽनुतापितः न धर्माय न कामाय यस्यार्थायास ईदृशः १४ प्रायेणा
र्थाः कदर्याणां न सुखाय कदाचन इह चात्मोपतापाय मृतस्य नरकाय च १५ यशो यशस्विनां शुद्धं
श्लाघ्या ये गुणिनां गुणाः लोभः स्वल्पोऽपि तान्हंति श्वित्रो रूपमिवेप्सितम् १६ अर्थस्य साधने सिद्धे
उत्कर्षे रक्षणे व्यये नाशोपभोग आयासस्त्रासश्चिंता भ्रमो नृणां १७ स्तेयं हिंसानृतं दंभः कामः क्रो
धः स्मयो मदः भेदो वैरमविश्वासः संस्पर्धा व्यसनानि च १८

तस्य ये ज्ञातयो बांधवाः अतिथयो धनीनाश्च तेन नार्चिता इत्यर्थः शून्यावसथे धर्महीने गृहे देहे वा ७ ८ यक्षाणां वित्तमिव केवलं
रक्षणीयं वित्तं यस्य पंचभागिनः पंचयज्ञदेवताः ९ तेषामवध्यानमनादरः तेन विस्रस्तो विशीर्णः पुण्यस्य स्कंधः अर्थलाभ
मात्रहेतुरंशो यस्य बह्वायासैः कृष्यादिभिः केवलं श्रमो यस्मिन्सः १० दैवतः गृहदाहादिना कालतः निखातधान्यादिना नृणां
पार्थिवानां द्वंद्वैक्यं तस्मात् ११ १२ नष्टरायः नष्टा रा अर्थो यस्य तस्य तपस्विनः संतप्तस्य १३ मे मया आत्मा देहः वृथा चा
त्मानुतापं प्रपंचयति न धर्मायेत्यादिना यस्य ईदृशो
ऽर्थायासः तेन मया १४ नरकाय सत्यप्यर्थे धर्माननुष्ठानात् १५ श्वित्रः श्वेतकुष्ठम् १६ सिद्धेऽप्यर्थे तस्य उत्कर्षे संवर्द्धने नाशो
पभोगयोर्द्वंद्वैक्यं नाशे उपभोगे चेत्यर्थः साधनोत्कर्षयोरायासः ततस्त्रासः चिंता च नाशे भ्रम इति १७ किंच अर्थप्राप्त्य
र्थास्तेयादयः षट् प्राप्तेऽर्थे स्मयादयो व्यसनैः सह नव व्यसनानि स्त्रीद्यूतमद्यविषयाणि १८ ६५ ६५

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

भेदवैरस्पर्द्धाःप्रपंचयति द्वाभ्याम् भिद्यंते स्नेहं त्यजंति कथंभूताः एकास्निग्धाः एकेएकमाणाः नेचतेआस्निग्धाः अतिप्रियाश्चे-
त्यर्थः कुतः काकिणिना पुंस्त्वमार्षम् विंशति वराटिका काकिणी तया २० संरब्धाः क्षुभिताः स्पृधः स्पर्धमानाः २१ इहतावद्
र्थनिष्ठानामेते ऽनर्थाः परलोके ऽप्यनर्थाएवतेषामित्याह लब्ध्वेतित्रिभिः मानुष्यं जन्म तत्रापि द्विजाग्र्यताम् ब्राह्मण्यं स्वार्थं घ्नं
ति आत्महितं न कुर्वंति येते यांति २२ अमरप्रार्थ्यतां दर्शयन्नाह स्वर्गेति लोकं देहम् अनुषज्जेत आसक्तिं कुर्यात् २३ ऋषयो

एते पंचदशानर्था ह्यर्थमूला मता नृणाम् तस्मादनर्थमर्थाख्यं श्रेयोऽर्थी दूरतस्त्यजेत् १९ भिद्यंते भ्रात
रो दाराः पितरः सुहृदस्तथा एकास्निग्धाः काकिणिना सद्यः सर्वेऽरयः कृताः २० अर्थेनाल्पीयसा ह्येते सं
रब्धा दीप्तमन्यवः त्यजंत्याशु स्पृधो घ्नंति सहसोत्सृज्य सौहृदं २१ लब्ध्वा जन्मामरप्रार्थ्यं मानुष्यं तद्द्वि
जाग्र्यतां तदनादृत्य ये स्वार्थं घ्नंति यांत्यशुभां गतिं २२ स्वर्गापवर्गयोर्द्वारं प्राप्य लोकमिमं पुमान्
द्रविणे कोऽनुषज्जेत मर्त्योऽनर्थस्य धामनि २३ देवर्षिपितृभूतानि ज्ञातीन्बंधूंश्च भागिनः असंविभ
ज्य चात्मानं यक्षवित्तः पतत्यधः २४ व्यर्थयाऽर्थेहया वित्तं प्रमत्तस्य वयो बलम् कुशला येन सिध्यं
ति जरठः किं नु साधये २५ कस्मात्संक्लिश्यते विद्वान् व्यर्थयाऽर्थेहयासकृत् कस्यचिन्मायया नूनं
लोकोयं सुविमोहितः २६ किं धनैर्धनदैर्वा किं कामैर्वा कामदैरुत मृत्युना ग्रस्यमानस्य कर्मभिर्वोत
जन्मदैः २७

मनुष्ययज्ञब्रह्मयज्ञयोर्देवताः देवपितृभूतानि इतरेषु ज्ञातयः सगोत्राः बांधवा विवाहादिना संबद्धाः ता
न् अन्यांश्च भागिनः भागार्हान् आत्मानं चासंविभज्य अन्नादिभिरसंतर्प्य २४ एवं विमृश्य अनुतप्यमान आह व्यर्थयाऽर्थे
हया प्रमत्तस्य मम वित्तादि गतमिति शेषः येन वित्तादिना कुशला विवेकिनः सिध्यंति मुच्यंते जरठो वृद्धः २५ अन्यमपि
स्वसदृशं शोचति कस्मादेवमनर्थं विद्वानपि संक्लिश्यत इति कारणं संभावयति कस्यचिदिति २६ ननु नायं मोहितः
क्लिश्यति किंतु धनादिभिर्भोगादिविधित्सया अत आह किं धनैरिति उत पुनरपि २७ ७८ ७८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इदानींसंपन्नविवेकः संदृष्यन्नाह नूनमितित्रिभिः येनप्रीतेनात्मनः पूर्वरूपोनिर्वेदश्चभवति सहरिर्मेनूनंप्रीतइति २८ अं
गंशोषयिष्येतपसा यद्वा विषयाठयंनेष्यामियदिस्यात्कालावशेषः तर्ह्यात्मन्येवसिद्धस्तुष्टःसन्अखिलेस्वार्थेधर्मादिसाध
नेऽप्रमत्तःसन् २९ अनुमोदेरन् अनुगृण्हंतु ननुदेवैरनुमोदितोऽपिजरठःस्वल्पेनकालेनकिंसाधयिष्यसितत्राह मुहूर्तेने
ति ३० अभिप्रेत्यनिश्चित्य आवंत्यः अवंतिदेशभवः हृदयग्रंथीन् अहंकारममकारान् ३१ असंगःआसक्तिशून्यःअलक्षि

नूनंमेभगवांस्तुष्टःसर्वदेवमयोहरिः येननीतोदशामेतांनिर्वेदश्चात्मनःप्लुवः २८ सोहंकालावशेषेणशो
षयिष्येंऽगमात्मनः अप्रमत्तोखिलस्वार्थेयदिस्यात्सिद्धआत्मनि २९ तत्रमामनुमोदेरन्देवास्त्रिभुवने-
श्वराः मुहूर्तेनब्रह्मलोकंखट्वांगःसमसाधयत् ३० श्रीभगवानुवाच इत्यभिप्रेत्यमनसाह्या
वंत्योद्विजसत्तमः उन्मुच्यहृदयग्रंथीञ्छांतोभिक्षुरभून्मुनिः ३१ सचचारमहीमेतांसंयतात्मेंद्रिया-
निलः भिक्षार्थंनगरग्रामानसंगोलक्षितोविशत् ३२ तंवैप्रवयसंभिक्षुमवधूतमसज्जनाः दृष्ट्वापर्य
भवन्भद्रबह्वीभिःपरिभूतिभिः ३३ केचित्त्रिवेणुंजगृहुरेकेपात्रंकमंडलुम् पीठंचैकेक्षसूत्रंचकंथां
चीराणिकेचन प्रदायचपुनस्तानिदर्शितान्याददुर्मुनेः ३४ अन्नंचभैक्षसंपन्नंभुंजानस्यसरित्तटे
मूत्रयंतिचपापिष्ठाष्ठीवंत्यस्यचमूर्धनि ३५ यतवाचंवाचयंतिताडयंतिनवक्तिचेत् तर्जयंत्यपरेवा
ग्भिस्तेनोयमितिवादिनः ३६ बध्नंतिरज्ज्वातंकेचिद्बध्यतांबध्यतामिति क्षिपंत्येकेवजानंतएषध-
र्मध्वजःशठः ३७ क्षीणवित्तइमांवृत्तिमग्रहीत्स्वजनोज्झितः अहोएषमहासारोधृतिमान्गिरि
राडिव ३८

तःश्रेष्ठमद्योतयन् ३२ प्रवयसंवृद्धम् अवधूतंमलिनंपर्यभवन् अवमेनिरेहेभद्रपरिभूतिभिःतिरस्का
रैः ३३ परिभवानेवदर्शयति केचिदितिसप्तभिः भोभगवन्गृहाणेतिदर्शितानिसंतिप्रदायपुनश्चाददुः ३४ अन्नेमूत्रयंति
मूर्ध्निचष्ठीवंतिफूत्कारेणश्लेष्माणंप्रक्षिपंति ३५ ३६ क्षिपंतिनिंदंति निंदामेवाह एषधर्मध्वजःत्रिदंडलिंगोपजीवी
शठोलोकवंचकः ३७ तदेवाहुः क्षीणवित्तइतिमहासारःअतिबली ३८ ७९ ७९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitjzed by Sarayu Trust/eGangotri

दुर्वाेनयंतिनदुपर्यधोवायुंसुंचंति ३९ बबंधुः शृंखलैः निरुरुधुः कारागृहादिषु द्विजंशकसारिकादियथाभौतिकंदुर्जनादिकृतम् दैहि
कंज्वरादिनिमित्तंदैविकंशीतोष्णादिप्रभवम् ४० दिष्टंदैवप्राप्तम् धर्मात्पातयद्भिः परिभूतोऽपिसात्विकींधृतिमास्थायस्वधर्मेए
वस्थितइमांवक्ष्यमाणांगाथामगायत सात्विकीधृतिश्च तदुक्तंभगवता धृत्यायया धारयतेमनः प्राणेंद्रियक्रियाः योगेनाव्य
भिचारिण्याधृतिः सापार्थसात्विकीतिस्मृतेः ४१ तामेवषोडशश्लोकींगाथामाह नायमिति नचात्मानापिग्रहादयः मनःप
रंकेवलंसुखदुःखयोःकारणंवदंति मनसाह्येवपश्यति मनसाशृणोतीत्यादिश्रुतयः ४२ परिवर्तनप्रकारमाह मनइत्यादि
गुणान् गुणवृत्तीः सृजति ततश्चतेभ्योगुणेभ्यः शुक्लानिसात्विकानिकृष्णानितामसानिलोहितानिराजसानि सवर्णास्तत्क

मौनेनसाधयत्यर्थंबकवदृढनिश्चयः इत्येकेविहसंत्येनमेकेदुर्वातयंतिच ३९ तंबबंधुर्निरुरुधुर्यथाक्रीडन
कंद्विजम् एवंसभौतिकंदुःखंदैविकंदैहिकंचयत् ४० भोक्तव्यमात्मनोदिष्टंप्राप्तंप्राप्तमबुध्यत परिभूतइमां
गाथामगायतनराधमैः ४१ पातयद्भिःस्वधर्मस्थोधृतिमास्थायसात्विकीम् ४१ द्विजउवाच नायंज
नोमेसुखदुःखहेतुर्नदेवतात्माग्रहकर्मकालाः मनःपरंकारणमामनंतिसंसारचक्रंपरिवर्तयेद्यत् ४२
मनोगुणान्वैसृजतेबलीयस्ततश्चकर्माणिविलक्षणानि शुक्लानिकृष्णान्यथलोहितानितेभ्यःसवर्णाः
सृतयोभवंति ४३ अनीहआत्मामनसासमीहताहिरण्मयोमत्सखउद्विचष्टे मनःस्वलिंगंपरिगृह्यका
मान्जुषन्निबद्धोगुणसंगतोसौ ४४

र्मानुरूपाः सृतयः देवतिर्यङ्नरादयः तज्जातयः ४३ नर्हिमनसएवसंसारःस्यान्ना
त्मनइत्याशंक्याह अनीहइति अयमर्थः अविद्ययामनोध्यासेनेयमात्मनःसंसृतिर्नतुस्वतः यतस्तद्दाहितस्येश्वरस्यसानास्ति
किंतु तद्वतोजीवस्यैवेति तदेवाह मनसासमीह मानेनसहनियंतृत्वेनवर्तमानोऽपिपरमात्मा अनीहःतत्क्रियासंगरहितः
यतोहिरण्मयः विद्याशक्तिप्रधानः यतोमत्सखः ममजीवस्यसखानियंता अतःउत्कउच्चैर्विचष्टे अतिरोहितज्ञानेनकेवलंप
श्यतीत्यर्थः असौपुनरहंजीवः स्वलिंगंस्वस्मिन्नात्मानिलिंगयतिद्योतयतिसंसारमिति तथाभूतंमनःपरिगृह्यआत्मत्वेनस्वी
कृत्यमनसोगुणैः कर्मभिः संगतःगुणसंगाद्धाकामान्जुषन्निबद्धइति ४४ छ छ ७१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतोमनोनिग्रहेकृतेसर्वंकृतंस्यात्तंविनातुसर्वंव्यर्थमित्याह दानमितिद्वाभ्याम् स्वधर्मोनित्यनैमित्तिकःसद्व्रतान्येकादश्युप-
वासादीनि अन्यानिचयावंतिकर्माणिएतेसर्वेऽपायाःमनोनिग्रहलक्षणः अंतोनिष्ठाफलंयेषांतेतथानत्तुज्ञानांगत्वंतेषांप्रसिद्धंतन-
त्राहमत्तसःसमाधिर्निग्रहएवपरोयोगःज्ञानम् ४५ अतोयस्यमनःसमाहितंभवतितस्यकिंकृत्यमस्तिवदेत्यपरंप्रत्येकपदेशःकि
मपरंप्रयोजनंस्यात् नकिंचिदित्यर्थः४६ नन्वितरेंद्रियजयःप्रयोजनंस्यान्नेत्याह मनोवशाइतिदेवाःइंद्रियाणितदधिष्ठातारोवा-
भीष्मःयोगिनामपिभयंकरोमनोलक्षणोदेवःकुतःसहसोबलादपिबलिनोऽपिवासहीयान् अतस्तयोर्वशवर्तिनंकुर्यात्सएव-

दानंस्वधर्मोनियमोयमश्चश्रुतानिकर्माणिचसद्व्रतानि सर्वेमनोनिग्रहलक्षणांताःपरोहियोगोम
नसःसमाधिः४५ समाहितंयस्यमनःप्रशांतंदानादिभिःकिंवदतस्यकृत्यम् असंयतंयस्यमनोविन-
श्यद्दानादिभिश्चेदपरंकिमेभिः४६ मनोवशेन्येत्वभवंस्मदेवामनश्चनान्यस्यवशंसमेति भीष्मोहिदे
वःसहसःसहीयान्युंज्याद्वशेतंसहिदेवदेवः४७ तंदुर्जयंशत्रुमसह्यवेगमरुंतुदंतंनविजित्यकेचि
त् कुर्वंत्यसद्विग्रहमत्रमर्त्यैर्मित्राण्युदासीनरिपून्विमूढाः४८ देहंमनोमात्रमिमंगृहीत्वाममाह-
मित्यंधधियोमनुष्याः एषोऽहमन्योऽयमितिभ्रमेणदुरंतपारेतमसिभ्रमंति ४९

देवदेवःसर्वेंद्रियजेताभवितानान्यःतथाचश्रुतिःमनसोवशसर्वमिदंबभूवनचान्यस्यमनोवशमन्वियायभीष्मोहिदेवःसहसः
सहीयानिति ४७ अतोसह्याःरागादयोवेगायस्यतम् अतएवारुंतुदम् अरुर्मर्मतत्तुदतिव्यथयतीत्यरुंतुदस्तम् तत्तूनेनिच्छेदःतं
नविजित्याजित्वातत्ततः येकेचिन्मर्त्यैःकैश्चिदसद्विग्रहंकुर्वंतितत्रचात्तुकूलादीन् अन्यान्मित्रादीनकुर्वंतितेमूढाइत्यर्थःसतश्चानेनभ
कारेणसंसारेभ्रमंतीत्याह देहमिति मनोमात्रपरिकल्पितमिमंस्वदेहमिति पुत्रादिदेहंचममेतिस्वीकृत्यतमसिसंसारे ४९ ७६ ७६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

तदेवंमनसएवदुःखकारणत्वमुपपाद्येदानींजनादीनांषण्णामकारणत्वंप्रपंचयतिजनस्त्विनिषड्भिः अत्रचअस्मिन्नपिपक्षेआत्मनः किन्न किंचित्सुखदुःखकर्मत्वंतत्कर्तृत्वंचेत्यर्थः कुतइत्यतआह हिनिश्चितंभौमयोर्विकारयोर्देहयोस्तत्नत्वात्मनःअमूर्तस्याक्रिय स्यचहननादिषुकर्मत्वकर्तृत्वानुपपत्तेः तथापिदुःखमात्मपर्यवसाय्येवेतिचेत् एवमपिपरमात्मनःउभयत्राप्येकत्वान्नकोपविषयोऽस्तीतिस्वदृष्टांतेनदर्शयतिजिह्वामिति ५० यदिदेवताअस्तुनामतत्रापिपक्षेआत्मनःकिम् यतोविकारयोःविक्रियमाणयोर्द्वयोस्तत् हस्तेनमुखेभिहतेतेनवाहस्तेदष्टेतदभिमानिनोर्वह्नींद्रयोरेवतत् ननुअविक्रियस्यानहंकारस्यचात्मनःदेवतानांचसर्वदेहेष्वभेदान्नकोपविषयोऽस्तीतिस्वदेहदृष्टांतमाह यत् यदाअंगंदेवताधिष्ठानंहस्तमुखादि अतएवपूर्वत्रदेवताऽनधिष्ठानरूपभूवि

जनस्तुहेतुःसुखदुःखयोश्चेत्किमात्मनश्चात्रहिभौमयोस्तत् जिह्वांक्वचित्संदशतिस्वदद्भिस्तद्वेदनायां कतमायकुप्येत् ५० दुःखस्यहेतुर्यदिदेवतास्तुकिमात्मनस्तत्रविकारयोस्तत् यदंगमंगेननिहन्यतेक्वचित्क्रुध्येतकस्मैपुरुषःस्वदेहे ५१ आत्मायदिस्यात्सुखदुःखहेतुःकिमन्यतस्तत्रनिजस्वभावः नह्यात्मनोऽन्यद्यदितन्मृषास्यात्क्रुध्येतकस्मान्नसुखंनदुःखम् ५२ ग्रहानिमित्तंसुखदुःखयोश्चेत्किमात्मनोऽजस्यजनस्यतेवै ग्रहैर्ग्रहस्यैववदंतिपीडांक्रुध्येतकस्मैपुरुषस्ततोऽन्यः ५३

कारदंगोदाहरणम् ५१ आत्मनः सुखदुःखाद्याकारपरिणामः अतःसएवयदिहेतुस्यात्तत्रतस्मिन्पक्षेअन्यतःकिंनकिंचिदन्यतोभवतियस्मैकुप्येदित्यर्थः अतो निजएवस्वभावःनन्वात्मनःतथापिपरिणामोन्यनिमित्तोभवति अतोऽस्तिकोपविषयइतिचेत्तत्राह नहीति आत्मव्यतिरिक्तंना स्त्येवयदिस्यात्तदस्तीतिप्रतीयेतनर्हितन्मृषाएवातःकस्माद्धेतोःक्रुध्येतयतोनास्तिनिमित्तंनचसुखंदुःखंचेत्यर्थः ५२ ग्रहपक्षे प्यजःस्यात्मनःकिंयतोजन्यतइति जनोदेहस्तस्यैवजन्मलग्नापेक्षयाद्वादशाष्टमादिराशिस्थास्तेसुखदुःखयोर्निमित्तंभवंतिकिंच अंतरिक्षस्थैर्ग्रहैस्तत्रस्थस्यग्रहस्यैवपादार्द्धादिदृष्ट्यादिभेदैःपीडांवदंतिदेवज्ञाःनतुग्रहकोणादिषुस्थितस्यतद्दृष्टगोचरस्यग्रहगणैवतुपीडातल्लग्नोसन्नेदेहेतस्याभिमानाद्भवति अतःपुरुषस्ततोग्रहाद्देहाच्चान्यःकस्मैक्रुध्येत ५३ ७२

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri
Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कर्महेतुश्चेदस्त्वित्यसूयोपगमः कर्मैवनास्तिकुतस्तस्यहेतुत्वमितितदाह हियस्मात्कर्मएकस्यजडाजडत्वेसतिस्यात् जडत्वाद्विका रित्वोपपत्तेः अजडत्वाच्चहितानुसंधानतः प्रवृत्तिसंभवात् अचिज्जडोदेहः अतस्तस्यप्रवृत्तिर्नसंभवति पुरुषस्तुसुपर्णःशुद्धज्ञानस्व रूपः अतःकस्मैकुध्येतयतःसुखदुःखयोर्मूलभूतंकर्मैवनास्तीति ५४ तत्रपक्षेकालपक्षेपितदात्मकएवब्रह्मांशत्वात् स्वांशस्यस्व तःपीडानास्तीत्यत्रदृष्टांतः नाग्नेर्हितोस्तदंशस्यज्वालादेस्तापोदाहतोनाशोऽस्ति तत्रोपाधिभूतकाष्ठांशदाहान्नस्यादिति दृष्टांतांतर माह हिमस्यतच्छैत्यंतदंशस्यतुषारकणस्यनाशकंनस्यादित्यर्थः किंच आस्तामंशकत्वंवस्तुतः परएवायंनचपरस्यद्वंद्वंसुखदुःखा दिकमस्तीति ५५ तदेवंषडेतेहेतवःप्रसिद्धानिरस्ताःयदिकश्चिद्देत्वंतरमुद्भावयेत् तदपिवस्तुमहिमापेक्षायांनसंभवतीत्याह नकेन–

कर्मास्तुहेतुःसुखदुःखयोर्वैकिमात्मनस्तद्धिजडाजडत्वे देहस्त्वचित्पुरुषोऽयंसुपर्णःकुध्येतकस्मैनहिक र्ममूलम् ५४ कालस्तुहेतुःसुखदुःखयोश्चेत्किमात्मनस्तत्रतदात्मकोसौ नाग्नेर्हितापोनहिमस्यत–त्स्यात्कुध्येतकस्मैनपरस्यद्वंद्वम् ५५ नकेनचित्क्वापिकथंचनास्यद्वंद्वोपरागःपरतःपरस्य यथाऽहमःसं सृतिरूपिणःस्यादेवंप्रबुद्धोनबिभेतिभूतैः ५६ एतांसमास्थायपरात्मनिष्ठामध्यासितांपूर्वतमैर्महर्षिभिः अहंतरिष्यामिदुरंतपारंतमोमुकुंदांघ्रिनिषेवयैव ५७ श्रीभगवानुवाच निर्विद्यनष्टद्रविणोगत क्लमःप्रव्रज्यगांपर्यटमानइत्थम् निराकृतोऽसद्भिरपिस्वधर्मादकंपितोऽमूंमुनिराहगाथाम् ५८

चिदिति नन्वपरोक्षःकथमपन्हूयतेतत्राह यथेति संसृतिमविद्यमानामेवरूपयति प्रकाशयतीति तथातस्यअहमःअहंकारस्यय थास्यात् नतथापरतःप्रकृतेःपरस्यात्मनोद्वंद्वसंबंधः अहंकारनिमित्तोसौनवास्तवइत्यर्थः एवंप्रबुद्धोयःसभूतैःकृतानबिभेति ५६ अतोऽहमपितथैवपरमात्मनिष्ठतयातरिष्यामीत्याह एतामिति सोऽहमित्यन्वयः नन्वियं निष्ठैवकथंभवेत्तदाहमुकुंदेति ५७ प्रस्ता वेनसहगाथार्थंसंक्षेपतोदर्शयितिद्वाभ्याम् इत्थंनष्टद्रविणोनिर्विद्यगतक्लमःप्रव्रज्यगांपर्यटन् असद्भिर्निराकृतोऽपिस्वधर्मादकं पितःसन्मुनिरमूंगाथामगायतेत्यन्वयः ५८ ६ ६ ६ ६ ६ ६ ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मित्रोदासीनरिपवःसर्वोपिसंसारः तमसःअज्ञानतःआत्मनोमनसोविभ्रममात्रकृतःनतात्विकइत्यर्थः ५९ उक्तंद्वंद्वोपायमुपसंहरतितस्मादिति ६० मनोनिग्रहाशक्तोऽप्येतच्छ्रवणादिनिष्ठस्तत्फलंप्राप्नोतीत्याह य इतिद्वंद्वैःसुखदुःखादिभिः ६१ भिक्षुगीतमिषंकृत्वा भक्तचित्तगतंहरिः मोहंनिघ्नंनिवाभातिपरमानंदरूपतः ६१ इत्येकादशेटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेतुसांख्येनमनोमोहोनिवार्यते आत्मनःसर्वभावानामागमापायचिंतया १ स्वपदद्वंद्वभक्तानामद्वंद्वत्वायसंयमः चित्तस्योक्तःपुनःकृष्णःसांख्यमत्राहतत्कृते २ अद्वितीयात्परमात्मनोमाययाप्रकृतिपुरुषद्वारासर्वंद्वैतमुदेतिपुनस्तत्रैवलीयतेइत्यनुसंदधानस्यद्वंद्वभ्रमोनिवर्ततइतिवक्तुंसांख्यंप्रस्तौति अथेतिपूर्वैःकपिलादिभिर्निश्चितंवैकल्पिकंभेदनिमित्तभ्रमंसुखदुःखादिरूपम् १ अथोशब्दः

सुखदुःखप्रदोनान्यःपुरुषस्यात्मविभ्रमः मित्रोदासीनरिपवःसंसारस्तमसःकृतः ५९तस्मात्सर्वात्मना
तातनिगृहाणमनोधिया मय्यावेशितयायुक्तएतावान्योगसंग्रहः ६०यएतांभिक्षुणागीतांब्रह्मनिष्ठांसमा
हितः धारयंछ्रावयंशृण्वन्द्वंद्वैर्नैवाभिभूयते ६१ इतिश्रीभा॰एकादशस्कंधेभगवदुद्धवसंवादेभिक्षुगी
तानामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ श्रीभगवानुवाच अथतेसंप्रवक्ष्यामिसांख्यंपूर्वैर्विनिश्चितम्
यद्विज्ञायपुमान्सद्योजह्याद्वैकल्पिकंभ्रमम् १ आसीज्ज्ञानमथोह्यर्थएकमेवाविकल्पिकम् यदा-
विवेकनिपुणाआदौकृतयुगेऽयुगे २ तन्मायाफलरूपेणकेवलंनिर्विकल्पितम् वाङ्मनोगोचरंसत्यंद्वि
धासमभवद्बृहत् ३ तयोरेकतरोह्यर्थःप्रकृतिःसोभयात्मिका ज्ञानंत्वन्यतमोभावःपुरुषःसोभिधी
ते ४ तमोरजःसत्त्वमितिप्रकृतेरभवन्गुणाः मयाप्रक्षोभ्यमाणायाःपुरुषानुमतेनच ५

कात्स्न्येज्ञानंद्रष्टातेनदृश्यःकृत्स्नोऽप्यर्थश्चअविकल्पितंविकल्पशून्यमेकमेवब्रह्मण्येवलीनमासीदित्यर्थःकदेत्यपेक्षयामाह अयुगेयुगेभ्यःपूर्वंप्रलयइत्यर्थःतथाआदौयत्कृतयुगंतस्मिंश्चान्यदाऽपियदाविवेकनिपुणाजनाभवंतितदाऽपितेषांभेदास्फूर्तेः २ तद्ब्रह्मवाङ्मनोगोचरंयथाभवतितथामायादृश्यंफलंतत्प्रकाशस्तद्रूपेणवाद्विधाभूत् ३ तयोर्द्विधाभूतयोरंशयोर्मध्येउभयात्मिकाकार्यकारणरूपिणी ४ अभवन् अभिव्यक्ताबभूवुः मयापरमेश्वरेणपुरुषानुमतेनतत्पुरुषस्यकःसंबंधःजीवादृष्टप्रयुक्तत्वात्सृष्टेःपुरुषानुमतत्वम् यद्वा स्वस्यैवप्रतीक्षणरूपायापुरुषावस्थातदनुमतेनतद्द्वारेणेत्यर्थः ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सूत्रंक्रियाशक्तिमान्प्रथमोविकारः ततोमहान्ज्ञानशक्तिः नन्वयंमहानेवप्रथमोविकारःप्रसिद्धस्तत्राह सत्वज्ञानक्रियागर्भत्वात् सूत्रेणसंयुतःनपृथक् एकमेवतत्वंक्रियाज्ञानशक्तिभ्यांद्विधोच्यतइत्यर्थः विमोहनःजीवस्यभ्रमहेतुःसंजातः ६ यतस्तन्मात्रादीनां कारणं मनःशब्देनदेवानामप्युपलक्षणं चिदचिन्मयःचिदाभासव्याप्तत्वादुभयग्रंथिरूपइतिजीवोपाधित्वंदर्शितं यद्यपितस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतइत्यादिश्रुतेः अन्नमयंहिसोम्यमनः इत्यादिश्रुतेश्च प्रथमंभूतानिजायंतेतेभ्यश्चापंचीकृतेभ्यःप्रा णादिक्रमेणसमष्ट्यात्मकंलिंगशरीरम् पंचीकृतेभ्यश्च ब्रह्मांडं एतस्मिन्वैराजस्तदंतर्यामीलीलाविग्रहः क्षीराब्धिशायीश्रीनारा यणस्तन्नाभिपद्मेचवैराजस्यभोगविग्रहश्चतुराननः ततोयथाऽवसरमन्येषांजीवानामाविर्भावइतिप्रक्रिया तथाऽपिचित्ताभि

तेभ्यःसमभवत्सूत्रंमहान्सूत्रेणसंयुतः ततोविकुर्वतोजातोहंकारोयोविमोहनः ६ वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिवृत् तन्मात्रेंद्रियमनसांकारणंचिदचिन्मयः ७ अर्थस्तन्मात्रिकाज्जज्ञेतामसादिंद्रियाणिच तैजसाद्देवताआसन्नेकादशचवैकृतात् ८ मयासंचोदिताभावाःसर्वेसंहत्यकारिणः अंडमुत्पादयामासुर्ममायतनमुत्तमम् ९ तस्मिन्नहंसमभवमंडेसलिलसंस्थितो ममनाभ्यामभूत्पद्मंविश्वाख्यंतत्रचात्मभूः १०

व्यक्तिपूर्वकोऽहंकारस्ततोभूतेंद्रियादिव्यवहारइत्येतावतामहदादिक्रमेण सृष्टिरुच्यते तथाचोक्तम् मृल्लोहविस्फुलिंगाद्यैः सृष्टिर्याचोदिताऽन्यथाउपायःसोवताराय नास्तिभेदःकथंचनेति ७ तस्मात् त्रिविधात्त्रिविधप्रपंचोत्पत्तिंदर्शयति तन्मात्रिकात् शब्दादितन्मात्रकारणात्तामसात्तद्वाराअर्थोमहाभूतरूपोजज्ञेबभूव भू तानामावरणस्वभावत्वात् इंद्रियाणिदशतैजसात् तेषांप्रवृत्तिस्वभावत्वात् वैकृतात्सात्विकात् देवताःदिग्वातार्कप्रचेतोऽ श्विवन्हींद्रोपेंद्रमित्रकाः चंद्रश्चेत्येकादशच शब्दान्मनश्चतेषांप्रकाशस्वभावत्वात् ममवैराजोऽतर्यामिणः ९ सलिलेसंस्थितिर्यस्यत त्सलिलसंस्थितितस्मिन् सलिलसंस्थितो अंडेश्रीनारायणरूपोलीलाविग्रहेणसमभवंस्थितइत्यर्थः विश्वाख्यंलोककारणभूतं तत्रचात्मभूश्चतुराननरूपभोगविग्रहेणपुनर्वैराजएवतस्मिन्नाविर्भूतइत्यर्थः १० ॰ ॰ ॰

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

रजसायुक्तोमदनुग्रहात् तपसासृजत् भूः अतलादिसहिता भुवः अंतरिक्षलोकः स्वः स्वर्गः महर्लोकादेरप्युपलक्षणम् ११ लोकसृष्टि
प्रयोजनमाह देवानामितिसार्द्धेन ओकोनिवासः पदंस्थानं त्रितयात्परं महर्लोकादि भूमेरधः अतलादि १२ एवंव्यवस्थायांकारणमा
ह सार्द्धेनत्रिलोक्यांपातालादिसहितायां १३ योगादितारतम्येनयथोत्तरंमहर्लोकादयः मद्भक्तिर्नैकुंठलोकस्तत्रतुमद्भक्तिव्यतिरेके
णेइतरागसपश्चबलाइत्याह वैराग्यार्थंमयाकालशक्तिनाधात्रापरमेश्वरेण कर्मफलप्रदेनहेतुभूतेनगुणप्रवाहे संसारेउन्मज्जति
आसत्यलोकमुत्तमागतीः प्राप्नोति पुनर्निमज्जति आस्थावरंनीचागतीः प्राप्नोति १४ सृष्टिनिरूपणस्याद्वितीयात्मप्रतिपत्त्यर्थ-
त्वात्तत्प्रतिपादनाय कारणेनकार्यस्यव्याप्तिमाह अणुरिति उभये नसंयुक्तोव्याप्तः तदेवाह प्रकृत्येति १५ इदानींकार्यस्यकारणा-

सोऽसृजत्तपसायुक्तोरजसामदनुग्रहात् लोकान्सपालान्विश्वात्माभूर्भुवःस्वरितित्रिधा ११ देवानामो
कआसीत्स्वर्भूतानांचभुवःपदम् मर्त्यादीनांचभूर्लोकःसिद्धानांत्रितयात्परम् १२ अधोऽसुराणांनागानांभू
मेरोकोऽसृजत्प्रभुः १२ त्रिलोक्यांगतयःसर्वाःकर्मणांत्रिगुणात्मनाम् १३ योगस्यतपसश्चैवन्यासस्यगत-
योऽमलाः १३ महर्जनस्तपःसत्यंभक्तियोगस्यमद्गतिः मयाकालात्मनाधात्राकर्मयुक्तमिदंजगत् गुणप्र
वाहएतस्मिन्नुन्मज्जतिनिमज्जति १४ अणुर्बृहत्कृशस्थूलोयोयोभावःप्रसिध्यति सर्वोऽप्युभयसंयुक्तः
प्रकृत्यापुरुषेणच १५ यस्तुयस्यादिरंतश्चसवैमध्यंचतस्यसत् विकारोव्यवहारार्थोयथातैजसपार्थिवाः
१६ यदुपादायपूर्वस्तुभावोविकुरुतेपरम् आदिरंतोयदायस्यतत्सत्यमभिधीयते १७

सत्तांदर्शयति यस्यका
र्यस्य आदिः कारणमंतः लयस्थानंचतस्यमध्यंमध्यावस्थाऽपिसएववेदप्रसिद्धम् मृत्सुवर्णादिषु अतएवाव्यभिचारित्वात् सएवसन्ने
तरः अलंतर्हिमिथ्याभूतकार्यसृष्ट्यातत्राह विकारइति तैजसाः कटककुंडलादयः पार्थिवाघट शरावादयश्चयथेति १६ नन्वेवंत
र्हिस्वकार्यंप्रतिमहदादीनामप्याद्यंतरूपत्वात् सत्यत्वंस्यात्तत्राह यदिति यद्रूपमुपादाय उपादानकारणतयास्वीकृत्यपूर्वः कारणरूपो
महदादिर्भावःअपरमहंकारादिकंभावंविकुरुतेसृजति यथापिंडोमृदमुपादायस्वयंनिमित्तभूतोघटंसृजतितद्वत्सएवसन्निति पूर्वस्या
नुषंगः कथंतर्हिमृत्तिकेत्येवसत्यमित्यादिश्रुतिः तत्राह आदिरिति यद्यदायस्य आदिरंतश्चविवक्ष्यते तदातत्सत्यमित्यभिधीयते ८२
श्रुत्यापरमकारणात्मनःसत्यत्वविवक्षयेत्यर्थः १७ ५ ५ ५ ५ ५

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननु तथाऽपि प्रकृति पुरुषकालानामकार्यभूतानां निमित्तत्वात् कथमद्वितीयता तत्राह प्रकृतिरिति अस्य सतः कार्यस्योपादानं या प्रकृतिः प्रसिद्धा यश्च तस्या आधारः अधिष्ठाता परः पुरुषश्च गुणक्षोभेणाभिव्यंजकः कालस्तत्त्रितयं ब्रह्मरूपोऽहमेव न तु पृथक् प्रकृतेः शक्तित्वात् पुरुषकालयोरवस्थारूपत्वात् १८ एवं तावत् कालत्रयेऽप्यव्यभिचारित्वात् ब्रह्मैव सत्यमिति वक्तुं तस्य सृष्टिकारणत्वेनादौ सत्यत्वमुक्ता मध्येऽपि तस्यैव सत्त्वमुपपाद्य अंतेऽप्यवधित्वेन सत्त्वं दर्शयिष्यन् सर्गप्रवाहरूपायाः स्थितेरवधिमाह सर्ग इति महान् बहुलः पौर्वापर्येण पितृपुत्रादिरूपेण नित्यशः अविच्छेदेन किमर्थं प्रवर्तते तत्राह गुणेषु देहेषु विविधतया सृज्यत इति गुणविसर्गो जीवस्तदर्थं तद्भोगप्रयोजनः कियत्पर्यंतं प्रवर्तते यावत् स्थितेरंतः सोऽपि किमवधिस्तत्राह यावदीक्षणं परमेश्वरस्य यावत् १९ प्रलयं निरू

प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारः पुरुषः परः सतोऽभिव्यंजकः कालो ब्रह्म तत्त्रितयं त्वहं १८ सर्गः प्रवर्तते तावत् पौर्वापर्येण नित्यशः महान् गुणविसर्गार्थः स्थित्यंतो यावदीक्षणम् १९ विराण्मयासाद्यमानो लोककल्पविकल्पकः पंचत्वाय विशेषाय कल्पते भुवनैः सह २० अन्ने प्रलीयते मर्त्यमन्नं धानासु लीयते धाना भूमौ प्रलीयंते भूमिर्गंधे प्रलीयते २१

पयति विराट् ब्रह्मांडं मया कालात्मना आसाद्यमानः व्याप्यमानः लोकानामहरहः कल्पाः सृष्टिप्रलया विविधाः कल्प्यंते यस्मिन् नानात्वस्मिन् विकल्प्यंत इति स तथाभूतोऽपि पंचत्वरूपाय विशेषाय विभागाय कल्पते योग्यो भवति पंचानां भूतानामैक्यरूपस्तेषां पृथक्भावापत्त्या नश्यतीत्यर्थः २० तत्र तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः आकाशाद्वायुर्वायोरग्निरग्नेरापोऽद्भ्यः पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधिभ्योऽन्नमन्नात्पुरुष इति श्रुत्युक्तसृष्टिक्रमप्रातिलोम्येन लयमाह अन्न इति मर्त्यं शरीरं येनोपचितं तस्मिन्नन्ने शतवर्षायामनावृष्टौ क्षीणे सति तत्रैव लीयत इत्यन्नं धानासु बीजमात्रावशेषं भवतीत्यर्थः धाना भूमौ उप्तानप्ररोहंतीत्यर्थः भूमिर्गंधे संवर्तकादित्यशोषिता संकर्षणमुखाग्निना दग्धा च सती भूतसूक्ष्मरूपगंधमात्रावशेषा भवति २१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अप्सुगंधः शतवार्षिक्यावृष्ट्याप्लाव्यमानोऽप्सुलीयते एवमेवापः ज्योतिषाशोष्यमाणारसमात्रावशेषाभवंति ततोरसोऽपितस्मिन् लीयतेज्योतिश्च वायुनाऽभिभूयमानंरूपमात्रंसत्तस्मिन्लीयते २२ वायुश्चकालप्रेरितेनांबरेणग्रस्तःस्पर्शमात्रःसन् तस्मिन् अंबरेच भूतादिनाऽहंकारेणग्रस्यमानंशब्दतन्मात्रेतदेवंतामसाहंकारकार्यस्यशब्दपर्यंतंलयमुक्त्वा राजसाहंकारकार्यस्याप्याह इंद्रियाणि स्वयोनिष्विति स्वप्रवर्तकदेवतासु तेषांप्रवृत्तिस्वभावत्वात् प्रवृत्तेश्च देवताधीनत्वात्तासुलय इति वाचोयुक्तिः वस्तुतस्तु स्वकारणेराजसाहंकारेलयोऽभिप्रेतः २३ योनिरित्येकवचनं जात्यभिप्रायं यद्वा तासां योनिरित्यर्थः योनिरिस्कहृदयगतत्वादेकत्वंविवक्षितंयोनयोदेवतास्तु मनसिकुतः ईश्वरेनियंतरि

अप्सुप्रलीयतेगंधःआपश्चस्वगुणेरसे लीयतेज्योतिषिरसोज्योतीरूपेप्रलीयते २२ रूपंवायौसचस्पर्शो लीयतेसोऽपिचांबरे अंबरंशब्दतन्मात्रेइंद्रियाणिस्वयोनिषु २३ योनिर्वैकारिकेसौम्यलीयतेमनसीश्वरे शब्दोभूतादिमप्येतिभूतादिर्महतिप्रभुः २४ सलीयतेमहान्स्वेषुगुणेषुगुणवत्तमः तेऽव्यक्तेसंप्रलीयंतेतत्कालेलीयतेऽव्यये २५

मनोवशेऽन्येह्यभवन्स्म देवा इत्युक्तत्वात् इंद्रियलयोक्त एवात्राप्याभिप्रायः मनश्च देवताभिः सहवैकारिकेऽहंकारे इत्यर्थः तामसाहंकारकार्यावशेषितस्य शब्दस्य लयमाह शब्दो भूतादिं तामसाहंकारमप्येति तस्मिन्लीयत इत्यर्थः भूतादिरत्युपलक्षणं त्रिविधोऽप्यहंकारोमहति जडांशंविहाय ज्ञानक्रियाशक्तिमात्ररूपोभवति कथंभूतः प्रभुः समर्थः सर्वजगन्मोहकत्वात् २४ सचमहान् स्वकारणेषुगुणेषु ज्ञानक्रियाशक्तिमत्वाद्गुणवत्तमः तादृग्भावंविहायगुणमात्ररूपोभवति तेऽव्यक्ते प्रकृतौ साम्यावस्थांगच्छंतीत्यर्थः तदव्यक्तंकालेकालाधीनत्वात्तेनैकीभूयावतिष्ठते अव्यये उपरतवृत्तौ २५ ५ ५ ५ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मायामयेमायाप्रवर्तकेज्ञानमयेवा अतएवजीवयतीतिजीवस्तस्मिन्महापुरुषे अयंभावः विश्वस्रष्टुर्महापुरुषस्योपकरणरू
पःकालोप्यंशेनसृज्यश्चातस्तदात्मनावतिष्ठतइति तदुक्तंसप्तमे कालंचरंतंसृजतीशआश्रयंप्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्य
कृदिति दशमेचयोयंकालस्तस्यतेव्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वं निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधाम
प्रपद्येइति जीवआत्मनिप्रकृतिलीनत्वेनप्रतियोग्यभावात्परिपूर्णे नसद्रूपेणावतिष्ठते आत्माचात्मस्थएवनान्यत्रलीयते यतःके
वलोनिरुपाधिः तत्रहेतुः विकल्पापायाभ्यांविश्वोत्पत्तिप्रलयाभ्यांलक्ष्यते अधिष्ठानत्वेनावधित्वेनचेतितथासः २६ अस्यकथनस्य
प्रसक्तोपयोगमाह एवमिति मनसः कथंभेदनिमित्तोभ्रमःस्यात्जातोवाकथंत्वदितिष्ठेत् २७ उपसंहरति एषइति प्रत्यक्षमिव ये

कालोमायामयेजीवेजीवआत्मनिमय्यजे आत्माकेवलआत्मस्थोविकल्पापायलक्षणः २६ एवमन्वीक्षमाण-
स्यकथंवैकल्पिकोभ्रमः मनसोहृदितिष्ठेतव्योम्नीवार्कोदयेतमः २७ एषसांख्यविधिःप्रोक्तःसंशयग्रंथि-
भेदनः प्रतिलोमानुलोमाभ्यांपरावरदृशामया २८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेचतुर्विंशो
ध्यायः २४ श्रीभगवानुवाच गुणानामसमिश्राणांपुमान्येनयथाभवेत् तन्मेपुरुषवर्येद-
मुपधारयशंसतः १ शमोदमस्तितिक्षेक्षातपःसत्यंदयास्मृतिः तुष्टिस्त्यागोऽस्पृहाश्रद्धाह्रीर्दयादिःस्व
निर्वृतिः २

नेदंदर्शिततत्त्वमात्मनःसांख्यप्रसंख्यानततस्तस्मैहरयेगुरवेनमः २८ इत्येकादशेटीकायांचतुर्विंशोध्या
यः २४ पंचविंशेत्वनैर्गुण्यप्रतिपत्त्यैनिरूप्यते चित्तप्रभवसत्वादिगुणवृत्तिरनेकधा १ प्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानवतोऽपियावस्र
यत्नविशेषेणगुणत्रयवृत्तिजयोनस्यात् नतावद्बुद्धोपरमः अतस्तज्जयोपायकथनायगुणवृत्तिनिरूपणार्थमाह गुणानामिति सहमिश्रीभूय
वर्तमानाःसमिश्राः नसमिश्राःअसमिश्रास्तेषांविभक्तानांगुणानांमध्येयेनगुणेनयथायादृशोभवेत्तदिदंकथयतोमत्तोनिबोधेत्य
र्थः १ तत्रसत्ववृत्तीराह शमइति ईक्षाविवेकः तपःस्वधर्मवर्तित्वम् स्मृतिःपूर्वापरानुसंधानं तुष्टिर्यथालाभसंतोषः त्यागोन्ययशी
लता अस्पृहाविषयेषुवैराग्यम् श्रद्धाआस्तिक्यंगुर्वादिषु ह्रीःअनुचितेकर्मणिलज्जा नेषामवलोकनंदयादानम् दयदानगतिरक्ष
णेष्वितिस्मरणात् आदिशब्देनार्जवविनयादि स्वनिर्वृतिःआत्मरतिः २

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

रजसोवृत्तीराह कामोभिलाषःस्वर्गादि ईहाव्यापारः यज्ञादि मदोदर्पः तृष्णालाभेसत्यप्यसंतोषः स्तंभोगर्वः आशीः धनाद्यभिला-
षेणदेवतादिप्रार्थनम् भिदाअहमन्यइतिभेदबुद्धिः सुखंविषयभोगः मदोत्साहः मदेनयुद्धाद्यभिनिवेशः यशःप्रीतिः स्तुति प्रिय-
ता हास्यमुपहासः वीर्यंप्रभावाविष्कारः बलेनोद्यमः न्यायेनउद्यमःसात्त्विकएव ३ तमोवृत्तीराह क्रोधइति क्रोधअसहिष्णुता
लोभोव्ययपराङ्मुखता क्लमःश्रमः कलिःकलहः शोकमोहौअनुशोचनंभ्रमश्च विषादार्तीदुःखंदैन्यंच निद्रातंद्रा आशामेइदंभ
विष्यतीत्यन्वीक्षा भीर्भयम् अनुद्यमोजाड्यं ४अनुपूर्वशःक्रमेणेताःश्लोकत्रयोक्ताः वर्णितप्रायाः अन्याअप्यूह्याइतिभावः ५
विभक्तानांगुणानांवृत्तयोवर्णिताः मिश्राणामाह सन्निपातइतित्रिभिः अहंममेतिममतानुषक्तसर्ववृत्तिसामानाधिकरण्यदर्शना

कामईहामदस्तृष्णास्तंभआशीर्भिदासुखम् मदोत्साहोयशःप्रीतिर्हास्यंवीर्यंबलोद्यमः ३ क्रोधोलोभोनृतं
हिंसायाच्ञादंभःक्लमःकलिः शोकमोहौविषादार्तीनिद्राशाभीरनुद्यमः ४ सत्त्वस्यरजसश्चैतास्तमस
श्चानुपूर्वशः वृत्तयोवर्णितप्रायाःसन्निपातमथोशृणु ५ सन्निपातस्त्वहमितिममेत्युद्धवयामतिः व्य
वहारःसन्निपातोमनोमात्रेंद्रियासुभिः ६ धर्मेचार्थेचकामेचयदासौपरिनिष्ठितःगुणानांसन्निकर्षोयं
श्रद्धारतिधनावहः ७ प्रवृत्तिलक्षणेनिष्ठापुमान्यर्हिगृहाश्रमे स्वधर्मेचानुतिष्ठेतगुणानांसमितिर्हिसा
८

सन्निपातजत्वं अहंशांतःकामीक्रोधीत्यादि तथाममशांतिरस्ति कामःक्रोधइत्यादिद्रष्टव्यम्तत्पूर्वकः सर्वोव्यवहारश्चसन्नि
पातकार्यमित्याह व्यवहारइति अत्रहेतुः मनश्चमात्राणिचइंद्रियाणिच असवश्चतैः मनआदीनांसात्त्विकतामसराजसत्वात्तै-
र्व्यवहारःसन्निपातजइतिभावः ६ असौपुरुषोयदाधर्मादिषुपरिनिष्ठितोभवतितदायंत्रिषुनिष्ठा रूपःस न्निकर्षःसन्निपातका
र्यम् धर्मादीनांसत्वतमोरजःकार्यत्वात् विषयतःसन्निपातजत्वमुक्तम् फलतश्चतथात्वमाह श्रद्धारतिधनानिसत्वरजस्तमोम-
यान्यावहतीतितथा ७ धर्मनिष्ठायामेवसन्निपातंदर्शयति प्रवृत्तिलक्षणेकाम्येधर्मेयदापुंसोनिष्ठाभवति तथापुमान्यदागृहा- ८४
श्रमएवासक्तस्तिष्ठेत अनुपश्चात्स्वधर्मेचनित्यनैमित्तिकेतिष्ठेत्सापिसमितिःसन्निपातःहियस्मात्काम्यधर्मगृहासक्तिस्वधर्मार
जस्तमःसत्वमयाइत्यर्थः ८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवंमिश्रामिश्रगुणवृत्तीः प्रदर्श्येदानींपुमान्येनयथा भवेदिति यदुक्तंतद्दर्शयति पुरुषमितित्रिभिः ९ १० हिंसांशत्रुमरणादिकमा-
शास्ययोयथाभजेत्तंतामसंविधात् एतैर्गुणैरेवंभूतोभवतीतितात्पर्यार्थः ११ ननुतवापिगुणवशेनकर्तृत्वाविशेषात् केनविशेषेण
त्वंसेव्योजीवस्तुसेवकइतिनियमः यतोमांभजेतेतिवारंवारमुच्यतेतत्राह सत्वमिति जीवस्यैवनमेकुतः यतश्चित्तजाजीवोपाधौ
चित्तेभिव्यज्यंते अतोयेःसएवबध्यते कीदृशः भूतानांदेहरूपाणामन्येषांचमध्येसज्जमानः अहंत्वसज्जमानोगुणनियंतृत्वेनस्र
ष्ट्यादिकर्तापिनिसमुक्तः अतोमहान्विशेषइतिभावः यद्वा भूतानामपंचीकृतानांयत्कार्यभूतंचित्तम् अन्नमयंहिसोम्यमनइ-
तिश्रुतेः तत्प्रभावाः अतोभूतोपहितजीवस्यैवेति अन्यत्समानम् १२ तदेवंमिश्रामिश्रगुणकार्याणि प्रदर्श्येदानीमेकैकगुणोद्रे

पुरुषंसत्वसंयुक्तमनुमीयाच्छमादिभिः कामादिभीरजोयुक्तंक्रोधाद्यैस्तमसायुतम् ९ यदाभजतिमांभ
क्त्यानिरपेक्षःस्वकर्मभिः तंसत्वप्रकृतिंविद्यात्पुरुषंस्त्रियमेववा १० यदाआशिषआशास्यमांभजेतस्व
कर्मभिः तंरजःप्रकृतिंविद्याद्धिंसामाशास्यतामसम् ११ सत्वंरजस्तमइतिगुणाजीवस्यनैवमे चित्तजा
यैस्तुभूतानांसज्जमानोनिबध्यते १२ यदेतरौजयेत्सत्वंभास्वरंविशदंशिवम् तदासुखेनयुज्येत धर्मज्ञा
नादिभिःपुमान् १३ यदाजयेत्तमःसत्वंरजःसंगंभिदाबलम् तदादुःखेनयुज्येतकर्मणायशसाश्रिया १४
यदाजयेद्रजःसत्वंतमोमूढंलयंजडम् युज्येतशोकमोहाभ्यांनिद्रयाहिंसयाशया १५

कार्याणिदर्शयतियदेतिसप्तभिः यदेतरौगुणौजयेत् अभिभवेत् भास्वरंप्रकाशकंविशदंस्वच्छंशिवंशांतम् शिवत्वविशदत्वभा
स्वरत्वानांयथाक्रमंसुखधर्मज्ञानहेतुत्वात् तदातैर्युज्येत आदिशब्दाच्छमदमादिभिश्च १३ तमःसत्वंचकर्मभूतंरजः कर्तृसंगसंग
हेतुः भिदाभेदहेतुः बलंप्रवृत्तिस्वभावम् अतःसंगहेतुत्वात् यशसाश्रियायुज्येततत्कामःपुमान्भवतीत्यर्थः भिदाहेतुत्वात्
दुःखेनयुज्येत द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः बलहेतुत्वात्कर्मणायुज्येत १४ यदारजसत्वंचकर्मभूतंतमःकर्तृजयेत् मूढंवि
वेकभ्रंशकम् लयमावरणात्मकम् जडमनुद्यमात्मकम् अतोमूढत्वाच्छोकमोहहिंसाभिः लयत्वान्निद्रयाजडत्वादुद्यमाभा
वेनकेवलमाशयायुज्येतेतिद्रष्टव्यम् जनइतिपाठेलयात्मकमेवनिद्राशयोर्हेतुः १५ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

किंच यदा चित्तं प्रसीदेत स्वच्छं भवेत् निवृत्तिरूपरतिस्तत्तदा मत्पदं मदुपलब्धिस्थानं सत्वमुद्रिक्तं विद्धि १६ यदा पुनः क्रियया विकुर्वन् विकारं प्राप्नुवन् आधीर्भवति आसमंतात् विक्षिप्ता धीर्यस्य सः चेतसां बुद्धींद्रियाणामनिर्वृत्तिः अनुपरतिः गात्राणि कर्मेंद्रियाणि तेषामस्वास्थ्यं विकाराधिक्यं मनो भ्रांतं चंचलमस्थिरम् तदा रज उत्कृष्टं निशामय जानीहि १७ यदा सीदत् तिरोभवत् चेतसो ग्रहणे चिदाकारपरिणामे अक्षमं सच्चित्तं विलीयेत मनोपि संकल्पात्मकं नष्टं लीनम् तमोऽज्ञानं ग्लानिर्विषादश्च भवति तत्तदा तमः उत्कटमुपधारय विद्धि १८ किंच एधमान इति इंद्रियाण्येव निवृत्तिप्रवृत्तिमोहस्वभावानि देवासुररक्षांसि इति ज्ञेयम् यद्वा प्रसंगादाधिदैविकानां गुणानामुत्कर्षकार्याणि उक्तानीति ज्ञेयम् १९

यदा चित्तं प्रसीदेत इंद्रियाणां च निर्वृतिः देहेऽभयं मनोसंगं तत्सत्वं विद्धि मत्पदम् १६ विकुर्वन् क्रियया चाधीरनिर्वृत्तिश्च चेतसाम् गात्रास्वास्थ्यं मनो भ्रांतं रज एतैर्निशामय १७ सीदच्चित्तं विलीयेत चेतसो ग्रहणेऽक्षमम् मनो नष्टं तमो ग्लानिस्तमस्तदुपधारय १८ एधमाने गुणे सत्वे देवानां बलमेधते असुराणां च रजसि तमस्युद्धव रक्षसाम् १९ सत्वाज्जागरणं विद्याद्रजसा स्वप्नमादिशेत् प्रस्वापं तमसा जंतोस्तुरीयं त्रिषु संततम् २० उपर्युपरि गच्छंति सत्वेन ब्राह्मणा जनाः तमसाधोऽध आमुख्याद्रजसांतरचारिणः २१ सत्वे प्रलीनाः स्वर्यांति नरलोकं रजोलयाः तमोलयास्तु निरयं यांति मामेव निर्गुणाः २२

गुणोत्कर्षतोऽवस्थाभेदं दर्शयति सत्वादिति प्रसंगान्निर्गुणावस्थामाह तुरीयं चतुर्थमवस्थांतरं नाम त्रिषु जागरणादिषु संततमेकरूपमात्मतत्वमेवेत्यर्थः २० गुणोत्कर्षद्वारेण तत्तत्कर्मफलनिष्ठां दर्शयति उपर्युपरीति ब्राह्मणा वेदानुष्ठानयुक्ताः आब्रह्मण इति पाठे ब्रह्मलोकमभिव्याप्य आमुख्यात् स्थावरानभिव्याप्य अंतरचारिणः मनुष्या एव भवंति २१ देहादुत्क्रांतकालीनगुणोत्कर्षफलमाह सत्वे वृद्धे सति प्रलीना मृताः रजोलयाः रजसि प्रवृद्धे सति लयो येषां ते एवं तमोलया इत्यपि निर्गुणा इत्यत्र तु लयशब्दानुपादानाज्जीवंतोऽपि निर्गुणाश्चेन्मामेव यांतीत्यर्थः २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

इदानींगुणोत्कर्षकृतमेवतत्तत्फलसाधनकर्मत्रैविध्यमाह मदर्पणमनीत्फहेशेन कृतंनिष्फलंकेवलंदासभावेनैवकृतय न्निजकर्मइत्यादितत्सात्विकंफलंसंकल्प्यतेयस्मिन्तत् हिंसाप्रायंहिंसोद्देशेनकृतंहिंसाबहुलंच आदिशब्दात् दंभमात्सर्यादि-कृतम् २३ इदानींसगुणनिर्गुणभेदेनज्ञानादीनांचातुर्विध्यमाह कैवल्यंदेहादिव्यतिरिक्तात्मविषयंवैकल्पिकंदेहाद्यव्यतिरिक्तात्म विषयंयत्तद्रजः राजसंप्राकृतंबालमूकादिज्ञानतुल्यम् मन्निष्ठंपरमेश्वरविषयम् २४ वनंविविक्तत्वात्सात्विकोवासःभगवन्निकेतनं तुसाक्षात्तदाविर्भावान्निर्गुणंस्थानम् २५ कारकःकर्ताअसंगीअनासक्तःरागांधःअत्यभिनिवेशावान्स्मृतिविभ्रष्टःअनुसंधानशू न्यः मदपाश्रयःमदेकशरणःसहिनिरहंकारत्वान्निर्गुणः २६ अधर्मेधर्मइतियाश्रद्धा २७ पथ्यंहितम् पूतंशुद्धम् अनायस्त-

मदर्पणंनिष्फलंवासात्विकंनिजकर्मतत् राजसंफलसंकल्प्यंहिंसाप्रायादितामसम् २३ कैवल्यंसा त्विकंज्ञानंरजोवैकल्पिकंचयत् प्राकृतंतामसंज्ञानंमन्निष्ठंनिर्गुणंस्मृतम् २४ वनंतुसात्विकोवासो ग्रामोराजसउच्यते तामसंद्यूतसदनंमन्निकेतंतुनिर्गुणम् २५ सात्विकःकारकोऽसंगीरागांधोराज सस्मृतः तामसःस्मृतिविभ्रष्टोनिर्गुणोमदपाश्रयः २६ सात्विक्याध्यात्मिकीश्रद्धाकर्मश्रद्धातु राजसी तामस्यधर्मेयाश्रद्धामत्सेवायांतुनिर्गुणा २७ पथ्यंपूतमनायस्तमाहार्यंसात्विकंस्मृ तम् राजसंचेंद्रियप्रेष्ठंतामसंचार्तिदाशुचि २८ सात्विकंसुखमात्मोत्थंविषयोत्थंतुराजसम् तामसंमोहदैन्योत्थंनिर्गुणंमदपाश्रयम् २९ द्रव्यंदेशःफलंकालोज्ञानंकर्मचकारकः श्रद्धाऽव स्थाकृतिर्निष्ठात्रैगुण्यःसर्वएवहि ३०

मनायासतःप्राप्तम् आहार्यम् भक्ष्यभोज्यादि इंद्रियाणांप्रेष्ठंकट्वम्ल-लवणादि आर्तिदाशुचिदैन्यकरमशुद्धंचचशब्दान्मन्निवेदितंनिर्गुणमित्यभिप्रेतम् २८ आत्मोत्थंसुखंमदपाश्रयमित्य-पित्वंतत्पदार्थविषयत्वेनज्ञानवद्देवद्रष्टव्यम् २९ उक्तंसंसारहेतुभूतंत्रैगुण्यमुपसंहरतिद्वाभ्याम् द्रव्यंपथ्यपूतादिदेशोवन ग्रामादिःफलंसात्विकंसुखमित्यादिकालःयदाभजेतमांभक्त्यायदेतरौजयेदित्यादिनायोऽर्थादुक्तःज्ञानंकेवल्यंसात्विकंज्ञानमित्या दिकर्ममदर्पणमित्यादिकारकःसात्विकःकारकोऽसंगीत्यादि श्रद्धासात्विक्याध्यात्मिकीत्यादि अवस्थासत्वाज्जागरणमित्यादिआकृति रूपर्युपरिगच्छतीत्यादिनोक्तादेवत्वादिरूपानिष्ठासत्वेप्रलीनाःस्वर्यांतिइत्यादिनोक्तःस्वर्गादिःएवंसर्वोप्ययंभावस्त्रैगुण्यःत्रिगुणात्मकः ३०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नकेवलमेषएवकिंतुयावंतःपुरुषाव्यक्ताधिष्ठितास्तेसर्वेभावागुणमयाएवतत्प्रपंचःदृष्टमिति ३१ इदानींमुक्तंत्रैगुण्यस्य-
संसारहेतुत्वमनुवदंस्तन्निर्जयान्मोक्षइत्याह एताइतिसार्द्धेन येननिर्जिताःसपश्चादविक्षिप्तेनभक्तियोगेनमन्निष्ठःसन्म
द्भावायमोक्षायप्रपद्यतेयोग्योभवति ३२ तस्माद्विवेकिनामिदमेवयुक्तमित्याह तस्मादिति ज्ञानविज्ञानयोःसंभवोयस्मि
न्तमिमंनरदेहम् ३३ भजनप्रकारमाह निःसंगइतिसार्द्धेन सत्वसंसेवयासात्विकान्नेवसेवेतपुमान्सत्वविवृद्धयेइति
प्रागुक्तयानैरपेक्ष्येणउपशमात्मकेनसत्वेनैव ३४ एवंचसतिमांप्राप्नोतीत्याह संपद्यतइति जीवंजीवत्वकारणंलिंगमश-
रीरम्मांप्राप्तस्यनपुनःसंसारइत्याहजीवइति नबहिर्विषयभोगेननांतरःतत्स्मरणेन गुणकृतामनुसंसरणप्रथामजिघृक्षु-

सर्वेगुणमयाभावाःपुरुषाव्यक्ताधिष्ठिताः दृष्टंश्रुतमनुध्यातंबुद्ध्यावापुरुषर्षभ ३१ एताःसंसृ
तयःपुंसोगुणकर्मनिबंधनाः येनेमेनिर्जिताःसौम्यगुणाजीवेनचित्तजाः भक्तियोगेनमन्निष्ठोमद्भावा
यप्रपद्यते ३२ तस्माद्देहमिमंलब्ध्वाज्ञानविज्ञानसंभवम् गुणसंगंविनिर्धूयमांभजंतुविचक्षणाः
३३ निःसंगोमांभजेद्विद्वानप्रमत्तोजितेंद्रियः रजस्तमश्चाभिजयेत्सत्वसंसेवयामुनिः सत्वंचाभि-
जयेद्युक्तोनैरपेक्ष्येणशांतधीः ३४ संपद्यतेगुणैर्मुक्तोजीवोजीवंविहायमाम् जीवोजीवविनिर्मुक्तो
गुणैश्चाशयसंभवैः मयैवब्रह्मणापूर्णोनबहिर्नांतरश्चरेत् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएका
दशस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५ श्रीभगवानुवाच मल्लक्षणमिमंकायंलब्ध्वामद्धर्मआ
स्थितः आनंदंपरमात्मानमात्मस्थंसमुपैतिमाम् १

ण्यकथाकथनादिभिःधृतभक्तिरसेनविवेकितोनहि
पुनःफलभंजनुरीदृशम् ३५ इत्येकादशस्कंधेटीकायांपंचविंशोऽध्यायः २५ षड्विंशेयोगनिष्ठायाविघातोदुष्टसंगतः
साधुसंगेनतन्निष्ठापराकाष्ठेतिवर्ण्यते १ योगिनोयोगविभ्रंशःसंगतःसंभवेदिति सर्वथातन्निवृत्त्यर्थमैलगीतंवितन्य
ते २ निःसंगोमांभजेद्विद्वानप्रमत्तोजितेंद्रियइत्युक्तंतत्रविपक्षेअनर्थंकथयिष्यन्जीवन्मुक्तस्यापितर्हिसंगोदुर्वार-
इत्यनर्थःस्यादित्याशंक्योक्तानुवादपूर्वकंपरिहरतिसार्द्धाभ्याम् मल्लक्षणंमत्स्वरूपंलक्ष्यतेयेनतमिमंनरदेहंलब्ध्वाम
द्धर्मेभक्तिलक्षणेआस्थितःसन् आत्मस्थमात्मन्येवनियंतृत्वेनस्थितंपरमानंदरूपमात्मानंमामुपैतिसम्यक्प्राप्नोति १ ८७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नन्वेवंभूतस्यविषयसंगोनास्तीत्याह गुणमय्येति गुणमयीयाजीवयोनिः जीवोपाधिस्तयाविमुक्तःगुणेषुवर्तमानोऽपि तैर्नयुज्यतेसंगंनप्राप्नोति अत्रहेतुः अवस्तुभिः नन्ववस्तुभिरप्यन्येयुज्यमानादृश्यंतेतत्राह अवस्तुत्वेनदृश्यमानेषु २ तथापिसंगंवर्जयेदित्याह संगमिति असतांलक्षणमाह शिश्नोदरेतर्पयंतीतिशिश्नोदरतृपस्तेषांकचित्कदाचिदपि आस्तांतावद्बहूनांसंगः किंतुतस्यैकस्यापिअनुगः अनुवर्ती अंधमनुगच्छतियोंधस्तद्वत् ३ अत्रेतिहासमाह ऐलःपुरुरवाःसम्राट्चक्रवर्तीबृहच्छ्रवःकीर्त्तिर्यस्यसः उर्वशीविरहात्प्रथमंमुह्यन्पश्चात्कुरुक्षेत्रेतांसमागम्यगंधर्वदत्तेनाग्निनादेवानिष्ट्वापुनरुर्वशीलोकंप्राप्य शोकसंयमेशोकापगमेसतिनततोनिर्विण्णः सन्निमांगाथामगायतेतिनवमस्कंधानुसारेणद्रष्टव्यम् ४

गुणमय्याजीवयोन्याविमुक्तोज्ञाननिष्ठया गुणेषुमायामात्रेषुदृश्यमानेष्ववस्तुतः वर्तमानोपिनपुमान्युज्यतेऽवस्तुभिर्गुणैः २ संगंनकुर्यादसतांशिश्नोदरतृपांकचित् तस्यानुगस्तमस्यंधेपतत्यंधानुगांधवत् ३ ऐलःसम्राडिमांगाथामगायतबृहच्छ्रवाः उर्वशीविरहान्मुह्यन्निर्विण्णःशोकसंयमे ४ त्यक्त्वात्मानंव्रजंतीतांनग्नउन्मत्तवन्नृपः विलपन्नन्वगाज्जायेघोरेतिष्ठेतिविक्लवः ५ कामानतृप्तोऽनुजुषन्क्षुल्लकान्वर्षयामिनीः नवेदयांतीर्नायांतीरुर्वश्याकृष्टचेतनः ६ ऐलउवाच अहोमेमोहविस्तारःकामकश्मलचेतसः देव्यागृहीतकंठस्यनायुःखंडाइमेस्मृताः ७ नाहंवेदाभिनिर्मुक्तःसूर्योवाऽभ्युदितोऽमुया मुषितोवर्षपूगानांबताहानिगतान्युत ८

प्राक्तनींमोहावस्थामाह त्यक्त्वेति आत्मानंराजानंत्यक्त्वा घोरेतिष्ठेति हयेजायेमनसातिष्ठघोरेवचांसि मिश्राकृणवावहैनुत्वनोमंत्राअनुदितासएतेमयस्करन्परतरेचनाहन्निस्येवंमंत्रैर्विलपन् ५ वैक्लव्येकारणमाह कामानितिवर्षयामिनीरात्रीःयांतीःअपयांतीः आयांतीः आगामिनीः उर्वश्याआकृष्टाचेतनायस्यसः ६ तस्यगंधर्वलोकेप्राप्तस्यबहुकालंउर्वशीसंभोगानंतरं निर्विण्णस्यगाथामाह अष्टादशभिःतत्राष्टभिरनुतापःप्रपंच्यते अहोइति यतोमयाइमेअहोरात्ररूपाःआयुःखंडानस्मृताः ७ तदेवाह नाहमिति अभिनिर्मुक्तःमयिरममाणेअस्तंगतः अभ्युदितोवासूर्यइति अमुयाउर्वश्यावंचितःबतखेदे उतापिवर्षपूगानामितिगतान्यहानिनवेदेति ८ ७ ७ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

येनसंमोहेनात्मादेहः क्रीडामृगवदधीनः ९ ननुप्रणयकुपिताया अनुनयार्थमधीनतायुक्तैव सत्यंनत्वेतदस्तीत्याह सप रिच्छदंराज्यादिसहितमीश्वरंचक्रवर्तिनंतृणमिवत्यक्त्वायांतीमपिअन्वगममनुगतोऽस्मि १० किंच ममप्रभावाद्यभिमानो वृथैवेत्याह कुतस्तस्यमेतेजोबलम् खरोयथापादताडितोऽपिखरीमनुगच्छतितद्वत् ११ एवंभूतस्यमसर्वसाधनंव्यर्थमित्या ह किमिति त्यागेनसंन्यासेनविविक्तेन एकांतसेवया मौनेनवाङ्नियमेन १२ अनुतप्तःसन्आत्मानंनिंदतिद्वाभ्याम् स्वा र्थस्येति अकोविदमज्ञातारम् गोखरवत् गौरिवखरइवेति १३ अधरासवंसेवमानस्य आत्मभूर्मनसिजःपुनःपुनरुद्भव त् १४ एवमष्टभिर्निर्वेदोनिरूपितः इदानींतस्यविवेकमाहदशभिःपुंश्चल्येति अयंभावःकर्मभिर्देवानिष्ठादुःखमेवभा

अहोमेआत्मसंमोहोयेनात्मायोषितांकृतः क्रीडामृगश्चक्रवर्तीनरदेवशिखामणिः ९ सपरिच्छ
दमात्मानंहित्वातृणमिवेश्वरम् यांतींस्त्रियंचान्वगमंनग्नउन्मत्तवद्रुदन् १० कुतस्तस्यानुभावस्यते
जईशत्वमेववा योन्वगच्छंस्त्रियंयांतींखरवत्पादताडितः ११ किंविद्ययाकिंतपसाकिंत्यागेनश्रुतेन
वा किंविविक्तेनमौनेनस्त्रीभिर्यस्यमनोहृतम् १२ स्वार्थस्याकोविदंधिङ्मांमूर्खंपंडितमानिनम्
योहमीश्वरतांप्राप्यस्त्रीभिर्गोखरवज्जितः १३ सेवतोवर्षपूगान्मेउर्वश्याअधरासवम् नतृप्यत्या
त्मभूःकामोवन्हिराहुतिभिर्यथा १४ पुंश्चल्याऽपहृतंचित्तंकोन्वन्योमोचितुंप्रभुः आत्मारामेश्वरमृ
तेभगवंतमधोक्षजम् १५ बोधितस्यापिदेव्यामेसूक्तवाक्येनदुर्मतेः मनोगतोमहामोहोनापयात्य
जितात्मनः १६ किमेतयानोऽपकृतंरज्ज्वावासर्पचेतसः रज्जुस्वरूपाविदुषोयोहंयदजितेंद्रियः १७

सोस्मि अतःपरमेश्वरमेवभजेयमिति १५ परमेश्वरप्रसादंविनादेवैरुपदिष्टादपिवेदवाक्यात्मोहोननिवर्ततइत्याह बोधित स्यापीति देव्याउर्वश्यासूक्तवाक्येनयथार्थवचनेन पुरूरवोमामृथामाप्रतसोमात्वावृकासोअशिवासउक्षन् नवैस्त्रैणानिसख्या नि संतिसालावृकाणांहृदयान्येताइत्यनेन १६ पूर्वंपुंश्चल्याऽपहृतंचित्तमित्यादिनातस्या अपकारोनुस्मृतः इदानींममैवा यमपराधइत्याह किमेतयेति नोऽस्माकंकामिनामेतयाकिमपकृतंनकिंचिदपि यथारज्जुस्वरूपाविदुषोरज्जुद्रष्टुःपुंसःत स्यांसर्पकल्पनयाबिभ्यतोऽपिरज्ज्वाकिमपिनापकृतंतद्वत् यद्यस्माद्योऽहमेवंभूतःसएवाजितेंद्रियत्वादपराधीत्यर्थः १७ ८७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननु तथापि सैव सौगंध्यप्रेमादिगुणैः संमोहमूलमित्याशंक्यते ऽपि स्वमतिपरिकल्पिता एवेत्याह चतुर्भिः क्वायमिति मलीमसोति मलिनः क्व मनसांकुसुमानामिव गंधसौकुमार्यादिसौमनस्यं शोभनमनोभावो वा १८ ममत्वमपि तस्मिन्परिकल्पितमेवेत्याह पित्रोः किंस्वकायः जनकत्वात् नु वितर्के भार्याया वा भोगप्रदत्वात् अत्रानुपयुक्तमप्येतन्न्यायतुल्यत्वादुक्तम् स्वामिनो वाधीनत्वात् अग्नेर्वा अंते ध्यांतदाहुतित्वात् श्वगृध्रयोर्भक्ष्यत्वात् किंवात्मनः तत्कृतशुभाशुभभागित्वात् सुहृदां वा उपकारित्वात् एवं योननिश्चीयते १९ तुच्छा कृमिविड्भस्मलक्षणा निष्ठा अंतो यस्य तस्मिन्काये कलेवरे प्रियत्वेन गृहीते विषंगमेवाह

क्वायंमलीमसः कायोदौर्गंध्याद्यात्मकोऽशुचिः क्वगुणाः सौमनस्याद्याह्यध्यासोऽविद्ययाकृतः १८
पित्रोः किंस्वंनुभार्यायाः स्वामिनोग्नेः श्वगृध्रयोः किमात्मनः किंसुहृदामितियोनावसीयते १९
तस्मिन्कलेवरेमेध्येतुच्छनिष्ठेविषज्जते अहोसुभद्रंसुनसंसुस्मितंचमुखंस्त्रियः २० त्वङ्मांस
रुधिरस्नायुमेदोमज्जास्थिसंहतौ विण्मूत्रपूयेरमतांकृमीणांकियदंतरम् २१ अथापिनोप
सज्जेतस्त्रीषुस्त्रैणेषुचार्थवित् विषयेंद्रियसंयोगात्मनः क्षुभ्यतिनान्यथा २२ अदृष्टादश्रुता
द्भावान्नभावउपजायते असंप्रयुंजतः प्राणान्शाम्यतिस्तिमितंमनः २३ तस्मात्संगोनकर्तव्यः
स्त्रीषुस्त्रैणेषुचेंद्रियैः विदुषाचाप्यविश्रब्धःषड्वर्गःकिमुमादृशाम् २४

अहो इति सुनसं शोभननासिकम् २० अतो गुणारोपेण रममाणा मादृशाः कृमितुल्या इत्याह त्वगादिसंहतौ तत्संघाते देहे विण्मूत्रादिसंहतौ रमतां कृमीणां वा २१ यद्यप्येवं बीभत्सिताः स्त्रियः अथापि नोपसज्जेत अवलोकनादिना ऽपि संगं न कुर्यात् अर्थवित् विवेकी अत्र हेतुः विषयेति २२ ननु क्वचित् निमीलितनयनादेरपि मनः क्षोभो दृश्यते सत्यं सोऽपि पूर्वदर्शनादिकं विना न भवतीत्याह अदृष्टादिति भावात् पदार्थात् भावो मनः क्षोभः अंतः प्राणानिंद्रियाणि असंप्रयुंजतः नियच्छतः स्तिमितं निश्चलं सत् २३ इंद्रियैः कृत्वा अविश्रब्धः अविश्वसनीयः मादृशामविवेकिनाम् २४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

फलितमाह द्वाभ्याम् एवमिति नृषुदेवेषुचदीव्यतीतितथा २५ उक्तमाहितोपदेशीरिति तीर्थदेवादिसंगादपिसत्संगः श्रेयानि
त्निदर्शयति २६ सतांलक्षणमाह संतइति विशेषणाष्टकस्ययथेष्टहेतुहेतुमद्भावः २७ नचतेषुउपदेशापेक्षा अपितुकेवलंत
त्सन्निधिरेवतारयतीत्याह तेष्विति सप्तभिः २८ श्रवणादिभिरेवमत्पराः श्रद्दधानाश्चसंतोभक्तिंविंदंति २९ ३० विभा

श्रीभगवानुवाच एवंप्रगायन्नरदेवदेवः सउर्वशीलोकमथोविहाय आत्मानमात्मन्यवगम्यमांवैउ
पारमत्ज्ञानविधूतमोहः २५ ततोदुःसंगमुत्सृज्यसत्सुसज्जेतबुद्धिमान् संतएवास्यछिंदंतिम
नोव्यासंगमुक्तिभिः २६ संतोनपेक्षामच्चित्ताः प्रशांताःसमदर्शिनः निर्ममानिरहंकारानिर्द्वंद्वानि
ष्परिग्रहाः २७ तेषुनित्यंमहाभागमहाभागेषुमत्कथाः संभवंतिहितानृणांजुषतांप्रपुनंत्यघम् २८
तायेशृण्वंतिगायंतिह्यनुमोदंतिचादृताः मत्पराश्चश्रद्दधानाश्चभक्तिंविंदंतितेमयि २९ भक्तिंलब्धवतः
साधोःकिमन्यदवशिष्यते मय्यनंतगुणेब्रह्मण्यानंदानुभवात्मनि ३० यथोपश्रयमाणस्यभगवंतं
विभावसुम् शीतंभयंतमोप्येतिसाधून्संसेवतस्तथा ३१ निमज्जोन्मज्जतांघोरेभवाब्धौपरमा
यणम् संतोब्रह्मविदःशांतानौर्दृढेवाप्सुमज्जताम् ३२ अन्नंहिप्राणिनांप्राणआर्तानांशरणं
त्वहम् धर्मोवित्तंनृणांप्रेत्यसंतोर्वाग्बिभ्यतोरणम् ३३ संतोदिशंतिचक्षूंषिबहिरर्कःसमुत्थि
तः देवताबांधवाःसंतःसंतआत्माहमेवच ३४

वसुमग्निंसेवमानस्यअप्येतिनश्यति तथाकर्मादिजाड्यमागामिसंसारभयंतन्मूलमज्ञानंचनश्यतीत्यर्थः ३१ निमज्जोन्मज्ज
तामुच्चावचयोनीर्गच्छतांपरमा यणंपरमाश्रयः ३२ किंच यथान्नमेवप्राणोजीवनम् अहमेवयथाशरणम् धर्मएवयथाप्रे
त्यपरलोकेवित्तम् तथासंतएवार्वाक्संसारपातात् बिभ्यतःपुंसः अरणंशरणम् ३३ किंचसंतश्चक्षूंषिसगुणानिर्गुण
ज्ञानानि अर्कःपुनः सम्यगुत्थितोपिबहिस्तदेकमेवचक्षुरित्यर्थः ३४ ८८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अध्यायार्थमुपसंहरति वैलसेनइति ऋद्युम्नभावेनउमावनंप्रविष्टस्यविताप्तेना स्त्रीभावंप्राप्तायस्यतस्यस्त्रीभावंप्राप्तस्य पुत्रोवैलसेनःपुरूरवाः एवमुक्तप्रकारेणउर्वश्यालोकात्स्थानात् अवलोकनाद्वानिस्पृहः ततोपिसत्संगादपहेतोर्मुक्तसंगः स न्नात्मारामोभूत्वायथेष्टंचचारेति ३५ इत्येकादशेटीकायांषड्विंशोध्यायः २६ सप्तविंशेक्रियायोगः सद्यश्चित्तप्रसादकः सर्वका माप्तिहेतुश्चसांगःप्रोक्तःसमासतः १ रागाद्याकुलचित्तानांकुतोसंगादिसंभवः इतिकृष्णार्चनंभद्रमनुस्मृत्यानुपृच्छति क्रिया योगमितिभगवदाराधनरूपंयस्मादितिकारणाधिष्ठानादिप्रश्नःसर्वकारकाणांनिमित्तस्याविशिष्टत्वात् यथेति एकस्मिन्नधिष्ठानादौ

वैलसेनस्ततोऽप्येवमुर्वश्यालोकनिस्पृहः मुक्तसंगोमहीमेतामात्मारामश्चचारह ३५ इतिश्रीभा गवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेऐलगीतंनामषड्विंशोध्यायः २६ उद्धवउवाच क्रियायोगंसमाचक्ष्व भवदाराधनंप्रभो यस्मात्त्वांयेयथार्चंतिसात्वताःसात्वतर्षभ १ एतद्वदंतिमुनयोमुहुर्निःश्रेयसंनृणा म् नारदोभगवान्व्यास आचार्योंगिरसःसुतः २ निःसृतंतेमुखांभोजाद्यदाहभगवानजः पुत्रेभ्यो भृगुमुख्येभ्योदेव्यैचभगवान्भवः ३ एतद्वैसर्ववर्णानामाश्रमाणांचसंमतम् श्रेयसामुत्तमंमन्ये स्त्रीशूद्राणांचमानद ४ एतत्कमलपत्राक्षकर्मबंधविमोचनं भक्तायचानुरक्तायब्रूहिविश्वेश्वरेश्वर ५ श्रीभगवानुवाच नह्यंतोनंतपारस्यकर्मकांडस्यचोद्धव संक्षिप्तंवर्णयिष्यामियथावदनुपूर्व शः ६ वैदिकस्तांत्रिकोमिश्रइतिमेत्रिविधोमखः त्रयाणामीप्सितेनैवविधिनामांसमर्चयेत् ७ य दास्वनिगमेनोक्तंद्विजत्वंप्राप्यपूरुषः यथायजेतमांभक्त्याश्रद्धयातन्निबोधमे ८

केनप्रकारेणेतिप्रश्नः येधिकारिणःसात्वताभक्ताः १ अस्यपुनःविशेषलःप्रश्नेकारणमाहचतुर्भिः एतत्वदर्चनंनिःश्रेयस करंवदंति अंगिरसःसुतोबृहस्पतिः २ निःसृतंत्वयोपदिष्टमित्यर्थः देव्यैपार्वत्यै ३ सर्ववर्णानांत्रैवर्णिकानाम् ४ विश्वेश्वरा येतेषामीश्वरःकर्मकांडस्यपूजाविधानस्यनास्त्यंतोग्रंथतःपारंवानुष्ठानतोयस्यतस्य ६ वैदिकएवमंत्रोवैदिकान्येवांगानिच यस्मिन्पुरुषसूक्तादौसवैदिकः एवंतांत्रिकोपिमिश्रोष्टाक्षरादिःमखःपूजा ७ यदात्रैवर्णिकोयजेत्तदाविशेषमाह यदागर्भा ष्टमेकादशद्वादशाब्दादिकालेस्वनिगमेनस्वाधिकारप्रवृत्तेनवेदेनोक्तंद्विजत्वमुपनयनम् ८ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अर्चायांप्रतिमादौ ९ स्नानेविशेषमाह उभयैर्वैदिकैस्तांत्रिकैश्चमंत्रैः १० किंच संध्योपासनादीनिकर्माणि आचोदितानिस्व
कल्येनविहितानि यस्ययानितैः सहमेपूजांकुर्यात् नतुतानिपरित्यजेदित्यर्थः सम्यक् परमेश्वरविषयएवसंकल्पोय
स्यतथाभूतः सन्कर्मपावनींकर्मनिर्हारिणीम् ११ अर्चाभेदानाहसार्धेन शैलीशिलामयीलौहीसुवर्णादिमयीलेख्याले
प्यामृच्चंदनादिमयीहृदिपूजायांमनोमयी १२ प्रकर्षेणतिष्ठत्यस्यामितिप्रतिष्ठाप्रतिमैवजीवस्यभगवतोमंदिरम् यद्वा
प्रतिष्ठयाकलान्यासेनभवन्मंदिरंप्रभवतीतिप्रतिमाभेदेनविशेषमाहसार्धेनउद्वासोविसर्जनम् १३ अस्थिरायामर्चनेवि

अर्चायांस्थंडिलेऽग्नौवासूर्येवाप्सुहृदिद्विजे द्रव्येणभक्तियुक्तोर्चेत्स्वगुरुंमाममायया ९ पूर्वंस्ना
नंप्रकुर्वीतधौतदंतोंगशुद्धये उभयैरपिचस्नानंमंत्रैर्मृद्ग्रहणादिभिः १० संध्योपास्त्यादिकर्माणिवेदे
नाचोदितानिमे पूजांतैःकल्पयेत्सम्यक्संकल्पःकर्मपावनीम् ११ शैलीदारुमयीलौहीलेप्याले-
ख्याचसैकती मनोमयीमणिमयीप्रतिमाष्टविधास्मृता १२ चलाचलेतिद्विविधाप्रतिष्ठाजीवमंदिर
म् उद्वासावाहनेनस्तःस्थिरायामुद्धवार्चने १३ अस्थिरायांविकल्पःस्यात्स्थंडिलेतुभवेद्द्वयम् स्नप
नंत्वविलेप्यायामन्यत्रपरिमार्जनम् १४ द्रव्यैःप्रसिद्धैर्मद्यागःप्रतिमादिष्वमायिनः भक्तस्यचयथाल
ब्धैर्हृदिभावेनचैवहि १५ स्नानालंकरणंप्रेष्ठमर्चायामेवतूद्धव स्थंडिलेतत्वविन्यासोवन्हावाज्यप्लुतंहविः
१६ सूर्येचाभ्यर्हणंप्रेष्ठंसलिलेसलिलादिभिः श्रद्धयोपाहृतंप्रेष्ठंभक्तेनममवार्यपि १७ भूर्यप्यभ
क्तोपहृतंनमेतोषायकल्पते गंधोधूपःसुमनसोदीपोन्नाद्यंचकिंपुनः १८

कल्पः शालग्रामेनकुर्यात् सै
कत्यांकुर्यादन्यत्रकुर्याद्वानवेति अविलेप्यायांमृन्मयलेख्यव्यतिरिक्तायामन्यत्रविलेप्यायांलेख्यायांचपरिमार्जनमेव-
१४ इदानींसकामनिष्कामभेदेनविशेषमाह द्रव्यैरिति प्रकर्षेण सिद्धैः सुशोभनैः अमायिनानिष्कामभक्तस्ययथालब्धैः
पत्रचंदनादिसर्वथानलभ्यनेतत्रहृदिभावेनभावनया यद्वा हृदिचेत्मद्यागस्तदाभावेनमनोमयैर्द्रव्यैरित्यर्थः १५ अ
धिष्ठानभेदेनप्रधानोपचारमाहसार्धेन स्नानेति तत्वविन्यासः यथास्थानमंगप्रधानदेवतानांतत्तन्मंत्रैःस्थापनम् १६
अभ्यर्हणमुपस्थानार्घादिसलिलादिभिस्तर्पणादिनायजनम् सर्वसाधारणमाह श्रद्धयेति १७ १८ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवमधिकारादिव्यवस्थामुक्त्वेदानींपूजाप्रकारमाह शुचिरिति संभृताः संभाराः पूजासाधनानि येनसः प्रागग्रैर्दर्भैः
यद्वा प्रागेवसंभृतसंभारः सन्नासीनः नत्वासीनः सन्यश्चान्तसंभारार्थंवारंवारमुत्तिष्ठेदित्यर्थः प्राङ्मुखउदङ्मुखो
वाआसीनःअर्चायांतुस्थिरायांसंमुखअर्चाभिमुखंउपविष्टःसन् १९ अनंतरंगुर्वादिनमस्कारपूर्वकंयथोपदेशंस्वस्मि
न्कृतन्यासः कृतोमूलमंत्रन्यासोयस्यांतांममार्चामामृजेत् निर्माल्यापकर्षणादिनाशोधयेत् कलशंपूर्णकुंभं प्रोक्षणीयं
प्रोक्षणा र्थोदकपात्रमुपसाधयेत् चंदनपुष्पादिभिःसंस्कुर्यात् २० तदद्भिःप्रोक्षणीयाद्भिर्देवयजनंदेवपूजास्थानम्
पाद्याद्यर्थंत्रीणिपात्राणिकलशोदकैःपूरितानितैस्तैर्द्रव्यैःसाधयेत् तत्रपाद्यादिद्रव्याणि पाद्येश्यामाकदूर्वाब्जविष्णु

शुचिःसंभृतसंभारःप्राग्दर्भैःकल्पितासनः आसीनःप्रागुदग्वार्चेदर्चायामथसंमुखः १९ कृतन्या
सःकृतन्यासांमदर्चांपाणिनामृजेत् कलशंप्रोक्षणीयंचयथावदुपसाधयेत् २० तदद्भिर्देवयज
नंद्रव्याण्यात्मानमेवच प्रोक्ष्यपात्राणित्रीण्यद्भिस्तैस्तैर्द्रव्यैश्चसाधयेत् २१ पाद्यार्घाचमनीयार्थं
त्रीणिपात्राणिदेशिकः हृदाशीर्ष्णाथशिखयागायत्र्याचाभिमंत्रयेत् २२ पिंडेवाय्वग्निसंशु
द्धेहृत्पद्मस्थांपरांमम अण्वींजीवकलांध्यायेन्नादांतेसिद्धभाविताम् २३

क्रांतादिरिष्यते गंधपुष्पाक्षतयवकुशाग्रतिलसर्षपाः दूर्वाचेतिक्रमादर्घद्रव्याष्टकमुदीरितम् जातीलवंगकंकोलैर्म
तमाचमनीयकमिति तानित्रीणिपात्राणियथाक्रमंहृदयादिमंत्रैःगायत्र्याचसर्वाण्यभिमंत्रयेत् २२ तदनंतरंपिंडे
देहेवाय्वग्निसंशुद्धइति कोष्ठगतेनवायुनाशोषितेआधारगतेनाग्निनादग्धेपुनर्ललाटस्थचंद्रमंडलामृतप्लावनेना
मृतमयेजातेतस्मिन्हृत्पद्मस्थांपरांश्रेष्ठांजीवकलांश्रीनारायणमूर्तिंध्यायेत् कथंभूतांनादांतेसिद्धैर्भाविताम् प्रण
वस्याकारोकारमकारबिंदुनादाःपंचांशाःतत्रनादांतेसिद्धैर्ध्याताम् तथाचश्रुतिः योवेदादौस्वरःप्रोक्तोवेदां
तेप्रतिष्ठितः तस्यप्रकृतिलीनस्ययःपरःसमहेश्वरइति २३ छ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तयात्मभूतयास्वेनैवभावेनचिंतितयाअमृतमयेपिंडेदीपेनप्रभयागृहमिवव्याप्तेसतितस्मिन्नेवादौमानसैरुपचारैः संपूज्य तन्मयःसन्नर्चादिष्वावाह्यस्थापनमुद्रयास्थापयित्वा २४ कथंपूजयेत्तदाह पाद्येतिद्वाभ्याम् धर्मादिभिर्ममासनम् २५ तत्रपद्मंचकल्पयित्वोभाभ्यांवेदतंत्राभ्यामुभयसिद्धयेसर्वंपाद्यादीनुपचारान्प्रकल्पयेदित्यन्वयः उपस्प-र्शःआचमनमर्हणमर्घ्यंउभयसिद्धयेवेदतंत्रोक्तभुक्तिमुक्तिप्राप्तये अयमर्थः धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याण्यासनपर्यंकस्या-ग्नेयादिचतुष्कोणेषुपादाः अधर्मादीनिपूर्वादिदिक्षुगात्राणित्रयोगुणाः पट्टिकास्तत्रपूर्वादिक्रमेणमध्येविमलोत्कर्षि-

तयात्मभूतयापिंडेव्याप्तेसंपूज्यतन्मयः आवाह्यार्चादिषुस्थाप्यन्यस्तांगंमांप्रपूजयेत् २४ पाद्यो पस्पर्शार्हणादीनुपचारान्प्रकल्पयेत् धर्मादिभिश्चनवभिः कल्पयित्वासनंमम २५ पद्ममष्टद-लंतत्रकर्णिकाकेसरोज्ज्वलम् उभाभ्यांवेदतंत्राभ्यांमह्यंतूभयसिद्धये २६ सुदर्शनंपांचजन्यंगदा सीषुधनुर्हलान् मुशलंकौस्तुभंमालां श्रीवत्संचानुपूजयेत् २७ नंदंसुनंदंगरुडंप्रचंडंचंडमेव च महाबलंबलंचैवकुमुदंकुमुदेक्षणम् २८ दुर्गांविनायकंव्यासंविष्वक्सेनंगुरून्सुरान् स्वे स्वेस्थानेत्वभिमुखान्पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः २९ चंदनोशीरकर्पूरकुंकुमागरुवासितैः सलिलैः स्नापयेन्मंत्रैर्नित्यदाविभवेसति ३०

णीज्ञानाक्रियायोगाप्रह्वीसत्येशानाऽनुग्रहेतिनवशक्तयःएवंयथोपदेशंध-र्मादिभिर्नवभिश्चशक्तिभिश्चासनंकल्पयित्वेति कर्णिकयाकेसरैस्तत्रस्थसूर्यादिमंडलैश्चोज्ज्वलमित्यर्थः २६ आयुधादिपूजामाह सुदर्शनमितित्रिभिः तत्रन्यस्तांगमित्यावरणपूजासूचिता आसनेनैवशक्त्यावरणमप्युक्तम् ततःसुदर्शनादिमुसलां-तान्यायुधान्यष्टदिक्षुकौस्तुभमालाश्रीवत्सानुरसि २७ नंदादीन्पार्षदानष्टदिक्षुगरुडंपुरतः २८ दुर्गादीनिकोणेषु गुरून्वामतःसुरानिंद्रादिलोकपालान्पूर्वादिदिक्षुएवमेतान् देवस्याभिमुखान्प्रोक्षणादिभिः अर्घ्यादिभिःपूजयेदि-त्यर्थः २९ पाद्यादीनुपचारान्प्रकल्पयेदित्युक्तंतानेवंगुणविधिभिः प्रपंचयति चंदनेतिषड्भिः ३० ६ ९०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मंत्रानाह स्वर्णघर्मानुवाकः स्ववर्णं घर्मं परि वेद वेनं त्वेनमित्यादि महापुरुषविद्या जितंतेपुंडरीकाक्षनमस्ते विश्वभावन सूक्ष्म
लक्षणयनमस्तेस्तु महापुरुषपूर्वजेति पौरुषं सूक्तं सहस्रशीर्षेत्यादि भीराजनादीनि सामानि इंद्रं नरो नेमधिता हवंत इत्यस्यां
मृचिगीतानि आदिशब्देन रौहणादीनि ३१ वस्त्राद्युपचारेष्वलंकारलक्षणं गुणं विधत्ते वस्त्रेति पत्राणि कपोल वक्षःस्थ
लादिषु लिखिताः पत्रभंग्यः मद्भक्तश्चेत्सप्रेमयथा भवति तथा ३२ यथोचितमलंकुर्वीतेत्युक्तार्थं सर्वसाधारणं श्रद्धा
लक्षणं गुणं विधत्ते पाद्यमिति ३३ नैवेद्ये वैभवलक्षणम् गुणं विधत्ते गुडपायसेति शष्कुल्यः तैलपक्वविशेषाः आपूपाः अ
पूपानां मंडकादीनां समूहाः सूपाः व्यंजनानि सति विभव इति शेषः ३४ कालभेदेन गुणं विधत्ते अभ्यंगेति अभिषेचनं पंचा

स्वर्णघर्मानुवाकेन महापुरुषविद्यया पौरुषेणापि सूक्तेन सामभी राजनादिभिः ३१ वस्त्रोपवीताभर
णपत्रस्रग्गंधलेपनैः अलंकुर्वीत सप्रेम मद्भक्तो मां यथोचितम् ३२ पाद्यमाचमनीयं च गंधं सुमनसो
क्षतान् धूपदीपोपहार्याणि दद्यान्मे श्रद्धयार्चकः ३३ गुडपायससर्पींषि शष्कुल्यापूपमोदकान् संया
वदधिसूपांश्च नैवेद्यं सति कल्पयेत् ३४ अभ्यंगोन्मर्दनादर्शदंतधावाभिषेचनम् अन्नाद्यगीत
नृत्यानि पर्वणि स्युरुतान्वहम् ३५ विधिना विहिते कुंडे मेखलागर्तवेदिभिः अग्निमाधाय परितः
समूहेत्पाणिनोदितम् ३६ परिस्तीर्याथ पर्युक्षेदन्वाधाय यथाविधि प्रोक्षण्यासाद्य द्रव्याणि प्रो
क्ष्याग्नौ भावयेन्माम् ३७ तप्तजांबूनदप्रख्यं शंखचक्रगदांबुजैः लसच्चतुर्भुजं शांतं पद्मकिंज
ल्कवाससम् ३८

मृतादिस्नपनं अन्नाद्येति अन्नं भोज्यमाद्यं भक्ष्यं पर्वण्येकादश्यादौ अन्वहं प्रत्यहं वा विभवे सति ३५
फलभूयस्त्वार्थिनो ऽग्नावपि पूजाप्रकारमाह विधिनास्वगृह्योक्तप्रकारेण मेखलादिभिरुपलक्षिते विहिते निर्मिते तदुक्तम्
विस्तारो हस्तायतस्तिस्रो मेखलाश्चतुरंगुलाः हस्तमात्रो भवेद्गर्तः स योनिर्वेदिका तथेत्यादि उदितं ज्वलितमग्निं परितः स
मूहेत् एकत्र मेलयेत् ३६ दर्भैः परिस्तीर्य परितः प्रोक्षयेत् अन्वाधाय अन्वाधानसंज्ञकम् व्याहृतिभिः समित्प्रक्षेपादि
रूपं कर्म कृत्वा अग्नेरुत्तरतो द्रव्याणि होमोपयोगीन्यासाद्य निधाय प्रोक्षण्या प्रोक्षणीपात्रोदकेन प्रोक्ष्याग्नौ मां ध्यायेत्
३७ शंखादिभिरुल्लसंतः शोभमानाश्चत्वारो भुजा यस्य तम् ३८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

स्फुरंतकिरीटादीनिधस्यनम् ३९ हविषाघृतेनअभिघृतानिसंसिक्तानिदारूणिशष्कसमिधः प्रास्यप्रक्षिप्य आघारौतत्सं
ज्ञकौयागौएवमाज्यभागौचदत्वातदर्थाआहुतीर्हुत्वेत्यर्थः तत्राघारौप्रजापतयेस्वाहेंद्रायस्वाहेतिचोत्तरंदक्षिणपरिधि
संधिमारभ्याग्निमध्यादापरिध्यंतंघृतरक्षणरूपौअग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेत्येवंहोमरूपौ ४० मूलमंत्रेणाष्टाक्षरेण
तथाषोडशऋचोयास्मिन् तेनपुरुषसूक्तेनचावदानतः प्रत्यृचः माहुतिग्र हणेनेत्यर्थः पुरुषसूक्तेनाराधनपक्षेस
एवमूलमंत्रः तेनैवप्रत्यृचमवदानतोहोमइतिमंत्रैः स्वाहांतैर्नाममंत्रैर्यथान्यायंपूजाक्रमेणैवअग्नयेस्विष्टकृते-
स्वाहेत्येवंस्विष्टकृतंहुत्वा ४१ ततोवन्हिस्थंभगवंतमंतर्यामिणमभ्यर्च्यपुष्पधूपादिभिःअथनमस्कृत्यपार्षदेभ्योनंदादिभ्यो

स्फुरत्किरीटकटककटिसूत्रवरांगदम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम् ३९ ध्यायन्न
भ्यर्च्यदारूणिहविषाभिघृतानिच प्रास्याज्यभागावाघारौदत्वाचाज्यप्लुतंहविः ४० जुहुयान्मूल
मंत्रेणषोडशर्चावदानतः धर्मादिभ्योयथान्यायंमंत्रैःस्विष्टकृतंबुधः ४१ अभ्यर्च्याथनमस्कृत्यपार्ष
देभ्योबलिंहरेत् मूलमंत्रंजपेद्ब्रह्मस्मरन्नारायणात्मकम् दत्वाचमनमुच्छेषंविष्वक्सेनायक-
ल्पयेत् मुखवासंसुरभिमत्तांबूलाद्यमथार्हयेत् ४३ उपगायन्गृणन् नृत्यन्कर्माण्यभिनयन्
मम मत्कथाःश्रावयन्शृण्वन्मुहूर्तंक्षणिकोभवेत् ४४ स्तवैरुच्चावचैःस्तोत्रैःपौराणैःप्राकृ
तैरपि स्तुत्वाप्रसीदभगवन्नितिवंदेतदंडवत् ४५ शिरोमत्पादयोःकृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परम्
प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात् ४६

ऽष्टदिक्षु बलिंहरेत् ततःपूजास्थानमागत्यदेवस्याग्रेसमुपवि-
श्ययथाशक्तिमूलमंत्रंजपेत् ४२ तत्रउभयत्रभगवतोभोजनसमाप्तिंध्यात्वाआचमनंदत्वाउच्छेषंविष्वक्सेनायकल्पयित्वा
तदनुज्ञयापश्चात्स्वयंभुंजीत ततःसुरभिमत्कगंधवत्तांबूलाद्यंमुखवासंदत्वाऽथपुनरभ्यर्हयेत् पुष्पांजलिनापूजयेत् ४३
अभिनयन्स्वस्मिन्नाविष्कुर्वन्क्षणिकःवैय्यग्र्यंपरित्यज्यलब्धावसरोभवेत् ४४ स्तवस्तोत्राणांभेदंदर्शयति पौराणैः
प्राकृतैरपीति ४५ कथंप्रणमेदित्यपेक्षायामाह शिरइति बाहुभ्यांदक्षिणोत्तराभ्यांपरस्परंममदक्षिणोत्तरौपादौगृ
हीत्वा यद्वा हस्तौ परस्परंनबध्वाभ्यांकृतापराधइवप्रपन्नमित्यादि विज्ञप्याचप्रणमेत् ४६ ७ ७ ९१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ततःशेषाग्रहणपूर्वकंवैकल्पिकोद्वासनप्रकारमाह इतीति अनयैवप्रार्थनया शेषांनिर्माल्यंमयादत्तांध्यात्वाशिरस्याधाय धृत्वा यदुद्वासयेत्तर्हिप्रतिमायांयन्मस्तंज्योतिः तत्पुनरपिहृत्पद्मस्थज्योतिष्येवोद्वास्यमुद्वासनीयम् ४७ एतेष्वधिष्ठानेषुकिंमुख्य-तममित्यपेक्षायामाह अर्चादिष्विति यदायत्रश्रद्धातदातत्रनत्वधिष्ठानेमुख्यामुख्यत्वम् कुतःयतःसर्वभूतेष्वात्मनिचसर्वा त्माऽहमवस्थितइति ४८ उभयतःइहामुत्रच ४९ समर्थंप्रत्याह मदर्चामितित्रिभिः पुष्पोद्यानानिचकारयेत् पूजायात्रोत्स वाश्रितान् पूजाप्रत्यहं यात्राविशिष्टेपर्वणि बहुजनसमागमउत्सवः वसंतादिमहोत्सवः तदाश्रितान् क्षेत्रादीन्दत्वा ५०

इतिशेषांमयादत्तांशिरस्याधायसत्वरम् उद्वासयेच्चेदुद्वास्यंज्योतिर्ज्योतिषितत्पुनः ४७ अर्चादिषुय दायत्रश्रद्धामांतत्रचार्चयेत् सर्वभूतेष्वात्मनिच सर्वात्माहमवस्थितः ४८ एवंक्रियायोगपथैःपुमा न्वैदिकतांत्रिकैः अर्चन्नुभयतःसिद्धिंमत्तोविंदत्यभीप्सिताम् ४९ मदर्चांसंप्रतिष्ठाप्यमंदिरंकारये द्दृढम् पुष्पोद्यानानिरम्याणिपूजायात्रोत्सवाश्रितान् ५० पूजादीनांप्रवाहार्थंमहापर्वस्वथान्वहम् क्षेत्रापणपुरग्रामान्दत्वामत्सार्ष्टितामियात् ५१ प्रतिष्ठयासार्वभौमंसद्मनाभुवनत्रयम् पूजादिनाब्र ह्मलोकंत्रिभिर्मत्साम्यतामियात् ५२ मामेवनैरपेक्ष्येणभक्तियोगेनविंदति भक्तियोगंसलभतेएवं यःपूजयेतमाम् ५३ यःस्वदत्तांपरैर्दत्तांहरेतसुरविप्रयोः वृत्तिंसजायतेविड्भुग्वर्षाणामयुतायु तम् ५४

पूजायात्रोत्सवाश्रितान्इत्यस्यविवरणम् पूजादीनामिति प्रवाहार्थंसंततानुवृत्त्यर्थम् मत्सार्ष्टितांमत्समानैश्वर्यम् ५१ प्रतिष्ठादीनांव्यस्तसमस्तानांफलमाह प्रतिष्ठयेति मत्साम्यतांमयासाम्यमित्यर्थः ५२ संकामंप्रत्युक्तमहेतुकंभक्तंप्रत्या ह मामेवेति अहेतुकःभक्तियोगएवकथंभवतितत्राह भक्तियोगमिति ५३ दातुःफलमुक्त्वापहर्तारंनिंदति यइति विड्भुक्विष्ठाभोजीकृमिः ५४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कर्तुर्यत्फलं तदेवान्येषामपीत्याह कर्तुरिति सारथेः सहकारिणो हेतोः प्रयोजकस्य अनुमोदितुश्च प्रेत्य तत्फलमित्यन्वयः
कुतः यतः कर्मणामेते भागिनः भागार्हाः तत्रापि विशेषमाह भूयसि कर्मणि सारथ्यादौ च भूयोऽधिकं फलमिति पयःपत्रादिमा
त्रेण पूजितोयः परं पदं प्रागेव दिशति प्रीतः स कृष्णः शरणं मम ५५ इत्येकादशे टीकायां सप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाविंशे
तु यः पूर्वं विस्तरेणोपवर्णितः ज्ञानयोगः पुनश्चासौ समासतस्त्य निरूप्यते १ इदानीमतिविस्तरेणोक्तं ज्ञानयोगं संक्षेपेण वक्तु
माह परेषां स्वभावान् शांतघोरादीन् कर्माणि च तत्र हेतुः विश्वमिति १ विक्षेपदोषमाह परेति स्वार्थज्ञाननिष्ठालक्षणा
त् असति मिथ्याभूते द्वैतेऽभिनिवेशात् २ भ्रंशमेव दृष्टांततो दर्शयति तैजसे राजसाहंकारकार्ये इंद्रियगणे निद्रया आप-

कर्तुश्च सारथेर्हेतोरनुमोदितुरेव च कर्मणां भागिनः प्रेत्य भूयो भूयसि तत्फलम् ५५ इ-
ति श्रीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे सप्तविंशोऽध्यायः २७ श्रीभगवानुवाच
परस्वभावकर्माणि न प्रशंसेन्न गर्हयेत् विश्वमेकात्मकं पश्यन् प्रकृत्या पुरुषेण च १ परस्वभा
वकर्माणि यः प्रशंसति निंदति स आशु भ्रश्यते स्वार्थादसत्यभिनिवेशतः २ तैजसे निद्रयाऽपन्ने
पिंडस्थो नष्टचेतनः मायां प्राप्नोति मृत्युं वा तद्वन्नानार्थदृक्पुमान् ३ किं भद्रं किमभद्रं वा द्वैतस्या-
वस्तुनः कियत् वाचोदितं तदनृतं मनसा ध्यातमेव च ४

न्ने अभिभूते सति पिंडस्थो जीवः केवलं मनोमात्रेण मायां स्वप्नरूपां प्राप्नोति ततो मनसि लीने सति नष्टचेतनः सन् मृत्युं
वा मृत्युतुल्यां सुषुप्तिं वा प्राप्नोति यथा तद्वदेव नानार्थदृक् द्वैताभिनिवेशाद्विक्षेपं लयं च प्राप्नोति यथा प्राज्ञसंपर्कात्
विश्वस्य भोगक्षयलक्षणो भ्रंशः एवं मनात्मसंपर्कादात्मनोऽपि स्वरूपभ्रंश इति भावः ३ द्वैतासत्यतया स्तुतिनिंद
योर्निर्विषयत्वं प्रपंचयति सार्द्धैः षड्भिः किं भद्रमिति अवस्तुनो द्वैतस्य मध्ये किं भद्रं किं वा भद्रं कियद्वा भद्रमित्यर्थः अवस्तु-
त्वमेवाह वाचेति वागिंद्रियोपलक्षणम् वाचा उदितमुक्तं चक्षुरादिभिश्च यत् दृश्यं तदनृतमिति ४ ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नन्वेवंसतिदेहादिभावानामप्यसत्वात्कथंभयहेतुत्वंतत्रसदृष्टांतमाह छायाप्रतिबिंबः प्रत्याह्वयः प्रतिध्वनिः आभासःशु
क्तिरजतादिः एतेयथाऽसंतोऽप्यर्थकारिणोभवंति आमृत्यतः मृत्युमभिव्याप्य यद्वा मृत्युर्लयः यावन्नैवलीयंतेतावत्सर्वं
तमित्यर्थः ५ ननुसदृश्यादिश्रुतिभिरेवद्वैतंनिरूपितंकथमसत्यंस्यात्तत्राह आत्मैवेतिसार्द्धाभ्याम् त्रातिपालयति ६ अन्य
स्मात्सृज्यादिव्यतिरिक्तात्त्रिविधा आध्यात्मिकादिरूपाभातिः प्रतीतिः ननुकथंनिर्मूलंप्रतीयतेतत्राह इदमिति ७ ज्ञानविज्ञा
नयोर्नैपुणंनिष्ठाम् सूर्यवत्समोभूत्वा ८ एतन्निष्ठाप्रास्युपायमाह प्रत्यक्षेणेति यदाद्यंतवत्तद्वैतंतदसदितिज्ञात्वानिःसंगोविचरेत्
आद्यंतवत्त्वेप्रमाणानि प्रत्यक्षेणघटादि अनुमानेनसावयवत्वेनदृश्यंपृथिव्यादि निगमेनाप्रत्यक्षमाकाशादि आत्मसंविदात्मा

छायाप्रत्याह्वयाभासाह्यसंतोऽप्यर्थकारिणः एवंदेहादयोभावायच्छंत्यामृत्युतोभयम् ५ आत्मैवत
दिदंविश्वंसृज्यतेसृजतिप्रभुः त्रायतेत्रातिविश्वात्माह्रीयतेहरतीश्वरः ६ तस्मान्नत्यात्मनोऽन्यस्मा
दन्योभावोनिरूपितः निरूपितेयंत्रिविधानिर्मूलाभातिरात्मनि ७ इदंगुणमयंविद्धित्रिविधंमायया
कृतम् ७ एतद्विद्वान्मदुदितंज्ञानविज्ञाननैपुणम् ननिंदतिनचस्तौतिलोकेचरतिसूर्यवत् ८ प्रत्य
क्षेणानुमानेननिगमेनात्मसंविदा आद्यंतवदसज्ज्ञात्वानिःसंगोविचरेदिह ९ उद्धवउवाच
नैवात्मनोनदेहस्यसंसृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः अनात्मस्वदृशोरीशकस्यस्यादुपलभ्यते १० आत्माऽव्य
योऽगुणःशुद्धःस्वयंज्योतिरनावृतः अग्निवद्दारुवदचिद्देहःकस्येहसंसृतिः ११

नुभवेनसर्वंदृश्यमाद्यंतवदसच्चेतिज्ञात्वानिःसंगःतदासक्तिशून्यः ९ ननुयद्यात्मसंविदासर्वंदृश्यमसदित्युच्यतेतर्ह्यात्मस्व
प्रकाशोदेहादिद्वैतंचजडमित्युक्तंस्यात् तथाचसंसारप्रतिभासोनघटतइतिचोदयति अनात्मस्वदृशोःजडाजडयोः अत्रहेतुःद्र
ष्टृदृश्ययोःप्रभूतद्वयोरपितत्राह उपलभ्यतइति १० एतत्प्रपंचयति आत्मेति अव्ययत्वादिपंचविशेषणैः नाशादिरागादिपु
ण्यापुण्याज्ञानपरिच्छेदानामसंभवंदर्शयति हेतुहेतुमत्वंतुयथेष्टम् अचिज्जडः अयंभावःयथैवाग्निदारुणोर्भेदेनानुपलंभेऽ
पिदारुप्रकाश्यमेवाग्निश्चप्रकाशकः तथादेहात्मनोरपिनसंसृतिः तयोरन्यतरस्यापिघटतइति ११ ६२ ६२ ६२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

सत्यंतथाप्युभयोरेवमविवेकएवसंसारालंबनमित्याहपंचभिः यावदिति सन्निकर्षणंसंबंधः नन्वसंगस्यकुतःसंबंधस्तत्राह अविवेकिनःअज्ञानकृतइत्यर्थः ननुस्वप्रकाशस्यकथमज्ञानतःसंसारस्तत्राह अपार्थोपिकेवलंफलवान् फलंस्फूर्तिर्नतुतत्वतो स्तीत्यर्थः १२ नन्वसतोदेहादेःकुतःसंसारस्फूर्तिहेतुत्वमपितत्राह अर्थेहीति अस्यात्मनः १३ ननुकथंचिज्ज्ञानतोविषयास्फूर्तिर्जीवन्मुक्तस्यापिदुर्वारेत्यनिर्मोक्षप्रसंगःस्यात्तत्राह यथाहीति प्रस्वापःस्वप्नः बहूननर्थान्बिभर्तिपुष्णातीतितथा १४ अहंकारलक्षणोदेहादिसन्निकर्षएवसंसारालंबनमित्यन्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयति शोकेति सुषुप्त्यादौतेषामदर्शनात् अहंसुखीतिवच्चैतन्यंसुखीतिप्रतीत्यभावाच्चदृश्यत्वाच्चसुखादीनांकुशलादिवद्दृष्टधर्मत्वानुपपत्तेरितिभावः १५ ननुयद्यहंका

श्रीभगवानुवाच यावद्देहेंद्रियप्राणैरात्मनःसन्निकर्षणम् संसारःफलवांस्तावदपार्थोऽप्यविवेकिनः १२ अर्थेह्यविद्यमानेपिसंसृतिर्ननिवर्तते ध्यायतोविषयानस्यस्वप्नेनर्थागमोयथा १३ यथाह्यप्रतिबुद्धस्यप्रस्वापोबह्वनर्थभृत् सएवप्रतिबुद्धस्यनवैमोहायकल्पते १४ शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः अहंकारस्यदृश्यंतेजन्ममृत्युश्चनात्मनः १५ देहेंद्रियप्राणमनोभिमानोजीवोंतरात्मागुणकर्ममूर्तिः सूत्रंमहानित्युरुधेवगीतःसंसारआधावतिकालतंत्रः १६ अमूलमेतद्बहुरूपरूपितंमनोवचःप्राणशरीरकर्म ज्ञानासिनोपासनयाशितेनच्छित्वामुनिर्गांविचरत्यतृष्णः १७

रस्यसंसारस्तर्हिमुक्तिरपितस्यैवेतिमुक्तावहंकारशेषःप्रसज्येततत्राह देहेति देहादिष्वभिमानोयस्यसः आत्मेवतेषामंतर्हितोजीवः अतएवगुणकर्ममयीमूर्तिर्यस्यसः एवंसूक्ष्मोपाधिभिर्बहुधेवसूत्रादिशब्दैःगीतः संसारेपरमेश्वराधीनःसर्वतोधावतिअतोनायंदोषइतिभावः १६ तदेवमहंकारकृतंबंधमुपपाद्येदानींज्ञानेनतन्निवृत्तोमुक्तिरित्याह अमूलमिति वस्तुतोमूलशून्यम् अज्ञानतस्तुबहुभीरूपैर्देवादिशरीरैरूपितंप्रकाशितमैंद्रजालिकतुल्यमितिवा किंतत्तदाह मनइति मनआदीनांद्वंद्वः यद्वा मनआदिभिःक्रियतइतिकर्मअहंकरणंगुरोरुपासनयानिशितेनतीक्ष्णेनज्ञानखड्गेनछित्वा १७ छ छ छ छ छ छ ९३

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवज्ञानंस्वरूपसाधनफलैर्निरूपयति ज्ञानमिति विवेकोज्ञानम् साधनान्याह निगमोवेदः तपःस्वधर्मः प्रत्यक्षंस्वानुभवः ऐतिह्यमुपदेशः अनुमानंतर्कः फलमाह आद्यंतयोर्यदस्यजगतः मध्येपितदेवकेवलंनतुजगदिति किंतत्कालः कलयतिप्रकाशयतियः तथाहेतुः कारणंचयत् तदेव एतदुक्तंभवति यदस्यविश्वस्यकारणंप्रकाशकंचब्रह्मतदात्मकमेवैतत् ननुनः पृथगित्येवंनिश्चयफलो निगमादिसाधनैर्जायतेयोविवेकः तज्ज्ञानमिति १८ ननुनानाभेदव्यवहारलंबनस्यापिविश्वस्यकारणमात्रात्मकत्वंसदृष्टांतमाह यथेति सुकृतंसम्यक्कुंडलादिरूपेणविरचितंयद्धिरण्यं कीदृशम् हिरण्मयस्यकुंडलादेः पुरस्तात् पुरस्तान्नाशाच्चपश्चाद्यदस्तिकटककुंडलमित्यादिनानाव्यपदेशैर्व्यवहारंप्राप्यमाणमपितदेवयथा तद्वदस्यविश्वस्यकारणभू-

ज्ञानंविवेकोनिगमस्तपश्चप्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम् आद्यंतयोरस्ययदेवकेवलंकालश्चहेतुश्च
तदेवमध्ये १८ यथाहिरण्यंसुकृतंपुरस्तात्पश्चाच्चसर्वस्यहिरण्मयस्य तदेवमध्येव्यवहार्यमा
णंनानापदेशैरहमस्यतद्वत् १९ विज्ञानमेतत्त्रियवस्थमंगगुणत्रयेकारणकार्यकर्तृ समन्वयेन
व्यतिरेकतश्चयेनैवतुर्येणतदेवसत्यम् २०

तोहमेवनानाव्यवहारलंबनं ननुमत्तः पृथग्विश्वमिति १९ तदेवंकार्यस्यकारणमात्रात्मकतामुक्त्वाप्रकाश्यस्यप्रकाशकात्मकतामाह विज्ञानमिति त्रियवस्थंयंकारस्यपृथक्पाठश्छंदोनुरोधेनजाग्रदादित्र्यवस्थंयद्विज्ञानंमनः तदवस्थाकारणरूपं चयद्गुणत्रयंयच्चकारणकार्यकर्तृ कारणमध्यात्मकार्यमधिभूतंकर्तृअधिदैवम् एवंगुणत्रयकार्यभूतंत्रिविधंजगत् एतद्येनतुर्येणसामान्यज्ञानमात्रेणसमन्वयेनभवतियेनानुगतंप्रकाशतइत्यर्थः तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति तथाचक्षुषश्चक्षुरुतश्रोत्रस्यश्रोत्रंमनसोयेमनोविदुरित्यादिश्रुतेश्च ननुविशेषविज्ञानव्यतिरेकेणनतुर्यंनामोपलभामहेतत्राह व्यतिरेकतश्चसमाध्यादौयदस्तितदेवसत्यमिति २०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंकालत्रयेऽप्यव्यभिचारिणः सत्त्वमुक्तं व्यभिचारिणस्त्वसत्यतामाह नयदिति यद्भूतं कार्यं पुरस्तादुत्पत्तेर्नभवति यच्चपश्चा
न्नाशाच्चनमध्येचपृथक्नास्तिकिंतुव्यपदेशमात्रम् कुतः यतः यत्परेण अन्येनभूतंजातं प्रसिद्धंप्रकाशितंचनतत्तदेवकारण
प्रकाशं तावन्मात्रंस्यान्नपृथगितिमेमनीषाबुद्धिः वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यम् सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्या-
दिश्रुतेः कारणप्रकाशैकव्यतिरेकेणकार्यस्यप्रकाश्यस्यचानुपलंभादितिभावः २१ एवंसामान्यतः कार्यप्रकाश्ययोः कारणप्र
काशकाभ्यामभेदमुप पाद्यप्रस्तुतेतदुभयविवेकपूर्वकंप्रपंचस्यब्रह्माभेदमाह अविद्यमानइति योयंवैकारिकः विकारसमू
हः सएवप्रागविद्यमानोराजससर्गः रजोद्वारेणब्रह्मकार्यभूतइत्यर्थः अवभासतेऽपिब्रह्मप्रकाश्यश्चेत्यर्थः ब्रह्मतुस्वयंस्वतः
सिद्धं नतुकार्यमित्यर्थः ज्योतिश्चप्रकाशकमित्यर्थः अतः कारणादिंद्रियाणिच अर्थास्तन्मात्राणिच आत्मामनश्चदेवाना-

नयत्पुरस्तादुतयन्नपश्चान्मध्येचतत्तद्व्यपदेशमात्रम् भूतंप्रसिद्धंचपरेणयद्यत्तदेवतत्स्यादितिमेम
नीषा २१ अविद्यमानोऽप्यवभासतेयोवैकारिकोराजससर्गएषः ब्रह्मस्वयंज्योतिरतोविभातिब्र-
ह्मेंद्रियार्थात्मविकारचित्रम् २२ एवंस्फुटंब्रह्मविवेकहेतुभिः परापवादेनविशारदेन छित्वात्म-
संदेहमुपारमेतस्वानंदतुष्टोऽखिलकामुकेभ्यः २३ नात्मावपुः पार्थिवमिंद्रियाणिदेवाह्यसुर्वायु
र्जलंहुताशः मनोन्नमात्रंधिषणाचसत्त्वमहंकृतिः खंक्षितिरर्थसाम्यम् २४

मप्युपलक्षणम् विकाराः पंच
भूतानि एवंचित्रंब्रह्मैवभातीति २२ उपसंहरति एवंनिगमतपः प्रत्यक्षै तिह्यमनुमानैः स्फुटंयथाभवतितथा ब्रह्मविवेक-
हेतुभिः तथापरस्यदेहादेरपवादेनात्मनिरासेनच कीदृशेनविशारदेननिपुणेनगुरुणानिमित्तभूतेनेतिवा आत्मविषयंसंदे
हंछित्वास्वानंदतुष्टः सन् अखिलेभ्यः कामुकेभ्यइंद्रियादिभ्यश्चउपारमेतनिःसंगोभवेत् २३ परापवादंप्रपंचयति वपुरात्मा
नभवतिपार्थिवत्वाद्घटवत् तथाइंद्रियाणितदधिष्ठातारोवादेवाः असुः प्राणः धिषणाबुद्धिः सत्त्वंचित्तमहंकृतिरित्येतेआत्मा
नभवंति कुतः अन्नमात्रम् अन्नोपष्टभ्यत्वात् शरीरवत् वायुर्जलंचहुताशस्तेजः खंक्षितिरितिपंचभूतानिअर्थाः शब्दादयः
साम्यंप्रकृतिः नात्माजडत्वात् घटवदिति यद्वा हिशब्देनानुमानांतराणिसूचितानि तद्यथा इंद्रियाण्यात्मानभवंति क-
रणत्वान्मनोवत् प्राणत्वात् वायुत्वाद्वाबाह्यवायुवदित्यादि २४ ॐ ॐ ॐ ९४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एवंविवेकज्ञानवतोमुक्तस्यनेंद्रियादिकृतगुणदोषसंबंधइत्याह समाहितैरिति मत्स्वविविक्तधाम्नः ममसुष्टुविविक्तंधामस्वरूपं येनतस्यप्रकाशकस्यप्रकाश्यगुणदोषानभवंतीतिरविदृष्टांतेनोक्तम् २५ असंगब्रह्मत्वेनावस्थितस्यनकेऽपिगुणदोषाइत्या काशदृष्टांतेनाह यथेति वाय्वादीनांशोषणदहनक्लेदनरजोधूसरत्वादिभिर्गतागतैरागमापायिभिः ऋतुगुणैःशीतोष्णादि भिर्वा अहंमतेरहंकारात्परमक्षरंसंसृतिर्हेतुभिर्नयुज्यते यद्वाअहंकारस्यसंसृतिहेतुभिरिति २६ मुक्तवदसम्यक्ज्ञानी नयथेष्टमाचरेदित्याह द्वाभ्याम् तथापीतिगुणेषुविषयेषु रजोरागः मनसः कषायइतिदुर्निरासतामाह २७ तदेवदृष्टांते-नोपपादयति यथेति नृणामामयोरोगः असाध्वसम्यक्यथाभवतितथाअपक्वकषायकर्मअदग्धाः कषायारागादयस्त-

समाहितैः कः करणैर्गुणात्मभिर्गुणोभवेन्मत्स्वविविक्तधाम्नः विक्षिप्यमाणैरुतकिंनुदूषणं घनैरुपेतैर्विगतैरवेः किम् २५ यथानभोवाय्वनलाम्बुभूगुणैर्गतागतैर्वर्तुगुणैर्नसज्जते तथाक्षरंसत्वरजस्तमोमलैरहंमतेःसंसृतिहेतुभिःपरम् २६ तथापिसंगःपरिवर्जनीयोगुणेषुमायारचितेषुतावत् मद्भक्तियोगेनदृढेनयावद्रजोनिरस्येतमनःकषायः २७ यथामयोसाधुचिकित्सितोनृणांपुनःपुनःसंतुदतिप्ररोहान् एवंमनोपक्वकषायकर्मकुयोगिनंविध्यतिसर्वसंगम् २८ कुयोगिनोयेविहितांतरायैर्मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टैः तेप्राक्तनाभ्यासबलेनभूयोयुंजंतियोगंनतुकर्मतंत्रम् २९ करोतिकर्मक्रियतेचजंतुः केनाप्यसौचोदितआनिपातात् नतत्रविद्वान्प्रकृतौस्थितोपिनिवृत्ततृष्णः स्वसुखानुभूत्या ३०

न्मूलानिकर्माणिचयस्मिन्तत् अतएवसर्वसंगंसर्वेषुपुत्रादिषुसज्जमानंमनःकुयोगिनमसम्यक्ज्ञानिनंविध्यतिभ्रंशयति २८ ननुकथंविद्विषयसंगेयदियोगभ्रंशः स्यात् अलंतर्हिसोपायेनयोगमार्गेणतत्राह कुयोगिनइति मनुष्यभूतैर्बंधुशिष्यादिरूपैस्त्रिदशैरुपसृष्टैः तथाचश्रुतिः यस्मात्तदेषांनप्रियंयदेतन्मनुष्याविद्युरिति भूयोजन्मांतरे नतुकर्मतंत्रंकर्मविस्तारं २९ ननुविदुषामपिसर्वथाकर्मदुष्परिहारमितिपुनःसंसारस्यादतआह करोतीति विदुषोन्योसोजंतुः देहएवंभोजनादिकर्मकरोतिक्रियतेविक्रियतेचतेनकर्मणापुष्ट्याद्यपिप्राप्नोतीत्यर्थः केनापिसंस्कारादिनाचोदितः आनिपातान्मरणपर्यंतंकरोति विद्वांस्तुप्रकृतौस्थितोपिकर्मणिनविक्रियते निरहंकारित्वात् हर्षविषादादिभिःसंसारंनप्राप्नोति ३०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आस्तां तावद्दैहिककर्मभिर्विकारशंकायतो देहंमप्यसौनपश्यतीत्याह तिष्ठंतमिति उक्षंतंमूत्रयंतंस्वभावंवाप्तमन्यदपिदर्शनस्पर्शनादि ईहमानंकुर्वंतमात्मानंदेहम् ३१ नन्विंद्रियवतः सर्वथाकथमदर्शनंसंभवतीत्याह यदिस्मेति यद्यपि असतांबहिर्मुखानामिंद्रियाणामर्थं पश्यतितथापिनानात्वान्मिथ्यास्वप्नवदित्यनुमानेनविरुद्धंबाधितंसदन्यदात्मव्यतिरिक्तंमनीषीवस्तुतयानमन्यते स्वप्नादुत्थायप्रबुध्यसंस्कारमात्रेणस्वाप्नंविषयंस्फुरंतमतएवस्वयमेवतिरोभवंतंयथातद्वत् ३२ तदेवमात्मानविक्रीयतइत्युक्तम् नन्वेतदनुपपन्नंबद्धावस्थयात्यज्यमानत्वात् मुक्तावस्थयाचगृह्यमाणत्वात् नव्रीहयोवघातेनव्रीहिभावत्यागतः तंडुलीभावे

तिष्ठंतमासीनमुतव्रजंतंशयानमुक्षंतमदंतमन्नम् स्वभावमन्यत्किमपीहमानमात्मानमात्मस्थमतिर्नवेद ३१ यदिस्मपश्यत्यसदिंद्रियार्थंनानानुमानेनविरुद्धमन्यत् नमन्यतेवस्तुतयामनीषीस्वाप्नंयथोत्थायतिरोदधानम् ३२ पूर्वंगृहीतंगुणकर्मचित्रमज्ञानमात्मन्यविविक्तमंग निवर्ततेतत्पुनरीक्षयैवनगृह्यतेनापिविसृज्यआत्मा ३३ यथाहिभानोरुदयोनृचक्षुषांतमोविहन्यान्नतुसद्विधत्ते एवंसमीक्षानिपुणासतीमेहन्यात्तमिस्रंपुरुषस्यबुद्धेः ३४

नगृह्यमाणानविक्रियंतेतत्राह पूर्वमिति बंधावस्थायांगुणैः कर्मभिश्चचित्रमज्ञानकार्यंदेहेंद्रियादिलक्षणम् आत्मन्यध्यासेनाविविक्तंगृहीतमासीत् तदेवपुनर्ज्ञानेननिवर्तते आत्मातुनकेनापिरूपेणगृह्यतेनापित्यज्यते अयंभावः मुक्तेः क्रियाफलत्वेतावदात्मनोविकारः तस्यारोपिताज्ञानमात्रनिवृत्तिरूपत्वात् नात्मसंस्पर्शित्वंबंधमोक्षयोः अतोनविकार इति ३३ एदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति यथेति नतुपूर्वमेवसत्घटादिपुनर्विधत्तेकरोति समीक्षा आत्मविद्या ३४ ७ ९५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आत्मनोनिर्विकारतांप्रपंचयति एषइत्यनेनापरोक्षतयानित्यप्राप्तस्यात्मनःप्राप्तिंवारयति स्वयंज्योतिरित्यनेनाज्ञानमलापकरण
लक्षणांविकृतिंवारयति अजइत्युत्पत्तिंवारयति अप्रमेयइतिज्ञानलक्षणातिशयाधानेनसंस्कारं महानुभूतिरितिदेशकालपरिच्छे-
दाभावेनास्तित्ववृद्धिविपरिणामापक्षयनाशान् स्वयंज्योतिष्ट्वादौहेतुःसकलानुभूतिरिति एकोद्वितीयइतिविकारहेतोरन्यस्याभावा
न्नकोऽपिविकारइति दर्शयति ननुश्रुतिविषयस्यकथंस्वयंज्योतिष्ट्वादित्यत्राह वचसांविरामेऽगोचरत्वेननिवृत्तौसत्यां तथाचश्रुतिः
यतोवाचोनिवर्तंते अप्राप्यमनसासहेति तत्रहेतुःयेनेषिताःप्रेषिताः तथाचश्रुतिःकेनेषितंपततिप्रेषितंमनःकेनप्राणःप्रथमःप्रैतियु
क्तः केनेषितांवाचमिमांवदंतिचक्षुःश्रोत्रंकउदेवोयुनक्तिश्रोत्रस्यश्रोत्रंयन्मनसोमनोयद्वाचोहवाचं प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुरिति
३५ अद्वितीयत्वमुपपादयितुंभेदस्यावास्तवत्वमाह एतावानिति केवलेभिन्नेआत्मन् आत्मनिविकल्पइतियत् एतावान्सर्वोप्यात्म
नोमनसःसंमोहः भ्रमःयतःस्वमात्मानमृतेविनायस्यविकल्पस्यावलंबः आश्रयोनास्तिरजतभ्रमस्येवशुक्तिंविना नेहनानास्तिकिं

एषःस्वयंज्योतिरजोऽप्रमेयोमहानुभूतिःसकलानुभूतिः एकोद्वितीयोवचसांविरामेयेनेषितावागसव
श्चरंति ३५ एतावानात्मसंमोहोयद्विकल्पस्तुकेवले आत्मन्नृतेस्वमात्मानमवलंबोनयस्यहि ३६ य
न्नामाकृतिभिर्ग्राह्यंपंचवर्णमबाधितम् व्यर्थेनाप्यर्थवादोयंद्वयंपंडितमानिनाम् ३७

चनइंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेत्येवमित्यादिश्रुतेरित्यर्थः ३६ केचित्तुप्रत्यक्षादिप्रतीतस्यप्र
पंचस्यबाधायोगाद्वेदांतार्थानांचफलार्थकर्तृप्रतिपादनपरत्वेनार्थवादत्वात् द्वैतंसत्यमितिमन्यंतेतन्मतमनूद्यदूषयति यदिति
नामाकृतिभिर्ग्राह्यं नामरूपोपलक्षितंपंचवर्णंपंचभूतात्मकंद्वयंद्वैतंयत्तदबाधितमितिपंडितमानिनामत्रवयमेवपंडिताइत्य-
भिमानवृत्तांवेदांतेषयमर्थवादइतिप्रतीतः नतत्वविदांयतःव्यर्थेनाप्यविनाप्यर्थेनसाप्रतीतिः तथाहि नतावद्विध्येकवाक्यत्वंतेषा
मस्तियतोर्थवादत्वंस्यात् नवाकर्तृभोक्तृपरमानंदरूपात्मप्रतिपादनंकर्मविधिशेषतांभजतेनचाबाधित्वंद्वैतस्यनामरूपात्मक-
त्वात् ग्राह्यत्वात् पंचवर्णात्मकत्वात्स्वप्नवदित्यादिअनुमानैर्वाचारंभणादिश्रुतिभिश्चबाधितत्वादिति ३७ घ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदेवंज्ञानयोगंसपरिकरंनिरूप्येदानींतन्निष्ठस्यविघ्नप्रतीकारमाह योगिन इतित्रिभिः योगंयुंजतः काये यद्यंतरे वोत्पन्नैरुपस
र्गैरोगाद्युपद्रवैरभिभूयते विधिः प्रतीकारः ३८ योगधारणयासोमसूर्यादिधारणयासंतापशैत्यादीन् आसनैर्वायुधारणान्वितैर्वा
तादिरोगान् तपोमंत्रौषधैः पापग्रहसर्पादिकृतान् ३९ ममानुध्यानादिभिः कामादीन् योगेश्वरानुवृत्त्यादंभमानादीन् हन्यात् ४०
अन्येतुदेहास्थैर्यार्थमेवेतत्सर्वंकुर्वंतितद्दूषयति केचित्पुनरेतैरन्यैश्चोपायैर्देहमेवसंकल्प्यजरारोगादिरहितंवयसितारुण्येस्थि
रंचकृत्वा अहंहृपरकायप्रवेशादि सिद्धयेतत्तद्धारणारूपं योगंयुंजंति नतुज्ञाननिष्ठारूपम् ४१ कुशलैः प्राज्ञैः आदरणीयंनभ

योगिनोपक्वयोगस्ययुंजतःकायउत्थितैः उपसर्गैर्विहन्येततत्रायंविहितोविधिः ३८ योगधारणयाकां
श्चिदासनैर्धारणान्वितैः तपोमंत्रौषधैःकांश्चिदुपसर्गान्विनिर्दहेत् ३९ कांश्चिन्ममानुध्यानेननामसं
कीर्तनादिभिः योगेश्वरानुवृत्त्यावाहन्यादशुभदाञ्छनैः ४० केचिद्देहमिमंधीराःसुकल्पंवयसिस्थिरम्
विधायविविधोपायैरथयुंजंतिसिद्धये ४१ नहितत्कुशलादृत्यंतदायासोह्यपार्थकः अंतवत्त्वाच्छरीरस्य
फलस्येववनस्पतेः ४२ योगंनिषेवतोनित्यंकायश्चेत्कल्पतामियात् तच्छ्रद्दध्यान्नमतिमान्योगमुत्सृज्य
मत्परः ४३ योगचर्यामिमांयोगीविचरन्मदपाश्रयः नांतरायैर्विहन्येतनिस्पृहःस्वसुखानुभूः ४४
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेअष्टाविंशोऽध्यायः २८

वति वनस्पति वदात्मैवस्थायीशरीरंतुफलव
न्नश्वरमित्यर्थः ४२ ननुकश्चित्समाध्यंगत्वेनापिप्राणायामादियोगेक्रियमाणेजरारोगाद्यभावो दृश्यतेसत्यंतथापिसमाधिमुत्सृज्यन
तत्रसज्जेतेत्याह योगमितितत् तांदेहसिद्धिंनश्रद्दध्यात् नविश्वसेत् ४३ तदेवंविघ्नप्रतीकारैर्योगंकुर्यादित्युक्तंमच्छरणस्यतुनविघ्न
शंकापीत्याह योगचर्यामिति विचरन् स्वसुखे अनुभूरनुभूतिर्यस्यसः स्पृहामूलाहिविघ्नाःसाचमदपाश्रयस्यनिवर्ततेःनांतरायैरवि
हतः स्वानंदपूर्णोभवतीति समाहृत्यस्वयोगंतुसमस्तोपनिषद्रसम् सख्ये सुख्यतमायभक्तिंसुक्तोपुनरुपादिशत् ४४ इत्ये ९६
कादशेटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ऊनात्रिंशेतु यः पूर्वंविस्तरेणनिरूपितः भक्तियोगस्तमेवाह स्वभक्ताय समासतः १ अतिक्लेशमिवालक्ष्ययोगेऽसंगैकसंपादि कृत्वोपा
यं पुनः कृष्णमुद्धवः परिपृच्छति २ अनात्मनः अवशीकृतमनसः अंजसा अप्रयासतो यथासिध्येत् तत्तथा यद्वा अंजसा कृष्णबोधय
थातथामेब्रूहि ३ कृदुष्करतांप्रपंचयति प्रायशइति मनोयुंजंतः निगृण्हंतः वशीकुर्वंतः विषीदंति क्लिश्यंति कुतः असमाधानादनि-
ग्रहात् कथंचिन्मनसोनिग्रहे कर्शिताः श्रांताः संतः २ यस्मादेवंकेचनविषीदंति अथातः अतएव ये हंसाः सारासारविवेकचतुराः
तेतु आनंददुघं समस्तानंदपरिपूरकम् तवपादांबुजमेव कृत्स्नं यथाभवति तथानुनिश्चितं श्रयेरन् सेवंते अमीतु त्वन्माययाविह

उद्धवउवाच कृदुष्करामिमांमन्येयोगचर्यामनात्मनः यथांजसापुमान्सिद्ध्येत्तन्मेब्रूह्यंजसा
च्युत १ प्रायशः पुंडरीकाक्षयुंजंतोयोगिनोमनः विषीदंत्यसमाधानान्मनोनिग्रहकर्शिताः २ अथा
तआनंददुघंपदांबुजंहंसाश्रयेरन्नरविंदलोचन कृत्स्नंनुविश्वेश्वरयोगकर्मभिस्त्वन्माययामीवि
हतानमानिनः ३ किंचित्रमच्युततवैतदशेषबंधोदासेष्वनन्यशरणेषुयदात्मसात्त्वम् योरोचयन्
सहमृगैःस्वयमीश्वराणांश्रीमत्किरीटतटपीडितपादपीठः ४

ताः केचिद्योगकर्मभिर्मानिनः संतोनश्यंते य
द्वा अमीत्वद्भक्ताः त्वन्माययानविहताः अतएवयोगकर्मभिः कृतार्थमानिनो भवंति अन्येतु त्वन्मायया मोहिताः संतोवयंयो
गज्ञावयंकर्मकुशलाइतिकेवलंगर्विताभवंतिनतुमुच्यंतइत्यर्थः ३ त्वद्भक्तास्तुत्वत्प्रसादेनकृतार्थाभवंतीतिनातिचित्रमित्या
ह किमिति अनन्यशरणेषुदासेषुतवात्मसात्त्वंतदधीनत्वंयत् यथानंदगोपबालिप्रभृतिषु एतत्किंचित्रंनाश्चर्यमित्यर्थः यतोयो
भवान् श्रीरामरूपेणमृगैर्वानरैः सहसाहित्यंसख्यमितियावत् अरोचयत् प्रीत्याकृतवान् कथंभूतः ईश्वराणांब्रह्मादीनांया-
नि श्रीमंतिकिरीटानि तेषांतटान्यग्राणितैः पीडितंविलुठितंपादपीठंयस्यस्वयंतथाभूतोपिसन् ४ छ छ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतस्त्वां परित्यज्य को नाम अन्यत् संश्रयेदित्याह तं त्वेति तमेवंभूतं त्वां को नु विसृजेत न भजेत् कथंभूतः स्वकृतवित् बलिप्रह्लादादिषु
त्वया कृतमनुग्रहम् जानन् यद्वा त्वस्मिन्नेवान्तर्यामितया कृतमुपकारं विद्वान् तदेवाह अखिलात्मदयितेश्वरम् अखिलस्य जगतः
आत्मानं चेतयितारम् आत्मत्वादेव दयितं प्रेष्ठं सेव्यम् ईश्वरत्वादवश्यं भजनीयं किंच आश्रितानां सर्वार्थदम् तर्हि किंफलो ईशो नाहं सेव्यः
नहि नाह किमपि अनिरुक्तं त्वद्व्यतिरिक्तं स्वर्गादि त्वया दत्तमपि को वा भजेत् सेवेत कथंभूतं तत् यत् केवलं भूत्यै इन्द्रियभोगाय अनु अ
नन्तरमेव त्वद्विस्मृतये भवति यद्वा त्वद्व्यतिरिक्तं किमपि देवतान्तरं धर्मज्ञानादिसाधनं वा भूत्यै ऐश्वर्याय संसारस्य विस्मृतये मोक्षाय
वा को भजेत् न कोपि ननु तत्साधनं विना भोगमोक्षादिफलं कथं स्यात्तत्राह किं वेति तदुक्तम् यावे साधनसंपत्तिः पुरुषार्थचतुष्टये

तं त्वाखिलात्मदयितेश्वरमाश्रितानां सर्वार्थदं स्वकृतविद्विसृजेत को नु को वा भजेत्किमपि विस्मृतये नु भूत्यै किं वा भवेन्न तव पादरजोजुषां नः ५ नैवोपयन्त्यपचितिं कवयस्तवेश ब्रह्मायुषाऽपि कृतमृद्धमुदः स्मरन्तः योऽन्तर्बहिस्तनुभृतामशुभं विधुन्वन्नाचार्यचैत्यवपुषा स्वगतिं व्यनक्ति ६ श्रीशुक उवाच इत्युद्धवेनात्यनुरक्तचेतसा पृष्टो जगत्क्रीडनकः स्वशक्तिभिः गृहीतमूर्तित्रय ईश्वरेश्वरो जगाद सप्रेममनोहरस्मितः ७

तया विना तदाप्नोति नरो नारायणाश्रयः ५ आस्तामन्यभजनवार्ता त्वत्कृतोपकारस्य त्व-
य्यात्मनिवेदनेनैव निष्कृतिर्नान्यथेत्याह नैवेति अपचितिं प्रत्युपकारम् आनृण्यमिति यावत् कवयो ब्रह्मविदोपि नैव प्राप्नुवन्ति यतः त्वत्
कृतमुपकारं स्मरन्तः ऋद्धमुदः उपचितपरमानन्दाः उपकारमेवाह यो भवान् बहिराचार्यवपुषा पुरुषरूपेण अन्तश्चैत्यवपुषा अन्तर्यामिरूपे-
ण अशुभं विषयवासनां विधुन्वन् निरस्यन् स्वगतिं निजं रूपं प्रकटयति तस्य तव ६ ईश्वरत्वे हेतुः जगत्क्रीडनकं क्रीडोपकरणं यस्य
सः ननु जगत्सृष्ट्यादिना ब्रह्मेशादयः क्रीडन्ति तत्राह स्वशक्तिभिः सत्वादिभिः गृहीतं मूर्तित्रयं येन सः सप्रेम प्रेमसहितं मनोहरं स्मितं
यस्य सः सप्रेमं यथा तथा जगाद इति वा ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

हंतेतिसहर्षसंबोधनम् सुमंगलान्सुखरूपान् मृत्युं संसारम् दुर्जयमन्यैरुपायैः ८ धर्मनिर्वाह कुर्यादितित्रयोदशभिः
मांस्मरन् शनकैरसंरंभतःकुर्यात्तदाह मय्यर्पितेमनश्चित्तेसंकल्पविकल्पानुसंधानात्मकेयेन अतएवमद्धर्मेष्वेवात्ममनसोरतिर्यस्य
सः ९ पुण्यदेशलक्षणम् मद्भक्तैरिति देवादिषुयेमद्भक्तास्तेषामाचरितानिकर्माणिचाश्रयेत १० सत्रेणसंभूयच ११ अंतरंगांभ-
क्तिमाह मामितित्रिभिःसर्वभूतेष्वात्मनिचात्मानमीश्वरंस्थितंमामेवेक्षेत ननुकथमेकस्यसर्वेषुनिहितिस्तत्राह बहिरंतरिति बहि
रंतःपूर्णमित्यर्थःतत्कुतः अपावृतमनावरणं तदपिकुतः यथाखमसंगत्वादित्यर्थः १२ हेमहाद्युते अतिप्राज्ञ इति अनेनप्रकारेण

श्रीभगवानुवाच हंततेकथयिष्यामिममधर्मान्सुमंगलान् यान्श्रद्धयाचरन्मर्त्योमृत्युंजयतिदुर्जय
म् ८ कुर्यात्सर्वाणिकर्माणिमदर्थंशनकैःस्मरन् मय्यर्पितमनश्चित्तोमद्धर्मात्ममनोरतिः ९ देशान्पु
ण्यान्संश्रयेतमद्भक्तैःसाधुभिःश्रितान् देवासुरमनुष्येषुमद्भक्ताचरितानिच १० पृथक्सत्रेणवामह्यं
पर्वयात्रामहोत्सवान् कारयेद्गीतनृत्याद्यैर्महाराजविभूतिभिः ११ मामेवसर्वभूतेषुबहिरंतरपावृतम्
ईक्षेतात्मनिचात्मानंयथाखममलाशयः १२ इतिसर्वाणिभूतानिमद्भावेनमहाद्युते सभाजयन्मन्यमानो
ज्ञानंकेवलमाश्रितः १३ ब्राह्मणेपुल्कसेस्तेनेब्रह्मण्येऽर्केस्फुलिंगके अक्रूरेक्रूरकेचैवसमदृक्पंडितो
मतः १४ नरेष्वभीक्ष्णंमद्भावंपुंसोभावयतोचिरात् स्पर्धाऽसूयातिरस्काराःसाहंकाराविंयंतिहि १५

केवलंज्ञानरूपांदृष्टिमाश्रितःसन् सर्वाणिभूतानिमद्भावेनमन्यमानःसभाजयन् पंडितोमतइतिउत्तरेणान्वयः १३ ननुउत्तमाधमम
ध्यमेष्वेकरूपेणसभाजनमपांडित्यमेवस्यात् पूज्यपूजाद्यतिक्रमादित्याशंक्यतामेवज्ञानदृष्टिंप्रपंचयति ब्राह्मणइतिविषमेष्वपि
समदृक्सममामेवपश्यन् वैषम्यमेवचतुर्द्धादर्शयति ब्राह्मणेपुल्कसइति जातितोवैषम्यम् पुल्कसोऽंत्यजातिविशेषःस्तेनेब्रह्मस्व
हारिणि ब्रह्मण्येब्राह्मणेभ्योदातरिइतिकर्मतः अर्केविस्फुलिंगइतिगुणतः अक्रूरेशांतेक्रूरेचेतिस्वभावतः १४ नरेष्वीश्वरदृष्टिंकु
र्वतःसद्यःफलविशेषमाह नरेष्विति समोत्तमहीनेषुस्पर्धादयःस्वस्मिन्नहंकारश्चविहिनिश्चितंवियंतिनश्यंति १५ ६२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अतोऽन्तर्यामिदृष्ट्यासर्वान्प्रणमेदित्याह । विसृज्येति स्मयमानान्हसतःस्वान्सखीन् तथादैहिकींदृशमहमुत्तमःसतुनीचइतिदृष्टि स्तयादृशाव्रीडालज्जातांचविसृज्यश्वचांडालादीनभिव्याप्यप्रणमेत् १६ एवंपंचभिःश्लोकैरुक्तायाःसमदृष्टेरवधिमाहद्वाभ्यांया वदिति १७ तस्यएवंकुर्वतःपुंसःसर्वंब्रह्मात्मकमेवभवति कुतःआत्ममनीषयासर्वत्रेश्वरदृष्ट्यायाविद्यातया। अतःपरितोब्रह्मैव पश्यन्सर्वतःक्रियामात्रादुपरमेत् १८ किमयमेवोपायोऽस्तिवाऽन्योऽपिइत्यपेक्षायांसंतिबहवःसमीचीनस्त्वयमेवेत्याह अ यंहीति १९ भगवद्धर्मलक्षणोपायस्यसमीचीनत्वमेवोपपादयतिद्वाभ्याम् नह्येति अंगहेउद्धव अनाशिषोनिष्कामस्यमद्ध र्मस्यउपक्रमेसति अण्वपि ईषदपिवैगुण्यादिभिर्नाशोनास्त्येवयतोमयैवनिर्गुणत्वादयंधर्मःसम्यग्व्यवसितोनिश्चितः नतुम-

विसृज्यस्मयमानान्स्वान्दृशंव्रीडांचदैहिकीं प्रणमेद्दंडवद्भूमावाश्वचांडालगोखरम् १६ यावत्सर्वेषु भूतेषुमद्भावोनोपजायते तावदेवमुपासीतवाङ्मनःकायवृत्तिभिः १७ सर्वंब्रह्मात्मकंतस्यविद्ययात्मम नीषया परिपश्यन्नुपरमेत्सर्वतोमुक्तसंशयः १८ अयंहिसर्वकल्पानांसध्रीचीनोमतोमम मद्भावःसर्व भूतेषुमनोवाक्कायवृत्तिभिः १९ नह्यंगोपक्रमेध्वंसोमद्धर्मस्योद्धवाण्वपि मयाव्यवसितःसम्यङ्नि र्गुणत्वादनाशिषः २० योयोमयिपरेधर्मःकल्पतेनिष्फलायचेत् तदायासोनिरर्थःस्याद्भयादेरिवस त्तम २१ एषाबुद्धिमतांबुद्धिर्मनीषाचमनीषिणाम् यत्सत्यमनृतेनेहमर्त्येनाप्नोतिमामृतम् २२ एषतेभि हितःकृत्स्नोब्रह्मवादस्यसंग्रहः समासव्यासविधिनादेवानामपिदुर्गमः २३

न्वादिमुखेनकथंचित् २० किंच योयइति अयमर्थःकिंवक्तव्यंमद्धर्मस्यनध्वंसइति यतोलौकिकोऽपियोयोनिरर्थःव्यर्थः आयासःसोऽपिमयिपरेनिष्फलायचेत्कल्पतेनिष्कामतयार्पितश्चेत्तर्हिधर्मएवस्यात् निरर्थायासेदृष्टांतःयथाभयशोकादे र्हेतोःपलायनाक्रंदनादिक्लेशस्तद्वत् २१ अतोमद्भजनमेवबुद्धेर्विवेकस्यमनीषायाश्चातुर्यस्यचफलमित्याह एषाइति तामेव दर्शयति सत्यममृतंच मामनृतेनासत्येनमर्त्येनविनाशिनामनुष्यदेहेनइह अस्मिन्नेवजन्मनिप्राप्नोतीतियत् सैवबुद्धिर्म नीषाचेतिबुद्धिर्विवेकः मनीषाचातुर्यम् २२ महाप्रकरणार्थमुपसंहरतिद्वाभ्याम् एषइति २३ ५ ५

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

२४ आस्तांतावज्ज्ञानमेतदनुसंधानकथनपठनश्रवणपराणामध्येनदेवफलंभवतीत्याह चतुर्भिःस्फविविक्तमिति मयास्फ-
विविक्तंदत्तोत्तरमेतदारव्यानमपियोधारयेदनुसंदध्यात् सब्रह्मगुह्यंवेदेपिरहस्यम् २५ स्फपुष्फलंयथाभवतितथाब्रह्मदाय
स्यब्रह्मंददातीतितथातस्यज्ञानोपदेष्टुः २६ समधीयीतउच्चैःपठेत् परमंश्रुचि अन्येषामपिशोधकम् पूयेतशुद्ध्येत २७ २८स
स्यज्ञानानुसत्तौपुनरुपदेक्ष्यामित्याशयेनपृच्छति अपीति अपिकिम् २९ उपधारितमाकलय्याह नैतदिति शठायवंचकाय
३० शूद्राणांयोषितांचयदिभक्तिस्यात्तर्हिब्रूयात् ३१ एतज्ज्ञानेनपुमान्कृतार्थोभवतीत्याह नैतदिति अत्रदृष्टांतमाह पीत्वेति

अभीक्ष्णशस्तेगदितंज्ञानंविस्पष्टयुक्तिमत् एतद्विज्ञायमुच्येतपुरुषोनष्टसंशयः २४ स्फविविक्तंतव
प्रश्नंमयैतदपिधारयेत् सनातनंब्रह्मगुह्यंपरंब्रह्माधिगच्छति २५ यएतन्ममभक्तेषुसंप्रदद्यात्स्फपुष्क
लम् तस्याहंब्रह्मदायस्यददाम्यात्मानमात्मना २६ यएतत्समधीयीतपवित्रंपरमंशुचि सपूयेताहरह
मांज्ञानदीपेनदर्शयन् २७ यएतच्छ्रद्धयानित्यमव्यग्रःशृणुयान्नरः मयिभक्तिंपरांकुर्वन्कर्मभिर्नस
बध्यते २८ अप्युद्धवत्वयाब्रह्मसरवेसमवधारितम् अपितेविगतोमोहःशोकश्चासौमनोभवः २९
नैतत्त्वयादांभिकायनास्तिकायशठायच अशुश्रूषोरभक्तायदुर्विनीतायदीयताम् ३० एतैर्दोषै
र्विहीनायब्रह्मण्यायप्रियायच साधवेशुचयेब्रूयाद्भक्तिस्याच्छूद्रयोषिताम् ३१ नैतद्विज्ञायजिज्ञा
सोर्ज्ञातव्यमवशिष्यते पीत्वापीयुषममृतंपातव्यंनावशिष्यते ३२ ज्ञानेकर्मणियोगेचवार्तायांदंड
धारणे यावानर्थोनृणांतातनतावांस्तेऽहंचतुर्विधः ३३

पीयूषंस्वादु ३२ ननुसंतिबहूनिज्ञेयानि
तत्तत्फलसाधनानिसत्यंसंत्यभक्तानांभक्तस्यतुसर्वमहमेवातोमदेकशरणोभवेत्याह ज्ञानइति ज्ञानादौयावान् धर्मादि
लक्षणश्चतुर्विधोऽर्थस्तावान्सर्वोऽपितेऽहमेव तत्रज्ञानेमोक्षःकर्मणिविहितेधर्मःकर्मण्येवस्वाभाविकेतुकामःयोगेत्वणि
मादिसिद्धयःवार्तायांकृष्यादावर्थःदंडनीतावैश्वर्यमिति सिद्ध्यैश्वर्ययोरपिकामांतर्गतत्वाच्चातुर्विध्यम् ३३ ६२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

कुतइत्यतआह मर्त्यइति यदात्यक्तसमस्तकर्मासन्मेनिवेदितात्माभवति तदासौमेविचिकीर्षितःविशेषेणकर्तुमिष्टोभवतिततन्-
श्चामृतत्वंमोक्षंप्रतिपद्यमानोमयात्मभूयाय मदैक्याय मत्स्यमानैश्वर्यायेतियावत्कल्पतेयोग्योभवतिवैध्रुवम् ३४ आदर्शितोयोग
मार्गोयस्मैसः ३५ प्रणयेनावघूर्णंक्षुभितंचित्तंधैर्येणविष्टभ्यबहुमन्यमानः आत्मानंकृतार्थंमन्यमानः ३६ मेमयायआश्रित आ-
सीत् सतवसन्निधानेनैवविद्राविततःप्रभवंतिकिंतुबाधायसमर्थाभवंति अजाद्यब्रह्मणोऽपिजनक ३७ किंच यद्यपितवसन्निधा-

मर्त्योयदात्यक्तसमस्तकर्मानिवेदितात्माविचिकीर्षितोमे तदामृतत्वंप्रतिपद्यमानोमयात्मभूयायचक
ल्पतेवै ३४ श्रीशुकउवाच   सएवमादर्शितयोगमार्गस्तदोत्तमश्लोकवचोनिशम्य बद्धांजलिःप्रश्र
यरुद्धकंठोनकिंचिदूचेऽश्रुपरिप्लुताक्षः ३५ विष्टभ्यचित्तंप्रणयावघूर्णंधैर्येणराजन्बहुमन्यमानः कृ
तांजलिःप्राहयदुप्रवीरंशीर्ष्णास्पृशंस्तच्चरणारविंदम् ३६ उद्धवउवाच   विद्रावितोमोहमहां
धकारोयआश्रितोमेतवसंनिधानात् विभावसोःकिंतुसमीपगस्यशीतंतमोभिःप्रभवंत्यजाद्य ३७
प्रत्यर्पितोमेभवताऽनुकंपिनाभृत्यायविज्ञानमयःप्रदीपः हित्वाकृतज्ञस्तवपादमूलंकोन्यत्समीया
च्छरणंत्वदीयम् ३८ वृक्णश्चमेसुदृढस्नेहपाशोदाशार्हवृष्ण्यंधकसात्वतेषु प्रसारितःसृष्टिविवृ
द्धयेत्वयास्वमाययाह्यात्मसुबोधहेतिना ३९ नमोस्तुतेमहायोगिन्प्रपन्नमनुशाधिमाम् यथात्व
च्चरणांभोजेरतिःस्यादनपायिनी ४०

नादेवगतः तथाप्यनुकंपिनाभवताविज्ञानमयःप्रदीपश्चप्रत्यर्पितःस्वमाययाऽपहृतःपुनःसमर्पितः अतस्तवकृतज्ञःय
स्त्वयाकृतमनुग्रहंजानातिसः कोनामत्वदीयंपादमूलंहित्वाऽन्यच्छरणंसमीयात् आश्रयेत् ३८ किंच दाशार्हादिषुत्वयायः
स्वमाययास्नेहपाशःप्रसारितःसत्वयैवात्मतत्वज्ञानशास्त्रेणवृक्णःछिन्नः ३९ एवंयद्यपित्वयाबहुकृतंतथाऽप्येतावत्प्रा
र्थयेइत्याह नमोस्त्विति अनुशाधि अनुशिक्षय अनुशासनीयमाह यथेति मुक्तावप्यनपायिनी ४० ७ ७

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदुक्तमोमित्यंगीकृत्यतथापिमयादिष्टोलोकसंग्रहार्थमेतावत्कुर्वित्याह गच्छेति आदिष्टोनियुक्तः ४१ स्नानादेःपूर्वमेव
मत्पादतीर्थोदकभूतायाअलकनंदायागंगायाईक्षया: वसानःपरिदधानः ४२ द्वंद्वमात्राणांशीतोष्णादिविषयाणां सुशीलः
आर्जवादिस्वभावः ४३ तेत्वयाविविक्तंस्वविचारितं तिस्रस्त्रिगुणालिकागतीरतिक्रम्य ४४ हरिमेधसांसंसारंहरतिमे
धायस्यतेनश्रीकृष्णेन अद्वंद्वपरोपिसुखदुःखादिनिर्मुक्तोपि अपक्रमेनिर्गमनसमये ४५ सुदुस्त्यजःस्नेहोयस्मिन् तेनवि
योगात्कातरोभीतः अतएवतंपरिहातुमशक्नुवन्नातुरोविव्हलःसन् कृच्छ्रंकष्टंययौ प्रापततश्चभर्तृपादुकेतेनैवकृपया-

श्रीभगवानुवाच गच्छोद्धवमयादिष्टोबदर्याख्यंममाश्रमम् तत्रमत्पादतीर्थोदेस्नानोपस्पर्श
नैःशुचिः ४१ ईक्षयालकनंदायाविधूताशेषकल्मषः वसानोवल्कलान्यंगवन्यभुक्सुखनिस्पृहः
४२ तितिक्षुर्द्वंद्वमात्राणांसुशीलःसंयतेंद्रियः शांतःसमाहितधियाज्ञानविज्ञानसंयुतः ४३ म
त्तोनुशिक्षितंयत्तेविविक्तमनुभावयन् मय्यावेशितवाक्चित्तोमद्धर्मनिरतोभव अतिव्रज्यगतीस्ति
स्रोमामेष्यसिततःपरम् ४४ श्रीशुकउवाच सएवमुक्तोहरिमेधसोद्धवःप्रदक्षिणंतंपरि
सृत्यपादयोः शिरोनिधायाश्रुकलाभिरार्द्रधीर्न्यषिंचदद्वंद्वपरोप्यपक्रमे ४५ सुदुस्त्यजस्नेहवि
योगकातरोनशक्नुवंस्तंपरिहातुमातुरः कृच्छ्रंययोमूर्धनिभर्तृपादुकेबिभ्रन्नमस्कृत्यययोपुनः
पुनः ४६ ततस्तमंतर्हृदिसन्निवेश्यगतोमहाभागवतोविशालाम् यथोपदिष्टांजगदेकबंधु
नाततःसमास्थायहरेरगाद्गतिम् ४७

दत्तेमूर्ध्निबिभ्रन् अतिनिर्बंधरूपयातदाज्ञयातंपुनःपुनर्नमस्कृत्यययौ अत्रचदृष्टतोन्वगमन् भर्तुःपादविश्लेषणाक्षम
इत्यादितृतीयस्कंधोपक्रमोक्तानुसारेणबदरिकाश्रमंगच्छन्भगवतःप्रभासयात्रासुपश्रुत्यशनैःपृष्ठतोगतःसन्नुद्धवसं
स्थतनिजकुलंभगवंतमेकांतेदृष्ट्वातत्कालप्राप्तेनमैत्रेयेणसहपुनःकृपयाभगवतोपदिष्टंतत्त्वमाकलय्यतदाज्ञातोययौ
वितिद्रष्टव्यम् ४६ विशालांबदरिकाश्रमंगतःसन्हरेर्गतिमगात् कथंभूताम् तेनैवजगदेकबंधुनायथोपदिष्टाम् तदा
मृतत्वंप्रतिपद्यमानोमयात्मभूतायचकल्पतेवै अतिव्रज्यगतीस्तिस्रोमामेष्यसिततःपरमित्येवमुक्तप्रकाराम् ४७ ९

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

आनंदसमुद्रोभगवद्भक्तिमार्गस्तस्मिन्संभृतमेकीकृतं एतद्यः सच्छ्रद्धयाआसेव्यईषदपिसेवित्वावर्ततेसविमुच्य
तइतिकिंवक्तव्यंतत्संगाज्जगदपिविमुच्यतइत्यर्थः ४८ एवंकृतोपदेशंजगद्गुरुंप्रणमति भवभयमिति भवःसंसारः
भयंचजरारोगादिनिमित्तंतदुभयनिवृत्तानांप्रवृत्तानांचभृत्यवर्गाणांयथायोग्यमपहर्तुंयोऽमृतद्वयमुपजह्रे उद्धृतवान्
तदेवाह वेदसारमेकम् किंतत् ज्ञानविज्ञानरूपंचतत्सारंश्रेष्ठंच भृंगवत् भृंगोयथापुष्पमकोपयन्नेवामृतमुपहरति
तथास्वयंकृतवेदानुसारेणैवोदधितश्चैकंतच्चोभयंयथायथं भृत्यवर्गानपाययत् तन्नतोस्मीति ४९ येनानुकंपितविश्व

यएतदानंदसमुद्रसंभृतंज्ञानामृतंभागवतायभाषितम् कृष्णेनयोगेश्वरसेवितांघ्रिणासच्छ्रद्धया
सेव्यजगद्विमुच्यते ४८ भवभयमपहर्तुंज्ञानविज्ञानसारंनिगमकृदुपजह्रेभृंगवद्वेदसारम् अमृत
मुदधितश्चापाययद्भृत्यवर्गान्पुरुषमृषभमाद्यंकृष्णसंज्ञंनतोऽस्मि ४९ इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेएकादशस्कंधेएकोनत्रिंशोध्यायः २९ राजोवाच ततोमहाभागवतेउद्धवेनिर्गतेव
नम् द्वारवत्यांकिमकरोद्भगवान्भूतभावनः १ ब्रह्मशापोपसंसृष्टेस्वकुलेयादवर्षभः प्रेय-
सींसर्वनेत्राणांतनुंसकथमत्यजत् २

मुद्धवप्रश्ननिर्णये: तंवंदेपरमानंदं नंदनंदनरूपिणम् १ इत्येकादशेटीकायांएकोनत्रिंशोध्यायः २९ त्रिंशेतुप्रा
गुपक्षिप्तमौसलव्छलतोहरिः स्वधामगंतुमन्विच्छन्संजहारनिजंकुलं १ विरागायपुराघोरमुपक्षिप्तंहिमौशल-
म् कथावसानेतत्रैवविशेषंपरिपृच्छति २ ततइतित्रिभिः १ ब्रह्मशापोपसंसृष्टेकुलेसति अयंभावः भ
गवतिनहिशापःप्रभवति यादवत्वानुकरणाच्च सोपिकथंचिन्मान्यः अतःकिमकरोदितितदेवकथमत्यजदि
ति सर्वनेत्राणामिति सर्वेंद्रियोपलक्षणम् २ छ छ छ छ १००

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

नत्स्रपंचयति प्रत्यक्क्षुमिति यस्मिन्रूपेलग्नंनयनंप्रत्याक्क्षुंपरावर्तयितुमबलानशेकुः यच्चकर्णाविष्टंकर्णरंध्रे
यच्चकर्णाविष्टंकर्णरंध्रेणप्रविष्टं यत्सतामासनिलग्नंलिखितमिवतिष्ठति नतोनसरतिननिर्गच्छति यस्यश्रीःशोभासं
कीर्त्यमानाकवीनांवावांरतिमुल्लासविशेषंजनयति तेषांमानंजगत्पूज्यतांजनयतीतिकिंनुवक्तव्यम् यच्चविष्णोरूपंजि
ष्णोरर्जुनस्यरथेस्थितं दृष्ट्वायुधिमृतास्तत्साम्यंसारूप्यमीयुः प्रापुः तत्केनरूपेणात्यजदित्यन्वयः ३ दिविसूर्यपरि
वेषादीन् भुविभूकंपादीन् अंतरिक्षेदिग्दाहादीन् महोत्पातान्स्वयमेवोत्पादितत्वादन्यैर्दुष्प्रतीकारान् ४ यमके

प्रत्याक्क्षुंनयनमबलायत्रलग्नंनशेकुःकर्णाविष्टंनसरतिततोयत्सतामात्मलग्नम् यच्छ्रीर्वाचांजनय
तिरतिंकिंनुमानंकवीनांदृष्ट्वाजिष्णोर्युधिरथगतंयच्चतत्साम्यमीयुः ३ ऋषिरुवाच दिविभुव्यं
तरिक्षेचमहोत्पातान्समुत्थितान् दृष्ट्वासीनान्सुधर्मायांकृष्णःप्राहयदूनिदम् ४ श्रीभगवा
नुवाच एतेघोरामहोत्पाताद्वार्वत्यांयमकेतवः मुहूर्तमपिनस्थेयमत्रनोयदुपुंगवाः ५ स्त्रियो
बालाश्चवृद्धाश्चशंखोद्धारंव्रजंत्वितः वयंप्रभासंयास्यामोयत्रप्रत्यक्सरस्वती ६ तत्राभिषिच्यशु
चयउपोष्यसुसमाहिताः देवताःपूजयिष्यामःस्नपनालेपनार्हणैः ७ ब्राह्मणांस्तुमहाभागानकृ
तस्वस्त्ययनावयम् गोभूहिरण्यवासोभिर्गजाश्वरथवेश्मभिः ८ विधिरेषह्यरिष्टघ्नोमंगलायनमु
त्तमम् देवद्विजगवांपूजाभूतेषुपरमोभवः ९ इतिसर्वेसमाकर्ण्ययदुवृद्धामधुद्विषः तथेतिनौभिरु
त्तीर्यप्रभासंप्रययूरथैः १० तस्मिन्भगवतादिष्टंयदुदेवेनयादवाः चक्रुःपरमयाभक्त्यासर्वश्रेयोपबृंहितं ११

नवोध्वजाइवमृत्युसूचकाइत्यर्थः नोस्माभिः ५ प्रत्यक्पश्चिमवाहिनी ६ अभिषिच्यस्नात्वा ७ ब्राह्मणांश्चतैःकृत
शांतिकाःसंतोगवादिभिःपूजयिष्यामः ८ विधिःप्रकारःमंगलायनंच किंच देवद्विजगवांपूजा भवउद्भवहेतुः देव
लोकेपरमउद्भवोभविष्यतीतिभावः ९ मधुद्विषोवाक्यमाकर्ण्यतथेत्यभिनंद्य उत्तीर्यसमुद्रम् १० सर्वश्रेयोपबृंहितमि
त्यत्रसंधिरार्षः भगवतानुक्तैरपिसर्वैःश्रेयोभिःसहितंचक्रुः ११ ६२ ६२ ६२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

पीयसइति पानंमैरेयकंमदिराविशेषंमधुरससम् दिष्टेनदैवेनविभ्रंशितधियः नस्यद्य थातस्मिन्स्थानेतदुचितमिति
भावः यद्दुवैर्यस्यद्भवेरसेः १२ कृष्णमायाविमूढानामितिसुरव्योहेतुः संघर्षः कलहः ततोयुयुधुश्च १३ १४ पत
स्वइतस्ततश्चलंस्यःपताकायेषुतेरथादिभिर्मिथःसमेत्यन्यहन् न्यघ्नन्नित्यर्थः दद्भिर्दंतैरिव १५ मिथःसमेत्य इ
त्यस्यप्रपंचः प्रद्युम्नेत्यादिचतुर्भिः गदोश्रीकृष्णस्यभ्राताएकःपुत्रश्चापरः तौरुक्मिणासुरथाविनिर्दिष्ट्यमार्षम् अ

ततस्तस्मिन्महापानंपपुर्मैरेयकंमधु दिष्टविभ्रंशितधियोयद्दुवैर्भ्रश्यतेमतिः १२ महापानाभि
मत्तानांवीराणांदृप्तचेतसाम् कृष्णमायाविमूढानांसंघर्षःसुमहानभूत् १३ युयुधुःक्रोधसंरब्धावे
लायामाततायिनः धनुर्भिरसिभिर्भल्लैर्गदाभिस्तोमरर्ष्टिभिः १४ पतत्पताकैरथकुंजरादिभिःखरो
ष्ट्रगोभिर्महिषैर्नरैरपि मिथःसमेत्याश्वतरैःसुदुर्मदान्यहन्शरैर्दद्भिरिवद्विपावने १५ प्रद्युम्नसांबौ
युधिरूढमत्सरावक्रूरभोजावनिरुद्धसात्यकी सुभद्रसंग्रामजितौसुदारुणौगदौसुमित्रासुरथौस
मीयतुः १६ अन्येचयेवैनिशठोल्मुकादयःसहस्रजिच्छतजिद्भानुमुख्याः अन्योन्यमासाद्यमदा
धकारिताजघ्नुर्मुकुंदेनविमोहिताभृशम् १७ दाशार्हवृष्ण्यंधकभोजसात्वतामध्वर्बुदामाथुर
शूरसेनाः विसर्जनाःकुकुराःकुंतयश्चमिथस्ततस्तेऽथविसृज्यसौहृदम् १८ पुत्राअयुध्यन्
पितृभिर्भ्रातृभिश्चस्वस्रीयदौहित्रपितृव्यमातुलैः मित्राणिमित्रैःसुहृदःसुहृद्भिर्ज्ञातींस्त्वह
न्ज्ञातयएवमूढाः १९ शरेषुक्षीयमाणेषुभज्यमानेषुधन्वसु शस्त्रेषुक्षीयमाणेषुमुष्टिभिर्जह्रु
रेरकाः २० तावज्रकल्पाह्यभवन्परिघामुष्टिनाभृताः जघ्नुर्द्विषस्तैःकृष्णेनवार्यमाणास्तुतं
चते २१ प्रत्यनीकंमन्यमानाबलभद्रंचमोहिताः हंतुंकृतधियोराजन्नापन्नाआततायिनः २२

सुरथनामावाकश्चित् १६ मदांधेनमदतमसा बलात्कारिणा १७ दाशार्हादयोनवतत्तद्वंश्याः अर्बुदामाथुराः शूरसेनाश्चत
त्तद्देशीयाः १८ भ्रातृभिश्चेतिभ्रात्रादिशब्दानांसप्रतियोगिवाचित्वात् भ्रातरोमातुलाइत्यादिज्ञेयम् मित्रैश्चमित्राणिच १०१
अहन्हतवंतः १९ धन्वसुधनुःषुजह्रुःजगृहुः २० परिघालोहदंडाःभृताःधृताः २१ तंचश्रीकृष्णमपिप्रत्यनीकंप्रतिपक्षं २१

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

एरकामुष्टिरूपोपरिघायुद्धम्य २३ स्पर्द्धानिमित्तः क्रोधः कुलक्षयं निन्ये २४ २५ पौरुषं योगं परं पुरुषध्यानलक्षणम् तमेवाह संयोज्येति मानुष्यं लोकं मूर्लोकं मनुष्यरूपतां वा २६ धरोपस्थे भूतले २७ भ्राजिष्णुरूपं बिभ्रदिति २८ तदेवानुवर्णयति श्रीवत्सांकमिति चतुर्भिः २९ सुंदरस्मितवक्त्राब्जं यस्मिन् तत् पुंडरीकवदभिरामे सुंदरे अक्षिणी यस्मिन् तत् ३० ३१

अथ तावपि संक्रुद्धावुद्यम्य कुरुनंदन एरकामुष्टिपरिघौ चरंतौ जघ्नतुर्युधि २३ ब्रह्मशापोपसृष्टानां
कृष्णमायावृतात्मनाम् स्पर्द्धाक्रोधः क्षयं निन्ये वैणवोग्निर्यथा वनम् २४ एवं नष्टेषु सर्वेषु कुलेषु स्वे
षु केशवः अवतारितो भुवो भार इति मेनेवशेषितः २५ रामः समुद्रवेलायां योगमास्थाय पौरुषम् तत्या
ज लोकं मानुष्यं संयोज्यात्मानमात्मनि २६ रामनिर्याणमालोक्य भगवान् देवकीसुतः निषसाद धरोप
स्थे तूष्णीमासाद्य पिप्पलम् २७ बिभ्रच्चतुर्भुजं रूपं भ्राजिष्णु प्रभया स्वया दिशो वितिमिराः कुर्वन् वि
धूम इव पावकः २८ श्रीवत्सांकं घनश्यामं तप्तहाटकवर्चसम् कौशेयांबरयुग्मेन परिवीतं सुमंगलं २९
सुंदरस्मितवक्त्राब्जं नीलकुंतलमंडितम् पुंडरीकाभिरामाक्षं स्फुरन्मकरकुंडलम् ३० कटिसूत्रब्र
ह्मसूत्रकिरीटकटकांगदैः हारनूपुरमुद्राभिः कौस्तुभेन विराजितम् ३१ वनमालापरीतांगं मूर्तिमद्भि
र्निजायुधैः कृत्वोरौ दक्षिणे पादमासीनं पंकजारुणम् ३२ मुशलावशेषायःखंडकृतेषुर्लुब्धको जरा मृ
गास्याकारं तच्चरणं विव्याध मृगशंकया ३३ चतुर्भुजं तं पुरुषं दृष्ट्वा स कृतकिल्बिषः भीतः पपात शिर
सा पादयोरसुरद्विषः ३४ अजानता कृतमिदं पापेन मधुसूदन क्षंतुमर्हसि पापस्य उत्तमश्लोक मेनघ
३५ यस्यानुस्मरणं नृणामज्ञानध्वांतनाशनम् वदंति तस्य ते विष्णो मया साधु कृतं प्रभो ३६

वनमालापरीतान्यंगानि यस्मिन् तत् निजायुधैश्च परीतांगम् पंकजारुणं वामं पादं दक्षिण ऊरौ कृत्वा आनंदरूपं बिभ्रदिति पूर्वेणान्वयः ३२ जरानामकश्चित् लुब्धको मृगायुः मृगास्यमिवाकारो यस्य तत् चरणम् ३३ ३४ ३५ ३६ ध

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

३७ ब्रह्मशापकृतमेतत् तवनापराधइतिचेदतआह यस्यनवात्मयोगरचितं स्वाधीनमाययारचितम् विरिंच्यःअस्यत
नयारुद्रादयश्चयेचान्येगिरांपतयोवेदद्रष्टारःतेऽपिनविदुस्तस्यतेचिंत्यमायस्यएतद्ब्रह्मशापादि अंजसाअसद्दृतयःपा
पयोनयोवयंकिंगृणीमःकथंवर्णयामःअतस्तदास्त्वामाशुजहीतिभावः ३८ ३९ इच्छाशरीरिणेत्यस्यायंभावःशुद्ध

तमाशुजहिवैकुंठपाप्मानंमृगलुब्धकम् यथापुनरहंत्वेवंनकुर्यांसदतिक्रमम् ३७ यस्यात्मयोगर
चितंनविदुर्विरिंच्योरुद्रादयोऽस्यतनयाःपतयोगिरांये त्वन्माययापिहितदृष्टयएतदंजःकिंतस्यते
वयमसद्गतयोगृणीमः ३८ श्रीभगवानुः माभैजरेत्वमुत्तिष्ठकामएषकृतोहिमे याहित्वमद
नुज्ञातःस्वर्गंसुकृतिनांपदम् ३९ इत्यादिष्टोभगवताकृष्णेनेच्छाशरीरिणा त्रिःपरिक्रम्यतंनत्वा
विमानेनदिवंययौ ४० दारुकःकृष्णपदवीमन्विच्छन्नधिगम्यतां वायुंतुलसिकामोदमाघ्रायाभि
मुखंययौ ४१ तंतत्रतिग्मद्युभिरायुधैर्वृतंह्यश्वत्थमूलेकृतकेतनंपतिं स्नेहप्लुतात्मानिपपातपाद
योरथादवप्लुत्यसबाष्पलोचनः ४२ अपश्यतस्तेचरणांबुजंप्रभोदृष्टिःप्रनष्टातमसिप्रविष्टा दि
शोनजानेनलभेचशांतिंयथानिशायामुडुपेप्रनष्टे ४३ इतिब्रुवतिसूतेवैरथोगरुडलांछनः
खमुत्पपातराजेंद्रसाश्वध्वजउदीक्षतः ४४ तमन्वगच्छन्दिव्यानिविष्णुप्रहरणानिच तेनाति
विस्मितात्मानंसूतमाहजनार्दनः ४५ गच्छद्वारवतींसूतज्ञातीनांनिधनंमिथः संकर्षणस्य
निर्याणंबंधुभ्योब्रूहिमद्दशां ४६ द्वारकायांचनस्थेयंभवद्भिःस्वस्वबंधुभिः मयात्यक्तांयदुपुरीं
समुद्रःप्लावयिष्यति ४७ स्वंस्वंपरिग्रहंसर्वेआदायपितरौचनः अर्जुनेनाविताःसर्वइंद्रप्र-
स्थंगमिष्यथ ४८

सत्त्वमयींनिजांश्रीमूर्त्तिमंतर्धायतत्प्रतिकृत्येवंविडंबनमात्रमिति एतदेवस्फुटीकरिष्यतिदेवादयोब्रह्म
मुख्याइत्यादिना ४० ४१ तंपतिंतत्रदृष्ट्वातस्यपादयोर्निपपात ४२ ४३ उदीक्षतःउदीक्ष्यमाणस्यसुतस्यसतः ४४ ४५ १०२
निर्याणंयोगमार्गेणमद्दशामितीच्छाशरीराभिप्रायेण ४६ ४७ अविताररक्ष्यमाणाःइंद्रप्रस्थंगमिष्यथेति ब्रूहीतिपूर्वे
णान्वयः ४८

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

मन्मायारचनामेनांविज्ञायेति निजमूर्त्तेरंतर्हितत्वात् वृथाशोकंमाकुर्वित्यर्थः ४९ कुलस्यविनष्टत्वाद्दुर्मनाः ५० इत्येकाद
शटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ३० एकत्रिंशेस्वकंधामजगामभगवानितः तमेवानुययुःप्रीत्यावसुदेवादयस्ततः १ देवान्यदून्वि
धायादौभूयोदेवान्विधायच श्रीकृष्णःस्वेच्छयाधामस्वतश्चैवसमाविशत् २ मुनयःसनकादयःप्रजेश्वरामरीच्याद-
यः १ द्विजाःगरुडलोकनिवासिनःपक्षिणःमैत्रेयादयोवा २ भगवतोनिर्याणंद्रष्टुकामाःसंतःपरमोत्सुकास्तत्रागमन् तेषा
मौत्सुक्यमेवाह सार्द्धेनगायंतश्चेति ३ ४ विभूतीःइंद्रादींश्चपद्मनेत्रेन्यमीलयदित्यत्रायंभावःपूर्वंब्रह्मादि
भिःसलोकाल्लोकपालान्नः पाहिवैकुंठकिंकरान् इतिप्रार्थितत्वादिदानींचस्वंस्वंलोकंप्रतिनेतुमागतत्वात् बहुषुवचनेषुदा

त्वंतुमद्धर्ममास्थायज्ञाननिष्ठउपेक्षकः मन्मायाचरनामेतांविज्ञायोपशमंव्रज ४९ इत्युक्तस्तंपरिक्र
म्यनमस्कृत्यपुनःपुनः तत्पादौशीर्ष्ण्युपाधायदुर्मनाःप्रययौपुरीम् ५० इतिश्रीभा०ए० यदुकुल
संक्षयोनामत्रिंशोऽध्यायः ३० श्रीशुकउवाच अथतत्रागमद्ब्रह्माभवान्याचसमंभवः महे
द्रप्रमुखादेवामुनयःसप्रजेश्वराः १ पितरःसिद्धगंधर्वाविद्याधरमहोरगाः चारणायक्षरक्षांसिकिं
नराप्सरसोद्विजाः २ द्रष्टुकामाभगवतोनिर्याणंपरमोत्सुकाः गायंतश्चगृणंतश्चशौरेःकर्माणिज
न्मच ३ ववृषुःपुष्पवर्षाणिविमानावलिभिर्नभः कुर्वंतःसंकुलंराजन्भक्त्यापरमयायुताः ४
भगवान्पितामहंवीक्ष्यविभूतीरात्मनोविभुः संयोज्यात्मनिचात्मानंपद्मनेत्रेन्यमीलयत् ५
लोकाभिरामांस्वतनुंधारणाध्यानमंगलम् योगधारणयाऽऽग्नेय्यादग्ध्वाधामाविशत्स्वकं ६

क्षिण्यात्तान्वंचयितुंसमाधिमिवकुर्वन्नेत्रेन्यमीलयद्दिति ५ योगिनामिवस्वच्छंदमृत्युभ्रमंवारयति लोकाभिरामामिति
अयमर्थः योगिनोहिस्वच्छंदमृत्यवःस्वांतनुमाग्नेय्यायोगधारणयादग्ध्वालोकांतरंप्रविशंति भगवांस्तुनतथाकिंतुअ
दग्ध्वैवस्वतनुसहितएवस्वकंधामवैकुंठाख्यमाविशत् तत्रहेतुःलोकाभिरामाम् लोकानामभिरामःअभितोरमणंयस्य
तिर्यस्यांताम् जगदाश्रयत्वेनजगतोऽपिदाहप्रसंगादित्यर्थः किंचधारणायाध्यानस्यमंगलंशोभनंविषयमिनरथातयो
निर्विषयत्वंस्यात् दृश्यतेतदुपासकानांतथैवतद्रूपसाक्षात्कारःफलप्राप्तिश्चेतिभावः इच्छाशरीराभिप्रायेणवायथाश्रु
तमेवास्तुतत्रापितुलोकाभिरामामित्यादीनांविशेषणानामानर्थक्यप्रसंगात्तदप्यदग्ध्वातिरोधायनिर्गतइत्येवसांप्रतं ६

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

तदासौस्वमेवलोकमागमिष्यतीति संभ्रमेणदेवादिकृतः सर्वतोदुंदुभिनादपुष्पवृष्ट्यादिमहोत्सवोऽभवदित्याह दिवीति भूमेःसकाशात् श्रीकृष्णमनुययुः ७ तदाश्रीकृष्णेंतार्हितेसतिकुत्रगतइतिवितर्कयंतोऽपिब्रह्ममुख्यादेवादयःस्वधामनिविशंतं श्रीकृष्णंनदहृशुः तत्रहेतुः अविज्ञातगतिमितिक्वचित्क्वचिद्दहृशुश्चततोऽतिविस्मिताबभूवुरित्यर्थः ८ अविज्ञातगतित्वंदृष्टांतेनस्पष्टयति सौदामन्यागतिर्यथामर्त्यैर्नलक्ष्यते देवैस्तुलक्ष्यते तथाभूमंडलंहित्वागच्छतःश्रीकृष्णस्यगतिः देवैरपिनलक्ष्यतेकिंतुतत्पार्षदैरेवेत्यर्थः ९ १० अभिप्रायापरिज्ञानात् प्रथमंपारिक्षिष्टंततश्चहृष्टं दृष्ट्वापुनस्तमेवार्थंप्रपंचयति राजन्नितित्रिभिः परस्यसर्वकारणस्यतनुभृत्सु यादवादिषुजननाप्ययेहा आविर्भावतिरोभावरूपाचेष्टा इयंमाययाअनुकरणमात्रमवेहि नटोयथाऽविकृतएवजन्मादीन् विडंबयतितद्वत् आस्तांतावद्यादवादिषुजन्मादिशंकायद्विश्वसर्गनिरोधादिष्वप्यसावविकृतएवा

दिविदुंदुभयोनेदुःपेतुःसुमनसश्चखात् सत्यंधर्मोधृतिर्भूमेःकीर्तिःश्रीश्चानुतंययुः ७ देवादयो ब्रह्ममुख्यानाविशंतंस्वधामनि अविज्ञातगतिंकृष्णंददृशुश्चातिविस्मिताः ८ सौदामन्यायथाकाशेयांत्याहित्वाभ्रमंडलम् गतिर्नलक्ष्यतेमर्त्यैस्तथाकृष्णस्यदैवतैः ९ ब्रह्मरुद्रादयस्तेतुदृष्ट्वायोगगतिंहरेः विस्मितास्तांप्रशंसंतःस्वंस्वंलोकंययुस्तदा १० राजन्परस्यतनुभृज्जननाप्ययेहामायाविडंबनमवेहियथानटस्य सृष्ट्वात्मनेदमनुविश्यविहृत्यचांते संहृत्यचात्ममहितोपरतःसआस्ते ११ मर्त्येनयोगुरुसुतंयमलोकनीतंत्वांचानयच्छरणदःपरमास्त्रदग्धम् जिग्येंतकांतकमपीशमसावनीशःकिंस्वावनेस्वरनयन्मृगयुंसदेहम् १२

स्तइत्याह सृष्ट्वेतिआत्मनास्वयमेवेदंजगत्सृष्ट्वांऽतर्यामित्वेनानुविश्य आत्ममहिनास्वमाहिम्नाउपरतआस्ते ११ नपुनरन्यथामंतव्यंयतोऽस्मिन्नेवावतारेतत्प्रभावोनिरतिशयोदृष्टइत्याह मर्त्येनेति यमेनस्वलोकंप्रतिनीतंगुरुसुतंमर्त्येनतेनैवशरीरेणयआनयत् आनीतवान् शरणदःशरणागतरक्षकः त्वांचब्रह्मास्त्रदग्धंयोरक्षितवान् यश्चांतकानामंतकमपिईशम् श्रीरुद्रंबाणसंग्रामेजितवान् मृगयुंलुब्धकंसदेहंस्वःस्वर्गमनयत्निन्ये असौस्वावनेस्वरक्षणेअनीशःअसमर्थःकिम् १२ ५ ५ ५ १०३

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ननुयदिसमर्थः तर्हिकिंचित् कालमत्रैववर्तेनैववपुषाकिंनातिष्ठत्तत्राह तथापीति यद्यपिउक्तप्रकारेण अशेषस्यजगतः
चराचरस्यस्थित्यादिषुअनन्यहेतुनिरपेक्षएककारणम् स्वयंयद्यस्मादशेषशक्तिधृक् तथाऽपियादवत्वात् स्वंनिजंवपुरत्रशे
षितमवशेषितंप्रणेतुं कर्त्तुंनैच्छत् किंतु स्वमेवलोकमनयत् तत्रहेतुः मर्त्येनदेहेनकिंनकिंचित्कार्यमिति स्वस्थानामात्मनिष्ठानां
दिव्यांगतिमेवप्रकृष्टांदर्शयन् अन्यथातेपिदिव्यांगतिमनादृत्ययोगबलेनदेहसिद्धिंविधाय अत्रैवरंतुंयतेरन् तन्माभूदित्ये

तथाप्यशेषस्थितिसंभवाप्ययेष्वनन्यहेतुर्यदशेषशक्तिधृक् नैच्छत्प्रणेतुंवपुरत्रशेषितंमर्त्येनकिं
स्वस्थगतिंप्रदर्शयन् १३ यएतांप्रातरुत्थायकृष्णस्यपदवींपराम् प्रयतःकीर्तयेद्भक्त्यातामेवाप्नोत्य
नुत्तमाम् १४ दारुकोद्वारकामेत्यवसुदेवोग्रसेनयोः पतित्वाचरणावस्त्रैर्न्यषिंचत्कृष्णविच्युतः १५
कथयामासनिधनंवृष्णीनांकृत्स्नशोनृप तच्छ्रुत्वोद्विग्नहृदयाजनाःशोकविमूर्च्छिताः १६ तत्र
स्मत्वरिताजग्मुःकृष्णविश्लेषविह्वलाः व्यसवःशेरतेयत्रज्ञातयोघ्नंतआननम् १७ देवकीरोहि
णीचैववसुदेवस्तथासुतौ कृष्णरामावपश्यंतःशोकार्त्ताविजहुःस्मृतिम् १८ प्राणांश्चविजहु
स्तत्रभगवद्विरहातुराः उपगुह्यपतिंस्तातचितामारुरुहुःस्त्रियः १९ रामपत्न्यश्चतद्देहमुपगुह्या
ग्निमाविशन् वसुदेवपत्न्यस्तद्गात्रंप्रद्युम्नादीन्हरेःस्नुषाः कृष्णपत्न्योविशन्नग्निंरुक्मिण्याद्यास्त-
दात्मिकाः २० अर्जुनःप्रेयसःसख्युःकृष्णस्यविरहातुरः आत्मानंसांत्वयामासकृष्णगीतैःसदुक्ति
भिः २१ बंधूनांनष्टगोत्राणामर्जुनःसांपरायिकम् हतानांकारयामासयथावदनुपूर्वशः २२

तदर्थमितिभावः १३ यएतामुक्तप्रकारांपदवींगतिम् १४ तदेवंभगवतास्वलोकंगच्छतावसुदेवादीनामपितत्प्राप्तयेउपा
यश्चिंतितआसीत्तमाह दारुकइत्यादिना १५ १६ १७ कृष्णरामौसुतावपश्यंतः १८ १९ २० सदुक्तिभिः सत्योऽवितथाउक्त
योयेषुतैः नाहंप्रकाशःसर्वस्ययोगमायासमावृतः मूढोऽयंनाभिजानातिलोकोमामजमव्ययमित्यादिभिः २१ नष्ट
गोत्राणांनष्टसंततीनाम् सांपरायिकंपिंडोदकादि ॥ २२

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

२३ २४ २५ २६ आदित आरभ्य श्रीकृष्णचरितकीर्तनस्य फलमाह यएतदिति द्वाभ्याम् २७ शंतमानि परममंगलानि परमहंसगतो श्रीकृष्णे २८ एवमेकादशस्कंधभावार्थस्य प्रदीपिका॥ स्वाज्ञानध्वांतभीतेन श्रीधरेण प्रकाशिता १

द्वारकांहरिणात्यक्तांसमुद्रोऽप्लावयत्क्षणात् वर्जयित्वामहाराजश्रीमद्भगवदालयम् २३ नित्यंस
न्निहितस्तत्र भगवान्मधुसूदनः स्मृत्याशेषाशुभहरंसर्वमंगलमंगलम् २४ स्त्रीबालवृद्धानादाय
हतशेषान्धनंजयः इंद्रप्रस्थंसमावेश्यवज्रंतत्राभ्यषेचयत् २५ श्रुत्वासुहृद्वधंराजन्नर्जुनात्ते
पितामहाः त्वांतुवंशधरंकृत्वाजग्मुःसर्वेमहापथम् २६ यएतद्देवदेवस्यविष्णोःकर्माणिजन्मच
कीर्त्तयेच्छ्रद्धयामर्त्यःसर्वपापैःप्रमुच्यते २७ इत्थंहरेर्भगवतोरुचिरावतारवीर्याणिबालचरि
तानिचशंतमानि अन्यत्रचेहचश्रुतानिगृणन्मनुष्योभक्तिंपरांपरमहंसगतौलभेत २८
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेएकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३१ ॥

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यामेकादशेश्रीधरस्वामिविरचितायांश्रीभागवतभावा-
र्थदीपिकायामेकत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३१ श्रीकृष्णार्पणमस्तु शुभंभवतु ॥ १०४

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

॥ इतिश्रीमद्भागवतएकादशस्कंधःसमाप्तः॥

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi